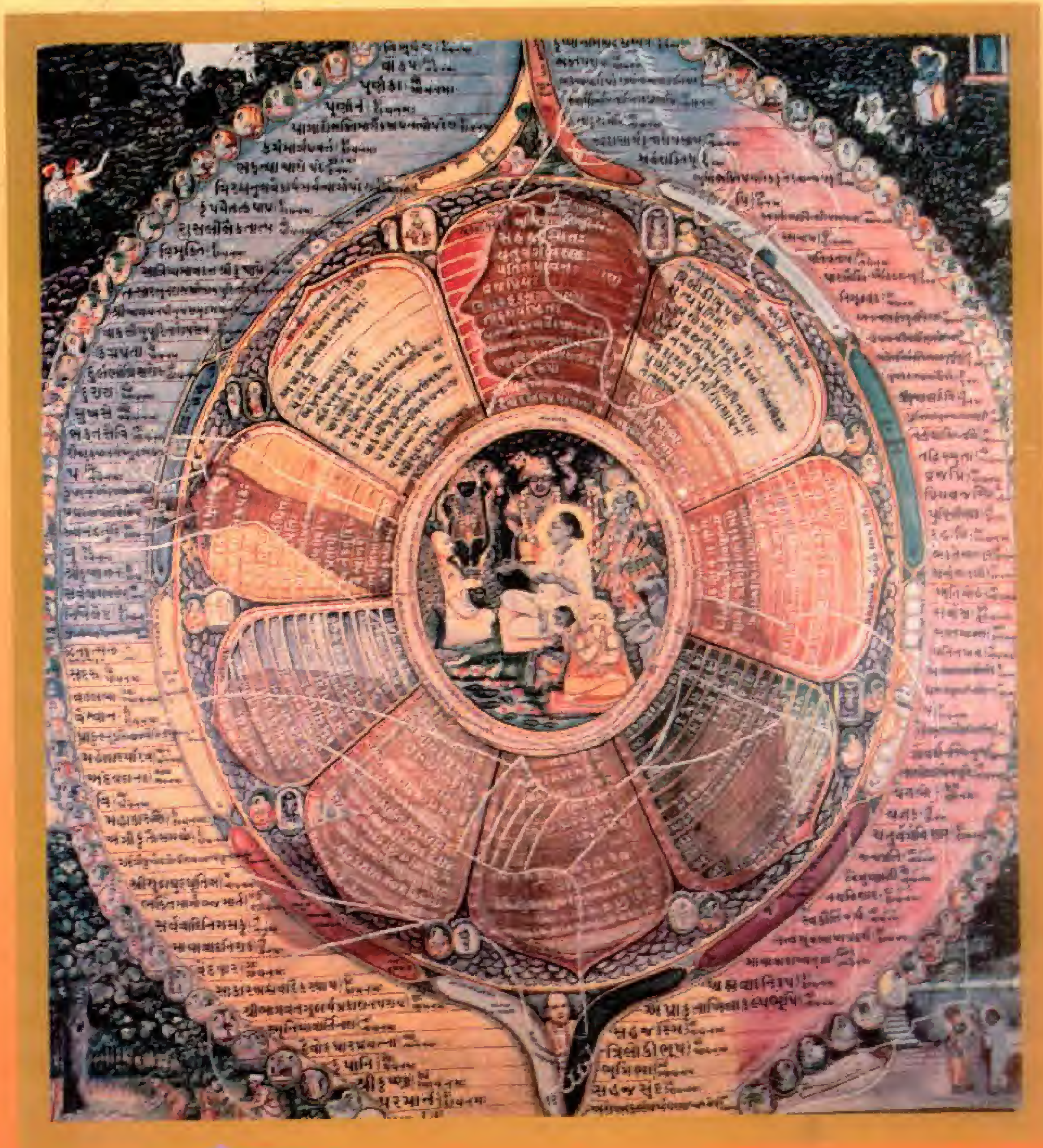

॥ श्री सर्वोत्तम ॥

श्री सर्वोत्तम स्तोत्र-सथित्र-व्याख्या
गुजराती संस्करण

॥ श्री हरीः ॥

श्रीवल्लभाधीशो विजयतेतमाम्

॥ श्री सर्वोत्तम ॥

सचित्र

गुजराती संस्करण

✦ नाम ✦ चरित्र ✦ संगति ✦ व्याख्या सहित ✦

व्याख्या सहयोगी

गो. श्रीप्रवेशकुमारशु
(पुष्टिभार्गीय तृतीय पीठाधीश)

व्याख्याता

नि.ला.गो. श्रीप्रजभूषणलालशु महाराज
(शुद्धाक्षैत-तृतीय-गृहाधीपति)

प्रकाशक

विद्याविभाग
(कांकरोली राजस्थान)
ना संयोजनथी

“श्रीप्रजभूषण सेवानिधि ट्रस्ट” - वडोदरा.

પ્રસ્તુતકર્તા
(સ્વ.) પરિજ દ્વારકાદાસ

● ● ●

ચિત્રકાર
(સ્વ.) દામોદરદાસ શર્મા

● ● ●

ગુજરાતી ભાવનુવાદક
જેઠાલાલ સી.શાહ

● ● ●

ન્યોછાવર રૂ. ૧૫૧=૦૦

● ● ●

ચતુર્થ સંવર્ધિત, સુમુદ્રિત અને સંસ્કારિત
ગુજરાતી સંસ્કરણ

● ● ●

મુદ્રક
એ. સાજ
લાડ એપાર્ટમેન્ટ, વડોદરા.

પ્રાપ્તિસ્થાન

શ્રી જોઠક મંદિર

કેવડાબાગ- મદનઝાંપા
વડોદરા- ૩૯૦ ૦૦૧.

શ્રી દ્વારકાધીશ મંદિર

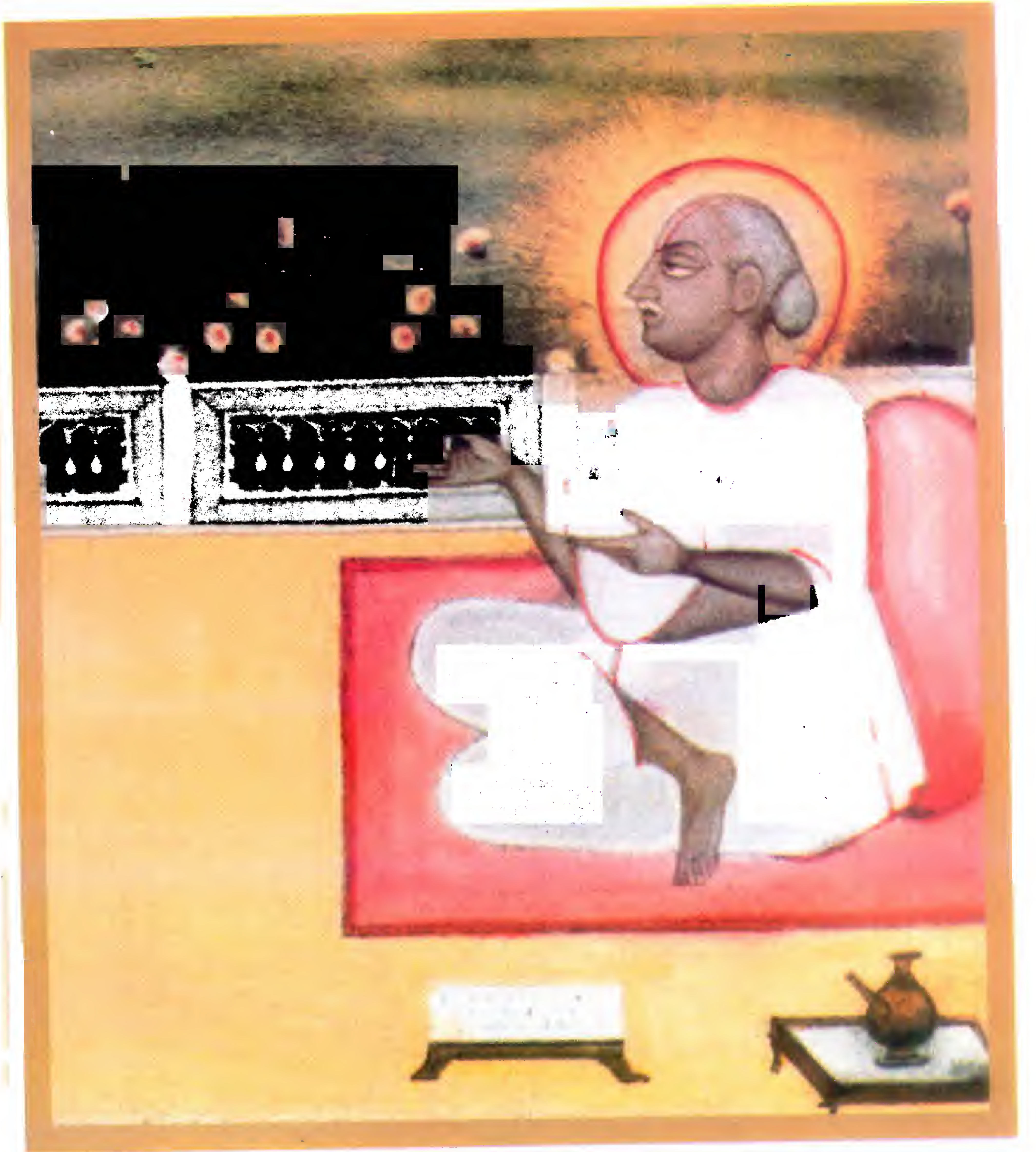
મુ.પો. કાંકરોલી - ૩૧૩૩૨૪
જી. રાજસમંદ
રાજસ્થાન

શ્રી દ્વારકાધીશ મંદિર

રથપુર ચકલા,
બઉઆની પોળ,
અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૧.

श्री वल्लभाचार्यः

श्रीवेदव्यासविष्णुस्वामिसम्प्रदायशुद्धारसम्भृत श्रीपुरुषोत्तमवदनानलावतार
सर्वात्मनायसन्चार वैष्णवात्मनाय प्रावुर्यप्रकार

श्री विल्वमंगलाचार्यसाम्प्रदायिकापित साम्राज्यासनाखण्डभूमण्डलाचार्यवर्य
जगद्गुरु महाप्रभुः श्रीमदाचार्यः ।

‘श्री सर्वोत्तम’ के व्याख्याता —

गो. श्रीव्रजभूषणलालजी महाराज
(शुद्धाद्वैत-तृतीय-महाविपति)

ગોસ્વામી વ્રજેશકુમાર

બેઠક મંદિર,
દ્વારકેશ ળાગ,
વડોદરા-૩૯૦ ૦૦૧.

ચતુર્થ 'સંસ્કરણ' ના સબંધમાં

શ્રીમદ્ અગ્નિકુમાર(વિક્કલેશપ્રભુચરણ) કથિત 'શ્રીસર્વોત્તમ સ્તોત્ર' અષ્ટોત્તરશત નામમાં આનંદનિધિ-આનંદના સમુદ્ર શ્રીઆચાર્યજીના સ્વરૂપનું નિરૂપણ છે. તેમજ તત્વ સ્વરૂપ અલૌકિક જીવન દર્શન છે. શ્રીઆચાર્યજીના દરેક નામ અને ચરિત્રગત ઘટના-ક્રમ, અને વિવિધ અનંત લીલાસરભાવ પૂર્વ સિદ્ધ પ્રકાશિત છે.

શ્રી પ્રભુના અસીમ અનુગ્રહથી 'સર્વોત્તમ'(સચિત્ર) ગુજરાતી સંસ્કરણ વૈષ્ણવ સૃષ્ટિના ગુજરાતના ગુજરાતી જન સામાન્ય વૈષ્ણવોને સરળતાથી સર્વોપયોગી થાય તેમજ સતત અધ્યયન કરી શકે તે હેતુથી ગુજરાતી ભાષામાં આ પુસ્તકનું ચતુર્થ સંસ્કરણ સંવિધિત, સુમુદ્રિત અને સંસ્કારિત કર્યું છે.

'સર્વોત્તમ' ના દિવ્ય, અલૌકિક ચરિત્રના ચિત્રોને હૃદયંગમ કરી શકાય તેમજ ચરિત્રગત ભાવના અનુભવી શકાય અને વૈષ્ણવજન સારી રીતે દર્શન કરી શકે તે હેતુથી પુનઃ અનુચિત્રણ કર્યું છે. ભાવુક વૈષ્ણવજન 'અર્થ-ચરિત્ર સંગતિ', 'ચિત્ર પરિચય', અને 'નામ સંગતિ' ચિત્રની સાથે સાહિત્યની રસધારાને સરળતાથી સમજી શકે તેમજ ઊંડું ચિંતન કરી શકે તે હેતુથી સચિત્રગ્રંથમાં સાથેજ તેને સાંકળવાનો પ્રયત્ન કરેલ છે.

સહૃદય-સુરચિક વૈષ્ણવોની ઉત્કંઠા ગ્રંથ 'સર્વોત્તમ' નામ-ચરિત્રને અનુરૂપ સમાવિત દિવ્ય ગુણોનું દર્શન પ્રભાવપૂર્ણ તેમજ મર્મસ્પર્શી બની રહેશે.

શ્રીપ્રભુ ચરણે પુષ્ટિમાર્ગીય વૈષ્ણવજન 'સર્વોત્તમ' સ્તોત્રના ચિત્ર-ચરિત્ર સર્વોત્તમ ફળના આસ્વાદની સિદ્ધિ નિઃસંદેહ પ્રાપ્ત કરશે. એજ સત્કામના, મંગલકામના સાથે.

વડોદરા

વસંત પંચમી : ૨૦૫૪ વિ.

- ગો. વ્રજેશકુમારજી

सर्वोत्तमना प्रस्तोता -

स्व. परीज दारकादास

“सर्वोत्तमना” कुशल चित्रकार -

स्व. चित्रकार दामोदरदास

પ્રથમ પ્રકાશન ના સબંધમાં

શ્રીપ્રભુચરણપ્રોક્ત 'સર્વોત્તમસ્તોત્ર' શ્રીઆચાર્યચરણો મા 'સર્વોત્તમ' - સર્વશ્રેષ્ઠ વ્યક્તિત્વના પરિચરયનું પ્રતિક છે. આપના તત્વ સ્વરૂપ-અલૌકિક જીવન દર્શન છે. આપના મહાચરિત્રની લોકમંગલમય ઘટના પણ છે. એકસો આઠ નામોમાં પ્રત્યેક નામની સાથે કોઈ ને કોઈ વિશિષ્ટ ગુણ, ભાવના કોઈ ને કોઈ ચરિત્રગત ગરિમા(ચરિત્રનું મહત્વ) કે સિદ્ધાંત જોડાયેલો છે. ઐતિહાસિક આધાર પર તે ચરિત્રોની વિશેષતાઓ કે ભાવનાઓ ને સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે.

"સર્વોત્તમ" ના શાસ્ત્રીય સ્વરૂપ એના દાર્શનિક(દર્શન શાસ્ત્ર સબંધી) પક્ષ પર તો અનેક વિદ્વાનોની ટીકાઓ, વ્યાખ્યાઓ કે વિવેચન ઉપલબ્ધ થાય છે, પરંતુ તેના ઐતિહાસિક મહત્વને બહુ ઓછું જાણી શકાયું છે. પ્રત્યેક નામ સાથે , અર્થ ચરિત્ર, ચરિત્ર ની સંગતિ, ઐતિહાસિક(પરંપરાગત) આધાર લિધા વિના પૂર્ણ અભિવ્યક્ત નથી થઈ શકતી. સર્વોત્તમના પ્રસ્તુત પ્રકાશનમાં આ લક્ષ્ય સામે રાખેલ છે.

ઉપક્રમ

આજથી પંદર વર્ષ પહેલા, પરિખ દ્વારકાદાસને 'સર્વોત્તમ' ના પ્રકાશનની 'રૂપરેખા' અમારી સમક્ષ મૂકી. એમનો વિચાર હતો કે શ્રી મહાપ્રભુજીના ૧૦૮ નામો માં પ્રત્યેક નામનું સૂત્રરૂપ અર્થ આપી, એનું વિશદ્(સુંદર) વિવેચન કરવામાં આવે. પછી એ નામના અર્થને સંગત શ્રીમહાપ્રભુના કોઈ વિશેષ-ચરિત્ર ની સાથે, ઐતિહાસિક આધાર પણ દેખાડાય અને સાથે જે તે ચરિત્ર ને રંગીન ચિત્રમા આલેખિત કરીને હૃદયંગમ કરવામા આવે. એજ પ્રકારે એક નામ પૂરૂ થવા પર તેના પૂર્વ નામના આગળના નામ સાથે સંગતિ બેસાડવામાં આવે, કડી જોડવામાં આવે 'સર્વોત્તમ' ના ૧૦૮ નામો ની માળાને સુસબંધ પરિપૂર્ણ કરવામાં આવે.

યોજના મૌલિક, સુંદર અને કલાત્મક હતી. એને મૂર્તરૂપ આપવા માટે અમે અમારી સહમતી આપી અને દ્વારકાદાસ ઓજ (સાહિત્યશૈલીમાં વિશેષ) ખૂબજ ઉત્સાહ પૂર્વક કાર્યમાં લાગી ગયા. તેમણે 'અર્થ-ચરિત્ર-નામ-સંગતિ' માટે સામગ્રી પણ સંકલિત કરી અને પાંડુલિપી પ્રેસ મેટરનું પ્રારંભિક રૂપ અમારી સમક્ષ મૂક્યું. ચિત્રો ના નિર્માણ નું કાર્ય વિશાળ હતું, અતઃ અમે તેની તૈયારીઓને પ્રાથમિકતા આપી, 'મેટર' ને પછીથી જોવા માટે રાખી.

ચરિત્રને સામાન્ય રૂપમાં લખી-વાંચી શકાય છે, સમજી શકાય છે, ઘણા અંશે હૃદયંગમ પણ કરી શકાય છે. પરંતુ તેજ ચરિત્રને ચિત્રમાં પૂર્ણ અભિવ્યક્ત, તૂલિકા(ચિત્રિત કરવાની કૂંચી) દ્વારા તેનું સફળ અવતરણ કરવું સામાન્ય ચિત્રકારના ગજની વાત ન હતી. તેની માટે તે ચરિત્ર, ચરિત્રગત ભાવના તેમજ ચરિત્રનાયક સાથે કલાકાર નું તાદાત્મ્ય, સંપૂર્ણ નિષ્ઠા હોવું ખૂબજ અનિવાર્ય છે. સર્વોત્તમ જેવા દિવ્ય અલૌકિક ચરિત્રનું ચિત્રણ તો વળી કઈક વધુજ મુશ્કેલ છે. શ્રીમહાપ્રભુ પોતેજ અનુગ્રહપૂર્વક પોતાના અપ્રમેય બળથી ચિત્રકારમાં પ્રતિભા અને ક્ષમતા ઉત્પન્ન કરી તેને પ્રેરણા આપે તોજ સંભવ છે.

શ્રીઆચાર્યચરણ ના અનુગ્રહ (કૃપા) થી અમારી આ યોજના માટે એક કુશળ ચિત્રકાર દામોદરદાસજી અમને પ્રાપ્ય હતા, હૃદયથી ભાવુક, સંપ્રદાયના સિદ્ધાંત ભાવનાના જ્ઞાતા, અનુભવિ અને બહુશ્રુત(અનેક વિષયોનું જ્ઞાન સાંભળવું તેમજ તેનું સ્મરણ રાખનાર), તૂલિકા ના ઘની એવા દામોદરદાસજીને સર્વોત્તમના ચિત્રોના નિર્માણનું કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું. પ્રત્યેક નામ ને સંગત ચરિત્ર, ઘટના અને ભાવના-વિશેષ ને ચિત્રિત કરવા માટે અમે આપને બિંદુ આપી, રૂપરેખા આપી. રૂપરેખાના આધાર પર, મોટાભાગના ચિત્રો અમદાવાદ મા રહીને બનાવવાનું શરૂ કર્યું. ચિત્રો ના બ્લોક બનાવવાની વ્યવસ્થા અમારા ચુનીલાલ બુલાકીદાસ પટેલની દેખરેખ મા કરવામા આવી. ચિત્ર તૈયાર થતા ગયા, સાથે પૂરી તત્પરતા થી બ્લોક પણ બનતા ગયા. ઉતાવળ રાખવા છતાંપણ ચિત્રકારની મનઃસ્થિતિ, તેમની સુવિધા નું પણ ધ્યાન રાખવું પડતું. આ પ્રકારે કઈક બે-ત્રણ વર્ષ ચિત્ર અને બ્લોક નિર્માણ માં લાગી ગયા. અર્થ, ચરિત્ર, સંગતિ થી ચિત્રો નું એકથ બની રહે, તે દષ્ટિથી ૧૦૮ ચિત્રો બની ગયા બાદ તેનું મુદ્રણ નું કાર્ય મથુરામાં વ્રજવાસી ફાઈન આર્ટ પ્રેસમાં પ્રારંભ કરાવવામાં આવ્યું. તેમાં પણ બે-ત્રણ વર્ષ લાગી ગયા. તેમ છતાં કેટલાક ચિત્ર સુસંગત અને પ્રામાણિક ન બની શક્યા, તો તેને નિરસ્ત કરી ને બીજા તૈયાર કરાવ્યા. દામોદરજીને પોતાને દક્ષિણભારતમાં એક-બે ચિત્રના પ્રામાણિક આધાર માટે મોકલવામાં આવ્યા. બાકીના કેટલાક બ્લોક રસિક પ્રિન્ટરી મુંબઈમાં છપાવવામાં આવ્યા. આ પ્રકારે ઘણો સમય લાગી ગયો.

આ દરમ્યાન કેટલાક વિધી-વિધાન એવા બન્યા, ભગવદ્દિચ્છા કઈક એવી હતી, કે આ અધુરા કાર્યની વચ્ચેજ દારકાદાસ જે આ યોજનાના સૂત્ર સંચાલક હતા, તે ભગવદ્દશરણ થયા. થોડાક સમય બાદ, ચુન્નીભાઈ પટેલ પણ જે આ કાર્ય ના પ્રેરક ઉદ્બોધક હતા તે ભગવદ્દશરણ પ્રાપ્ત થયા. અંતમાં દામોદરજી પણ, જેમણે શ્રીમહાપ્રભુના ચરિત્રને ચિત્રો માં મૂર્તરૂપ કર્યા ભગવદ્દશરણમાં પ્રાપ્ત થયા. એતો સ્પષ્ટ વાત છે કે અમારા પ્રસ્તુત પ્રકાશન ના વિશાળ આયોજનની પ્રબળ સ્ફૂર્તિ આ ત્રણ વ્યક્તિઓ હતા, જેમના સતત ચિંતન, મનોયોગ અને સેવા-ભાવ થી આ કાર્ય આજે અમારી સમક્ષ મૂર્ત થઈને આવી રહ્યું છે.

અપ્રત્યાશિત (જેની આશા ન હતી તે) ઘટનાચક્રના આ આવર્તન(ફરીફરીને) થી હવે પ્રકાશન, સંપાદન નું સમગ્ર કાર્યભાર અમારી ઉપર આવી ગયો. આટલી વિશાળ યોજનાના નિર્વાહ માટે દારકાદાસ જેવા વ્યક્તિ ની અમને ખૂબજ જરૂરત હતી, જે પૂર્ણ શક્તિ, પ્રતિભા અને સમય આપીને આ કાર્ય ને પુરુ કરે . પરંતુ ભગવદ્દિચ્છાઆગળ લાચારી છે. આપની પાસે અનેક પ્રવૃત્તિઓ છે ઘરની, બહારની અનેક યોજનાઓ. પછી નિરંતર પ્રવાસ, બહુવિધ વ્યસ્તતા. છતાપણ યથાસમય, યથાસુવિધા કાર્ય ચાલતુ રહ્યું વિલંબ એટલો બધો થઈ ગયોકે ઘણાઓનો વિશ્વાસ ડગવા લાગ્યો કે હવે આ કાર્ય પૂર્ણ થશે નહિ. પરંતુ પ્રભુ ને આ કાર્ય કરાવવું હતું અને મોડું- મોડું પણ આ કાર્ય પૂર્ણ કરી આપની સમક્ષ મૂકતા પ્રસન્નતા થાય છે.

વ્યાખ્યા

દારકાદાસે જે સર્વોત્તમની રૂપરેખા અમારી સામે રાખી હતી, અને તેના અનુરૂપ જે સામગ્રી તેમણે સંકલિત કરી, તે એટલું વિખરાયેલી, સ્થૂલ અને પ્રારંભિક રૂપમાં હતી, જેમાં અમે તેમની સમક્ષ સુધારી નહી શક્યા, તેમને પૂરા-દિશા સૂચન ન કરી શક્યા હવે તો દિર્ઘદર્શક અને વ્યાખ્યાતા બંને રૂપમાં જવાબદારી અમારા પર હતી, તેથી અમારે પોતે બેસીને પાંડુલિપિમાં આમૂલચૂલ(નખશિખ) પરિવર્તન કરવું પડ્યું, જે એક પ્રકારનું પુર્નલેખન હતું. અને આ બધાનું મૂળ કારણ હતું, અમારુ દષ્ટિબિંદુ, ગ્રન્થને પૂર્ણ ઐતિહાસિક પ્રામાણિકતા આપવામાં આવે એ છે.

આજ સંપ્રદાય માં ઘણીજ એવી માન્યતાઓ, પરંપરાઓ ચાલતી આવી છે, જે ક્યારેક-ક્યારેક ઈતિહાસને સંગત અને પ્રામાણિક નથી બેસતી. અમોએ આ બધાની ગવેષણા(અધ્યયન તેમજ અનુસંધાન) કરવી પડી. કોઈ પણ વ્યક્તિ કે ઘટના નો ઉલ્લેખ કોઈક ચરિત્રમા કરવામાં આવે તો તે ઈતિહાસના સંદર્ભમાં પૂરી, નિર્વિવાદિત અને પ્રામાણિક ઉતરવી જોઈએ. તેનો પૂર્વ ઐતિહાસિક આધાર હોવો સર્વથા અપેક્ષિત છે. ઈતિહાસ સર્વમાન્ય આધારો પરજ ચાલે છે, પોત-પોતાની માન્યતાઓ પર નહી. પોતાની માન્યતાઓ આજના પ્રશસ્ત વૈજ્ઞાનિક લોકમાં સંકુચિત અને સાંપ્રદાયિક માની ઉપેક્ષીત થઈ જાય છે. તેથી અમારે ઘટના અને વ્યક્તિનો ઉલ્લેખ ઐતિહાસિક કાળ-ક્રમ ના પુરા અનુસંધાનમાં રાખીને, કરવો પડ્યો છે. સંભવ છે ઘણા સ્થળોમાં પ્રચલિત માન્યતાઓમા અડગ નિષ્ઠા રાખવાવાળાઓને અમારો દષ્ટિકોણ-અમારું મૌલિક ચિંતન-અમારી નવસ્થાપિત માન્યતાઓ કઈક અટપર્ટ લાગે, તેના સાથે તેમનો મતભેદ પણ હોય, પરંતુ અમને પૂર્ણ સંતોષ છે કે તે સર્વમાન્ય ઐતિહાસિક આધારથી પરિપૂર્ણ છે.

આમ સામાન્ય રૂપમાં, અમોએ અમારી વ્યાખ્યામાં તેજ સર્વમાન્ય આધાર-સામગ્રીને લીધા છે, જે સંપ્રદાયમાં સાર્વત્રિક માન્ય છે.

વલ્લભદિગ્વિજય

નિજ વાર્તા-ધરુ વાર્તા

ચોર્યાસી વૈષ્ણવોની વાર્તા

શ્રીમદ્ભાગવત તથા શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા

ભાષ્ય, સ્તોત્રગ્રંથાદિ,

કીર્તન-પદ-સાહિત્ય

આ સિવાય, 'પરિશિષ્ટ' માં 'સર્વોત્તમ' સબંધી વ્રજભાષા-કાવ્ય માં જે પણ પ્રાચીન સામગ્રી પ્રાપ્ત થઈ છે તે આપી દિધું છે. આમા શ્રીવ્રજભૂષણજી કૃત એક ધમાર આપી છે. જે તેમના સંગ્રહિત પુસ્તકમાંથી લેવામાં આવી છે. લાગે છે, લિપિકના કર્તા રૂપમાં શ્રીવ્રજભૂષણજીનું નામ આપી દિધું છે, જે અમારી દષ્ટિએ સન્દિગ્ધ છે.

પ્રકાશન

ઉપર લખેલ ઉપક્રમ અને પ્રકાશનમાં આવનારી કાર્યવિધી ની સાથે-સાથે, વ્યવસ્થામાં પણ એવી અનેક અસુવિધાઓ, પરિસ્થિતિઓ રહી છે, જેને કારણે કાર્યને પૂર્ણ થવામાં વિલંબ થયો છે.

ચિત્રોનાં મૂળ રૂપ, બ્લોક અને મુદ્રણ તથા ગ્રંથ સામગ્રીનું છપાણ, કાગળ અને બાઈન્ડિંગ વગેરે વ્યવસ્થાને ધ્યાનમાં રાખીને સંપૂર્ણ યોજનામાં આવનારા વ્યયનું જે અનુમાન કરવામાં આવ્યું હતું, સંજોગોવશાત કાર્ય માં થતા જતા વિલંબના કારણે, પ્રકાશન-સબંધી દરેક કાર્યમાં અનેકગણી મોંઘી આવવાના કારણે, આ વ્યય કાંઈક બમણો થઈ ગયો છે. આ વિષયના જાણકાર દરેક વ્યક્તિનો આ અનુભવ છે કે આ મોંઘાઈના કારણે, પહેલા નિર્ધારિત ચૌઘાવર, રૂ. ૩૧ પ્રતિ પુસ્તક, આજે સર્વથા અસંગત બેસે છે. પરંતુ અમારે કાર્ય પુરું કરવું હતું, બધું જ ન્યુનાવિક સહીને, યોજનાને મૂર્તરૂપ આપવું અમારું લક્ષ્ય છે.

આ પ્રસંગમાં સ્વ. શેઠ મણિલાલ ગિરિધરલાલ, વડનગરવાળાના ટ્રસ્ટીઓ, શેઠ જગજીવનદાસ બલદેવદાસ દોશી, શેઠ કુંજબિહારી પુરુષોત્તમદાસ મણીઆર તથા શેઠ નટવરલાલ વાડીલાલ દોશીનું તેમજ સ્વ. શેઠ ટોડરમલ ચિમનલાલ સાવલબેચર ના નામ પણ સ્મરણીય છે, જેમણે વિશેષ મદદ આપીને અમારી યોજનાને બળ આપ્યું છે.

આ આર્થિક વિડંબણા સિવાય, પ્રકાશનમાં વ્યવહારિક અસુવિધા પણ અમારી સામે રહી છે. અમારા નિરંતર પ્રવાસના કારણે, વડોદરામાં હિન્દી-મુદ્રણની સંતોષજનક સુવિધા ન મળવાને કારણે, અમારે મુદ્રણની વ્યવસ્થા કાંકરોલીમાં હિન્દ કાનૂન પ્રેસમાં કરાવવી પડી છે. આજ પ્રકારે ગુજરાતી અનુવાદના મુદ્રણનું કાર્ય પણ અમદાવદમાં મંગલ મુદ્રણાલયમાં કરાવવું પડ્યું છે. અમે ક્યાંક અને પ્રકાશન ક્યાંક. આ બધા કારણોથી સમય લાગવો સ્વાભાવિક છે.

આટલા વિશાળ માપદંડ પર કાર્ય વારે-વારે સંભવ નથી. તેથી ગુજરાતી સંસ્કરણ પણ આની સાથે જ જોડી દીધું છે. તે હિન્દી મેટરનું શબ્દાનુવાદજ નહીં પરંતુ ભાવાનું વાદ છે. સંપ્રદાયમાં જે પ્રકારે હિન્દી ભાષાના માધ્યમને સમજવાવાળા છે, ત્યાં તેજ પ્રકારે ગુજરાતી માધ્યમથી સાહિત્યનું અનુશીલન કરવાવાળા પણ ઘણા લોકો છે. શ્રીમદાચાર્યોના અનુરોધથી, ગુજરાતી અનુવાદના કાર્યને કરવા માટે પણ, અમને જેઠાલાલ જેવા સંપ્રદાયના સિદ્ધાંત, ભાવનાના મર્મજ્ઞ, કુશળ વ્યક્તિ મળી ગયા જેમણે પુરી તત્પરતાથી આ કાર્ય કર્યું.

ગુજરાતી ભાષાભાષિઓ ની સુવિધાનો વિચાર કરીને ગુજરાતી અંશ પણ જોડી ગ્રંથને સર્વસુકર(સર્વને સરળ આસાનીથી), સર્વોપયોગી, સમુપાદેય બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

આ પ્રકારે શ્રીપ્રભુના અસીમ અનુગ્રહથી આજે 'સર્વોત્તમ' સર્વોત્તમ રૂપમાં પ્રકટ કરતા અમને પ્રસન્નતા થઈ રહી છે.

ગો. શ્રીવ્રજભૂષણલાલજી

પ્રથમ પ્રકાશનમાં સ્મરણીય સહયોગી

પો. કષ્ટમણીજી શાસ્ત્રી (કાંકરોલી)

ક. ગોકુલાનંદ તેલંગ (કાંકરોલી)

નાનાલાલ ત્રિભોવનદાસ (ડામોઈ)

શાન્તિલાલ પ્રેમચન્દ (મુંબઈ)

પુરુષોત્તમદાસ ગરબડદાસ (બહાદરપુર)

ચન્દુલાલ ત્રિકમલાલ (વડોદરા)

કેશવલાલ અમથાલાલ (મુંબઈ)

સ્વ. વિક્રલદાસ નારણદાસ કોન્ડ્રાક્ટર (વડોદરા)

દ્વિતીય/તૃતીય 'સંસ્કરણ'(પ્રકાશન) ના સબંધમાં

"શ્રીસર્વોત્તમ" (સચિત્ર-સટીક(બિલકુલ યોગ્ય વાળા) ના તૃતીય સંસ્કરણ રજુ કરતા અમને પ્રસન્નતા છે. શ્રીઆચાર્યચરણના પુષ્ટિ-ભાવનારૂપ ઐતિહ્ય(પરંપરાગત) તેમજ નામ-ચરિત્ર-સંગતિ સાહિત્યની રસધારામાં અવગાહન(ઉંડુ ચિંતન) કરવા ઉત્સુક ભાવુક વૈષ્ણવો માટે, પ્રકાશનમાં થયેલ વિલંબ થોડો અનિચ્છિત-અસુકર જેવું જરૂર બન્યું છે. પરંતુ કેટલાય વ્યવહારિક પરિસ્થિતિઓ તેનું મૂળભૂત કારણ રહ્યું છે.

અમારે ત્યાં હિન્દી પ્રેસની અપેક્ષિત સુવિધાની અછત મુખ્ય વિલંબકારી રહી છે. વળી, ગુજરાતી અંશનું અન્યત્ર પ્રેસમાં મુદ્રણ અને ત્રિરંગા ૧૦૮ બ્લોકોના છપાણ ની વ્યવસ્થા પણ અલગ પ્રેસમાં થવાથી, સમગ્ર સંયોજનમાં વધુજ સમય લાગી ગયો. આજની વધતીજતી મહર્ધતા પ્રકાશનોપયોગી ઉપયુક્ત સાધન-સામગ્રીની સુલભતામાં કઠિનાઈ સર્વજ્ઞાત હતી. એજ કારણ છે કે ગ્રંથનું પ્રથમ સંસ્કરણ કાંકરોલી-ડાભોઈ-મથુરામાં સં. ૨૦૩૦ માં થયા બાદ મથુરામાં દ્વિતીય સંસ્કરણ સં. ૨૦૩૫ માં સંભવ થઈ શક્યું છે અને તૃતીય સંસ્કરણ સં. ૨૦૪૦ માં વડોદરામાં સંપન્ન થયું છે.

ત્રણ સંસ્કરણોમાં આ લાંબા વ્યવધાન(વચમા પડતી મુશ્કેલી)ના સમયમાં પ્રકાશન-સામગ્રી અનુદિત(અકથિત) મોંઘી થતી ગઈ અને અમારે, લાચારીવશ ગ્રંથની ન્યોછાવર કિંમત માત્ર ને અનુરૂપ, રૂ. ૩૧-, ૫૧- અને રૂ. ૧૧૧ ના ક્રમમાં વૃદ્ધિ કરવી પડી કેટલીક અસાવધાનીને કારણે, અનેક બ્લોક પણ આ વચ્ચે અસ્તવ્યસ્ત અને વિકૃપ થઈ ગયા. તેથી તેનું પુનઃનિર્માણ ઘણું મોંઘુ પડ્યું ગયું.

કઈક તો શ્રીઆચાર્યચરણોની, પોતાનામાં મહાચરિત્રની ગરિમા, તેના પર, અમારા સ્વ. દારકાદાસ પરિખ દ્વારા ગ્રંથ સુત્રાત્મક સ્થૂળ પ્રરૂપ અને પ્રકાશન-યોજના પસ્તુત થઈને, અમારા પૂ. પિતૃચરણ (નિ.લી. ગો. શ્રીવ્રજભૂષણલાલજી મહારાજ) ધન્ય પૂણ્ય લખાણ થી આલેખીત વ્યાખ્યાના માધ્યમથી, તેમના નામ-ચરિત્રને અનુરૂપ સમાવિત દિવ્ય ગુણોનું યથાતથ્ય વિશદીકરણ એટલું પ્રભાવપૂર્ણ તથા મર્મસ્પર્શી બન્યું કે સહૃદય સુરસિક વૈષ્ણવો ની ઉત્કંઠા ગ્રંથ ના સતત અનુશીલન(સતત અધ્યયન) કે નિરવધિ(સીમા રહિત) બની રહી, ઉત્તરોત્તર ગ્રંથની માંગ વધતી ગયી. પ્રત્યેક સંસ્કરણ પ્રકાશિત થતાજ, સમાપ્ત થવાની સ્થિતિમાં આવતો ગયો અને તેની સમ્પૂર્તિ સમય પર કરવું અમારી માટે કઠીન થઈ ગયું.

કેટલાક "યશોર્થે ધર્મસેવનમ્" (ખ્યાતિ-પ્રસિદ્ધિ માટે ધર્મનું સેવન કરનારા) ના વ્યવસાયીક પ્રવૃત્તિ વાળા વ્યક્તિઓએ સાહિત્ય-રસિક વૈષ્ણવોની આ માંગ અને ઉત્કંઠાનો અયોગ્ય લાભ પણ ઉઠાવ્યો. સંયોજકોની પૂર્વ અનુમતિ વગર, "શ્રીસર્વોત્તમ" પ્રકાશનની વ્યાખ્યા ના અંશોને તેમનેતેમ લઈ, તેજ ચિત્રો ના નવા બ્લોક બનાવડાવી 'ગેટઅપ' માં થોડોક ફેરફાર સાથે, પોતાની જાતે નિજી નામથી ગ્રંથોનું નવું સંસ્કરણ પ્રકાશિત કર્યું. નૈતિકતા અને વૈષ્ણવતાની દષ્ટિથી - ક્ષુદ્ર ભૌતિક સ્વાર્થ તથા વ્યવસાયીક લાભ હેતુ આ પ્રકારનો અવૈધ દુષ્પ્રયાસ ક્યાં સુધી શોભનીય છે ? વાંચકો જાતે જ નિર્ણય કરે.

જે કાઈ હોય-આ પુણ્ય અનુષ્ઠાનની દિશામાં, યથાશક્ય તત્પરતાથી, વીના કોઈ વ્યાવસાયીક લાભની લાલચથી, ગ્રંથ તૃતીય સંસ્કરણ, નવાસાજસજ્જા સાથે, સાહિત્ય પ્રેમીઓ સમક્ષ છે.

શ્રીમહાપ્રભુના 'સર્વોત્તમ' પુણ્યશ્લોકો ના ચિત્ર-ચરિત્રના અનુશીલન(સતત અભ્યાસ)- અવગાહન(ઉંડુ ચિંતન) થી, વાંચકો આત્મકલ્યાણ તેમજ નિઃશ્રેયસ(મોક્ષ)ની ઉપલબ્ધિ કરશે, એજ સત્કામના, મંગલાકાંક્ષાની સાથે.

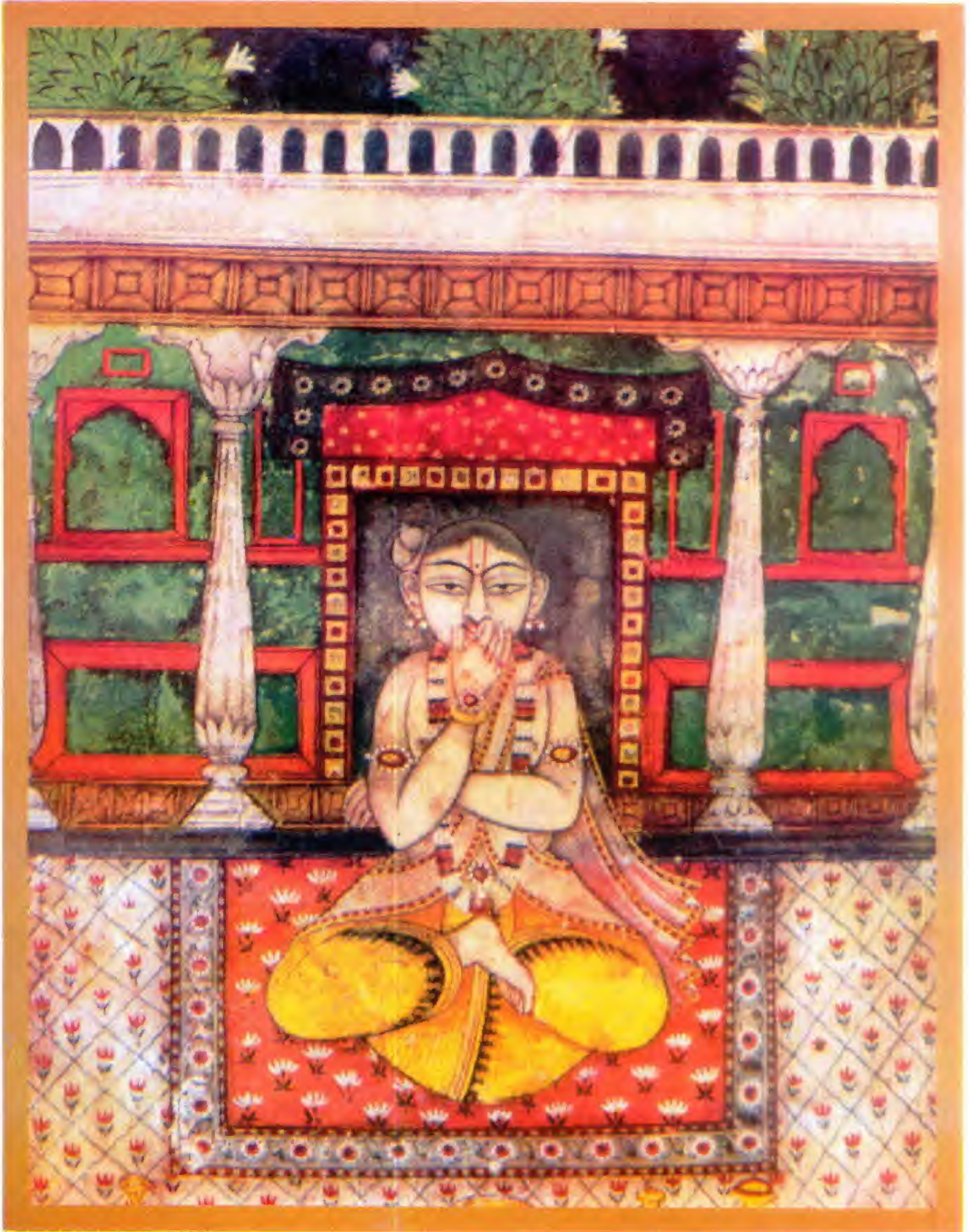
- ગો. વ્રજેશકુમાર

વડોદરા

શ્રી રાધાષ્ટમી : ૨૦૪૦ વિ.

सर्वोत्तमा प्रणेता

श्रीमत्प्रभुचरण गुसाईं श्री विठ्ठलनाथजी

(शुद्धाद्वैत-तृतीय-महाधिपाते)

श्रीआचार्यचरणना
(तन) करवा उत्सुक
रिक परिस्थितिओ

नु अन्यत्र प्रेसमां
मय लागी गयो.
जे कारण छे के -
प मां संभव यई

यित) मोंधी यती
वृद्धि करवी पडी.
स घणुं मोंधु पडी

रिण द्वारा ग्रंथनु
(महाराज) नी
तथ्य विशदीकरण
(अध्ययन) हेतु
समाप्त यवानी

यक्तिओगे सुज्ञ
र, "श्रीसर्वोत्तम"
र साथे, पोताना
यवसायिक लाभ

मालयथी, ग्रंथनु

(तन) यी, वांचक

प्रजे शकुमार

શ્રી સર્વોત્તમ સ્તોત્ર

પ્રાકૃતધર્માનાશ્રયમપ્રાકૃતનિશ્ચિલધર્મરૂપમિતિ ।

નિગમપ્રતિપાદ્યં યત્તચ્છુદ્ધં સાકૃતિ સ્તૌ મિ ॥૧॥

શ્રીવિક્લનાથજી આજ્ઞા કરે છે કે, જે પ્રાકૃત ધર્મના આશ્રયથી રહિત અને સમગ્ર અલૌકિક ધર્મરૂપ છે, એ રીતે વેદમાં પ્રતિપાદન કરેલું, સાકાર અને શુદ્ધ સ્વરૂપ છે, તેની સ્તુતિ કરું છું.

કલિકાલતમચ્છન્નદૃષ્ટિત્વાદ્દિદુષામપિ ।

સંપ્રત્યવિષયસ્તસ્ય માહાત્મ્યં સમભૂદ્ભુવિ ॥૨॥

જ્ઞાતા પુરૂષોની પણ જ્ઞાન દષ્ટિ કલિકારૂપ અંધકારથી આચ્છાદિત છે, માટે તે સ્વરૂપનું મહાત્મ્ય હાલ પૃથ્વીમાં અપિરિચિત થયું છે.

દયયા નિજ માહાત્મ્યં કરિષ્યન્ પ્રકટં હરિઃ ।

વાળ્યા યદા તદા સ્વાસ્યં પ્રાર્દુભૂતં વકાર હિ ॥૩॥

જ્યારે દયા વડે શ્રીહરિને પોતાના વચન દ્વારા પોતાનું માહાત્મ્ય પ્રકટ કરવાની ઈચ્છા થઈ ત્યારે પોતાનું મુખારવિંદ પ્રકટ કર્યું.

તદુક્તમપિ દુર્બોધં સુબોધં સ્યાદથા તથા ।

તન્નામાષ્ટોત્તરશતં પ્રવક્ષ્યામ્યશ્ચિલાઘહત્ ॥૪॥

પણ તે મુખે કહેલું ન સમજાય તેવું છે. માટે જેવી રીતે સુબોધ થાય તેવી રીતે સર્વ પાપને હણનાર તે શ્રીમહાપ્રભુજીનાં એકસો આઠ નામ હું કહું છું.

ઋષિરગ્નિકુમારસ્તુ નામ્નાં છન્દો જગત્યસૌ ।

શ્રીકૃષ્ણાસ્યં દેવતા વ બીજં કારુણિકઃ પ્રભુઃ ॥૫॥

સર્વોત્તમ સ્તોત્રના રૂપિ શ્રી ગુસાંઈજી છે, અને નામોનો છંદ જગતમાં વ્યાપક અનુષ્ટુપ છંદ છે તે છે. શ્રીકૃષ્ણના મુખારવિંદરૂપ શ્રીમહાપ્રભુજી દેવતા છે, અને બીજ પ્રભુ દયાળુ છે.

વિનિયોગો ભવિતયોગ પ્રતિબંધવિનાશને ।

કૃષ્ણાધરામૃતાસ્વાદ સિદ્ધિરત્ન ન સંશયઃ ॥૬॥

અને આ સ્તોત્રમાં પ્રતિબંધ નાશ કરવા સારૂ વિનિયોગ કહેતાં પ્રયોજન ભક્તિયોગ છે; અને શ્રીકૃષ્ણના અધરામૃત સ્વાદની સિદ્ધિ એજ ફલણ છે, એમાં કંઈ સંશય નથી.

आनन्दः परमानन्दः श्रीकृष्णास्यं कृपानिधिः ।

दैवोद्धारप्रयत्नात्मा स्मृतिमात्रार्तिनाशनः ॥७॥

१. आनंदरूप, २. परमानंदरूप, ३. श्रीकृष्णना मुष्णारविन्दरूप, ४. कृपाना सागररूप (अलौकिक कृपावाणा), ५. पुष्टिमागीय जिवोनो उद्धार करवामां जेमनुं अंतःकरण छे अेवा, ६. स्मरण मात्रथी लकतोनी चिंतानो नाश करनारा श्रीमहाप्रभुज छे.

श्री भागवतगूढार्थप्रकाशनपरायणः ।

साकारब्रह्मवादैकस्थापको वेदपारगः ॥८॥

७. श्रीमद् भागवतना गूढ अर्थने प्रकाश करवामां तत्पर, ८. साकार ब्रह्मवादाना स्थापन करनारा, ९. वेदनो पार पाभेला.

मायावादनिराकर्ता सर्ववादिनिरासकृत् ।

भक्तिमार्गाब्जमार्तण्डः स्त्रीशूद्राद्युद्धृतिक्षमः ॥९॥

१०. मायावादनो निरास करनार, ११. सर्ववादीओनो निरास करनार, १२. लकितमार्गने प्रवर्ताववामां सूर्य सरणा, १३. स्त्रीओ तथा शूद्रोनो उद्धार करवामां समर्थ श्रीमहाप्रभुज छे.

अंगीकृत्यैवगोपीश वल्लभीकृतमानवः ।

अंगीकृतौ समर्यादो महाकारुणिको विभुः ॥१०॥

१४. अंगीकार करीने ज श्रीकृष्णमां मनुष्योने प्रेम करावनारा, १५. अंगीकार करवामां मर्यादावाणा, १६. अत्यंत कृपावाणा, १७. सर्व करवा समर्थ.

अदेयदानदक्षश्च महोदारचरित्रवान् ।

प्राकतानुकृतिब्याज मोहितासुरमानुषः ॥११॥

१८. न आपी शकाय अेवा दन देवामं समर्थ, १९. अत्यंत उदार चरित्रवाणा, २०. प्राकृत मनुष्यने अनुकरण बहानाथी आसुरी जिवोने मोह पमाऽनारा.

वैश्वानरो वल्लभाख्यः सदुपोहितकृत् सतां ।

जनशिक्षाकृते कृष्णभक्तिकृत् निखिलेष्टदः ॥१२॥

२१. पुष्टोत्तमना मुष्णरूप वैश्वानर, २२. वल्लभप्रिय नाम वाणा, २३. सख्यदानंदरूप, २४. लकतोनुं ललु करनारा, २५. पोताना लकतोने शिभववा साऽ श्रीकृष्णनी लकित करनारा, २६. मनुष्योने लगवानना स्वरूप संबधी जे कांछे छे ते सर्व आपनारा.

सर्वलक्षणसम्पन्नः श्रीकृष्णज्ञानदो गुरुः ।

स्वानन्दतुन्दिलः पद्मदलायतविलोचनः ॥१३॥

२७. सर्व लक्षणोत्थी युक्त, २८. श्रीकृष्णना ज्ञानने देनार, २९. मार्गनो उपदेश करनारा अने इणुं दान करनारा-गुरु, ३०. स्वरूपना आनंदमां मग्न रहेनारा, ३१. कमणना दण सरभा विशाण नेत्रवाणा श्रीमहाप्रभुछु छे.

कृपादृग्दृष्टिसंहृष्टदासदासीप्रियः पतिः ।

रोषदृक्पातसंप्लुष्टभक्तद्विद् भक्तसेवितः ॥१४॥

३२. जेमना कृपा कटाक्षोनी वृष्टिथी प्रसन्न थयेलां दास दासी भक्तजनोने वहाला, ३३. शरणे आवेला जिवोना रक्षक (पतिः), ३४. रोषवाणी दृष्टिथी भक्तोना द्वेषीओना नाश करनारा, ३५. भक्तोअे सेवेला अेवा श्री महाप्रभुछु छे.

सुखसेव्यो दुराराध्यो दुर्लभांघिसरोरुहः ।

उग्रप्रतापो वाक्सीधुपूरिताशेषसेवकः ॥१५॥

३६. सुभयी सेवा करी शकाय तेवा, ३७. अलौकिक दुःभयी भेजवी शकाय तेवा, ३८. जेमना यरण कमल कष्टथी (ते प्राप्त करवानी आर्तिथी) प्राप्य छे, तेवा, ३९. अतिशय प्रतापी, ४०. वाणीरूप अमृत वडे समग्र सेवकोने पूर्ण करनार श्रीमहाप्रभुछु छे.

श्रीभागवतपीयूषसमुद्रमथनक्षमः ।

तत्सारभूतरासस्त्रीभावपूरितविग्रहः ॥१६॥

४१. श्रीभागवत रूप अमृतना समुद्रनुं मथन करवा (सार काढवा) समर्थ, ४२. तेज भागवतना साररूप रास स्त्रीओना भावथी अंदर अने बहारना स्वरूपवाणा.

सान्निध्यमात्रदत्त श्रीकृष्णप्रेमा विमुवितदः ।

रासलीलैकतात्पर्यः कृपयैतत्कथाप्रदः ॥१७॥

४३. भक्तोने पोताना सान्निध्यथीज श्रीकृष्ण प्रति, प्रेमनुं दान करनारा, ४४. भगवानना संबंध रूप-मुक्तिनुं दान करनारा, ४५. रासलीलाज जेमनुं केवल तात्पर्य-इल छे. ४६. कृपाथी रासलीला संबंधी श्रीकृष्ण कथानुं दान करनारा.

विरहानुभवैकार्थ सर्वत्यागोपदेशकः ।

भवत्याचारोपदेष्टा च कर्ममार्गप्रवर्तकः ॥१८॥

४७. विरहना अनुभवनेज माटे सर्वत्यागनो उपदेश करनारा, ४८. भक्ति अने भक्तिमार्गना आचारनो उपदेश करनारा, ४९. कर्ममार्ग-वर्णश्रमना आचार तथा धर्मना प्रवर्तानारा.

યાગાદૌ ભક્તિમાર્ગે સાધનત્વોપદેશકઃ ।

પૂણાનન્દઃ પૂર્ણાકામો વાક્યપતિઃ વિબુદ્ધેશ્વરઃ ॥૧૭॥

૫૦. યાગાદિ કર્મમાં ભક્તિમાર્ગનુંજ એક સાધનપણુ છે, એવો ઉપદેશ કરનારા, ૫૧. પૂર્ણ આનંદવાળા. ૫૨. પૂર્ણ અલૌકિક કામવાળા, ૫૩. વાણીના પતિ, ૫૪. ભક્તિમાર્ગીય જ્ઞાનના ઈશ્વર શ્રીઆચાર્યજી છે.

કૃષ્ણનામસહસ્ત્રસ્ય વક્તા ભક્તપરાયણઃ ।

ભક્ત્યાચારોપદેશાર્થ નાનાવાક્યનિરૂપકઃ ॥૨૦॥

૫૫. શ્રીપુરુષોત્તમ સહસ્ત્રનામના પ્રકાશક, ૫૬. ભક્તોને શરણરૂપ તથા આચારના ઉપદેશ સારૂ નાના પ્રકારનાં વાક્યોનું નિરૂપણ કરનારા શ્રીઆચાર્યજી છે.

સ્વાર્થોઽજિજ્ઞતાશ્ચિલપ્રાણપિયસ્તાદ્શવેષ્ટિતઃ ।

સ્વદાસાર્થકૃતાશેષસાધનઃ સર્વશક્તિઘ્નકઃ ॥૨૧॥

૫૮. સેવા માટેજ જેઓએ સેવા વિરોધી સર્વત્યજી સમગ્ર પ્રાણ પ્રભુમાં અર્પણ કર્યા છે એવાઓના વહાલા, ૫૯. તાદૃશ ભક્તોથી વીંટાયેલા, ૬૦. પોતાના ભક્તો માટે જ સર્વ સાધનો જેમણે કર્યા છે એવા, ૬૧. સર્વ શક્તિઓને ધારણ કરનારા શ્રીમહાપ્રભુજી છે.

શ્રુતિ ભક્તિપ્રચારૈક કૃતે સ્વાન્વયકૃત્ પિતા ।

સ્વવંશેસ્થાપિતાશેષ સ્વમાહાત્મ્યઃ સ્મયાપહઃ ॥૨૨॥

૬૨. પૃથ્વીમાં ભક્તિના પ્રચાર માટે પોતાનો વંશ કરનાર, ૬૩. પ્રેમલક્ષણા ભક્તિના પિતા, ૬૪. પોતાના વંશમાં પોતાનું સર્વ માહાત્મ્ય સ્થાપન કરનારા, ૬૫. મોહ દૂર કરનારા શ્રીઆચાર્યજી છે.

પતિવ્રતાપતિઃ પારલૌકિકૈહિકદાનકૃત્ ।

નિગૂઢહૃદયોઽન્યભક્તેષુ જ્ઞાપિતાશયઃ ॥૨૩॥

૬૬. શ્રીમહાલક્ષ્મીજીના પતિ, ૬૭. પોતાના ભક્તોને પરલોકનું અને આલોકના ફળનું દાન કરનારા, ૬૮. જેમનું હૃદય સારી રીતે ન જાણી શકાય તેવા, ૬૯. અનન્ય ભક્તોને પોતાના આશય જણાવનારા.

ઉપાસનાદિમાર્ગાતિમુઘ્ધમોહનિવારકઃ ।

ભક્તિમાર્ગે સર્વમાર્ગવૈલક્ષણ્યાનુભૂતિકૃત્ ॥૨૪॥

૭૦. પૂજા માર્ગ વિગેરે માર્ગોથી અતિશય લુબ્ધ પામેલાના મોહનું નિવારણ કરનારા, ૭૧. ભક્તિ માર્ગમાં સર્વ માર્ગથી સહેલી વિલક્ષણતાનો અનુભવ કરનાર શ્રીઆચાર્યજી છે.

पृथक्शरणमार्गोपदेष्टा श्रीकृष्णहार्दवित् ।

प्रतिक्षणनिकुंजस्थलीलारससुपूरितः ॥२५॥

७२. स्वतंत्र ભક્તિ અથવા પુષ્ટિમાર્ગીય શરણમાર્ગનો ઉપદેશ કરનારા, ૭૩. શ્રીકૃષ્ણના હૃદયના ફલાત્મક ભાવને જાણનારા, ૭૪. ક્ષણે ક્ષણે નિકુંજમાં થયેલી લીલાના રસે કરીને પરિપૂર્ણ શ્રીઆચાર્યજી છે.

તત્કથાક્ષિપ્તચિત્તસ્તદ્દિસ્મૃતાન્યો વ્રજપ્રિયઃ ।

પ્રિય વ્રજસ્થિતિઃ પુષ્ટિલીલાકર્તા રહઃ પ્રિયઃ ॥૨૬॥

૭૫. નિકુંજની લીલા રસની કથામાં વ્યાકુલ ચિત્તવાળા, ૭૬. નિકુંજની લીલાઓથી બીજા સર્વને વિસારી દેનારા, ૭૭. વ્રજ જેમને પ્રિય છે એવા, ૭૮. વ્રજમાં રહેવું જેમને પ્રિય છે તેવા, ૭૯. ભગવત્કૃપારૂપ લીલાઓના કર્તા, ૮૦. એકાન્તજ જેમને વહાલુ છે એવા.

ભવતેચ્છાપૂરકઃ સર્વાજ્ઞાતલીલોલ્લસિમોહનઃ ।

સર્વાસક્તઃ ભવતમાત્રાસક્તઃ પતિતપાવનઃ ॥૨૭॥

૮૧. ભક્તોની ઈચ્છા પૂર્ણ કરનારા, ૮૨. સર્વથી જેમની લીલાઓ સમજી ન શકાય તેવા, ૮૩. ભક્તોને અતિ મુગ્ધ કરનારા, ૮૪. સર્વજીવમાં આસક્તિ વિનાના, ૮૫. ભક્તોમાંજ કૃપાવાળા, ૮૬. પતિત પુરૂષોને પવિત્ર કરનારા શ્રીઆચાર્યજી છે.

સ્વયશોગાનસંહૃષ્ટહૃદયામ્ભોજવિષ્ટરઃ ।

યશઃપીયુષલહરીપ્લાવિતાવિતાન્યરસઃ ॥૨૮॥

૮૭. પોતાના જશ ગાવાથી પ્રસન્ન થયેલા, ભક્તના હૃદય કમલમાં આસન કરનારા, ૮૮. ભક્તોના ભક્તિરસ વિનાના બીજા સર્વ રસો પોતાના યશરૂપી અમૃત લહરીમાં ડુબાડેલા છે એવા, ૮૯. સર્વ કરતાં શ્રેષ્ઠ.

લીલામૃતરસાર્દ્રાદ્રીકૃતાશ્ચિલશરીરમૃત્ ।

ગોવર્ધનસ્થિત્યુત્સાહસ્તલ્લીલાપ્રેમપૂરિતઃ ॥૨૯॥

૯૦. લીલારૂપી અમૃતના રસીક ભાવ વડે પુષ્ટિમાર્ગીય જીવોને રસવાળા કરનારા, ૯૧. શ્રીગોવર્ધનમાં રહેવાનોજ ઉત્સાહ કરનારા, ૯૨. ગિરિરાજ સંબંધી કરેલી લીલાઓના પ્રેમથી ભરેલા.

યજ્ઞભોવતા યજ્ઞકર્તા ચતુર્વર્ગવિશારદઃ ।

સત્યપ્રતિજ્ઞઃ ત્રિમુળાતીતો નયવિશારદઃ ॥૩૦॥

૯૩. ગોવર્ધન યજ્ઞનું ભોજન કરનારા, ૯૪. યજ્ઞના કર્તા, ૯૫. ચાર પુરૂષાર્થ પ્રાપ્ત કરાવવામાં કુશળ. ૯૬. સાચી પ્રતિજ્ઞાવાળા, ૯૭. ત્રણ ગુણોથી પર, ૯૮. નીતિમાં નિપૂણ.

સ્વકીર્તિવદ્ધનસ્તત્ત્વસૂત્રભાવ્યપદર્શકઃ ।

માયાવાદારૂચ્યતૂલાગ્નિઃ બ્રહ્મવાદનિરૂપકઃ ॥૩૧॥

૯૯. પોતાના માર્ગના ગ્રંથો લખી પોતાનો યશ વધારનારા, ૧૦૦. બ્રહ્મસૂત્રોના ભાષ્યકાર. ૧૦૧. માયાવાદરૂપી રૂમાં અગ્નિ સમાન, ૧૦૨. બ્રહ્મવાદના પ્રતિપાદન કરનારા.

અપ્રાકૃતાઙ્ગિલકલ્પભૂષિતઃ સહજસ્મિતઃ ।

ત્રિલોકીભૂષણં ભૂમિભાગ્યં સહજસુન્દરઃ ॥૩૨॥

૧૦૩. વ્યાસ સૂત્રના ફલાધ્યાયના ભગવદ્ભાવ લીલાસને નિરૂપણ કરવાથી શોભારૂપ હોઈ આભૂષણરૂપ છે, તેનાથી વિભૂષિત, ૧૦૪. સ્વાભાવિક હાસ્યવાળા, ૧૦૫. ત્રણ ગુણના સેવકોના ભૂષણરૂપ, ૧૦૬. ભૂમિના ભાગ્યરૂપ, ૧૦૭. સ્વાભાવિક રીતે સુંદર.

અશેષભવ્યસમ્પ્રાર્થ્ય વરણાબ્જરજોધનઃ ।

ઇત્યાનન્તદનિષ્ઠેઃ પ્રોક્તં નામ્નામષ્ટોત્તરં શતમ્ ॥૩૩॥

૧૦૮. જેમના ચરણ કમલની રજરૂપી ધનની સર્વભક્તો પ્રેમપૂર્વક પ્રાર્થના કરે છે, એવા શ્રીમહાપ્રભુજી છે. આ પ્રમાણે આનંદ સાગર શ્રીમહાપ્રભુજીનાં ૧૦૮ નામો કહ્યાં છે, તે ગુણોની સિદ્ધતાવાળાંજ કહ્યાં છે.

શ્રદ્ધાવિશુદ્ધબુદ્ધિર્યઃ પઠત્યુનુદિનં જનઃ ।

સ તદેકમનાઃ સિદ્ધિમુક્તાં પ્રાપ્નોત્યસંશયઃ ॥૩૪॥

શ્રદ્ધાપૂર્વક વિશુદ્ધબુદ્ધિવાળો જે મનુષ્ય નિત્ય એક ચિત્તે આ સ્તોત્રનો પાઠ કરે છે, તે શ્રી આચાર્યજીમાંજ ચિત્તવાળો થઈને આગળ કહેલી કૃષ્ણાધરામૃતાસ્વાદની સિદ્ધિ પામે છે, તેમાં કાંઈ સંશય નથી.

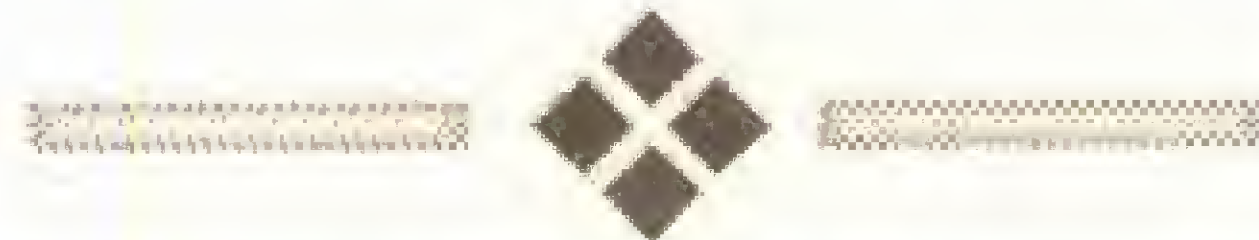
તદપ્રાપ્તો વૃષ્ણા મોક્ષસ્તાદાપ્તૌ મદ્મતાર્થતા ।

અતઃ સર્વોત્તમસ્તોત્રં જપ્ત્યં કૃષ્ણરસાર્થિમિઃ ॥૩૫॥

તે અધરામૃતની સિદ્ધિ ન મળે તો મુક્તિ પણ વ્યર્થ છે, ને અધરામૃતની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય તો મુક્તિ(સાયુજ્યાદિ) નું નિરર્થકપણું છે. આથી સર્વોત્તમ સ્તોત્ર, શ્રીકૃષ્ણનારસની ઈચ્છાવાળા જીવોએ જપ કરવા યોગ્ય છે.

इति श्रीगदगिनकुमार प्रोक्तं सर्वोत्तमस्तोत्रं सम्पूर्णम् ।

આ પ્રમાણે શ્રીમદ્ અગ્નિકુમાર (શ્રીવિહલેશ પ્રભુજી)કથિત શ્રી સર્વોત્તમ સ્તોત્ર સંપૂર્ણ.

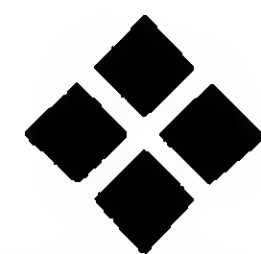

सर्वोत्तम - नामावली

१. आनन्दाय नमः
२. परमानन्दाय नमः
३. श्रीकृष्णास्थाय नमः
४. कृपानिधये नमः
५. दैवोद्धारप्रयत्नात्मने नमः
६. स्मृतिमात्रार्तिनाशनाय नमः
७. श्रीभावगतगूढार्थप्रकाशनपरायणाय नमः
८. साकारब्रह्मवादैकस्थापकाय नमः
९. वेदपारगाय नमः
१०. मायावादनिराकर्ता नमः
११. सर्ववादिनिरासकृते नमः
१२. भक्तिमार्गाब्जमार्तण्डाय नमः
१३. स्त्रीशूद्राद्युद्धूतिसमाय नमः
१४. अंगीकृत्यैव गोपीश वल्लभाकृत मानवाय नमः
१५. अंगीकृतौ समर्यादाय नमः
१६. महाकारुणिकाय नमः
१७. विभवे नमः
१८. अद्वैतदानदक्षाय नमः
१९. महोदारचरित्रवते नमः
२०. प्राकृतानुकृतिव्याज भोहितासुरमानुषाय नमः
२१. वैश्वानराय नमः
२२. वल्लभाप्याय नमः
२३. सक्रुपाय नमः
२४. सतां हितकृते नमः
२५. जनशिक्षाकृते कृष्णभक्तिकृते नमः
२६. निष्पिण्डेष्टदाय नमः
२७. सर्वलक्षणसम्पन्नाय नमः
२८. श्रीकृष्णज्ञानदाय नमः
२९. गुरवे नमः
३०. स्वानन्दतुन्दिलाय नमः
३१. पद्मदलायत विलोचनाय नमः
३२. कृपादृग्वृष्टि संरुष्टदासदासीप्रियाय नमः
३३. पतये नमः
३४. रोषदृक्पातसंप्लुष्ट भक्तद्विषे नमः
३५. भक्तसेविताय नमः
३६. सुभसेव्याय नमः
३७. दुराराध्याय नमः
३८. दुर्लभांघिसरोरुहाय नमः
३९. उग्रप्रतापाय नमः
४०. वाक्सीधुपूरिताशेषसेवकाय नमः
४१. श्रीभागवतपीयूषसमुद्रमथनक्षमाय नमः
४२. तत्सार भूतरासस्त्रीभावपूरित विग्रहाय नमः
४३. सान्निध्यमात्रदत्तश्रीकृष्णप्रेम्णे नमः
४४. विमुक्तिदाय नमः
४५. रासलीलैकतात्पर्याय नमः
४६. कृपयैतत्कथाप्रदाय नमः
४७. विरहानुभवैकार्यसर्वत्यागोपदेशकाय नमः
४८. भक्त्यायारोपदेष्ट्रे नमः
४९. कर्ममार्गप्रवर्तकाय नमः
५०. यागादौ भक्तिमार्गेकसाधनत्वोपदेशकाय नमः
५१. पूर्णानन्दाय नमः
५२. पूर्णकामाय नमः
५३. वाक्पतये नमः
५४. विबुधेश्वराय नमः

५५. कृष्णनामसहस्रस्य वक्त्रे नमः
 ५६. भक्तपरायणाय नमः
 ५७. भक्त्यायारोपदेशार्थं नानावाक्यनिरूपकाय नमः
 ५८. स्वार्थोज्ज्वलाभिलप्राणप्रियाय नमः
 ५९. तादृशवेष्टिताय नमः
 ६०. स्वदासार्थकृताशेषसाधनाय नमः
 ६१. सर्वशक्तिधृषे नमः
 ६२. भुवि भक्तिप्रचारैककृतेस्वान्वयकृते नमः
 ६३. पित्रे नमः
 ६४. स्ववंशे स्थापिताशेषस्वमाहात्म्याय नमः
 ६५. स्मयापहाय नमः
 ६६. पतिप्रतापतये नमः
 ६७. पारलौकिकैडिकदानकृते नमः
 ६८. निगूढहृदयाय नमः
 ६९. अनन्यभक्तेषु ज्ञापिताशयाय नमः
 ७०. उपासनादिमार्गातिमुग्धमोहनिवारकाय नमः
 ७१. भक्तिमार्गे सर्वमार्गवैलक्षण्यानुभूतिकृते नमः
 ७२. पृथक्शरणागर्भोपदेशे नमः
 ७३. श्रीकृष्णार्हादविदे नमः
 ७४. प्रतिक्षणिकुंजस्थलीलारससुपूरिताय नमः
 ७५. तत्कथाक्षिप्तयित्ताय नमः
 ७६. तद्विस्मृतान्याय नमः
 ७७. प्रज प्रियाय नमः
 ७८. प्रियप्रजस्थितये नमः
 ७९. पुष्टिलीलाकर्त्रे नमः
 ८०. रहःप्रियाय नमः
 ८१. भक्तेच्छापूरकाय नमः
 ८२. सर्वाज्ञातलीलाय नमः
 ८३. अतिमोहनाय नमः
 ८४. सर्वासक्ताय नमः
 ८५. भक्तमात्रासक्ताय नमः
 ८६. पतितपावनाय नमः
 ८७. स्वयशोगानसंरुष्टहृदयांभोजविष्टराय नमः
 ८८. यशःपीयूषलहरीप्लाविताचरसाय नमः
 ८९. पराय नमः
 ९०. लीलामृतरसाद्रिीकृताभिलशरीरभृते नमः
 ९१. गोवर्द्धनस्थित्युत्साहाय नमः
 ९२. तल्लीलाप्रेमपूरिताय नमः
 ९३. यज्ञभोक्त्रे नमः
 ९४. यज्ञकर्त्रे नमः
 ९५. यतुर्वर्गविशारदाय नमः
 ९६. सत्यप्रतिज्ञाय नमः
 ९७. त्रिगुणातीताय नमः
 ९८. नयविशारदाय नमः
 ९९. स्वकीर्तिवर्द्धनाय नमः
 १००. तत्त्वसूत्रभाष्यप्रदर्शकाय नमः
 १०१. मायावादाप्यतूलाग्नये नमः
 १०२. ब्रह्मवादनिरूपकाय नमः
 १०३. अप्राकृताभिलाकल्पभूषिताय नमः
 १०४. सहजस्मिताय नमः
 १०५. त्रिलोकीभूषणाय नमः
 १०६. भूमिभाग्याय नमः
 १०७. सहजसुन्दराय नमः
 १०८. अशेषभक्तसम्प्रार्थ्यचरणाब्जरजोधनाय नमः

શ્રી સર્વોત્તમ

ઉપક્રમ

શ્રી વિહલેશ પ્રભુચરણ શ્રીઆચાર્યજીના અલૌકિક નામોને પ્રગટ કરવાને માટે, અને શ્રીઆચાર્યજીના સ્વરૂપ તથા સ્વરૂપાન પ્રાગટ્યમાં હેતુનું નિરૂપણ કરવાને માટે પહેલા શ્રીપુરૂષોત્તમ સ્વરૂપની સ્તુતિ કરે છે, (મંગળ કાર્ય માટે) કારણકે શ્રીપુરૂષોત્તમજ શ્રીઆચાર્યજીના મૂળભૂત છે. એમનાજ મુખારવિંદ સ્વરૂપ શ્રીઆચાર્યજી છે.

મંગલાચરણ

પ્રાકૃત ધર્માનાશ્રયમપ્રાકૃત નિસ્થિલ ધર્મ રૂપ મિતિ ।

નિગમ પ્રતિપાઘં ચત્ત્ચ્છુદ્ધં સાકૃતિ સ્તૌમિ ॥૧॥

સત્ય, રજ, તમ, રૂપ, પ્રાકૃત ધર્મથી રહિત, અપાકૃત, અલૌકિક આનંદમય દેહ ઈન્દ્રીઓથી યુક્ત,

શ્રાનંદમાત્ર કર્પાદ મુખોરાદિ' :-

ઈત્યાદી શ્રુતિઓ દ્વારા નિરૂપણ કરેલું, શુદ્ધ આનંદરૂપ, સાકાર જે પુર્ણ પુરૂષોત્તમ છે, એમનું અમે સ્તવન કરીએ છે ॥૧॥

કલિકાલ તમચ્છન દૃષ્ટિત્વાદ્ વિદુષામપિ ।

સમ્પ્રત્યવિષયસ્તસ્ય માહાત્મ્યં સમભૂદ્ભુવિ ॥૨॥

વેદ શાસ્ત્રના પંડિત વિદ્વાનોની દ્રષ્ટિ પણ કલિકાલ જનિત અજ્ઞાન અંધકારથી પૂર્ણ રીતે આવૃત (ઢંકાઈ ગયેલી) થઈ જવાથી આ યુગમાં પૃથ્વી પર એ પૂર્ણ પુરૂષોત્તમનું માહાત્મ્ય જ્ઞાન વાસ્તવિક રૂપમાં પણ થઈ શક્યું નહિં.

અહીં આ અજ્ઞાનતામાં કલિજનિત અજ્ઞાનનું આવરણ અને ભુલોકની સ્થિતિ એ મુખ્ય કારણ છે તથા ભગવદ્લોક માં રહેતા ભક્તોને એ મહાત્મ્યનું જ્ઞાન હોય છે. એવો ધ્વનિ ભાસે છે. ॥૨॥

આપશ્રીનું પણ ભુતળ પર પ્રાગટ્ય થયું છે. માટે અજ્ઞાનાવરણ આપને કેમ બાધાક નહિ થયું ? એ શંકાના નિવારણ માટે આપ્રકારના આનંદમય સ્વરૂપનાં જ્ઞાનમાં શ્રી પ્રભુચરણ હેતુ કહે છે.

દયયા નિજ માહાત્મ્યં કરિષ્યન્ પ્રકટં હરિઃ ।

વાળ્યા યદા તદા સ્વાસ્યં પ્રાદુર્ભૂતં ચકાર હિ ॥૩॥

શ્રીહરિએ પોતાના નિષ્કપટ ભક્તોનાં દુઃખ દૂર કરવાની ઈચ્છાથી કૃપા કરીને આપના પુષ્ટિમાર્ગને લીલાસ, ભાવાત્મક મહાત્મ્યને પોતાની વાણી દ્વારા એમના પોતાના ભક્તોમાં પ્રગટ કરવાને માટે આપણા (પુરૂષોત્તમનાં) આનંદમાત્ર, આધિદેવ, અગ્નિરૂપ, મુખારવિંદ સ્વરૂપ શ્રીઆચાર્યજીને પ્રગટ કર્યાં.

અહીં આસ્ય, અર્થાત્ મુખારવિંદ રૂપ શ્રીઆચાર્યજીને પ્રગટ કર્યાં. એમ કહેવાથી પણ અર્થસંગતિ થઈ શકતી હતી. પરંતુ સ્વાસ્ય અર્થાત્ પોતાના મુખારવિંદ રૂપ એમ કહેવાથી આ ભાવ સુચિત થાય છે કે અન્ય અંશ કલાવઅતાર આદિવત્ તે તે ધર્મ વિશિષ્ટ સ્વરૂપમાં શ્રીઆચાર્યજીનું પ્રાગટ્ય નથી.

શ્રીઆચાર્યજીનાં રૂપમાં શ્રી પૂર્ણપુરૂષોત્તમે ઐશ્વર્યાદિ સંપૂર્ણ ધર્મો સાથે પોતાનાં મુખારવિંદને પ્રગટ કર્યું છે જે વસ્તુ જે અવસ્થામાં હોય એનાં દર્શનને પ્રાદુર્ભાવ કહે છે. અવિદ્યમાન વસ્તુનું ફરીથી પ્રાદુર્ભાવ નથી થતું માટે જ શ્રીઆચાર્યજીનો યથા સ્થિત સાક્ષાત્ શ્રી પુરૂષોત્તમનાં શ્રી મુખરૂપથી જ પ્રાદુર્ભાવ છે બીજા કોઈ અંશને છોડીને નહિ.

આ પ્રમાણે શ્રી પુરુષોત્તમે પોતાના મુખારવિંદને પ્રગટ કેમ કર્યું ? એમાં શું હેતુ છે ? એ શંકાના નિવારણ માટેજ અહીં શ્રી પ્રભુચરણે 'હરિ:' નામ કહ્યું છે. શ્રી પુરુષોત્તમ હરિ છે. અર્થાત પોતાના સેવકોના દુઃખ દૂર કરવાવાળા છે. કદાચ પોતાના મુખારવિંદ રૂપ શ્રીઆચાર્યજીને પ્રગટ ન કરત તો પોતાના ભક્તોને પુષ્ટિ પુરુષોત્તમના મહાત્મ્યનું જ્ઞાન જ ન રહત. માટે પોતાનાં હરિત્વની સિદ્ધિને માટે જ શ્રીઆચાર્યજીને પ્રગટ કર્યા છે.

અહીં 'ચકાર હિ' અને 'ચકાર હ' એ પ્રમાણે બન્ને પાઠ મળે છે, હરિ શ્રી મુખ રૂપ શ્રીઆચાર્યજી નું પ્રાગટ્ય નહિ કરત તો સાક્ષાત ભક્તિમાર્ગીય મહાત્મ્યના જ્ઞાનના અભાવથી પોતાના સેવકોના બધા પુરુષાર્થ નિશ્ચિત રૂપમાં સિદ્ધ ન થાત આ વિશ્વચાર્યક 'હિ' શબ્દનો અર્થ છે. અને જ્યાં 'હ' પાઠ છે ત્યાં પોતાના (સ્વકીય જને) જનોને માટે અલૌકિક કાર્યને કૃપા કરીને કરવાથી શ્રીપ્રભુની ભક્તપરતા અવગત થાય છે. આ વિશિષ્ટાર્થ છે.

આ પ્રમાણે આપણા ફળમાર્ગીય મહાત્મ્ય જ્ઞાનમાં શ્રીમુખારવિંદના પ્રાગટ્યને અસાધારણ હેતુ રૂપમાં શ્રીપ્રભુચરણે નિરૂપિત કર્યું. શ્રી પ્રભુચરણે શ્રીઆચાર્યજીને શ્રીપુરુષોત્તમનાં આસ્ય રૂપ જે દેખતાથી કહ્યું છે એમાં શ્રીગોકુલાનાયજી વિશિષ્ટ ભાવ વ્યક્ત કરે છે.

શ્રીઆચાર્યજીએ શ્રીભાગવતનાં ગૂઢાર્થના અજ્ઞાનમાં અને આપણા જ્ઞાનમાં વાકપતિ વૈશ્વાનરત્વને હેતુ બતલાવ્યો છે. વાકપતિ વૈશ્વાનર રૂપ કથનથી સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમના મુખારવિંદનાં અધિષ્ઠાત્ રૂપમાં શ્રીઆચાર્યજી નિરૂપિત થાય છે. એમાં વિશેષ કારણ એ છે : - શ્રીભાગવતના કાદશશકંધાત્મક રૂપથી તેનું પુરુષોત્તમ રૂપત્વ છે. અને પુરુષોત્તમ સ્વરૂપને પુરુષોત્તમ જ સમજી શકે છે. ગીતામાં અર્જુને પણ એજ કહ્યું છે :

“નહિતે ભગવન્ ત્યક્તિ વિદુર્દેવા ન દાનવા :”

“સ્વયમેવાત્મનાત્માનં વૈત્થત્વં પુરુષોત્તમ :”

શ્રીઆચાર્યજી પુરુષોત્તમ સ્વરૂપના નિરૂપક છે. નિરૂપણ ની વાગ્રૂપતા હોવાના કારણે અથવા શ્રીભાગવતનાં નિરૂપક હોવાના કારણે શ્રીઆચાર્યજીમાં વાગ્રૂ રૂપતા છે. અને વાણીનું સ્થાન આસ્ય(મુખ) હોવાથી શ્રીઆચાર્યજીનું આસ્યરૂપત્વ નિશ્ચિત સિદ્ધ થાય છે. ॥૩॥

આસ્યરૂપથી પ્રગટ થઈને શ્રીઆચાર્યજીએ શ્રીસુબોધિની જેવા સ્વસિદ્ધાંત ગ્રંથોને પ્રગટ કર્યા છે. પરંતુ એમની ગૂઢાર્થતાથી પોતાના સેવકોને પણ ભલીભાંતિ અર્થનું અનુસંધાન ન હોવાના કારણે અકૃતાર્થતા જ થઈ જશે! એ આશયથી શ્રી પ્રભુચરણે સ્વકીયજનોને શ્રીઆચાર્યજીની વાણીનો અર્થાવ બોધ થાય અને મહાત્મ્યજ્ઞાન થાય એ માટે આ અસાધારણ સાધનને કહે છે.

તદુક્ત મપિ દુર્વોધં સુબોધં સ્યાદ્યથા તથા ।

તન્નામાઠોત્તરશતં પ્રવક્ષ્યામ્યસ્મિલાઘહત્ ॥૪॥

શ્રીપ્રભુચરણ આ શ્લોકમાં સ્વકીયજનોનાં દુઃખ નિવારણના અર્થે પ્રગટિત મુખારવિંદરૂપ શ્રીઆચાર્યજીના અનુગ્રહથી સ્વયં ને તદુક્ત સુબોધિન્યાદિ ગ્રંથોના પૂર્ણ અર્થજ્ઞાન હોવા છતાં પણ, આગળ થવા વાળા ભગવદીય જનોને માટે આ અષ્ટોત્તરશત નામને સાધન રૂપમાં નિરૂપિત કરે છે. કારણકે દેવીજીવોમાં પણ જીવત્વ હોવાથી અલ્પબુદ્ધિમત્તા હોઈ શકે છે, જેનાથી એમને અલગ તાત્પર્યાર્થનું જ્ઞાન નહિ થાય તો શ્રીમદ આચાર્યજીના પ્રાગટ્યનુ પ્રયોજન જ નિષ્ફળ થઈ જશે. એટલા માટે જ એ સ્વકીય ભગવદીજનોને શ્રીમદાચાર્યોક્ત તાત્પર્યાર્થનું જ્ઞાન જે એક માત્ર ઉપાયનાં દ્વારા સરળ રૂપમાં થાય, એ કારણથી શ્રીમદાચાર્યજીનાં એકસો આઠ સંખ્યક નામોનાં નિરૂપણ કરે છે.

આહ 'વક્ષ્યામિ' કહેવાથી પણ અર્થાવબોધ થઈ શકતો હતો. પરંતુ 'પ્ર' ઉપસર્ગ સહિત 'પ્રવક્ષ્યામિ' કહેવાથી આ આશય પ્રગટ થાય છે કે નિત્યસિદ્ધિ નામોનેજ પ્રગટ કરી રહ્યા છે, સ્વયમ કલ્પિત નથી કરી રહ્યા. શ્રીમદાચાર્યજીનાં એ નામ પણ એમના સમાન જ પૂર્ણ ધર્મ વિશિષ્ટ છે, એજ કારણ એ નામ પણ એમની વાણીનાં અર્થ જ્ઞાનમાં બાધક સમસ્ત પ્રતિબંધકોનો નાશ કરવાવાળા છે. લોકમાં અઘ શબ્દ પાપ વાચક છે, પરંતુ શ્રીમદાચાર્ય પ્રગટિત ભક્તિમાર્ગમાં અનુસરણ કરવાવાળા ભક્તોમાં પાપની

સંભાવના પણ નહિ કરી શકાય એટલા માટે અહીં શ્રીસુબોધિન્યાદીના અર્થાવબોધના પ્રતિબંધકને જ અઘ શબ્દથી શ્રી પ્રભુચરણે વ્યક્ત કર્યા છે, અને એમના નિવારક આ અષ્ટોત્તરશત નામ છે. એ સમજાવા માટે જ અહીં 'અખીલાઘહત્' કહ્યું છે. ॥૪॥

આ પ્રકારે શ્રીઆચાર્યજી અને એમના નામો, આનંદ માત્ર સ્વરૂપ હોવાથી, અલૌકિકતા સિદ્ધ કરીને શ્રીપ્રભુચરણ હવે નામ પ્રાગટ્યમાં ઇંદ ઋષિ, દેવતા આદિનાં નિયમની આવશ્યકતા હોવાથી અલૌકિક નામોના દ્રષ્ટા (દર્શન કરનારા) પણ અલૌકિક ઋષિ સ્વરૂપ છે. એ વાતનું નિરૂપણ કરે છે.-

ઋષિરગ્નિ કુમારસ્તુ નામ્નાં છન્દો જગત્યસૌ ।

શ્રીકૃષ્ણાસ્યં દેવતાઽ ચ બીજં કારુણિકઃ પ્રભુઃ ॥૫॥

આ અષ્ટોત્તરશત નામના ઋષિ-મંત્ર-દ્રષ્ટા અગ્નિકુમાર છે. અહિં 'તુ શબ્દથી એ ભાવ પ્રકાશિત કર્યો છે કે જેમ ઈતર સહસ્ત્રનામાદિકોના દ્રષ્ટા ઋષિ છે, એમની અપેક્ષા આ નામના દ્રષ્ટા અલૌકિક છે. કારણકે બીજા ઋષિગણોએ સહસ્ત્રનામાદિકોમાં વેદપુરાણ પ્રસિદ્ધ નામોના જ મંત્ર રૂપમાં દર્શન કર્યા છે તેથી અપૂર્વદ્રષ્ટ નથી એ કારણે એમનામાં લૌકિકત્વ છે. પરંતુ અહિં શ્રીઆચાર્યજીના અષ્ટોત્તરશત નામો વેદાદિમાં અપ્રસિદ્ધ હોવાથી મંત્રત્વેન દર્શન કરવાથી ઋષિમાં અલૌકિકતા સિદ્ધ થાય છે. પૂર્વોક્ત ઈતર ઋષિઓની વેદપુરાણ પ્રસિદ્ધ નામોના જ મંત્ર રૂપમાં દર્શન કર્યા છે તેથી અપૂર્વદ્રષ્ટા નથી એ કારણે એમનામાં લૌકિકત્વ છે. પરંતુ અહિં શ્રીઆચાર્યજીના અષ્ટોત્તરશત નામો વેદાદિમાં અપ્રસિદ્ધ હોવાથી મંત્રત્વેન દર્શન કરવાથી ઋષિમાં અલૌકિકતા સિદ્ધ થાય છે.

પૂર્વોક્ત ઈતર ઋષિઓની વેદપુરાણ પ્રસિદ્ધ મંત્ર દ્રષ્ટા હોવાથી, મર્યાદામર્ગીયતા છે, જ્યારે અહિં અગ્નિકુમાર કહેવાથી શુદ્ધ પુષ્ટિમર્ગીયતા જાણવી જેમ વ્રતચર્યામાં અગ્નિકુમારિકાઓએ સર્વશાસ્ત્રાજ્ઞાત મંત્ર અને તત્પ્રતિપાદ દેવતાના દર્શન કર્યા હતા. તેજ પ્રમાણે આ શ્રીઆચાર્યજીના અપ્રસિદ્ધ નામોને પણ એમને જ પ્રગટ કર્યા છે. એજ આશય બતાવવાને માટે અહિં અગ્નિકુમાર પદ રાખ્યું છે. એનાથી એ પણ બોધ થાય છે કે જે પ્રમાણે અગ્નિકુમારિકાઓ દ્વારા પ્રગટિત મંત્ર દ્વારા સંપાદિત પૂજાથી ક્રમશઃ અવાન્તરફલ, પરમફલની પ્રાપ્તિ થઈ હતી, તેજ પ્રમાણે એમના દ્વારા પ્રકાશિત નામોના પાઠથી ક્રમશઃ શુદ્ધ પુષ્ટિમર્ગીય, અવાન્તરફલ પરમફલની પ્રાપ્તિ થશે. આ ગૂઢભાવ છે. સામાન્ય રૂપમાં શ્રીઆચાર્યજી અગ્નિસ્વરૂપ છે પરંતુ એમના પુત્ર હોવાથી શ્રીપ્રભુચરણ અગ્નિકુમાર છે. એજ અર્થ થાય છે.

આ અષ્ટોત્તરશત નામોનો ઇંદ 'જગતિ' છે. શ્રીકૃષ્ણના શ્રીમુખ-શ્રીઆચાર્યજી સ્તોત્રના અધિષ્ઠાતૃ દેવતા છે. શ્રી સહિત કૃષ્ણપદથી અહીં "સંમિલિષ્ટાવુભયો બભૌ રસમયઃ" સ્વરૂપ સ્પષ્ટ છે. પૂર્વોક્ત શુદ્ધ પુષ્ટિમર્ગીય આધિદૈવિક આનંદમય અગ્નિસ્વરૂપ જ અહિં અધિષ્ઠાતૃરૂપમાં કહેવાયું છે. અધિષ્ઠાતૃ દેવતા હોવાથી સ્તોત્રોક્ત ફલ દાતૃત્વ શ્રીમદાચાર્યજીમાં છે. ફરીથી અહિં ચકારથી ફલ દાતૃત્વ અને ફલ ભોક્તૃત્વ ઉભય વિશિષ્ટ શ્રીઆચાર્યજી છે, એ નિરૂપણ કર્યું છે. વધારે આગળ 'યજ્ઞભોક્તા' 'યજ્ઞકર્તા' નામના વિવરણમાં પ્રકાશિત થશે.

બ્રહ્મદિ દુર્લભ ફળને પણ સ્વકીય સેવકોને દાન કરવામાં બીજામૂત પોતાની કરૂણા છે. માટે અહિં 'બીજ કારૂણિકઃ' કહ્યું છે. શ્રી હરિના આસ્થરૂપ શ્રીઆચાર્યજી પરમ કારૂણિક છે. જો શ્રીઆચાર્યજી અન્ય ભગવદ્માર્ગના આચાર્યોની જેમ પોતાના સેવકાને મુક્તિ માત્ર આપતા તો એમને પુષ્ટિમર્ગીય ફળની પ્રાપ્તિનો અધિકાર ન થાત. એ પુષ્ટિમર્ગીઓજ ન થતા માટે સ્વકીયજનોને બધાથી અલગ કરીને એમને સ્વ પ્રગટિત શુદ્ધ પુષ્ટિમર્ગીય ફળનું પોતે એ દાન કર્યું છે. જેનાથી શુદ્ધ પુષ્ટિજીવની સર્વોત્કૃષ્ટતા ઘોષિત થાય છે. આ ફળ પોતાની કરૂણા (દયા) થી જ પ્રાપ્ત થયું છે. માટે શ્રીઆચાર્યજીનું પરમ કારૂણિકપણું જ આમાં બીજ છે.

આ સર્વોવેદ ફળ દાનની સામર્થ્ય બતાવવાને માટે આગળ 'પ્રભુઃ' કહ્યું છે. પ્રભુ પદથી આપામાં અસાધારણ સામર્થ્યનું જ્ઞાન થાય છે. માટે ઉક્ત ફળ દાનમાં આપ સમર્થ છે એ સિદ્ધ થાય છે. ॥૫ ॥

ઋષિ, ઇંદ, દેવતા, બીજનું પ્રતિપાદન કરીને હવે શ્રી પ્રભુચરણ વિનિયોગ અને સાધ્યને કહે છે ;

વિનિયોગો શ્રવિત યોગ-પ્રતિવન્ધ - વિનાશને ।

કૃષ્ણાઘરામૃતાસ્વાદસિદ્ધિરત્ર જ સંશયઃ ॥૬॥

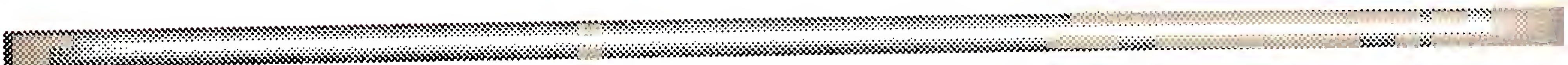
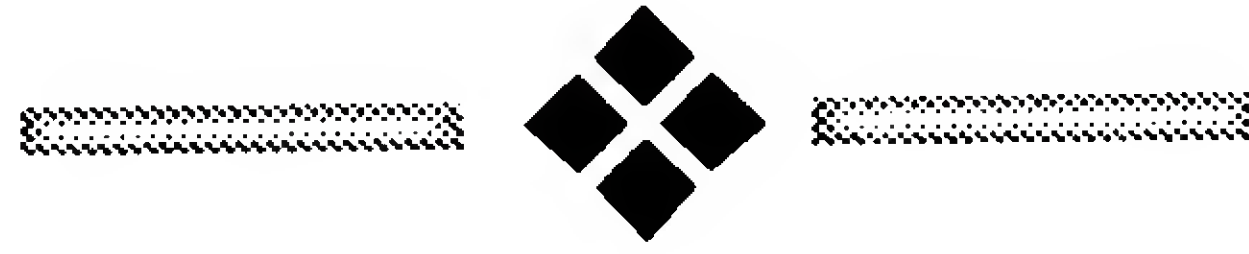

આ સ્તોત્ર પાઠનું પ્રયોજન ભક્તિયોગમાં પ્રાપ્ત પ્રતિબંધોનો નાશ કરવાનો છે. આ જન્મના અને પૂર્વ જન્મના બધા દ્રષ્ટિ અદ્રષ્ટ પ્રતિબંધ એનાથી જળમૂળ નષ્ટ થઈ જાય છે. અને ભક્તિયોગ પ્રાપ્ત થાય છે. અહિં કેવળ ભક્તિ નહિ કહીને ભક્તિ યોગ કહેવાને વિશેષ કારણ એ છે કે ભક્તિ અનેક પ્રકારની હોય છે. માટે તેનાં ફળ પણ અનેક હોય છે. પ્રકૃતમાં ભગવાનની સાથે યોગ્ય અર્થાત્ સાક્ષાત્ સંબંધમા જે બાધાઓ આવે છે એમનો વિનાશ કરવો એજ આ સ્તોત્રનું પ્રયોજન છે.

આ સ્તોત્રથી શું સિદ્ધ થાય છે ? અથવા પુષ્ટિમાર્ગીયને માટે સાધ્ય શું છે ? એ સમજાવવા માટે શ્રીપ્રભુચરણ અહીં કૃષ્ણના અધરામૃતના આસ્વાદની સિદ્ધિ થાય છે. એ આજ્ઞા કરે છે યદપિ આ અતિ દુર્લભ છે, પૂર્ણરૂપથી તો પ્રાપ્ત થઈ જ ન શકે, તો પણ અધિકાર અનુસાર સ્વલ્પ તો સ્વલ્પ, પણ પ્રાપ્ત જરૂર થશે જ એમાં કોઈ શંકા નથી.

શ્રી પ્રભુના વેણુનાદનું પાન તો પૂર્ણ રૂપમાં મુખ્યાધિકારિવ્રજસિમન્તિનિઓને જ થયું હતું. પરંતુ ગાયોએ પણ 'કર્ણપુટે: પિવન્ત્ય:' ના રૂપમાં તથા બીજા વ્રજના જીવોએ યથાધિકાર ન્યૂનાધિકમાત્રામાં એ અમૃત પાનનો આસ્વાદ અવશ્ય કર્યો હતો. એજ પ્રકારે આ સ્તોત્રના પાઠ દ્વારા સ્વકીય જનોને એ દુર્લભ અમૃતનો આસ્વાદ અવશ્ય પ્રાપ્ત થશે, એ આશય છે. અહિં સ્વાદ નહિ કહેતા આસ્વાદ કહેવાથી ઈશદર્થમાં આંગ ઉપસર્ગ સમજવો જોઈએ. જેનાથી યથાધિકાર સ્વલ્પાતિ સ્વલ્પ માત્રમાં પણ સાધ્ય લાભ અવશ્ય ભાવી છે આ અવ્યય અર્થાત્ ધ્રુવ સત્ય છે. ॥૬॥

આ પ્રમાણે ફળ પર્યન્તનું નિરૂપણ કરીને શ્રી પ્રભુચરણ શ્રીઆચાર્યજીના સ્મરણથી જનિત આનંદથી ગદ્ગદ્ થઈ ગયા અને એમને શ્રીઆચાર્યજીના સ્વરૂપમાં કેવળ આનંદની જ સ્ફૂરતી થઈ એજ કારણે આપે સર્વ પ્રથમ શ્રીઆચાર્યજીનું નામ 'આનંદ' કહ્યું છે

ના બધા દ્રષ્ટિ
ને ભક્તિ યોગ
ની સાથે યોગ્ય

અહીં કૃષ્ણના
ન શકે, તો પણ

પણ 'કર્ણપુટ:
કર્ણો હતો. એજ
પાદ નહિ કહેતા
શ સાધ્ય લાભ

થઈ ગયા અને
આનંદ' કહ્યું છે.

॥ શ્રી સર્વોત્તમ ॥

श्री सर्वोत्तम

आनन्दाय नमः

॥ १ ॥

આનંદ:

શ્રી આચાર્યજી આનંદ સ્વરૂપ છે.

અર્થ-સંગતિ

આનંદનું મૂર્તિમાન સ્વરૂપ સ્વયં કૃષ્ણજી આનંદનામવકરકરપાદમુસ્વોદયાદિ સ્વરૂપે શાસ્ત્રોમાં સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે.

આનન્દો બ્રહ્મેતિ વ્યજાનાત્ (તૈતિ ૩-૬)

एष एव आनंदयाति

તસ્માદવા એતસ્માદવિજ્ઞાનમયાત્ અન્યોન્તર આત્માનન્દમય : (તૈતિ ૨-૫)

આ રીતે અનેક શ્રુતિઓમાં પણ બ્રહ્મને આનંદમય કહેવામાં આવ્યું છે. અને તેથી આ 'આનંદ' નામથી શ્રીઆચાર્યજીનું સ્વરૂપ કૃષ્ણ સ્વરૂપ કહેવામાં આવ્યું છે.

આનંદરૂપ સ્વરૂપ

વિયોગ અવસ્થામાં સર્વલીલા સામગ્રી પ્રભુના સ્વરૂપથી જુદી રહેતી નથી, પરંતુ પ્રભુના સ્વરૂપમાં અંતરનિષ્ઠ રૂપે બિરાજતી હોવાથી લીલા સામગ્રીનાં પ્રકટ દર્શન નહિ થવાના કારણે ભગવાન જે સ્થિતિમાં બિરાજે છે, તે કેવલ ભગવાનની સ્થિતિ છે. આ સ્થિતિવાળા કેવલ ભગવાન આનંદરૂપ ભગવાનની સંજ્ઞાથી ઓળખાય છે.

આનંદમય સ્વરૂપ

સંયોગ અવસ્થામાં પ્રભુ સર્વલીલા સામગ્રી સહિત પ્રગટ થાય છે, ત્યારે લીલા સામગ્રી આનંદરૂપ હોવાના કારણે, ભગવાન સ્વયં બાહ્યાભ્યાંતર આનંદમય થાય છે. આ આનંદ-સ્વરૂપ બ્રહ્મને કૃષ્ણ કહેવામાં આવે છે. અને તેથી

कृषिभूवाचकः शब्दोणश्च निर्वृति वाचकः ।

तयोरैक्यं परंब्रह्म कृष्ण इत्यभिधीयते ॥ (શ્રુતિ)

'કૃષિ ભૂ' સત્તાવાચક શબ્દ છે અને 'ણ' નિવૃત્તિ વાચક આનંદ વાચક શબ્દ છે. સત્તા આનંદનું એક્ય જે પરબ્રહ્મ છે તેને કૃષ્ણ શબ્દથી ઓળખવામાં આવે છે,

સૌન્દર્યવતી મૂર્તિ રાધિકા સત્તા, એ આ સત્તા રસ ધર્મી

પ્રભુના હૃદયમાં નિત્ય સ્થિત સ્વરૂપે બિરાજે છે.

**નિરસ્યસામ્યતિશયે નરાઘસા સ્વધામનિ
બ્રહ્મણિરંસ્યતેનમઃ (ભાગવત ૨-૪-૧૪)**

વ્રજ સિમંતિઓના ગૂઢ ભાવોનું સમૂહ સત્તાત્મક સમષ્ટિ સ્વરૂપ શ્રી રાધિકા પ્રભુના હૃદયમાં સ્ત્રીભાવાત્મક ગૂઢ રૂપે સદા બિરાજે છે.

સ્ત્રીભાવો ગૂઢઃ પુષ્ટિમાર્ગે તત્ત્વમ્ । (સુબોધિની)

કૃષ્ણ આનંદરૂપ છે. આ સ્વરૂપજ પુષ્ટિમાર્ગમાં સેવા અને ભજન કરવા યોગ્ય છે. અને તેથી આ સ્વરૂપની સેવા સ્ત્રીભાવ પ્રાપ્ત કરીને ભગવદ્ સુખાર્થના ભાવમાં ભાવિત થઈને કરવાની છે.

આનંદરૂપ કૃષ્ણના શૃંગાર પણ સ્ત્રીભાવ યુક્ત નકવેસર, ચિબુક, ઝાંઝર, વિછિયા, વાંકતોડા વિગેરે ધરાવીને થાય છે. આનું રહસ્ય એ છે કે સ્વામિનીજીની સાક્ષાત્ સેવા કરવાનો જીવનો અધિકાર નહિ હોવાથી પુષ્ટિમાર્ગમાં પુરુષોત્તમનાં સ્વરૂપાન્તર્ગત ગૂઢ સ્ત્રીભાવરૂપ સત્તા સ્વરૂપ શ્રી સ્વામિનીજીની સેવા થાય છે.

લીલા સામગ્રી અંતર્હિત્ આ વિયોગ અવસ્થાવાળું કેવલ ધર્મોસ્વરૂપ એજ આનંદરૂપ પરબ્રહ્મ કૃષ્ણ છે. અને આજ સ્વરૂપ તે શ્રીઆચાર્યજીનું અલૌકિક સ્વરૂપ છે.

આનું સમર્થન વલ્લભાષ્ટકમાં "વસ્તુતઃ કૃષ્ણ એવ" થી અર્થાત્ શ્રી આચાર્યજી "વસ્તુતઃ કૃષ્ણજ" છે. વલ્લભાખ્યાનમાં "પૂરણ બ્રહ્મ શ્રીલક્ષ્મણ સુત" અને નારદપંચરાત્રમાં "પુનરાચાર્ય રૂપેણ ભવામ્યાનન્દવિગ્રહઃ" થી થાય છે અને તેથી અહિ સર્વ પ્રથમ શ્રીઆચાર્યજીનું નામ 'આનંદ' કહીને આધિદૈવિક કૃષ્ણથી વર્ણવે છે.

શ્રી ગુસાંઈજીને શ્રીઆચાર્યજીમાં કૃષ્ણ સ્વરૂપનાં દર્શન આ પ્રસંગમાં થયા છે.

કાશીમાં હનુમાન ઘાટ ઉપર તિરોધાન સમયે શ્રી આચાર્યજીએ શિક્ષાશ્લોકના ઉપદેશ પછી શ્રી ગુસાંઈજીને પોતાના સ્વરૂપમાં શ્રી નાથજીનાં દર્શન કરાવી વરદાન આપ્યું.

મયિ ચેદસ્તિ વિશ્વાસઃ શ્રીગોપીજનવલ્લભે

મારામાં અર્થાત્ મારું જે શ્રી ગોપીજનવલ્લભ સ્વરૂપ છે તેમાં તમારો વિશ્વાસ છે તો તમો કૃતાર્થ છો. કોઈ પ્રકારની ચિંતા કરવાની આવશ્યકતા નથી.

શ્રીઆચાર્યજીના તિરોધાન બાદ સર્વોત્તમ સ્તોત્ર પ્રગટ કરવા માટે શ્રી ગુસાંઈજીએ શ્રી ગોપીજનવલ્લભ સ્વરૂપ કૃષ્ણ શ્રી આચાર્યજીનું એકાગ્રચિત્તે હૃદયમાં ધ્યાન ધર્યું, ત્યારે આપના રોમે રોમમાં આનંદ છવાઈ ગયો, અને શ્રીઆચાર્યજીનાં આનંદ સ્વરૂપનાં દર્શન કરી સર્વ પ્રથમ 'આનંદ' નામ પ્રગટ કર્યું.

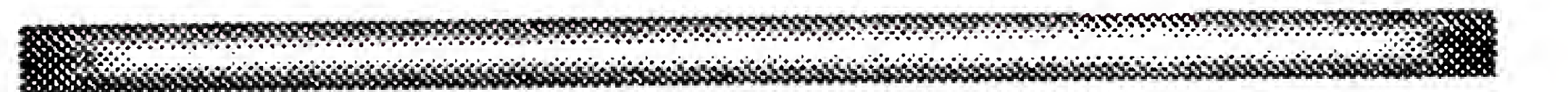
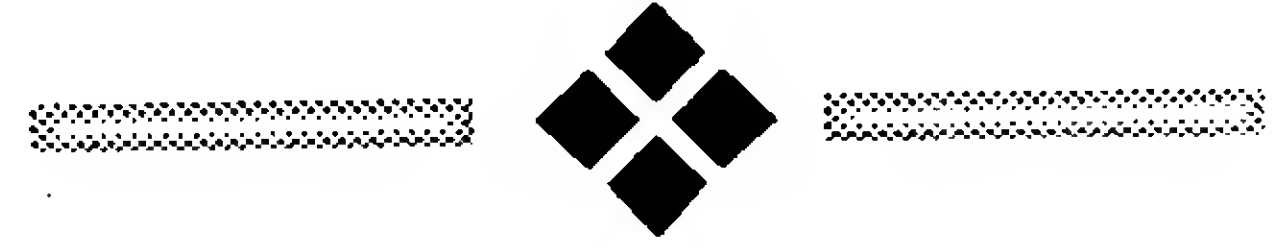
આ નામ 'આધિભૌતિક ધર્મી' સ્વરૂપ છે.

ચિત્ર-સંગતિ

શ્રી આચાર્યજીએ હનુમાન ઘાટ ઉપર શ્રી ગુસાંઈજીને પોતાના આનંદ સ્વરૂપમાં દર્શન આપ્યાં, જેનું ચિત્ત્વન કરી 'સર્વોત્તમ' લખી રહ્યા છે.

નામ-સંગતિ

આ આનંદ કેવો છે? તેના વર્ણન માટે બીજું નામ 'પરમાનંદ:' કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

परमानन्दाय नमः

॥२॥

પરમાનંદ :

શ્રીઆચાર્યજી પરમાનંદ-સ્વરૂપ છે .

અર્થ-સંગતિ

આનંદના ત્રણ પ્રકાર છે - વિષયાનંદ, બ્રહ્માનંદ, ભજનાનંદ . આમાં શ્રીઆચાર્યજીનું સ્વરૂપ કયું છે ? તો કહે છે કે પરમાનંદ (ભજનાનંદ) રૂપ છે.

વિષયાનંદ

ભૌતિક ઈન્દ્રિયોં નાં વિષયમાં રહેલો આનંદ તેને વિષયાનંદ કહેવામાં આવે છે. કર્મોનું આ ફળ હોવાથી કર્મસાધ્ય છે. પૂર્ણકર્મોથી જીવ સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ કરી ઈન્દ્રાસન પ્રાપ્ત કરે, ત્યારે જ પૂર્ણ વિષયાનંદનો ઉપયોગ કરી શકે છે. પુણ્યક્ષિણ થયે જીવ ફરીથી મૃત્યુલોકમાં આવેથી વિષયાનંદથી અલગ થઈ જાય છે. મનુષ્યનો ભૌતિક આનંદ એ તો વિષયાનંદનો આભાસ માત્ર છે. વાસ્તવિક વિષયાનંદ પણ નથી વિષયાનંદનું ભૌતિક રૂપ છે.

બ્રહ્માનંદ

બ્રહ્માનંદ અર્થાત્ અક્ષરાનંદ, જે જ્ઞાનથી મેળવી શકાય છે. આનું પર્યાવસાયી ફળ બ્રહ્મમાં સાયુજ્ય મુક્તિ છે. આ બ્રહ્માનંદ જ્ઞાનદ્વારા અનુભવમાં આવે છે. પરંતુ આમાં આંતર-બ્રાહ્મ પૂર્ણતા આવતી નથી. આ બ્રહ્માનંદ બ્રહ્મની ઈચ્છાને આધીન હોવાથી ભક્તનું સ્વાતંત્ર્યપણું હોતું નથી. આ આનંદ કેવળ નિરૂપાધિ અને ચિરકાલિક હોવા છતાં ભક્તિ રહિત હોવાથી સ્પર્શાદિક અમર્યાદિત સુખ વિનાનો છે અને તેથી અપૂર્ણ છે. આ આનંદનું આધ્યાત્મિક રૂપ છે.

ભજનાનંદ

આ ભક્તિથી પ્રાપ્ત થાય છે. મહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વક સુદૃઢ અને સર્વ તોષિક સ્નેહમયી આધિદેવીક પ્રકારવાળી આ ભક્તિ છે. અહીં જે માહાત્મ્ય જ્ઞાન કહેવામાં આવ્યું છે તે "રસોવૈસઃ" રસમય કૃષ્ણની પરમકાષ્ટાપત્ર સ્વરૂપની વિશેષતાઓનું જ્ઞાન છે. સુદૃઢ અને સર્વતોષિક સ્નેહમાં સર્વાત્મભાવવાળી સ્વાધીના અવસ્થા છે. અને તેથી આ આનંદ ભજનાનંદ - પરમાનંદ સ્વાધીના ભક્તિનું સ્વરૂપ છે. જેમાં જીવ રસમય બની આ દેહથીજ નવિન તનુ ધારણ કરી રસમય કૃષ્ણની સાથે મન, ઈન્દ્રિયોથી સ્વજનિત મનોરથોથી વિલસે છે. રસમય કૃષ્ણ રસવિભોર ગોપીભાવ સંપત્ર જીવોમાં ઓતપ્રોત બનેલો આ આનંદ પરમાનંદ રૂપ ધારણ કરે છે. આવા પરમકાષ્ટાપત્ર ભજનાનંદની પ્રાપ્તિ જીવના સાધનબળથી સર્વથા અપ્રાપ્ય છે. કેવળ પરમ કૃપાથી જ લભ્ય બને છે, આ પરમાનંદનું શુદ્ધ સ્વરૂપ રાસલીલા છે. રાસલીલા એજ ભજનાનંદ સ્વરૂપ છે. આ ભજનાનંદ આનંદનું અંતિમ ફળ પરમાનંદ સ્વરૂપ છે. આ પરમાનંદ ભક્તિમાર્ગીય સંન્યાસ મોક્ષસ્વરૂપ છે.

શ્રવિતમાર્ગીયસંન્યાસસ્તુ સાક્ષાત્ પુષ્ટિપુષ્ટિ શ્રુતિરૂપાણાં રાસમણ્ડલમણ્ડનાનાં,

સ્વયમેવોક્તં - "સન્ત્યજ્ય સર્વવિષયાંસ્તવ પાદમૂલં પ્રાપ્ત" ઇત્યાદિ, - ગાયત્રીશાસ્ત્રે

શ્રી આચાર્યજી આ રાસલીલારૂપ ભજનાનંદથી પરિપૂર્ણ છે અને તેથી પરમાનંદ સ્વરૂપ છે. આ લીલામાં અપ્રનો નિરોધ છે. તે આપના વચનામૃતોથી સિદ્ધ થાય છે.

પરમાનંદ:

શ્રીઆચાર્યજી પરમાનંદ-સ્વરૂપ છે .

અર્થ-સંગતિ

આનંદના ત્રણ પ્રકાર છે - વિષયાનંદ, બ્રહ્માનંદ, ભજનાનંદ . આમાં શ્રીઆચાર્યજીનું સ્વરૂપ કયું છે ? તો કહે છે કે પરમાનંદ (ભજનાનંદ) રૂપ છે.

વિષયાનંદ

ભૌતિક ઈન્દ્રિયોં નાં વિષયમાં રહેલો આનંદ તેને વિષયાનંદ કહેવામાં આવે છે. કર્મોનું આ ફળ હોવાથી કર્મસાધ્ય છે. પૂર્ણકર્મોથી જીવ સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ કરી ઈન્દ્રાસન પ્રાપ્ત કરે, ત્યારે જ પૂર્ણ વિષયાનંદનો ઉપયોગ કરી શકે છે. પુણ્યક્ષિણ થયે જીવ ફરીથી મૃત્યુલોકમાં આવેથી વિષયાનંદથી અલગ થઈ જાય છે. મનુષ્યનો ભૌતિક આનંદ એ તો વિષયાનંદનો આભાસ માત્ર છે. વાસ્તવિક વિષયાનંદ પણ નથી વિષયાનંદનું ભૌતિક રૂપ છે.

બ્રહ્માનંદ

બ્રહ્માનંદ અર્થાત્ અક્ષરાનંદ, જે જ્ઞાનથી મેળવી શકાય છે. આનું પર્યાવસાયી ફળ બ્રહ્મમાં સાયુજ્ય મુક્તિ છે. આ બ્રહ્માનંદ જ્ઞાનદ્વારા અનુભવમાં આવે છે. પરંતુ આમાં આંતર-બ્રાહ્મ પૂર્ણતા આવતી નથી. આ બ્રહ્માનંદ બ્રહ્મની ઈચ્છાને આધીન હોવાથી ભક્તનું સ્વાતંત્ર્યપણું હોતું નથી. આ આનંદ કેવળ નિરૂપાધિ અને ચિરકાલિક હોવા છતાં ભક્તિ રહિત હોવાથી સ્પર્શાદિક અમર્યાદિત સુખ વિનાનો છે અને તેથી અપૂર્ણ છે. આ આનંદનું આધ્યાત્મિક રૂપ છે.

ભજનાનંદ

આ ભક્તિથી પ્રાપ્ત થાય છે. મહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વક સુદૃઢ અને સર્વ તોષિક સ્નેહમયી આધિદેવીક પ્રકારવાળી આ ભક્તિ છે. અહીં જે માહાત્મ્ય જ્ઞાન કહેવામાં આવ્યું છે તે "રસોવૈસઃ" રસમય કૃષ્ણની પરમકાષ્ટાપત્ર સ્વરૂપની વિશેષતાઓનું જ્ઞાન છે. સુદૃઢ અને સર્વતોષિક સ્નેહમાં સર્વાત્મભાવવાળી સ્વાધીના અવસ્થા છે. અને તેથી આ આનંદ ભજનાનંદ - પરમાનંદ સ્વાધીના ભક્તિનું સ્વરૂપ છે. જેમાં જીવ રસમય બની આ દેહથીજ નવિન તનુ ધારણ કરી રસમય કૃષ્ણની સાથે મન, ઈન્દ્રિયોથી સ્વજનિત મનોરથોથી વિલસે છે. રસમય કૃષ્ણ રસવિભોર ગોપીભાવ સંપત્ર જીવોમાં ઓતપ્રોત બનેલો આ આનંદ પરમાનંદ રૂપ ધારણ કરે છે. આવા પરમકાષ્ટાપત્ર ભજનાનંદની પ્રાપ્તિ જીવના સાધનબળથી સર્વથા અપ્રાપ્ય છે. કેવળ પરમ કૃપાથી જ લભ્ય બને છે, આ પરમાનંદનું શુદ્ધ સ્વરૂપ રાસલીલા છે. રાસલીલા એજ ભજનાનંદ સ્વરૂપ છે. આ ભજનાનંદ આનંદનું અંતિમ ફળ પરમાનંદ સ્વરૂપ છે. આ પરમાનંદ ભક્તિમાર્ગીય સંન્યાસ મોક્ષસ્વરૂપ છે.

શ્રવિતમાર્ગીયસંન્યાસસ્તુ સાક્ષાત્ પુષ્ટિપુષ્ટિ શ્રુતિરુપાણાં રાસમણ્ડલમણ્ડલાનાં,

સ્વયમેવોવતં - "સન્ત્યજ્ય સર્વવિષયાંસ્તવ પાદમૂલં પ્રાપ્ત" ઇત્યાદિ, - ગાયત્રીશાસ્ત્રો

શ્રી આચાર્યજી આ રાસલીલારૂપ ભજનાનંદથી પરિપૂર્ણ છે અને તેથી પરમાનંદ સ્વરૂપ છે. આ લીલામાં ઓપ્રનો નિરોધ છે. તે આપના વચનામૃતોથી સિદ્ધ થાય છે.

“अहं निरुद्धो रोधेन निरोधपदवीं गतः । (निरोध लक्षण)

निरुद्धानां तु रोधाय निरोधं वर्णयामि ते ॥१॥”

“नमामि हृदये शेषे लीलाक्षीराब्धिशायिनम् ।

लक्ष्मीसहस्रलीलाभिः सेव्यमानं कलानिधिम् ॥२॥”

પહેલા શ્લોકમાં શ્રીઆચાર્યજી પોતાને ભગવદ સ્વરૂપમાં રોધદ્વારા નિરોધ કરવાથી નિરોધ પદવી પ્રાપ્ત કર્યાનું કહે છે.

બીજા શ્લોકમાં પોતાના હૃદયરૂપી શેષ શય્યા ઉપર લીલા રૂપી ક્ષીરસાગરમાં સહસ્રાવધી લક્ષ્મીઓ સહિત લીલાથી સેવાતા કલಾನિધિ સ્વરૂપને નમન કરે છે.

આ બંને આપશ્રીના વચનામૃતોથી આપ ભજનાનંદરૂપી પરમાનંદનું સાક્ષાત્ સ્વરૂપ હોવાનું સિદ્ધ થાય છે.

શ્રુતિ પ્રતિપાદિત આનંદ સ્વરૂપનું વર્ણન પહેલાં આનંદ નામમાં આવી ગયું છે, શ્રુતિપ્રતિપાદિત આનંદમય સ્વરૂપજ પરમાનંદ છે.

वृंदावन गिरि नदी पशुपंछी सबसंग

यामे कदा दुराठमे प्यारी यहसब मेरो अंग

આનંદરૂપ કૃષ્ણ જ્યારે પોતાના અંતઃસ્થિત ગૂઢ સ્ત્રીભાવ-વૃંદાવન-ગોલોક ગિરિરાજ યમુનાજી પશુપક્ષી. આદિ અનેક આનંદરૂપ સામગ્રીને બહાર પ્રગટ કરે છે ત્યારે આ આનંદરૂપ કૃષ્ણ જ આનંદમય-પરમાનંદ રૂપ થાય છે.

(૧) “स एकाकी न रमते .....

(૨) “पतिश्च पत्नी चाभवताम् .....

(૩) “एकोहं बहुस्याम् ..... (શ્રુતિ:)

આ સમગ્ર શ્રુતિનું તાત્પર્ય એ છે કે પહેલાં બ્રહ્મ એક અને અદ્વિતિય છે. આ બ્રહ્મને પોતાના અંતર્ગત આનંદના અનુભવની ઈચ્છા થઈ ત્યારે બીજા રૂપની ઈચ્છા કરી, પોતે પતિ-પત્નીરૂપ થયાં. ફરી બહુરૂપ થયા. પોતાના આનંદરૂપ સ્વરૂપમાં આતંરનિષ્ઠ અનેક સ્ત્રીભાવોને બહાર પ્રગટ કર્યા અને સ્વયં પોતેજ વૃંદાવન આદિ ધામરૂપ બની સંપૂર્ણ ઉદ્દીપન લીલા સામગ્રીરૂપ બન્યા. આ પ્રકારનું બાહ્યપ્રગટ લીલા સામગ્રી સહિત સ્વરૂપ સંયોગાત્મક આનંદમય છે. અને તેજ સ્વરૂપ પરમાનંદ છે. બ્રહ્મનું આ આનંદમય પરમાનંદ સ્વરૂપ શ્રી આચાર્યજી છે, કારણકે શ્રીઆચાર્યજી પૂર્ણબ્રહ્મ, પરબ્રહ્મસ્વરૂપ શાસ્ત્ર (શ્રુતિ રહસ્ય) અને અનુભવથી (કૃષ્ણદાસ મેઘનની વાર્તા) પ્રમાણિત છે.

સંયોગાત્મક સ્વરૂપ

“रसानां समूहः रास” सर्व रसोना समूहने रास કહેવામાં આવે છે, અને તેથી રાસલીલા સર્વ શ્રેષ્ઠ છે. રસશાસ્ત્ર, શ્રૃંગાર રસમાં સર્વ રસો સંમિલિત છે એવું માને છે અને શ્રૃંગાર રસની વિપ્રયોગાત્મક અને સંયોગાત્મક એવા બે દલોમાં વહેંચણી કરવામાં આવી છે. પહેલાં વિપ્રયોગાત્મક દલનું “આનંદ” સંજ્ઞાથી અને બીજા સંયોગાત્મક દલનું “પરમાનંદ” સંજ્ઞાથી વર્ણન કરવામાં આવે છે.

રાસલીલામાં સંપૂર્ણ રસોનો સમાવેશ હોવાના કારણે આ લીલાને ‘રાસ’ કહેવામાં આવે છે. અને રસોની પ્રાપ્તિ વિના આનંદ પ્રાપ્ત થતો નથી.

“રસં હયેવાયં લથ્વાનંદી ભવતિ”

શ્રી આચાર્યજીસર્વ રસમય રાસલીલાનાં આનંદમાં નિરંતર નિમગ્ન રહે છે અને તેથી પરમાનંદ સ્વરૂપ આપ છે.

પહેલાં વર્ણન કરવામાં આવેલું “આનંદ” નામ સંપૂર્ણ ઐશ્વર્યની મહાનતાવાળા અશેષ માહાત્મ્યદ્યોતક ઈશ્વર ધર્મનું નિરૂપણ કરે છે. આ વિયોગાત્મક છે. જ્યારે “પરમાનંદ” નામ શેષમાહાત્મ્યવાળું વ્રજભક્તોના દાસત્વરૂપ જીવધર્મનું નિરૂપણ કરે છે.

આવા પ્રકારનું ભજનાનંદરૂપ પરમાનંદનું સ્વરૂપ વ્રજસ્ત્રિયોનાં ઉચ્ચતમ દાસ્યપ્રકારવાળું છે. વ્રજસ્ત્રિયોમાં પણ શ્રી સ્વામીનીજી સર્વોપરિ છે. અને તેમનો દાસત્વનો પ્રકાર વ્રજસ્ત્રિયોના દાસત્વ પ્રકાર કરતાં મહાન વિશેષ અને અને વિલક્ષણ છે.

“યદ્યપિ સકલ વ્રજસુંદરી, તઠુ ન મન અઠુભકાય”

દાસ કુંભન સ્વામિની સુનસ્થશિશ્વ અંગ અદભુત સુઠાન કહો લો સંભારો ।
લાલગિરિઘરન કહત, મોહિ તહાંલો સુસ્થ જહાંલો યહ રૂપ છિન છિન નિહારો ।

આ કથનની સંગતિથી પ્રતિત થાય છે કે પ્રભુની અભિરૂચિ શ્રી સ્વામિનીજી સિવાય બીજે કયાંય નથી અને આપ અન્ય કોઈના બંધનમાં આવે તેમ નથી. શ્રી સ્વામિનીજીનું આધિદેવિક દાસત્વ દેહ ઈન્દ્રિય વિગેરેનું સાક્ષાત્ સમર્પણરૂપ છે. એમાં તદીયત્વ-સર્વાત્મભાવની પૂર્ણ સ્થિતિ છે. આ પ્રમાણેનું શ્રી આચાર્યજીનું સ્વરૂપ છે. શ્રી આચાર્યજી સ્વામિની ભાવ સંયુક્ત છે. શ્રી સુબોધિનીજીમાં આપે પોતાના આ ગૂઠ ભાવયુક્ત સ્વામિની સ્વરૂપનો નીચે જણાવેલ વાક્યોમાં સંકેત કર્યો છે.

“કૃષ્ણાવતારઃ પતિઃ” ૧-૧-૧

“દાસિનાં સર્વરક્ષાર્થ આવિર્ભૂતો મમ સ્વામી” ૧૦-૩-૮

ઈશ્વર ધર્મ અને જીવધર્મ બન્ને પરસ્પર વિરુદ્ધ હોવાથી તેમાં એકતા થવી અસંભવ છે. આ રીતે સંયોગ અને વિપ્રયોગની પણ એકજ સમયે એકજ સ્થાનમાં સ્થિતિ બનવી અસંભવ છે. તો એક પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે શ્રી આચાર્યજીમાં આ બન્ને ધર્મો એક કાલાવસ્થિન વિદ્યમાન છે કે નહિં ?

ભગવાન ઐશ્વર્ય તો પ્રત્યક્ષ છે જ.

નાહં તુ સચ્ચો ભજેતોઽપિ જંતૂન - માં ઈશ્વરધર્મ તથા

મયા પરોક્ષં ભજતા તિરોહિતં - માં દાસત્વધર્મનું

“ન પારયેઽહં નિરવદ્યસંયુજાં સ્વસાધુકૃત્યં ત્વિઘાપિયુષાપિ વઃ ।” (શ્રીમદ્ ભાગવત)

રાસમાં ભગવાને ભક્તોનું આધિનત્વ સ્વીકારી નિદર્શન કરાવ્યું.

આ રીતે ભગવાનમાં ઈશ્વરત્વ અને દાસત્વ બન્ને એક સાથે વિરુદ્ધધર્માશ્રયરૂપમાં બિરાજે છે. જેવી રીતે ભગવાનમાં વિરુદ્ધધર્માશ્રયપણું છે તેવી રીતે શ્રી આચાર્યજીમાં ઈશ્વરત્વ અને દાસત્વ સિદ્ધ છે. સ્વયં શ્રી આચાર્યચરણ પોતાના સ્વરૂપમાં બંનેની સ્થિતિ હોવાનું જણાવેલ વચનોથી સ્પષ્ટ કરે છે.

અર્થ તસ્ય વિવેચિતું ન હિ વિશ્વૈશ્વાનરાદ્વાવપતેઃ ।

इति श्रीकृष्णदासस्य वल्लभस्य हितं वचः ॥

ઉપરની લીટીમાં વૈશ્વાનર-વાકપતિ વચનથી પોતાનું “ભગવદ્તત્વ” અને બીજીથી દાસત્વ

હોવાનું સ્પષ્ટ જણાવે છે. અને તેથી શ્રી આચાર્યજીમાં ભગવદ્ધર્મ સમાન વિરૂદ્ધ ધર્માશ્રયપણું સિદ્ધ થાય છે.

આ રીતે ઈશ્વરત્વવાળું અશેષમાહાત્મ્ય અને દાસત્વવાળું શેષ માહાત્મ્ય આવાં બન્ને માહાત્મ્યો કેવળ પૂર્ણ પુરૂષોત્તમમાં જ હોઈ શકે. અંશ-કળા-વિભૂતિ આદિ અન્ય અવતારોમાં નથી હોતું.

અશેષ (સંપૂર્ણ-સામૂહિક) માહાત્મ્ય

શરણમાં આવવાવાળા જીવોના દોષો ભસ્મ કરી જીવને નિર્દોષ કરી શુદ્ધ નિર્દોષ પરબ્રહ્મ સાથે જીવનો સંબંધ કરાવે છે, જેથી જીવનો ઉદ્ધાર સહજમાં થઈ જાય છે. જીવોના દોષો ભસ્મ કરવાના સામર્થ્યને જણાવવા પોતે 'વૈશ્વાનર' શબ્દથી પોતાને સંબોધે છે. જીવ જ્યારે ગુરૂના શરણમાં આવે છે ત્યારે જીવના તમામ દોષો ગુરૂ પ્રતિગૃહણ કરે છે. એવું શાસ્ત્રોમાં વિદિત છે. ગુરૂ સમર્થ ન હોય તો જીવના દોષો ગુરૂને બાધા કરે છે. શ્રી આચાર્યજી પોતાને વૈશ્વાનર સ્વરૂપથી જીવોને શરણે લઈ તેના દોષો ભસ્મ કરે છે. શરણે આવેલ જીવ શુદ્ધ બની ભગવત્સેવાનો અધિકારી બને છે, આ આપનું અશેષ માહાત્મ્ય.

શેષ (અપૂર્ણ ગણિત) માહાત્મ્ય

વ્રજભક્તો સદ્રશ દાસત્વ શ્રી આચાર્યજીમાં છે. દાસત્વનો ઉત્કર્ષ સેવાથી સિદ્ધ થાય છે. સર્વોત્કૃષ્ટ વ્રજભક્તોના આધિદૈવિક સ્નેહરૂપ દાસત્વપૂર્ણ સેવા કરવાથી ભગવાન કૃષ્ણ ભક્તોને આધીન બને છે.

આવા પ્રકારનું સ્નેહપૂર્ણ દાસત્વ સર્વ શ્રેષ્ઠ શ્રી સ્વામિનીજીમાં સ્પષ્ટ છે અને તેવું સ્વામિનીપ્રકારવાળું દાસત્વ શ્રી આચાર્યજીમાં છે. અને તેથી આપ શ્રી સ્વામિનીભાવ વશિષ્ઠ પરમાનંદ સ્વરૂપ છે.

ભાવતનો ભાવાત્માસ્થિતા સ્વભાવેન ભાવિતા સતતમ્
શ્રીવલ્લભાભિધાને તદુપા વા સદાજયતિ (શ્રીહરિરાયજી)

સ્વ ભાવથી સદાય ભાવિત, ભાવતનું પ્રભુમાં જે ભાવાત્મારૂપે બિરાજે છે અને જે સ્વરૂપ શ્રીવલ્લભમાં વિદ્યમાન છે એ (શ્રી રાધિકાજી) સદા જયને પ્રાપ્ત થાય છે.

સ્વામિની ભાવ સંયુક્ત ભગવદ્રાવ ભાવિતઃ ।

અત્યલૌકિકઃ મૂર્તિઃ શ્રીવલ્લભઃ શરણં મમ ॥

ભગવદ્રૂપ અને શ્રી સ્વામિનીરૂપ બન્નેનો એકી સાથે શ્રીગુસાંઈજીને શ્રીઆચાર્યજીના પરમાનંદ સ્વરૂપમાં અનુભવ થવાથી આપના હૃદયમાં પરમ આનંદલીલાવિશિષ્ટ યુગલ ભાવસ્વરૂપનાં દર્શન થયાં જેનું વર્ણન આપે સપ્ત શ્લોકીમાં

સ્ફુરત્કૃષ્ણપ્રે મામૃતરસભરે નાતિભરિતા
વિહારાન્કુર્વાણા વ્રજપતિવિહારાભિધષુ સદા ।
પ્રિયા ગોપી ભર્તુઃ સ્ફુરતુ સતતં વલ્લભ ઇતિ
પ્રથાવત્યસ્માકંહૃદિ સુભગમૂર્તિઃ સકરુણા ॥

અને વલ્લભાષ્ટકમાં

“શ્રીમદ્વૃન્દાવનેદુપ્રકટિતરસિકાનંદસંદોહરૂપ

સ્ફૂર્જાદ્રાસાદિલીલામૃતજલાધિભરાક્રાંતસર્વોઽપિ શશ્વત્ ॥

થી વર્ણન કર્યું છે.

ભાવાત્મક આધિદૈવિક સાક્ષાત્ સ્વરૂપોવાળો સેવા પ્રકાર સ્ત્રીભાવથી જ રસની અનુભૂતિ કરાવે છે.

સૂરદાસજી કહે છે

“ભજિ સખિ ભાવ ભાવિક દેવ .

પુરુષ તે તિય ભાવ ઉપજ્યો સબૈ ઉલટી રીતિ ”

શ્રીઆચાર્યજીએ ભુતલ ઉપર સેવા ક્રમ પણ

“સેવા રીતિ પ્રીતિ વ્રજજન કી જન હિત જગ પ્રગટાઈ .”

શ્રી વિક્રલેશ ચરણે આ રીતે ભાવ સંયુક્ત સેવા કરી અનુભવ કર્યો ફલ સ્વરૂપે શ્રી આચાર્યજીનો ભજનાનંદ રૂપ પરમાનંદમાં અનુભવ કરી આ નામ ‘પરમાનંદ’ કહ્યું

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

ભાગવત દશમ સ્કંધ સુબોધિની કારિકામાં - “નમામિ હૃદયે શેષે” ના વર્ણનમાં :-

હૃદયરૂપી શેષ પર સ્થિતિ કરવાવાળા લીલારૂપી ક્ષીર સાગરમાં સહસ્ત્રાવધિ લક્ષ્મીઓની લીલાથી સેવાતા કલાનિધિને નમન કરવાનું કહે છે.

આવા પ્રકારનું લીલા વિશિષ્ટ પરમાનંદ સ્વરૂપ આપમાં સદા સ્થિતિ છે, અને તેજ હૃદ્સ્થિત લીલા વિશિષ્ટ સ્વરૂપને પોતે પુષ્ટિમાર્ગીય સેવા રૂપમાં બહાર પ્રગટ કરે છે, અને તેથી આપ પરમાનંદ સ્વરૂપ છે.

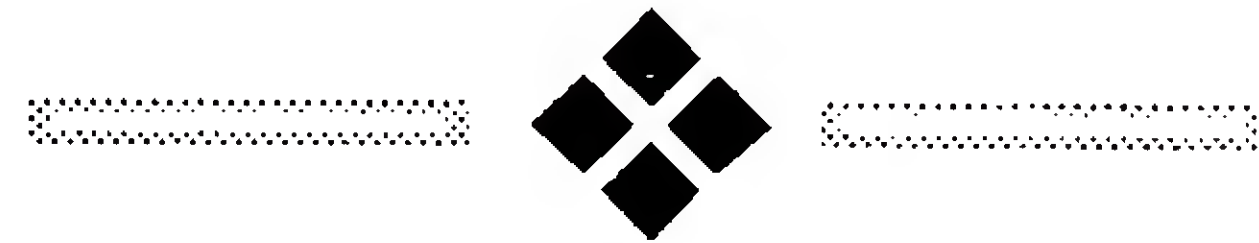
આ નામ ‘આધ્યાત્મિક ધર્મો’ સ્વરૂપ છે.

ચિત્ર-પરિચય

અડોલના નિવાસ સ્થાનમાં શ્રી અક્ષાજી બિરાજે છે, અને લક્ષ્મી સહસ્ત્ર લીલાભિ: સેવ્યમાન સ્વરૂપ હૃદય સ્થિત, શ્રી આચાર્યજી બહાર બિરાજે છે.

નામ-સંગતિ

‘આનંદ’ નામથી શ્રી આચાર્યજીને શ્રીકૃષ્ણરૂપે, અને ‘પરમાનંદ’ નામથી ભક્તરૂપ શ્રીસ્વામિનીસ્વરૂપે વર્ણવ્યા આ બન્ને પરપસ્તર વિરૂદ્ધ દૃશ્યમાન હોવાના કારણે શંકાના પરિહાર માટે બન્નેનું સંશિલ્પ રૂપ સમજાવવા ‘શ્રીકૃષ્ણાસ્યં’ નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

श्री कृष्णाय नमः

॥ ३ ॥

શ્રીકૃષ્ણાર્ય

શ્રીઆચર્યજી શ્રીકૃષ્ણના મુખ-સ્વરૂપ છે .

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રી કૃષ્ણ અર્થાત્ "શ્રી" સહિત "કૃષ્ણ" આ શબ્દના ઉલ્લેખથી સંયોગ વિપ્રયોગ દ્વિદલાત્મક શૃંગાર સ્વરૂપના (આસ્ય) મુખારવિન્દ સ્વરૂપ શ્રી આચાર્યજી છે. ભગવાનમાં આ બન્ને પ્રકારના રસો એક કાલાવિચ્છિન્ન નિત્ય રહે છે.

"બ્રહ્મીપીઠં નટવરવપુઃ" (વેણુંગીત)

"નટવરવપુઃ" માં નટવત્ અને વરવત્ એકજ સમયમાં વ્રજસ્થસ્ત્રીઓ માટે નટવત્ અને વનસ્થાઓ માટે વરવત્ વપુ શ્રી ઠાકુરજીએ ધારણ કર્યું છે.

ભગવાન પોતાના રસપણાથી રસાત્મક સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. રસ અને રસવાન બન્નેનું એક કાલમાં એકત્વજ હોય છે, તેવી રીતે આપના મુખારવિન્દ સ્વરૂપમાં પણ રસ અને રસવાન એક સમયાવિચ્છિન્ન એકજ સ્વરૂપમાં રહે છે. લૌકિકમાં ફલ રસવાન રસવાણું હોય છે પરંતુ રસ રૂપ હોતું નથી કારણકે તેમાં ગોટલી રેસા છોડાં વિગેરે પણ હોય છે જે રસરૂપ હોતાં નથી, પરંતુ પ્રભુનું મુખારવિન્દ લાવાણ્યમૃત આદિથી રસરૂપ અને સુધા આદિથી રસવાન પણ છે.

અશેષ ઐશ્વર્ય ભગવદભાવ પુંભાવ રૂપ સંયોગ તથા શેષ માહાત્મ્ય શ્રી સ્વામિની ભાવ સ્ત્રીભાવરૂપ વિપ્રયોગ, આ બન્ને સંયોગ વિપ્રયોગ ભાવનું એકિકરણ શ્રી આચાર્યજીમાં છે. આપ શ્રી સ્વરૂપ સ્વામિની અને કૃષ્ણસ્વરૂપ ભગવાન બન્નેના મુખારવિન્દ સ્વરૂપ છે અને તેથી આપ ઉભય દલાત્મક છે.

આજ સ્વરૂપ વ્રજભક્તિનું 'શૃંગાર કલ્પદ્રુમ' છે.

"ભાર્વેરકુરિતં મહીમૃગદષામાકલ્પમાસિઞ્ચિવતં,
પ્રેમ્ણાકન્દલિતં મનોરથમયૈઃ શાસ્ત્રાશતૈઃ સમ્મૃતમ્ ।
લૌલ્યૈઃ પલ્લવિતં મુદા કુસુમિતં પ્રત્યાશયા પુષ્પિતં,
લીલાભિઃ ફલિતં ભજે વ્રજવની શૃંગાર કલ્પદ્રુમમ્ ॥

ના વર્ણનમાં વ્રજવનીમાં ફલિત શૃંગાર રસ સ્વરૂપ કલ્પદ્રુમના ભજ-સેવન કરવાની શ્રી ગુસાંઈજી આજ્ઞા કરે છે.

વ્રજભુમિમાં મૃગનયની ગોપાંગનાઓના કલ્પ પર્યંત સિચન કરેલ ભાવોથી અંકુરીત થયેલ આ કલ્પવૃક્ષ છે. બ્રહ્મવામન પુરાણમાં વર્ણન છે કે એક સમય વેદશ્રુતિઓને આર્તિ થઈ કે એક માન ભક્તિ દ્વારાજ પ્રાપ્ત થઈ શકે તેવું મનવાણીથી અગોચર રસાત્મક

સાકાર આનંદઘન વિરૂદ્ધમાશ્રયી સ્વરૂપનું અમો નિત્ય વર્ષન કરીએ છીએ તે સ્વરૂપનાં અમો એક ભક્તિમાત્રથી દર્શન કરીએ, ત્યારે અક્ષરબ્રહ્મરૂપ વ્યાપી વૈકુંઠ નિવાસી શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને સકલ લીલા સામગ્રી સહિત કોટિ કંદર્પ લાવણ્ય ત્રિભંગ લલિત સ્વરૂપે વેણુનાદ કરતા સ્વરૂપનાં દર્શન કરાવ્યાં. દર્શન કરતા માત્રમાં જ શ્રુતિઓએ પોતે અમૂર્ત હોવા છતાં સ્ત્રીરૂપાત્મક મૂર્ત સ્વરૂપે રમણની પ્રાર્થના કરી, ત્યારે પ્રભુએ કૃપા કરી વરદાન આપ્યું કે-

કલ્પં સારસ્વતંપ્રાપ્યઃ વ્રજેગોવ્યોભવિષ્યથઃ

સારસ્વતકલ્પમાં હું તમારા મનોરથો પૂર્ણ કરીશ. તમો વ્રજમાં સ્ત્રી રૂપે પ્રગટ થશો અને હું નંદાલયમાં પ્રગટ થઈશ.

ત્યારથી વરદાનરૂપ અમૃતરસથી કલ્પ પર્યંત સિંચન કરતાં રહેલા શ્રુતિઓ માટે ભગવાન સારસ્વત કલ્પમાં પ્રગટ થવાથી અંકુરનાં દર્શન થયાં.

વિપ્રયોગ અવસ્થામાં શ્રુતિઓમાં તાપાગ્નિ પ્રગટ હોવા છતાં અમૃત દ્વારા સિંચન કેમ સંભવે ? તેનું સમાધાન શ્રુતિઓદ્વારા અઘ્નેરોપઃ અને ફલ પ્રકરણમાં ગોપીજનો સિજ્વાહ્ન નસ્ત્વદરામૃતપૂરકેણ થી ભગવાનને પ્રતિઉત્તર આપે છે કે આપે વેણુનાદ દ્વારા અમારા હૃદયમાં કામાગ્નિ પ્રગટ કર્યો છે તેનું શમન આપ આપના અધરામૃતના સિંચનથી કરો, આ રીતે થાય છે.

સ્વરૂપ દર્શનમાત્રથી ગોપાંગનાઓને અસાધારણ પ્રેમ અનુરાગ સંયુક્ત દૃઢ વિશ્વાસ થયો કે હવે અમારા મનોરથો પૂર્ણ થશે, તેથી અંકુરભાવનું મૂલ દૃઢ કન્દલિત થયું. સર્વે ગોપાંગનાઓ પોતપોતાના જુદા જુદા મનોરથો કરવા લાગ્યા. પ્રભુપણ મુગ્ધ બાલ ભાવમાં પ્રૌઢભાવ સૂચક ભાવો પ્રગટ કરતા રહ્યા, જેથી અનેક મનોરથો સ્વરૂપ સહસ્ત્રાવધિ શાખા પ્રતિશાખાઓનો વિસ્તાર થયો. શ્રીમદ્ગોપીજનો મનોરથવિવશ અનેકધા ઉદમ પ્રકાર કરવા લાગ્યાં. ભગવાન તદનુરૂપ ક્રીડા કરવા લાગ્યા. આ ક્રીડાઓ શાખા પ્રશાખામાં પત્રરૂપે દર્શન દેવા લાગી અને લીલા પ્રાપ્ત જે મોદ-હર્ષ તે આ કલ્પવૃક્ષના કુસુમ બન્યાં. અને કુંજ નિકુંજ આદિ સ્વગત્ મનોરથોની પૂર્તિની પ્રતિક્ષા રૂપ ભાવો પુષ્પો બની વિકસ્યાં. અંતમાં ભક્તજનોની ભાવનાનુસાર અનેક પ્રકારની લીલાઓથી આ શ્રૃંગાર કલ્પદ્રુમ મહારાસમાં ફલિત થઈ તમામ મનોરથોની પૂર્તિ થઈ.

તદ્દર્શનાહલાદ વિઘ્નત હૃદ્વજો

મનોરથાન્તં શ્રુતિયો યથા યયુઃ ।

ભાગવત ૧૦-૨૯-૧૩

આ પ્રકારના રસાત્મક ભાવાત્મક શ્રૃંગાર કલ્પદ્રુમનું શ્રી ગુસાંઈજી સેવન કરે છે. પુષ્ટિસ્થ તમામ ભક્તો પણ યથાધિકારે આ કલ્પદ્રુમનું સેવન કરે છે.

શ્રીકૃષ્ણાસ્યસ્વરૂપમાં શ્રી આચાર્યજી સ્ત્રીરૂપે, પુંરૂપે અને ઉભયાત્મકરૂપના સાક્ષીરૂપે, એ રીતે આપનું ત્રિતયાત્મક સ્વરૂપ છે.

“સૌન્દર્ય નિજહૃદગતં પ્રકટિતં સ્ત્રીગૂઢભાવાત્મકં,
‘પું’રૂપં ચ પુનસ્તદન્તરગતં પ્રાવિવિશત્સ્વપ્રિયે ॥
સંશ્લિષ્ટાવુભયોર્વભૌ રસમયઃ કૃષ્ણો હિ યત્સાક્ષિકમ્
રૂપં તત્ ત્રિતયાત્મકં પરમમિધ્યેયં સદા વલ્લભમ્ ॥

આ ત્રિયાત્મક ત્રણે સ્વરૂપો નિત્ય લીલામાં ભોક્તા, ભોગ્ય અને અનુભવકર્તા રૂપ મૂળમાં પ્રવર્તક અને આધાર હોવાથી આ સર્વોત્તમ સ્તોત્રમાં બીજ મુખ્યરૂપમાં ભોક્તા (આનંદઃ) ભોગ્ય (પરમાનંદઃ) અને અનુભવકર્તા (શ્રીકૃષ્ણાસ્યં) નું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. આ ત્રણેય બીજરૂપ નામોથી એક એકના પાંત્રીસ પાંત્રીસ પુરક નામો બની બીજા એકસો પાંચ નામ આગળ કહેવામાં આવશે.

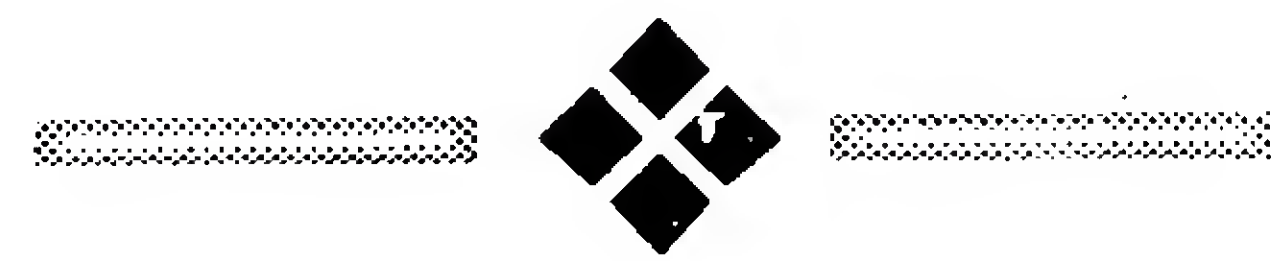
આ “શ્રીકૃષ્ણાસ્ય” નામ ‘આધિદૈવિકધર્મી’ સ્વરૂપ છે.

ચિત્ર-પરિચય

શ્રીપ્રભુ તથા સ્વામિનીબંનેના સંશ્લિષ્ટ મુખારવિન્દયી શ્રી આચાર્યજીનું પ્રાગટ્ય સુચવે છે.

નામ-સંગતિ

આવું આધેય સ્વરૂપ, લીલા અને ભાવ સંયુક્ત ત્રિદલાત્મક રસમય કૃષ્ણ સ્વરૂપનું ભૂતલ ઉપર કેમ અને કેવી રીતે પ્રાગટ્ય થયું ? તેના કારણમાં “કૃપાનિધિ” નામ કહે છે.

कृपनिधये नमः

॥ ४ ॥

કૃપાનિધિ:

શ્રીઆચાર્યજી કૃપાનિધિ સ્વરૂપ છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

પોતાનામાં કૃપાશક્તિ રૂપ યમુનાજી, ઈચ્છાશક્તિરૂપ સ્વામિનીજી અને ઠાકોરજી ત્રણેયની આંતર સ્થિતિ હોવાથી આપ કૃપાના નિધિ છે. આ માટે નિત્યલીલામાંથી છૂટા પડી ભૂતલ ઉપર જન્મેલા દેવી જીવોના ઉદ્ધારાર્થે આપ ભૂતલ પ્રગટ થયા, અને પ્રગટ થઈને કોઈ જીવ સાધ્ય સાધનવિના પોતાના પ્રમેયબળના સામર્થ્યે, જીવો ઉપર કૃપાદષ્ટિ કરવા માત્રથી તેઓને ભગવત્ પ્રાપ્તિ કરાવે છે. આ આપનું કૃપાનિધિપણું છે.

કૃપા સર્વ ધર્મ ધર્મીભ્યો બલિયસી કૃપાયાસાત્ સ્વબંધને (ભાગવત દામોદરલીલા)

સાગરમાં ગમે તે રીતે પડેલા પાત્રને સાગર જળથી ભરી દે છે, તેવી રીતે શરણે રહેલા દેવીજીવોને પોતાના પ્રમેયબળથી કૃપાપૂરિત કરે છે. આ આપણા કૃપાનિધિપણાનો મહાન ધર્મ છે.

આ નિરાનંદ જગતમાં કોઈપણ જાતના સ્વાર્થની અપેક્ષા વિના કેવળ બીજાઓ ઉપર કૃપા કરવા માટે જ નિત્યલીલાનો આનંદ છોડી ભૂતલ ઉપર પધારવું, આ આપના કૃપાનિધિપણાનું સૂચન છે.

આગળ જણાવેલ પુરુષોત્તમ, સ્વામિની અને સાક્ષીરૂપ ત્રિદલાત્મક ધર્મી સ્વરૂપ ભૂતલ ઉપર સુંદર મનુષ્યાકૃતિરૂપ ધારણ કરી કૃપાનિધિ સ્વરૂપે એટલા માટે પ્રગટ થયું કે સુંદર માનવ સ્વરૂપનાં દર્શન કરી દેવીજીવો પ્રેમપૂર્વક શરણમાં આવે અને આપ કૃપાનિધિ અત્યંત કરુણામય હોવાને લીધે સદોષ જીવો પણ આપની સમક્ષ ઉપસ્થિતિ ગ્રહણ કરે. આપ શ્રીભગવદ્મુખારવિન્દ અગ્નિના અધિષ્ઠાતા હોવાથી શરણસ્થ જીવોના સર્વ દોષો સહજમાં દૂર થઈ જાય છે. શાસ્ત્રમાં વિધાન છે કે ગુરુ સન્મુખ શરણે આવેલા જીવોના દોષો બહાર પ્રગટ થાય છે. ગુરુ તેજસ્વી પ્રતાપશાળી હોય તો આ સમગ્ર દોષો ભસ્મિભૂત બને છે. ગુરુમાં આ સામર્થ્યનો અભાવ હોય તો એ દોષો ફરીથી જીવમાં પ્રવેશે છે.

આપ સન્મનુષ્યાકૃતિ, કૃપાનિધિ અને અગ્નિસ્વરૂપ હોવાથી આ કૃપાનિધિ: નામ ધર્મી સ્વરૂપ છે, આ કૃપાનિધિ સ્વરૂપમાં આનંદ પરમાનંદ અને શ્રી કૃષ્ણાસ્ય આ રીતે ભોક્તા-ભોગ્ય અને અનુભવકર્તા ત્રણેય સ્વરૂપોની સ્થિતિ હોવાના કારણે આ નામ ધર્મી સ્વરૂપ છે. આગળ વિવિધ ધર્મ સ્વરૂપ છે. એકસો ચાર નામનું નિરૂપણ કરવામાં આવશે.

આ કૃપાનિધિ સ્વરૂપે આપ ભૂતલ ઉપર સંવત ૧૫૩૫ (સને ૧૪૭૯) ના વૈશાખ વદી ૧૧ ના શુભ દિને ચંપારણ્યમાં પ્રગટ થયા. આપના કૃપાનિધિ સ્વરૂપના પ્રાગટ્યનું વર્ણન કૃષ્ણદાસ નીચેના પદ્યથી કરે છે.

ભક્તિ સુધા બરખત હી પ્રગટે શ્રીવલ્લભદ્વિજરાજ
માધો માસ કૃષ્ણ એકાદશી પિયપુનીત દિન આજ ॥
કરુનાવંત અતુલ સુખસાગર સંગ લિએ સકલ સમાજ
બંધુ કુમુદ આવન ચકોર કે ભયે મનોરથ કાજ ॥
આનંદકંદ જગત કે ભૂષણ લસત સબનિ શિરતાજ
કૃષ્ણદાન ગુન ગાવત ચકિત ભયે પંડિત પાવત લાજ ॥

આ નામ 'ધર્મી' સ્વરૂપ છે.

ચિત્ર-પરિચય

ચંપારણ્યમાં અગ્નિકુંડમાં શ્રીઆચાર્યજીનું પ્રાગટ્ય.

નામ-સંગતિ

આપે ભૂતલ ઉપર શું કર્યું ? તે જણાવવા "દૈવોદ્ધારપ્રયત્નાત્મા" નામ કહે છે.

દેવોદ્ધારપ્રયત્નાત્મા

શ્રીઆચાર્યજી દેવીજીવોના ઉદ્ધાર માટે નિરંતર પ્રયત્નશીલ છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

‘દૌ ભૂતસર્ગો’ ગીતાજીમાં દેવી અને આસુરી એમ બે પ્રકારની સૃષ્ટિનું વર્ણન છે. દેવી સૃષ્ટિના પણ મર્યાદા અને એવા બે ભેદ છે. આ દેવી સૃષ્ટિના ઉદ્ધારાર્થે આપે ત્રિદલાત્મક સ્વરૂપથી ભૂતલ ઉપર પ્રગટી અનેક પ્રયત્નો આદર્યા.

શાસ્ત્ર રચનાઓ દ્વારા આપશ્રીએ માયાવાદનું નિરાકરણ, અન્યવાદોનો નિરાસ, બ્રહ્મવાદની સ્થાપના, નિર્ગુણ ભક્તિ પ્રથક્ શરણ માર્ગની સ્થાપના અને આ ભક્તિ-માર્ગની સુસ્થિરતા માટે સેવનીય સ્વરૂપોને પ્રગટ કરી સેવા માર્ગનું નિર્માણ માનસી સેવાની સિદ્ધિ અર્થે તનુજા વિત્તજાના સેવા પ્રકારનો ઉપદેશ કર્યો.

જુદા જુદા સ્થળે રહેતા દેવીજીવોના ઉદ્ધાર માટે તે તે દેશ, કાળ અને પ્રકૃતિના અધ્યયનનો મહાન પ્રયત્ન કેવળ અર્ધ વર્ષની લઘુવયમાં કર્યો. ત્રણ ત્રણ વખતના ભારત પરિભ્રમણમાં આપશ્રીએ દેશ-કાળ-મંત્ર વિગેરેના સ્વરૂપ જ્ઞાન સાથે જ પ્રકૃતિજન્ય સત્વ-રજ અને તમ ધર્મોને પણ આપે નિહાળ્યા.

વિનય વિચાર અને વિદ્વતાસંપન્ન જગતાનંદ પંડિત જેવા પ્રસિદ્ધ સાત્વિક જીવોનો નિબંધ-ભાષ્ય સુબોધિની અને અ વિચાર આદિથી આકર્ષણ કરી શરણે લીધા.

વ્યવહારશીલ શેરગઢસ્થ વીરબાઈ પ્રભૃતિ આદિ રાજસ જીવોને ઉત્તમ પ્રકારના વ્યવહાર આર્કષણે શરણે લીધા.

પ્રભુદાસભાટ અને વાસુદેવદાસ છકડા આદિ તમોગુણ ભરિત મૂઢ અને અહંકારી જીવોને ચમત્કાર દ્વારા શરણે લીધા આપે ત્રણેય પ્રકારના જીવોનો ઉદ્ધાર કરીને કૃપામાર્ગનું સ્વરૂપ દેખાડ્યું.

ગુણોની પ્રકૃતિ બદલ્યા વિના જ જીવ ભગવાનને શરણે રહે એજ કૃપામાર્ગનો સિદ્ધાન્ત છે.

સ્વભાવસ્થાન્યથાભાવો ન વૈ શક્યઃ કથચંન

અતસ્ત્રિભિઘજીવેષુ ત્રિવિધા ભગવત્કૃતિઃ । ((સુબો. કારિકા) ૧૦-૫-૬)

આ રીતે સદોષ જીવોને નિર્દોષ કરી આપે તેઓનો ઉદ્ધાર કર્યો એ કૃપાનિધિ ધર્મી સ્વરૂપનું ઐશ્વર્ય કાર્ય છે.

ईश्वरः पूज्यते लोके मूढैरपि यदा तदा (વેણુગીત સુ. કા. ૧૦-૧૮-૧૨)

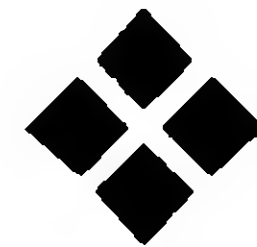
આ નામ ‘ઐશ્વર્ય ધર્મ’ સૂચવે છે,

ચિત્ર-પરિચય :

દેવી જીવોના ઉદ્ધાર નિમિત્તે શ્રી આચાર્યજીનું પૃથ્વી પરિક્રમા માટે પ્રસ્થાન.

નામ-સંગતિ:

અનેક પ્રકારની આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ સહિત આર્તિ કલેશયુક્ત જીવ જ્યાં સુધી દુઃખીત હોય ત્યાં સુધી તેના બ્રહ્મનાં સાક્ષાત્ સંબંધનો અનુભવ પ્રકાશ શી રીતે થાય ? તે સમજાવવા ‘સ્મૃતિમાત્રાર્તિનાશનઃ’ નામ પ્રગટ કરે છે.

શ્રી સર્વોત્તમ

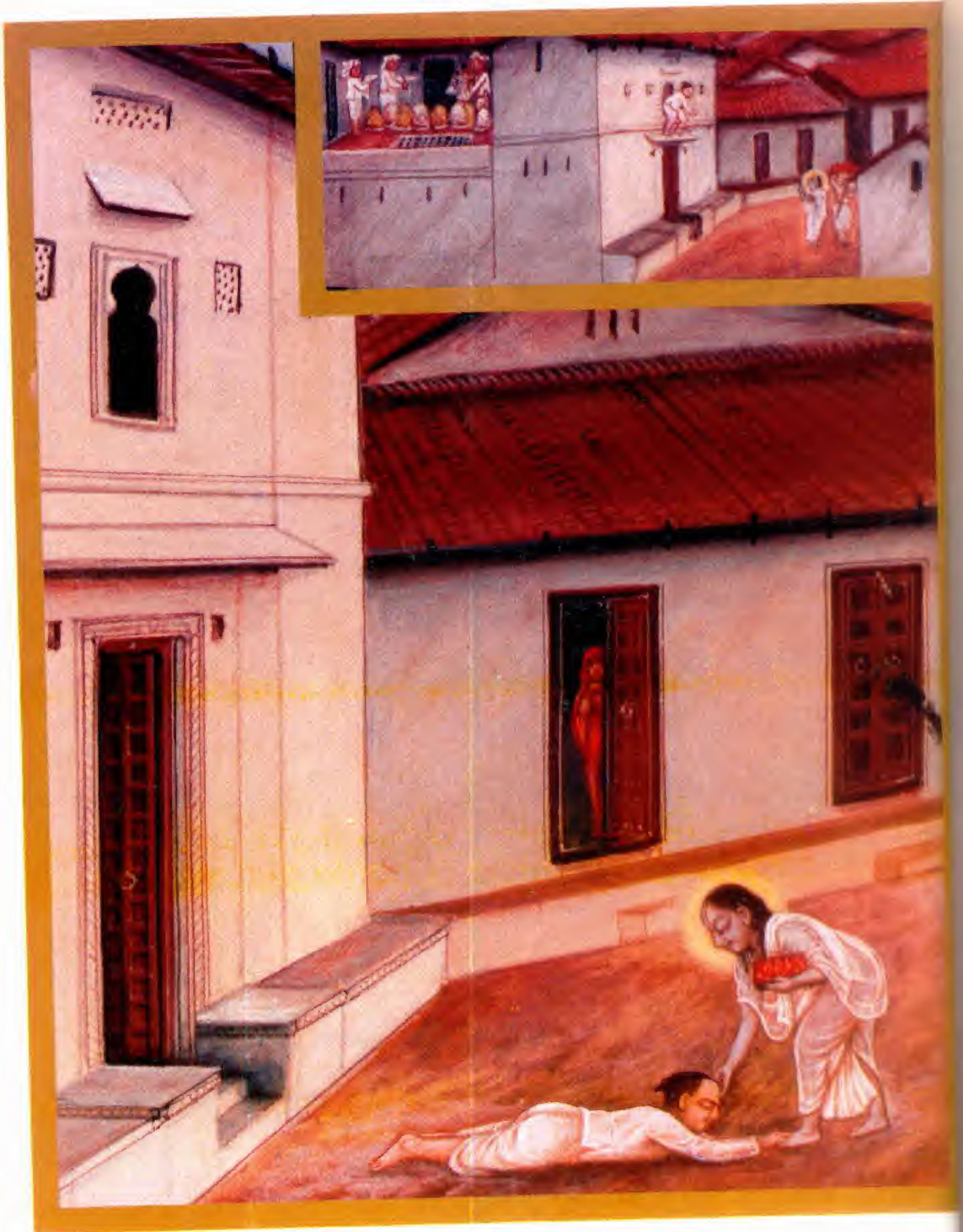

દૈવોદ્ધારણ્યત્નાત્મને નમઃ

॥ ૭ ॥

श्री सर्वोत्तम

स्मृतिमात्रार्तिनाशनाय नमः

॥ ६ ॥

સ્મૃતિમાત્રાર્તિનાશન:

જેનાં સ્મરણ માત્રથી આર્તિ-આધિ વ્યાધિ-ઉપાધિનો નાશ થાય
એવા શ્રી આચાર્યજી છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી આનંદ સ્વરૂપ હોવાથી આપના સ્મરણ માત્રથીજ ત્રિવિધ તાપ સંસાર કલેશ વિગેરે સહજમાં દૂર થાય છે, કેમકે જ્યાં આનંદનો પ્રત્યક્ષ સાક્ષાત્કાર હોય ત્યાં અર્તિ પોતાની મેળેજ દૂર થઈ જાય છે.

વર્ધામાં ચિરદાસ નામના એક શેઠ રહેતા હતા. તેમના ચાર પુત્રોમાં દામોદરદાસ સૌથી નાના હતા. પાંચ વર્ષના દામોદર સાથે ચિરદાસ આચાર્યજીના પ્રાગટ્ય સમયે ચંપારણ્યમાં હતા. આપના દર્શન માત્રથી દામોદરદાસ આકુળ વ્યાકુળ બની ગયા, અને ત્યારથી વિહ્વલ દશામાં રહેતા હતા. પ્રાગટ્ય સમયમાં દર્શનનું ધ્યાન કરવાથી તેમની આર્તિ વધતી ગઈ. નિરંતર સ્મરણ કરવાથી સંવત ૧૫૪૬ (સને ૧૪૮૦) માં શ્રી આચાર્યજી પૃથ્વી પરિક્રમાં કરતા વર્ધા પધર્યા ત્યારે દામોદરદાસને શ્રી આચાર્યજીના આનંદમય સ્વરૂપનાં દર્શન થયાં. દર્શન માત્રથી તેમની સમસ્ત આર્તિઓ દૂર થઈ અને શરણે આવ્યા.

ધનલાલસા ત્યાગથી આધિભૌતિક આર્તિનો નાશ, વિરહવ્યવથાના શમનથી આધ્યાત્મિક આર્તિનો નાશ અને આપની ભૂતલ સ્થિતિસમયમાં અને ભૂતલ સ્થિતિ બાદ સ્મરણ માત્રથી પ્રત્યક્ષ દર્શને આધિદૈવિક આર્તિનો નાશ આ રીતે દામોદરદાસ હરસાનીની ત્રિવિધ આર્તિઓ નિર્મૂળ કરી.

આપના સ્વરૂપનું આ પ્રમેય બળ છે.

આ નામ 'વીર્ય ધર્મ' સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : દામોદરદાસના પિતા ચિરદાસ પોતાના પુત્રોમાં કવ્યની વહેંચણી કરે છે. તે સમયે માર્ગમાં શ્રી આચાર્યજીનાં દર્શન કરવા માત્રમાં છજામાંથી દામોદરદાસ કુદી પડે છે.

નીચે : વર્ધાના માર્ગમાં દામોદરદાસ હરસાનીનું શરણમાં આવવું.

નામ-સંગતિ

આર્તિ દૂર કર્યા પછી પોતાના સેવકોને ફલાનુભાવ કરાવવા આપ વિશેષ કયા પ્રયત્નો કરો છો ? તે જણાવવા "શ્રીભાગવતગૂઢાર્થ પ્રકાશન પરાયણ: નામ કહે છે.

શ્રીભાગવતગૂઢાર્થપ્રકાશનપરાયણ:

શ્રી ભાગવત નો ગૂઢ અર્થ પ્રકટ કરવામાં પરાયણ એવા શ્રી આચાર્યજી છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

ભક્તોના હૃદયની સર્વ પ્રકારની આર્તિ સ્મરણ માત્રથી દૂર કરી ભક્તોના હૃદયમાં શ્રીભાગવતના ગૂઢ અર્થ રૂપ, આનંદરૂપ હરિ અને હરિની આનંદરૂપ લીલાનો પ્રકાશ કરે છે.

શ્રી ભાગવતના દ્વાદશ સ્કંધો શ્રીહરિની દ્વાદશ અંગરૂપ છે અને તેમાં વર્ણવેલ સર્ગાદિ દશવિધ લીલાં શ્રીહરિનો આનંદરૂપ લીલા છે તેવું આપે પ્રગટ કરેલ 'ભાગવતાર્થ નિબંધ' ગ્રંથમાં પ્રકાશિત કર્યું છે.

સ્કન્ધ, પ્રકરણ, અધ્યાય વિગેરે અર્થ સંબંધી એકરૂપતા સિદ્ધ કરવા આપે શ્રી ભાગવતના ગૂઢ અર્થોનું પ્રકાશન સંવત ૧૫૪૮ (સને ૧૪૯૨) ના અરસામાં 'ભાગવતાર્થ નિબંધ' નામના ગ્રંથમાં કર્યું. શ્લોક-વાક્ય-પદ અને અક્ષર સેવા ચાર પ્રકારે અર્થો શ્રી સુબોધિનીજીમાં વર્ણવી શ્રી ભાગવતના સાત પ્રકારે અર્થો કરી પોતાની ગૂઢાર્થ પ્રકાશન પરાયણતા સિદ્ધ કરી બતાવી. આ પ્રમાણે ભગવદાજ્ઞાનું શ્રી આચાર્યજીએ સાંગોપાંગ પાલન કર્યું જેનું વર્ણન શ્રી હરિરાયજી આ પ્રમાણે કરે છે.

શ્રી ભાગવત ભાવર્થ વિશ્વાવર્થાવતારિત:

સ્વામિસંતોષ હેતુ: શ્રી વલ્લભ શરણમમ ॥

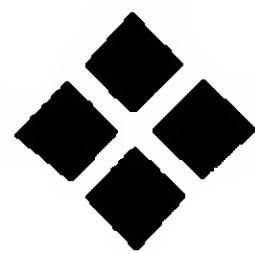
આ નામ 'યશ ધર્મ' નું સૂચન કરે છે.

ચિત્ર-પરિચય

વિદ્યાનગરમાં ભાગવતનાં ગૂઢ અર્થો શ્રી આચાર્યજી દામોદરદાસ હરસાનીને સમજાવે છે.

નામ-સંગતિ

આવા પ્રકારના ગૂઢાર્થ પ્રકાશનમાં વેદાન્તની દૃષ્ટિએ આપે કયા વાદનો સ્વીકાર કર્યો તે જણાવવાં આગળનું નામ "સાકારબ્રહ્મવાદૈકસ્થાપક:" આનામ પ્રગટ કરે છે.

श्री सर्वोत्तम

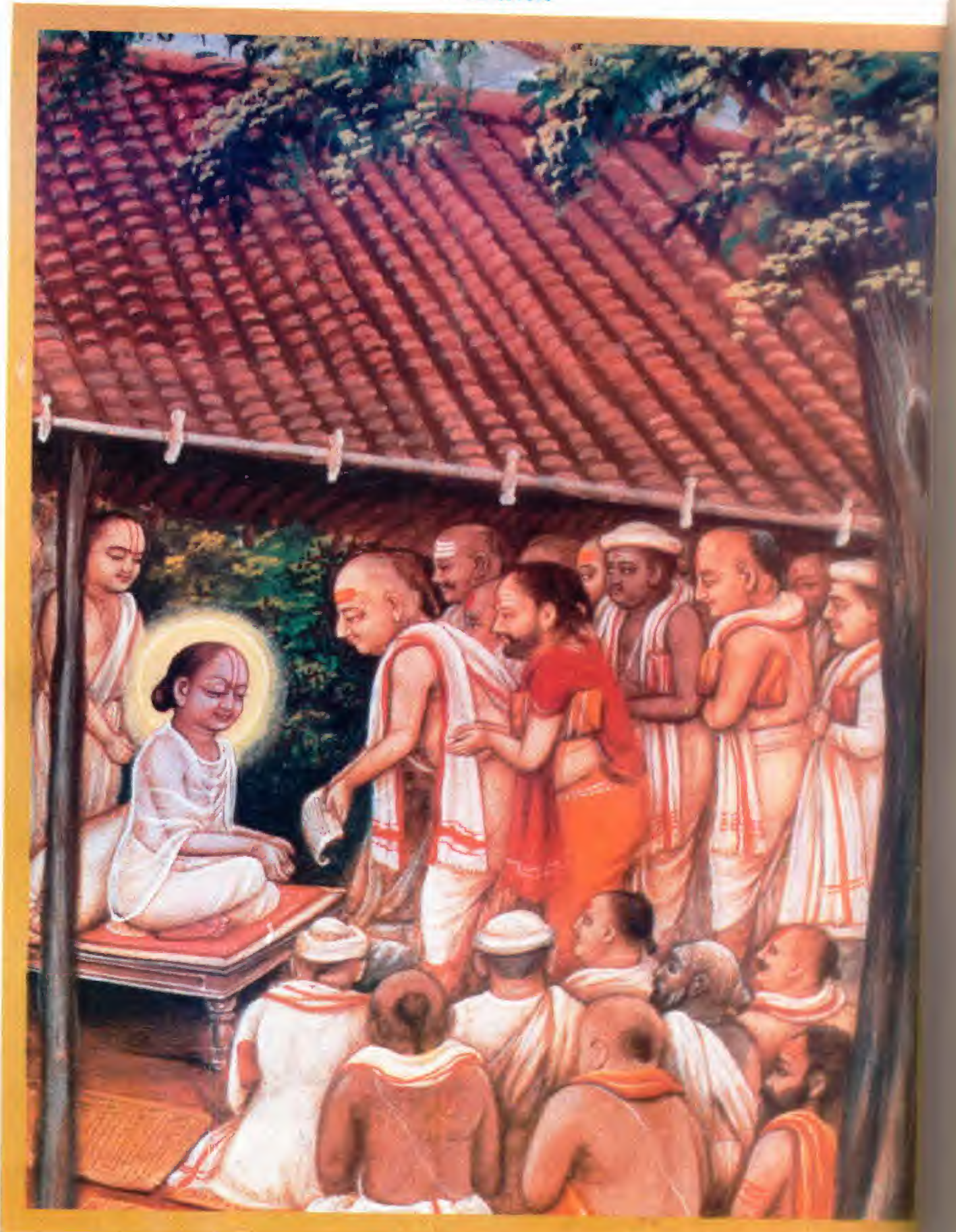

श्री भागवतगूढार्थप्रकाशनपरायणाय नमः

॥ ७ ॥

श्री सर्वोत्तम

સાકારબ્રહ્મવાદૈકસ્થાપક:

વિરૂદ્ધ સર્વ ધર્માશ્રય રૂપ નિર્ગુણ બ્રહ્મનેજ સાકાર અને ઐક્યરૂપ હોવાના વાદને સ્થાપન કરનારા શ્રીઆચાર્યજી છે.

અર્થ-ચરિત્રસંગતિ

શ્રી ભાગવતના દ્વાદશ સ્કંધ ભગવાન હરિના દ્વાદશાંગ રૂપ હોવાથી કૃષ્ણસ્તુ ભગવાન્ સ્વયં એવું ભાગવતમાં નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે.

કૃષ્ણ આનંદરૂપ સાકાર સ્વરૂપવાન અને આશ્રયરૂપ છે. પોતાની આનંદમયી લીલાઓ સર્ગ-વિસર્ગ આદિરૂપથી ભાગવતમાં આનંદમય બ્રહ્મરૂપે વર્ણન કરવામાં આવી છે, કેમકે સ્વયં વ્યાપક, સર્વત્ર સ્થિત અને જેમાં સમસ્ત બ્રહ્માંડની સ્થિતિ હોય તે બ્રહ્મ સંજ્ઞાથી ઓળખાય છે.

માતૃશરણ યશોદાજીને સ્વમુખમાં સમસ્ત બ્રહ્માંડનાં દર્શન કરાવીને અને અર્જુનને વિરાટ સ્વરૂપનાં દર્શન કરાવીને શ્રીકૃષ્ણ પોતાની પરબ્રહ્મતા વ્યક્ત કરી, તેવી રીતે પરબ્રહ્મ સ્વરૂપના આનંદમાત્રકરવાદમુસ્તોદરાદિ બ્રહ્મનું સાકાર સ્વરૂપ, અને આ સાકાર સ્વરૂપની લીલાઓ, સર્વે પરબ્રહ્મ સ્વરૂપમાં શ્રી આચાર્યજી સિદ્ધ કરી બતાવે છે.

આ પ્રકારના બ્રહ્મવાદની સ્થાપના આપે સર્વપ્રથમ સંવત ૧૫૪૮ (સને ૧૪૯૨) માં વિદ્યાનગરની વિકલ્ત સભામાં કરી, અન્ય વિકાનો ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો.

આ સાકાર બ્રહ્મવાદની સ્થાપના વિષ્ણુસ્વામીના સિદ્ધાંત અનુસાર આપે કરી અને આ વિકલ્તસભામાં વિષ્ણુસ્વામી સમ્પ્રદાયની પુનઃ સ્થાપના કરી તેવો 'સંપ્રદાય કલ્પદ્રુમ' 'પ્રદીપ્ત' આદિ ગ્રંથમાં ઉલ્લેખ છે.

આ નામ 'શ્રી ધર્મ' સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય-

વિદ્યાનગર માં પંડિતો સાથે શાસ્ત્રાર્થમાં વિજય પ્રાપ્ત કરવાથી પંડિત સમાજ શ્રી આચાર્યજીને વિજય પત્ર અર્પણ કરે છે.

નામ-સંગતિ

આપે શ્રી વિષ્ણુસ્વામી સમ્પ્રદાય અનુસાર સાકાર બ્રહ્મવાદની સ્થાપના શ્રી ભાગવતના આધારે કરી આ વાત સર્વપ્રામાણ્ય વેદમાં સુસંગત હોવાનું સમજાવવા "વેદપારગ:" નામ કહે છે.

વેદપારગ:

શ્રી આચાર્યજી વેદમાં પારંગત છે.

કોઈપણ કાર્યમાં તેના ફલપર્યતનું જ્ઞાન મેળવવું આવશ્યક બને છે. વેદના જ્ઞાનમાં પણ તેના ફલપર્યત જ્ઞાનનો સંબંધ રહે છે. પ્રસ્થાન ત્રયી (વેદ-ગીતા-બ્રહ્મસૂત્ર) ને જ માનવાવાળા વેદમાં બતાવેલ ફલપર્યત પહોંચી શકે છે કે નહિ? એ વિચારણીય છે કેમકે

“નિગમકલ્પતરોર્ગલિતં ફલં શુકમુસ્વાદમૃતદ્રવસંયુતમ્ ।
પિબત ભાગવતં રસમાલયં મુહુરહો રસિકાઃ શ્રુતિભાવિકાઃ ॥

(શ્રીમદ્ભાગવત)

વેદરૂપી કલ્પતરૂનું ફળ શ્રીભાગવત છે. જ્યાં ફલયુક્ત વેદનો વિચાર કરવામાં આવે નહિ, ત્યાં વેદના પુરી પારંગતતાનો પ્રયોગ બની ન શકે એટલા માટે ફલ સહિત વેદરૂપ કલ્પતરૂનો પૂર્ણ વિચાર કરવાવાળા શ્રી આચાર્યજી છે.

સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન દષ્ટાંતથી સરળ બને છે. વૈદિક સિદ્ધાંતોનું દષ્ટાંત ભાગવત છે. અને તેથી વેદ-ગીતા-બ્રહ્મસૂત્ર અને ભાગવત આ ચારેયમાં આપ પરમ નિષ્ણાત હોવાના કારણે આપ “વેદપારગ:” છે.

આપે મંગલપ્રસ્થમાં દુર્ણી દીક્ષિતને વેદના અનુલોમ-વિલોમ (સવળા-અવળા) પાઠોથી પરાજીત કર્યા.

વેણી નદી પાસે રવિનાથ વૈદિક શ્રી આચાર્યજીની પરીક્ષા માટે એક એક પદ છોડીને સો પદો આપશ્રીને પૂછ્યા. શ્રી વલ્લભાધીશે રવિનાથ પંડિતના છોડેલા સોએ પદોનો વિલોમ (અવળેથી ગણી શકાય તે રીતે) થી ઉત્તર આપી આપની વેદ પરત્વેની પારંગતતા સિદ્ધ કરી બતાવી.

વેત્રવતીમાં ઓરછાનરેશ રામભદ્ર સમક્ષ વેદમાર્ગનું પ્રતિપાદન કરવાથી રાજાએ આપનો કનકાભિષેક કર્યો.

આ ‘વેદપારગ:’ નામ “જ્ઞાન” ધર્મનું સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ઓરછામાં રાજા રામભદ્ર શ્રી આચાર્યજીને “કનકાભિષેક” કરાવે છે.

નામ-સંગતિ

વેદના જુદા જુદા અર્થોથી જુદા જુદા વાદો ઉત્પન્ન થાય છે. તો આપે સર્વ પ્રથમ કયા વાદનું નિરાકરણ કર્યું તે બતાવવા “માયાવાદનિરાકર્તા” આ નામ છે.

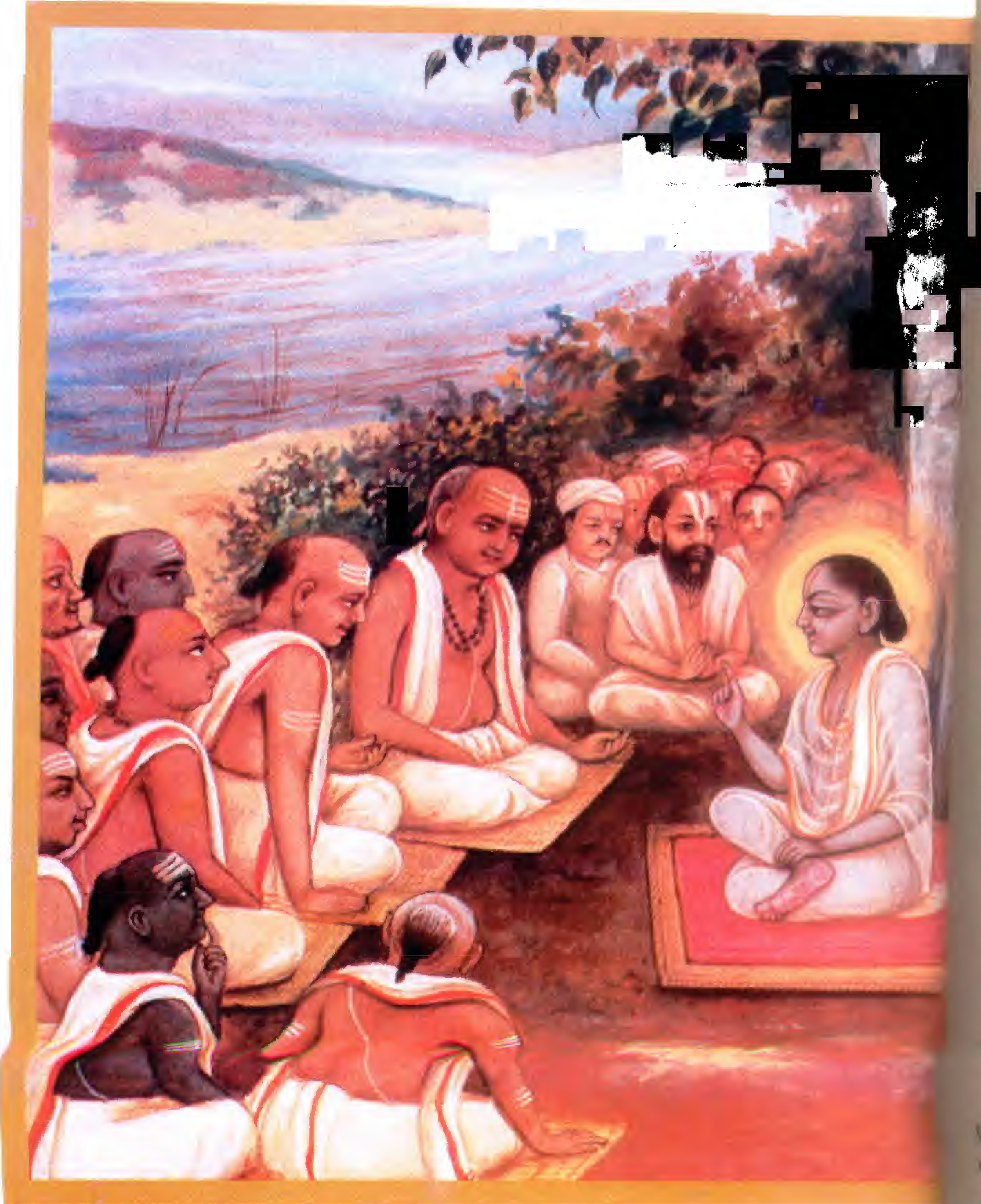

श्री सर्वोत्तम

श्री सर्वोत्तम

मायावादनिराकर्त्रे नमः

॥ १० ॥

માયાવાદનિરાકર્તા

શ્રીઆચાર્યજી માયાવાદનું નિરાકરણ કરવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

માયાવાદના સિદ્ધાંતે બ્રહ્મને નિરાકાર અને નિર્ધર્મક અને જગતને મિથ્યા માનવામાં આવે છે. આ માયાવાદ સર્વ શ્રુતિઓથી વિરૂદ્ધ હોવાથી આવે છે. આ માયાવાદ સર્વ શ્રુતિઓથી વિરૂદ્ધ હોવાથી આપે આ વાદને નિરાસ કર્યો.

માયાવાદ વિરૂદ્ધ શ્રુતિઓ

“તત્સૃષ્ટવા તદેવાનુપ્રાવિશત્ । તદનુપ્રવિશ્ય સન્વાસન્વાભિવન્-નિરુવતન્વાનિરુવતજ્વ નિલયનન્વાનિલયંત-
ન્વાવિજ્ઞાતન્વ - સત્યન્વાનૃતન્વ સત્યમભવ યદિદં કિન્વ તત્સત્યમિત્યાવક્ષતે તદપ્યેષ શ્લોકો ભવતિ” “સર્વ
કર્મકંદં બ્રહ્મ”

આ શ્રુતિઓ માયાવાદથી વિરૂદ્ધપણું બતાવે છે.

સનૈવ રેમે । સ ઈક્ષાંતક પ્ર. ૬-૩ તસ્માદેકાકી ન રમતે । સ દ્વિતીયમૈચ્છત્ । સ હૈતાવાનાસેતિ- (બૃ. ૧-૪-૩)

આવા પ્રકારના અલૌકિક આકારને શ્રુતિઓ નિષેધ ન કરતાં બ્રહ્મનું સાકારત્વ અને સધર્મકત્વ સિદ્ધ કરે છે. બ્રહ્મનું સર્વરીતે નિરાકારપણું છે. એવો શ્રુતિઓનો જો અભિપ્રાય હોત તો સદેવે ઈક્ષાંતકે થી આકાર પ્રતિપાદન ન કરત. વ્યાસ સૂત્રમાં પણ કહ્યું છે કે -

પ્રકૃતૈતાવત્યં હિ પ્રતિષેધતિ તતો બ્રવીતિ વ ભૂયઃ ૩-૨-૨૨

બ્રહ્મનાં પ્રાકૃત આકારનો શ્રુતિઓ નિષેધ કરે છે પણ અલૌકિક આનંદ આકારનો નિષેધ કરતી નથી અને સાકારપણું સિદ્ધ કરે છે.

બ્રહ્મને નિરાકાર વર્ણવતી શ્રુતિઓનો આશય અસ્થૂલમનણ્બહસ્વમ્ વિગેરેથી બ્રહ્મ લૌકિક દેહાદિ પ્રાકૃત આકારવાળું નથી પરંતુ આનંદમાત્રકરપાદમુસ્વોદયાદિ આવા અલૌકિક આકારવાળું બ્રહ્મ હોવાનો છે.

સંપૂર્ણ શ્રુતિઓનો સમન્વય અને યર્થાથ હાઈ ત્યારે જ બની શકે જો બ્રહ્મમાં સર્વકર્તૃત્વ અને વિરૂદ્ધર્માશ્રયત્વ છે. તબું માનવામાં આવે. શ્રુતિઓના એકદેશી અર્થો કરી બ્રહ્મને ધર્મિક અને માયાનું સર્વકર્તાપણું માનવાથી શ્રુતિઓનો સમન્વય સાધી ન શકાય. અને તેથી જ બ્રહ્મની શ્રી-પુષ્ટિ-ગિરા-કાન્તા આદિ અનંદ શક્તિમાંની એક શક્તિને માયા માની બ્રહ્મનું જ સર્વકર્તાપણું સ્વીકારી આચાર્યશ્રીએ માયાવાદને તુચ્છીકૃત આલેખ્યો. માયાના સ્વરૂપનું વર્ણન ‘ભક્તિ મકરંદ’માં આ પ્રમાણે છે

દેવસ્ય યા ગુણમયીયહ દુરત્યયા વ
માયાવિદામપિ વિમોહકરી નિતાન્તમ
વિક્ષેપજાલ જનની વિવિધં પ્રદશ્ય
સન્માર્ગવર્તિન ઇયં કુરુતેઽન્તરાયમ્

ગુણમયી, દુઃખથી તરી શકાય, અત્યંત મોહકારી, વિક્ષેપ જાલપાયરનારીક વ્યામોહ દર્શાવનારી સન્માર્ગ ચાલનારાઓ અંતરાય કરનારી ભગવાનની માયા છે.

રામાનુજાચાર્ય માયાને આશ્ચર્યાત્મિકા કહે છે.

ભાસ્કરાચાર્ય અર્થશૂન્ય પ્રત્યય-વિશ્વાસને માયા કહે છે. ભાગવત અષ્ટમ સ્કંધમાં જટલજ્ઞમૂલ માયામિઃ મારેશાન્તો જિગીષસીતિ । પ્રથમ સ્કંધમાં અપશ્યતપુરુષં પૂર્ણ માયાં વ તદુપાશ્રયામ । યયા સંગ્રાહિતો જીવ આત્માનં ત્રિભુણાત્મકમ્ । પરોઽપિ મનુતેઽનર્થ તત્કૃતન્વાઽભિપન્વતે ॥

પૂર્ણ પુરુષને આશ્રયે રહેલી માયાથી મોહ પામેલો જીવ ત્રિગુણથી પર એવા આત્માને ત્રિગુણાત્મક માને છે, અને માયા કરેલા અનર્થો ભોગવે છે.

આ પ્રમાણથી સિદ્ધ થાય છે કે "ઈશ્વરની જે વ્યોમોહિકા શક્તિ તે માયા જાણવી."

ગીતાજીમાં પણ દૈવી હયેષા ગુણમયી મમ માય હુરત્યતા માયાને સૂક્ષ્મ અને પ્રકૃતિ પણ કહે છે. સત્વાદિ ગુણો ભગવાન પ્રગટ થયા છે. સૃષ્ટિક્રિડામાં વચિત્ર્યાર્થ માયામાં આ ગુણો ભગવાને સ્થાપન કર્યા તેથી તે ગુણમયી કહેવાય છે. ભગવાન ભગવાનની શક્તિ ઉભય અભિન્ન છે. એકજ છે. ભગવાન અને ભગવાનના ધર્મો એકજ છે. આ સર્વભવન સામર્થ્ય માયા,

શ્રી રુપત્વાચ્ચ તદ્રપમાંકૃતિઃ સ્ત્રી નિગદ્યતે
સ્વભોગાય તથા દૈત્યમોહાય ચ સદા હિ સા

પ્રભુને સ્વભોગાર્થ અને દૈત્યોને વ્યામોહ કરવાને માયા ઉપયોગી છે. સાકાર બ્રહ્મ જીદુ અને નિરાકરણ બ્રહ્મ જીદુ મિથ્યાભાસ માયાથી ભ્રાન્ત થયેલા કહે છે અને જીવોને ઉલટે રસ્તે લઈ જતા હોવાથી શ્રી આચાર્યજીએ આવા કલ્પિત વેદ માયાવાદનો નિરાસ કર્યો.

માયાવાદનું આ રીતે નિરાકરણ કરી શ્રી આચાર્યજીએ કૃષ્ણાનદી તીરે પીપલવૃક્ષ નીચે તૈલંગી માયાવાદીઓને પરાજીત સાકાર બ્રહ્મવાદની પુષ્ટિ કરી પોતાનું માયાવાદ નીરાકર્તા સ્વરૂપ પુરવાર કરી બતાવ્યું.

આ નામ 'વૈરાગ્ય' ધર્મ સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

આપશ્રી કૃષ્ણાનદીના તટ પર માયાવાદિ તલંગોને પરાજિત કરી રહ્યા છે.

નામ-સંગતિ

વેદના આધારે માયાવાદ સિવાય પણ અનેક વિદ્વાનોએ અન્યવાદો પ્રગટ કર્યા છે. આ વાદોનો પણ આપે સ્વીકાર કરી નિરાસ કર્યો ? તે સમજાવવા 'સર્વવાદિનિરાસકૃત' આ નામનું વર્ણન કરવામાં આવે છે.

“वेदपराग” का अनुसंधान ....

इस “कनकाभिषेक” (संवत् १५४८ : सन् १४१० के लगभग) का उल्लेख ओरछा राज्य के “प्रतापवंशार्णवम्” (दशम ग्रन्थ में भी प्राप्त है, जो इस प्रकार है -

रामभद्रो यदा राजा राजतेवै स्वपत्तने ।
तदा श्रीवल्लभाचार्य कृपया तु समागतः ॥२५॥
परिक्रमाया ब्याजेन वैष्णवैः सह संगतः ।
मायावादनिराकर्ता भक्तिमार्गप्रवर्तकः ॥२६॥
जगद्गुरुः समुद्धर्ता जगती गतिदायकः ।
श्रीकृष्णस्यावतारस्तु मुखाधिष्ठातृ पावकः ॥२७॥
स्वसीमान्तं समागत्य राज्ञा सम्पूजितो मुदा ।
विनयावनतेनैव स्वसभायां प्रवेशित ॥२८॥
स्मार्तानां वैष्णवानां च यत्र वादः पूरा भवत् ।
श्रुत्वा प्रसंगामाचार्यैरुक्तं कोऽयं विवादकः ॥२९॥
नृपेणोक्त विवादेऽस्मार्तानां दृश्यते जयः ।
विवादावसरे स्मार्तैः सभायां स्थाप्यते घटः ॥३०॥
उच्यते वेदमत्रास्ति घटे देवी सरस्वती ।
सत्यं वदेदियं यत्तु मार्गं सत्य एव हि ॥३१॥
घटे शब्दो हि भवति स्मार्तानां मार्गवाचकः ।
अतो भवन्ति जेतारः स्मार्ता भक्ताः पराजिता ॥३२॥
श्रुत्वेदमुक्त माचार्यैर्विवदन्तु मया सह ।
कृते विवादयाचार्यैर्युक्ताभिस्ते पराजिताः ॥३३॥
घटाच्छब्दोऽपि नो जातः क्रुद्धाजधनुश्चं ते घटम् ।
देवीमूचुस्त्वयास्माकं पन्थानो रक्षकः कथम् ॥३४॥
सभायामपमानश्च मुखध्वंसश्च नः कृतः ।
देव्योक्तमिति रे मूर्खापत्यग्रे हं कथं वृत्ते ॥३५॥
प्राकृतः कोऽपि वेन्मर्त्यस्तदग्रे कथनं भवेत् ।
दासी कोट्यो मत्सदृशाः येषां पादः पुरस्थिताः ॥३६॥
लज्जां विहाय पत्यग्रे ह्ययोग्यं भाषणं स्त्रियः ।
एवं पराजिताः स्मार्ताः वैष्णवा जयकार्शेनः ॥३७॥
तदा प्रसन्नं राजानमाचार्य इदमूचिवान् ।
सत्योहि वैष्णवे मार्गः सस्यात् श्रीकृष्णभाषितः ॥३८॥
एतस्य स्वडिनः शाक्ताः कथं जेष्यन्ति मे पुरः ।
वैष्णवः श्रीप्रभोरंगो भेदोह्यंगामिनोः कथम् ॥३९॥
प्रसन्नेन तदारज्ञा सुवर्णेनाभिषेचितः ।
वैष्णवैर्ब्राह्मणैः सर्वै रितलकादिभिरर्चितः ॥४०॥

श्री सर्वोत्तम

सर्ववादिनिरासकृते नमः

॥ ११ ॥

“સર્વવાદિનિરાસકૃત્”

શ્રીઆચાર્યજી અન્ય સર્વ વાદિયોને નિરાસ કરવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

આપે જેવી માયાવાદનો નિરાસ કર્યો તેવી રીતે બ્રહ્મવાદ અતિરિક્ત અન્ય વાદીઓને પણ નિરાસ કર્યા.

સંવત ૧૫૪૬ માં આપશ્રી ઉજ્જૈન પધાર્યા ત્યાં સાંદિપનિક્રષિના આશ્રમ નજીક આપનો મુકામ હતો. તે સમયે એક પીપળાનું પાન આપની પાસે ઉડીને આવ્યું. આપશ્રીએ તે પાનને જમીનમાં રોપ્યું જે એકજ રાત્રિમાં વૃક્ષ બની ગયું. આ ચમત્કાર જોઈ ઉજ્જૈનના અન્ય મતમતાંતર વાદીઓ આપની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવા આવી શક્યા નહિ. પરંતુ જ્યારે આપશ્રીએ ભાગવત પ્રવચનનો પ્રારંભ કર્યો ત્યારે શ્રીમહાદેવજી સાંભળવા પધાર્યા શ્રી આચાર્યજીએ શ્રી મહાદેવને કહ્યું કે અમો તો અહિં બ્રહ્મવાદનું સ્થાપન કરવા આવ્યા છીએ અને અમારી સામે કોઈ વાદી શાસ્ત્રાર્થ કરવા આવતા નથી, તો આપ તેઓને પ્રેરણા કરી શાસ્ત્રાર્થ કરવા મોકલો. ત્યારે શ્રી મહાદેવજીની પ્રેરણાથી અન્યવાદીઓ શાસ્ત્રાર્થ કરવા શ્રી આચાર્યજી પાસે આવ્યા. આપશ્રીએ સર્વવાદીઓને નિરૂત્તર કરી બ્રહ્મવાદ સ્થાપન કર્યો. આવી રીતે ઉજ્જૈન વગેરે સ્થાનો ઉપર આપે સર્વવાદીઓને નિરાસ કર્યા.

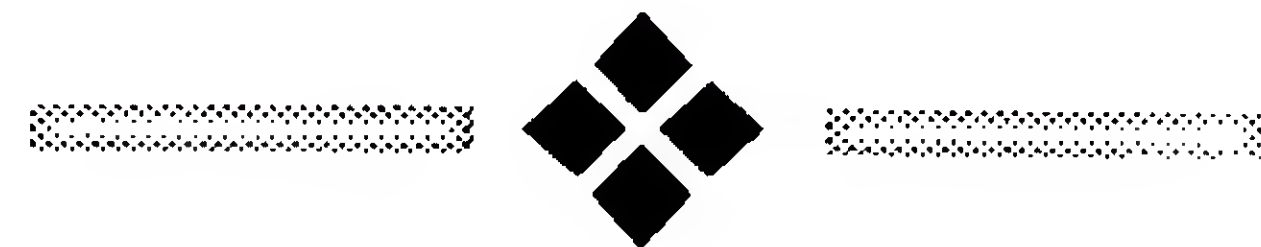
આ સર્વવાદિનિરાસકૃત્ નામ ‘ધર્મી’ સ્વરૂપ છે.

ચિત્ર-પરિચય-

ઉજ્જૈન માં પીપળાના પાનને રોપવાથી તાત્કાલિક જ વૃક્ષ ઉગી ગયું. અને તે સ્થળે શ્રી મહાદેવજી પરોક્ષ ઉપસ્થિતિમાં માયાવાદિયો તથા અન્ય મતાંતરવાદીઓને પરાજીત કરી રહ્યા છે.

નામ-સંગતિ-

જો આપ તમામ વાદોનો જ નિરાસ કરે છે તો આપનો કોઈ અભીષ્ટ માર્ગ તો હોવો જોઈએ ને ? અને છે તો તે કયો માર્ગ ? તે બતાવવા ‘ભક્તિમાર્ગાબ્જમાર્તડ’ નામથી જણાવે છે.

ભક્તિમાર્ગાબજમાર્તઃ:

શ્રીઆચાર્યજી ભક્તિમાર્ગરૂપ કમલના સૂર્ય છે.

અર્થ-ચરિત્ર -સંગતિ

કમલ નો વિકાસ જેમ સૂર્યથી થાય છે તેમ ભક્તિમાર્ગનો વિકાસ શ્રી આચાર્યજીથી થયો. કમલના દષ્ટાંતથી પુષ્ટિભક્તિ જે કોમલ, તાપહારી અને મનોહર છે તેનો વિકાસ સૂર્યરૂપ આપથી થયો છે.

સાકાર બ્રહ્મવાદ-રસાત્મક બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ અને તેની ખાનંદમયી લીલા વિગેરેનું વિશેષ પ્રકારે પ્રતિપાદન એ પુષ્ટિભક્તિના વિકાસનું રૂપ છે.

‘ભક્તિયોગો બહુવિધો’ હોવાથી ભક્તિમાર્ગની અનેક શાખાઓ પ્રસરેલી છે અને તેથી ભક્તિમાર્ગીય શુદ્ધ શરણાગતિનો માર્ગ સમજવો, દૈવી જીવો માટે દુષ્કર બનાવવા કારણે સંવત ૧૫૪૯ માં શ્રી ગોકુળમાં ગોવિંદ ઘાટ ઉપર શ્રાવણ સુદ એકાદશીની મધ્યરાત્રિએ સાક્ષાત્ પુર્ણ પુરુષોત્તમે પ્રગટ થઈ શ્રી આચાર્યજીને બ્રહ્મસંબંધનો ઉપદેશ કર્યો. તદ્અનુસાર આપે ભક્તિમાર્ગનો વિકાસ કર્યો.

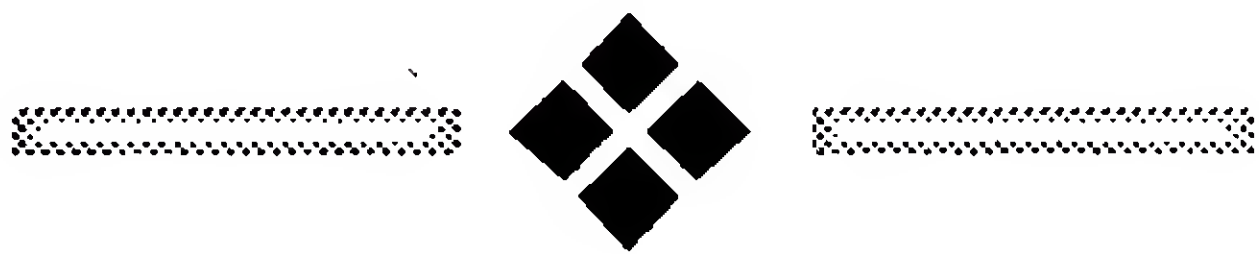
આ નામ ‘ઐશ્વર્ય’ ધર્મ સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ગોકુલમાં ગોવિંદ ઘાટ ઉપર શ્રાવણ સુદ એકાદશીની મધ્યરાત્રિમાં ભગવાન પ્રગટ થઈ બ્રહ્મસંબંધની આજ્ઞા કરે છે.

નામ-સંગતિ

આ ભક્તિમાર્ગીય શુદ્ધ શરણાગતિના માર્ગમાં શ્રીઆચાર્યજીએ કયા જીવોના ઉદ્ધારની વિશેષતા બતાવી ? તે જણાવતા ‘સ્ત્રીશૂદ્રાઘુધ્ધુતિક્ષમઃ’ એ નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

भक्तिमार्गाब्जमार्तण्डाय नमः

श्री सर्वोत्तम

स्त्रीशूद्राद्युद्धतिक्षमाय नमः

‘સ્ત્રીશૂદ્રાધુધ્ધુતિક્ષમઃ’

શ્રીઆચાર્યજી સ્ત્રી-શુદ્ર અને જીવો માત્રના ઉદ્ધાર કરવામાં સમર્થ છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

અન્ય ભક્તિમાર્ગીય સિદ્ધાંતોમાં પણ કેવળ ત્રણ વર્ણ એટલે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્યના જ ઉદ્ધારનું વર્ણન મળી આવે છે. શ્રી આચાર્યજીએ પુષ્ટિ ભક્તિદ્વારા આ ત્રણેય વર્ણનો ઉદ્ધાર તો કર્યો, પરંતુ તેથી એ આગળ વધીને સ્ત્રી શુદ્ર અને અન્ય હિન પ્રાણી માત્ર જેઓ વેદાદિ કર્મોના અનાધિકારી છે, તેમનો પણ આપ શાસ્ત્રોક્ત ઉદ્ધાર કર્યો.

“કિચતહૂણાન્ધપુલિન્દપુલ્કસા આભીરકંકા ચતજાઃ ક્ષાસાદયઃ
યેડન્યે ત વાપા ચદુપાશ્રયાશ્રયાઃ શુદ્ધ્યન્તિ તસ્મૈ પ્રભાવેષ્ણતે જમઃ

(શ્રીમદ્ભાગવત ૨-૪-૧૮)

આપે મહાવનની એકા નામની ક્ષત્રણી તથા યાદવેન્દ્રદાસ કુંભાર આદિનો ઉદ્ધાર કરી ભક્તિમાર્ગની વિશ્વવ્યાપકતા બતાવી. આવા પ્રકારની અંગીકૃતિનો શાસ્ત્રીય આધાર શ્રીમદ્ભાગવદ્ગીતામાં સ્પષ્ટ છે.

“માં હિ વાર્થ વ્યવાશ્રિત્ય ચેક્યે સ્યુઃ પાપયોનયઃ ।
સ્ત્રિયો વૈશ્યાસ્તથા શૂદ્રાસ્તેડપિ યાન્તિ પયં ગતિમ્ ॥
કિં પુનઃ્હ્રિણાઃ પુણ્યા ભવતા રાજર્ષયસ્તથા ।
અનિત્યમસુખં લોકમિમં પ્રાપ્ય ભજસ્વ મામ્ ॥

(૯-૩૨,૩૩)

આ નામ “વીર્ય-ધર્મ”- સૂચક છે .

ચિત્ર-પરિચય

એકા ક્ષત્રણી અને યાદવેન્દ્રદાસ કુંભારન આપ ગરુડા છે.

નામ-સંગતિ

આ પ્રકારની અંગીકૃતિનું ઉત્તમકૃણ શું છે ? તે બતાવવા શ્રી ગુંસાર્જી “અંગીકૃત્યૈવ ગોપીશ વલ્લભીકૃત માનવઃ ” નામનું નિરૂપણ કરે છે.

“અંગીકૃત્યૈવ ગોપીશ વલ્લભીકૃત માનવઃ”

શ્રીઆચાર્યજી અંગીકાર માત્રથી જ જીવોને શ્રી ગોપીશના પ્રિય બનાવી દે છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

બ્રહ્માદિક દેવતા, મુનિ આદિના ધ્યાનમાં પણ ન આવી શકે તેવા શ્રીગોપીજન વલ્લભ શ્રીગોપીશ, શ્રી આચાર્યજી દ્વારા અંગીકૃત જીવના એટલા બધા પ્રિય બની જાય છે કે જીવ સદોષ હોવા છતાં તેના દોષ ન જોતાં પ્રિય કરીને રાખે છે.

આ પ્રકાર જીવનો સ્વીકાર રામાનંદ પંડિતની વાર્તામાં અષ્ટ છે. સત્યસંકલ્પતો વિષ્ણુર્નાન્યથા તુ કરિષ્યતિ ની પ્રતીતિ અર્થે અપરાધનું નિમિત્ત બનાવી શ્રી આચાર્યજી એ રામાનંદ પંડિતનો ત્યાગ કર્યો હોવા છતાં શ્રી ગોપીજનવલ્લભ શ્રી નાથજીએ રામાનંદ દ્વારા સમર્પેલી બજારની જલેબી આરોગી અંગિકૃત જીવો ઉપરનું પોતાનું પ્રિયત્વ પ્રદર્શિત કર્યું.

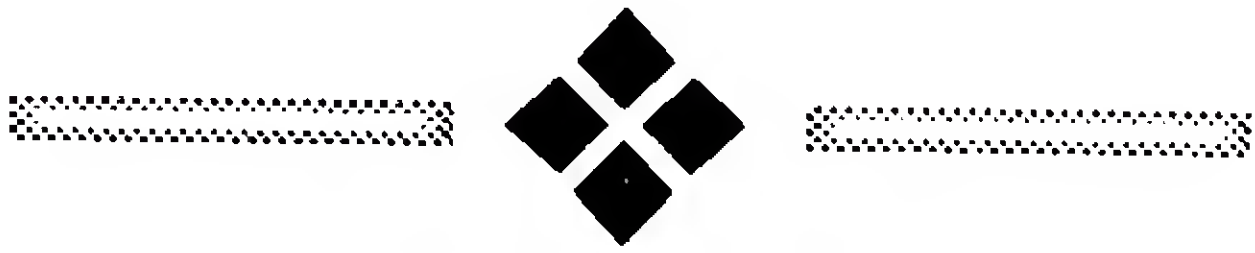
આ નામ “યશ-ધર્મ” સૂચક છે .

ચિત્ર-પરિચય

રામાનંદ પંડિત શ્રીનાથજીને જલેબી ભોગ ધરી રહ્યા છે.

નામ-સંગતિ

આવા પ્રકારનું ઉત્તમ ફળ દેવાવાળી અંગીકૃતિ (શરણાગતિ) નો પ્રકાર કયો છે, તે બતાવવા આગળનું નામ “અંગીકૃતૌસમયાદિઃ” કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

अंगीकृत्यैव गोपीश वल्लभीकृत मानवाय नमः

श्री सर्वोत्तम

अंगीकृतौ समर्थोदाय नमः

“અંગીકૃતૌ સમર્યાદઃ”

શ્રીઆચાર્યજી પુષ્ટિમર્યાદા સહિત જીવનો અંગીકાર કરવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

જીવને ભક્તિમાર્ગમાં સ્વીકાર કરવા માટે અનેક માર્ગ છે, પરંતુ શ્રીઆચાર્યજી પુષ્ટિ એટલે અનુગ્રહની મર્યાદાથી, પરિસ્થિતિ અને જીવની યોગ્યતા જોઈ, કોઈને મંત્રોપદેશ દ્વારા, યા તો કોઈને દ્રષ્ટિ દ્વારા અંગીકાર કરે છે.

આ રીતે આપશ્રીએ વાંસવાડાના ગોપાળદાસનો કેવળ જળની અંજલી છાંટીને તથા એક સોદાગરનો ઘોડો જે દેવી જીવ હતો તેને નંદગામમાં પાન સરોવર ઉપર દ્રષ્ટિમાત્રથી અનુગ્રહ દ્વારા અંગીકાર કર્યો.

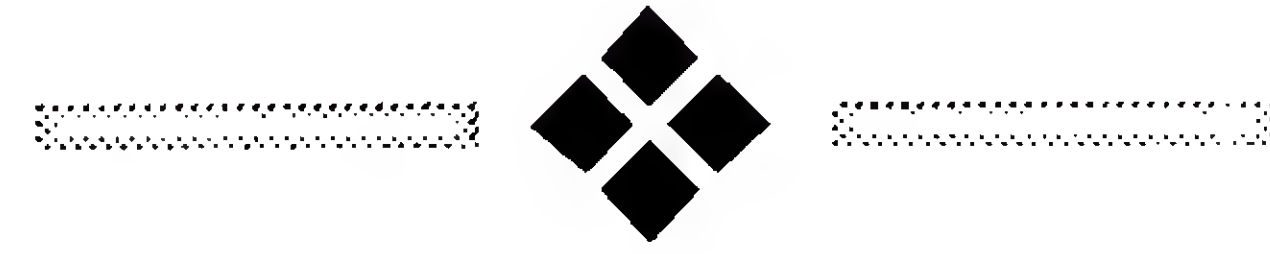
આ નામ “શ્રી-ધર્મ” સૂચક છે .

ચિત્ર-પરિચય

નંદગામ-પાનસરોવર પર સૌદાગર ના ઘોડાનો ઉદ્ધાર .

નામ-સંગતિ

આવા જીવોને અંગીકાર કરવામાં શું કારણ છે ? ત બતાવવા ‘મહાકાશિકઃ’ આ નામ સંબોધે છે.

“મહાકાર્ણિકઃ”

શ્રીઆચાર્યજી અત્યંત કૃપાવાન છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રી આચાર્યજી કૃપાના નિદિ હોવાના કારણે અત્યંત કૃપાવાન છે. આમાં કોઈ આશ્ચર્ય નથી. કારણ કૃપાનું બીજું રૂપ કૃપા છે. કૃપા વિના કૃપા થઈ શકતી નથી. ભગવાન શ્રી રામચંદ્રજીએ આ કૃપાના આપનાં ચરિત્રો મર્યાદા પુરૂષોત્તમના હોવાને પતિત સ્ત્રી શુદ્રમાં શબરી આદિના ઉદ્ધારનાં પુષ્ટિ કાર્યો કર્યાં. જ્યારે શ્રી વલ્લભાધીશ મહા કૃપાવાન હોવાથી સ્ત્રી શુદ્ર પુસ્તક અસ્પૃશ્ય આદિ જીવોને કૃપાધર્મથી જ અનુગ્રહ દ્વારા અંગીકાર કરે છે, આવો અંગીકાર કૃપા સિવાય થઈ શકતો નથી.

આવા જીવોમાં કેટલાક શ્રી આચાર્યજીના સ્વરૂપમાં જ આસક્ત છે. કોઈ શ્રી ભગવત્ સ્વરૂપમાં શ્રી આચાર્યજીની ભક્તિ રાખે છે, કોઈ આપનો આશ્રય રાખે છે. કોઈ આપના ગ્રન્થનો આશ્રય રાખે છે. કોઈ આપના સ્વરૂપની માનસી સેવા કરે છે. પોતાના સેવ્ય સ્વરૂપના શ્રમનો વિચાર ન કરતાં આપના દર્શનને મહત્વ આપે છે, કોઈ આપશ્રીના ચરણાંકિત વસ્ત્રની તો કોઈ આપની હસ્તાક્ષરની સેવા કરે છે. કોઈ અંતિમ સમયમાં શ્રી આચાર્યજીમાં જ એક આશ્રય હોવાનું પ્રગટ કરે છે.

શ્રી આચાર્યજી પરત્વેજ આવી એકાંકી, સર્વાંગી-સર્વાત્મિકા ભક્તિ સિદ્ધ થવામાં આપનું પારસ્પરિક આસક્તિ મહાકાર્ણિકત્વજ કારણરૂપ છે.

નિરોધો यदि भक्तानां स्वस्मिन् स्वस्थ व तेषु व ।

तदोभयसुसम्बन्धाद् दृढो भवति नान्यथा ॥ सुबोधिनीજી કા.-૧૦-૯

આપના સ્વરૂપમાં આસક્તિ સિદ્ધ થયેલા સેવકોમાં

૧ દામોદરદાસ હરસાની	૯ માધવ ભટ્ટ કાશ્મીરી
૨ કૃષ્ણદાસ મેઘન	૧૦ વિષ્ણુદાસ છીપા
૩ પદ્મનાભદાસ	૧૧ અચ્યુતદાસ
૪ રજો ક્ષત્રાણી	૧૨ શ્યામદાસ સુથાર
૫ સેઠ પુરૂષોત્તમદાસ	૧૩ કન્દૈયાલાલ ક્ષત્રી
૬ પ્રભુદાસ જલોટો	૧૪ દામોદરદાસ સંભલવાળા
૭ દિનકર શેઠ	૧૫ સૂરદાસ
૮ પુરનમલ જેવલ	

વિગેરે પ્રસિદ્ધ છે.

પોતાના સ્વરૂપમાં આવી ઉચ્ચતર આસક્તિ હોવાના કારણે આપ આ ભક્તોને કૃપા કરી ભગવદ્લીલાના આનંદનું અનુભવ કરાવે છે. આવા આપ અત્યંત કૃપાવાન છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ આપની અંગીકૃતિની નિઃસીમ કૃપા તો આપે અડેલમાં જ્ઞાતિની બ્રાહ્મણીના અક્ષમ્ય અપરાધ યુક્ત ચરિત્ર ન જોતાં કેવળ આપના કૃપાધર્મથી અંગીકાર કરી પુષ્ટિમાર્ગીય સેવા પ્રદાન કર્યું.

આ મહાકાર્ણિક : નામ ‘જ્ઞાન-ધર્મ’ નું સૂચન કરે છે.

ચિત્ર-પરિચય

શ્રી આચાર્યજી અડેલની સજાતીય બ્રાહ્મણીબાઈને અપરાધોની ક્ષમા કરી શરણમાં લે છે.

નામ-સંગતિ

આવી મહાન કૃપા કરવામાં શું કારણ છે ? તે જણાવવા ‘વિભુ’ નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

महाकारुणिकाय नमः

कृष्ण
एतां
पति
भावना
को
भाषना
केतु

न करे
नी
कम

श्री सर्वोत्तम

विशाले लम्

વિભુ:

શ્રીઆચાર્યજી આપ સર્વસમર્થ છે .

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રી આચાર્યજી જીવો ઉપર કૃપા કરી આપનું સામર્થ્ય પ્રગટ કરે છે.

પહારાવળ આદિને આપે ઈશ્વર રૂપમાં દર્શન આપ્યાં. પહારાવળ, માવજી પટેલ અને વિરજોને શ્રીરણછોડજીના સ્વરૂપમાં આસક્તિ હોવાથી આપશ્રીએ શ્રીરણછોડજીનું સ્વરૂપ ધારણ કરી તેઓને દર્શન આપી શરણે લીધા.

મહારાસમાં ભગવાને કૃત્વા તાવન્તમાત્માનં યાવતોર્ગોપયોષિતઃ। રેમે સ ભગવાંસ્તભિરાત્મારામોડપિ લીલયા ॥ જેટલાં ગોપીજનો હતાં તેટલાં સ્વરૂપો ધારણ કર્યાં. તે પ્રમાણે વડનગરમાં આપશ્રી જ્યારે પધાર્યા ત્યારે ત્યાંના બ્રાહ્મણોમાં શરણે આવવાની સ્પર્ધા જાગી, અને દરેકે પોતાને પહેલા આપશ્રીએ જેટલા બ્રાહ્મણો હતા તેટલા સ્વરૂપ ધારણ કરી એક સમયાવિચ્છન્ન દરેકને શરણે લીધા.

કપિલદેવજી ભગવદ્સ્વરૂપના વર્ણનમાં ભૂત્યા સ્વયા કુટિલ કુન્તલ વૃન્દજુષ્ટમ્ કુટિલેશરૂપ વિભૂતિઓ આપને વંદન કરે છે. આપશ્રી દક્ષિણયાત્રામાં વરદરાયજીના દર્શનાર્થે પધાર્યા હતા. પરંતુ સીડીના પગથીઆઓમાં જયદેવજીની અષ્ટપદીઓ લખેલી હોવાથી અને આ અષ્ટપદીઓ ભગવતસ્વરૂપ હોવાથી આપશ્રી ઉપર ન પધારી શક્યા. શ્રી વરદરાયજીને શ્રી આચાર્યજીનાં દર્શન કરવાની અભિલાષા થવાથી શ્રી વરદરાયજી નીચે પધાર્યા અને શ્રી આચાર્યજીના દર્શન કર્યાં.

આ પ્રમાણે આપશ્રી વિભુ હોવાથી વિભુતિઓ આપની વંદના કરે છે.

આ નામ "વૈરાગ્ય-ધર્મ" સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

પહારાવળ, માવજી પટેલ અને વિરજોને શ્રી આચાર્યજી શ્રી રણછોડજીનું સ્વરૂપ ધારણ કરી દર્શન આપે છે.

નામ-સંગતિ

મિશ્રપુષ્ટિ જીવોને વિભુત્વનાં દર્શન કરાવી શરણે લીધા, પરંતુ શુદ્ધ પુષ્ટિમાં આપે કયું વિશેષ સામર્થ્ય પ્રગટ કર્યું તે જણાવવા 'અદેયદાનદક્ષઃ(ચ)' આ નામ પ્રગટ કરે છે.

“અદેયદાનદક્ષઃ (ચ)”

શ્રીઆચાર્યજી અદેય વસ્તુના દાનમાં ચતુર છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

‘અન્ય ધર્માચાર્યોમાં ભક્તિ મુક્તિ આદિ પુરુષાર્થો સિદ્ધ કરવાનું સામર્થ્ય હોય છે. પરંતુ શ્રી આચાર્યજી આધિદેવિક પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ અને ‘ચ’ શબ્દથી અદેય એવું રસાત્મક ભગવત્ સ્વરૂપનું પણ દાન સ્વસામર્થ્ય કરે છે.

ભગવાનની સર્વ લીલાઓમાં રાસલીલા આધિદેવિક ભજનાનંદ-રૂપ છે . જેવી રીતે ભગવાન

અધિકારશ્ચ માર્ગશ્ચ જ્ઞેશ્વરેણ વિચાર્યતે ।

અન્તઃ સ્થિતં યદા બ્રહ્મ તદા યોગ ઉદીર્યતે ॥

(એકાદશસ્કંધ કારિકા)

તેવી રીતે શ્રીઆચાર્યજી સ્વયં ભગવાન હોવાથી જીવને પોતાને શરણે લેવા માત્રમાં ભજનાનંદરૂપ રાસલીલાની પ્રાપ્તિના અધિકારી બનાવે છે. આપશ્રી આ પ્રકારના દાનમાં અતિચતુર હોવાથી ભજનાનંદ પરમાનંદ વાળા જીવોને વિશેષદાન આપી ઉત્તમ અધિકારી બનાવો છો. મધ્યમ જીવોને સામાન્ય દાન આપી દારકાલીલા આદિનાં ફળ આપે છે. ‘ત્વ’ એ સમુચ્ચયાર્થ એટલે અન્ય મર્યાદામાર્ગીય સાધન સાધ્ય સર્વ ફળ, કેવળ આપના શરણ માત્રે, આપવાનું સામર્થ્ય પણ આપશ્રીમાં છે. જીવોને યથા અધિકારે દાન આપી તેઓના અધિકાર પરત્વે ફળ પ્રદાન કરવામાં આપ દક્ષ-મહાનિપૂર્ણ છે. આન્યોરના બે બ્રાહ્મણ બાળકોને શરણે લેતાં જ તેમને રાસલીલામાં પ્રવેશ કરાવ્યો. એવું સંપ્રદાયમાં પ્રસિદ્ધ દ્રષ્ટાંત છે. સંવત ૧૫૫૬માં શ્રી ગિરિરાજમાંથી શ્રીનાથજીને પ્રગટ કરી સેવા કરવાની આજ્ઞા રામદાસ ચૌહાણને આપી. આપશ્રીના નિજભક્તો ભજનાનંદ-સ્વરૂપાનંદના દાન કરતાં આપશ્રીને દાતા સ્વરૂપે અધિકતર માને છે. શ્રી આચાર્યજીના સ્વરૂપ વિષે શ્રી ગુસાંઈજીને દામોદરદાસ હરસાનીએ કહ્યું કે ‘દાન મોટું કે દાતા મોટા’ શ્રીઆચાર્યજીનું સર્વસ્વ નિગૂઢધન શ્રીનાથજી છે અને આ અદેયદાન આપશ્રી અમારા જેવા જીવોને દાન કરે છે, તેથી અમો દાનરૂપ શ્રીનાથજીને સર્વોપરી કરી જાણીએ છીએ.

આનામ “ધર્મી” - સ્વરૂપ છે .

ચિત્ર-પરિચય

શ્રી આચાર્યજી રામદાસ ચૌહાણને શ્રીનાથજીની સેવાની આજ્ઞા આપે છે.

નામ-સંગતિ

આવું ઉત્તમ અદેયદાન શ્રી આચાર્યજી પાત્ર અપાત્રનો વિચાર કર્યા વિના કેમ આપે છે ? તે સમજાવવા શ્રી ગુસાંઈજી ‘મહોદરચરિત્રવાન્’ નામનો ઉલ્લેખ કરે છે.

श्री सर्वोत्तम

अदेशदानदक्षाय नमः

॥ १८ ॥

श्री सर्वोत्तम

महोदारवरित्रवते नमः

॥१९॥

“મહોદારચરિત્રવાન્”

શ્રીઆચાર્યજી મહાન ઉદાર ચરિત્ર વાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

આપશ્રીના મહાન ઉદાર ચરિત્રો તો એ છે કે દેય અદેયનો વિચાર કર્યા વિના ભક્તોના મનોરથો પૂર્ણ કરે છે. ભગવદ્ પ્રાપ્તિના સાધન ક્રમમાં માનસી ભક્તિ પરામતા સિદ્ધ ભક્તિ ગણવામાં આવે છે. માનસી ભક્તિની સિદ્ધિ માટે તનુજા વિત્તજા એ સાધનરૂપા ભક્તિ છે અને તે દ્વારા જ માનસી ભક્તિ સિદ્ધ થાય છે તેવો સંપ્રદાયમાં અલૌકિક સાધનક્રમ બતાવવામાં આવ્યો છે. પરંતુ આપશ્રી પોતાની મહોદારતાના કારણે સાધન વિના જ અંતિમ લક્ષ્યસિદ્ધિ પ્રદાન કરે છે.

ત્રિપુરદાસ કાયસ્થને આપે માનસીનું દાન કર્યું અને આ દાનના પ્રતાપે ત્રિપુરદાસની ઈચ્છાનુસાર તેમની દષ્ટિ સમિપે સદાએ શ્રીનાથજીના સ્વરૂપનાં દર્શન થતાં હતા. આ પ્રકારની ત્રિપુરદાસની ઈચ્છાપૂર્તિમાં આપશ્રીના મહાન ઉદાર ચરિત્રનાં દર્શન થાય છે.

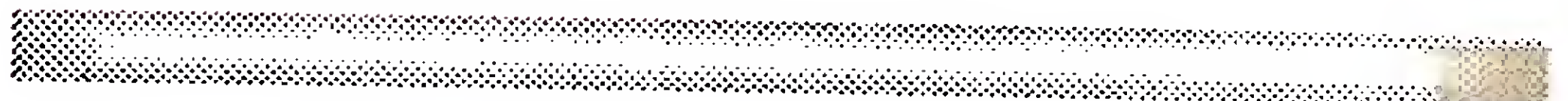
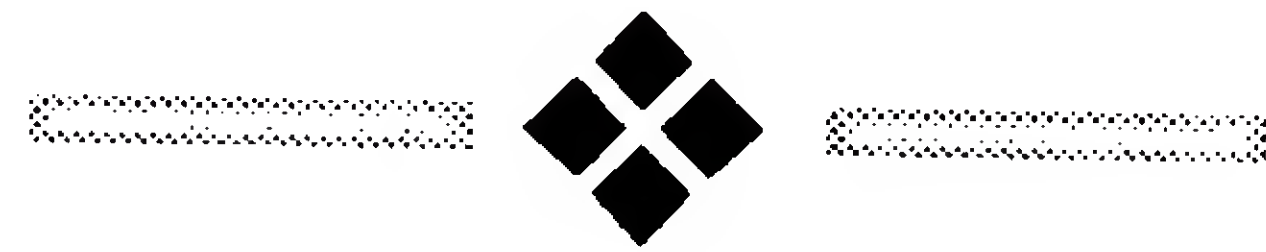
યહ નામ “ઐશ્વર્ય-ધર્મ” સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ત્રિપુરદાસ ને સદા ભગવદ્ સાન્નિધ્યનો અનુભવ થયા કરે એવો અનુગ્રહ આપશ્રી કરી રહ્યા છે.

નામ-સંગતિ

આપની આવી ઉદારતા જાણીને તો આસુરી જીવો પણ શરણે આવતા હશે ? તેવી શંકાના સમાધાન માટે “પ્રાકૃતાનુકૃતિવ્યાજમોહિતાસુરમાનુષઃ” નામ પ્રગટ કરે છે.

પ્રાકૃતાનુકૃતિબ્યાજમોહિતાસુરમાનુષઃ

પ્રાકૃત મનુષ્ય ના આકારનું રૂપ ધારણ કરી શ્રીઆચાર્યજી આસુરી જીવો તેમજ અન્ય મનુષ્યોને મોહિત કરવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

કૃષ્ણદાસ શ્રીઆચાર્યજીનું વર્ણન આ પ્રમાણે કરે છે.

“કોઈ કહે વિપ્ર કોઈ વિવિધ પંડિત કહે.

કોઈ કહે અંશ કોઈ આત્મારામી

સ્વકીય જન એક નિર્ધાર નિશ્ચય કિયો,

વસ્તુતઃ કૃષ્ણ જો બંધે દામી.”

પૂતનામાં અસુર ધર્મો હોવાથી ભગવાનમાં બાલં પ્રતિચ્છન્નનિજોરુતેજસમ્ આ શ્લોકથી અલૌકિક ધર્મ છુપા હોવાથી કેવળ પ્રાકૃત બાળકની પેઠે ધર્મનું અનુકરણ બતાવવાથી પ્રાકૃત ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. બ્રહ્માજી વિગેરે સત્પુરુષોને પ્રાકૃત લૌકિક જેવી ગર્ભમાં સ્થિતિ જણાવી છતાં શ્રીકૃષ્ણજી સ્વયં પૂર્ણપુરુષોત્તમ સ્વરૂપ સ્તુતિ કરવા યોગ્ય છે, જાણી સ્તુતિ કરી, અને પ્રાકૃત બુદ્ધિ ન થઈ. આ પ્રમાણેના ભગવાનના વિરૂદ્ધ ધર્માશ્રયત્વનું સામ્ય શ્રી આચાર્યજીમાં વિદ્યમાન છે, અને તેથી આપના અલૌકિક અસાધારણ ચરિત્રો નહિ સમજવાથી આસુરી અને અન્ય અનાધિકારી જીવો આપને પ્રાકૃત મનુષ્ય રૂપે, યા તો વિક્ષાન પુરુષ તરીકે ઓળખે છે. આવી રીતે પ્રાકૃત મનુષ્ય જાણી મોહિત થવામાં સોરમજીના કેશવાનંદ યોગીનું દષ્ટાંત પ્રસિદ્ધ છે. સં. ૧૫૩૫ના વૈશાખ વદી ૧૧ ના દિને પોતાની યોગ સિદ્ધિના બળે કયાંક ઈશ્વરાવતાર થયાનું તેમણે કૃષ્ણદાસ મેઘનને કહ્યું. કૃષ્ણદાસ મેઘન દેવીજીવ હોવાથી શ્રી આચાર્યજીનું શરણ સ્વીકારી આપશ્રીના સાન્નિધિમાં જ સદા રહેતા હતા. શ્રી આચાર્યજીની સાથે કૃષ્ણદાસ સોરમજી આવ્યા ત્યારે કેશવાનંદ યોગીજીને મળવા ગયા હતા. શ્રીઆચાર્યજીના ઈશ્વરત્વનો પરચો કૃષ્ણદાસજીએ પોતાના હાથમાં અગ્નિ રાખીને કરાવવા છતાં યોગીજી આસુરત્વ સ્વભાવે મોહિત થવાથી શ્રી આચાર્યજીને ઈશ્વર તરીકે ઓળખી ન શક્યા. આ પ્રકારનું પ્રાકૃતની અનુકૃતિનું નિમિત્ત, ફક્ત આસુરી તેમજ અન્ય જીવોને મોહ કરવા માટે છે.

આ નામ “વીર્ય-ધર્મ” સૂચક છે .

ચિત્ર-પરિચય

સોરમજીમાં કૃષ્ણદાસમેઘન પોતાના પૂર્વ ગુરુ સમક્ષ હાથમાં અગ્નિ લઈ શ્રી આચાર્યજીનું પુરુષોત્તમ સિદ્ધ કરી બતાવે છે.

નામ-સંગતિ

આસુરી જીવોને તો મોહિત કરી દૂર રાખે છે, પરંતુ દુઃસંગ દોષથી દેવી જીવો પણ આસુરાવેશી થયા હોય તેઓના અજ્ઞાન અંધકાર કેવી રીતે દૂર કરે છે ? તે સમજાવવા વૈશ્વાનરઃ નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

प्राकृतानुकृतिब्याज मोहितासुरमानुषाय नमः

-१२०॥

श्री सर्वोत्तम

वैश्वानराय नमः

॥ २१ ॥

વૈશ્વાનર:

શ્રીઆચાર્યજી વૈશ્વાનર અગ્નિ સ્વરૂપ છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

આસુરાવેશી દેવી જીવો શ્રી આચાર્યજીને શરણે જ્યારે આવે છે ત્યારે તેઓના સમસ્ત દોષો આપશ્રી આપના હુતાશન અગ્નિ સ્વરૂપથી બાળી નાખે છે. છાંદોગ્ય ઉપનિષદમાં "આત્માનં વૈશ્વાનરં ઉપાસ્તે વૈશ્વાનર આત્મા છે. વ્યાપક છે. પુરૂષોત્તમ છે. સ્વરૂપ જ્ઞાનનિષ્ઠ ભગવદીય તે વૈશ્વાનરની સેવા કરે છે. વેદ પરોક્ષ પ્રિય હોવાથી પરોક્ષ રીતિથી જ વૈશ્વાનર શબ્દ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યજીનું પ્રતિપાદન કરે છે. વેદ સાક્ષાત્ પ્રતિપાદન પણ કરે છે. ઙ્ગિન્દરાયા નલિની મંન્દિરાયા વલ્લભો વાસુદેવઃ ઈત્યાદિ ઉપનિષદ્ વાક્યમાં વાસુદેવ વલ્લભરૂપે પ્રકટયા છે. એવું સ્પષ્ટ છે.

અગ્નિમાં અક્ ધાતુ છે. અક્ ધાતુ ગતિવાચક છે. ભગવત્પ્રાપ્તિ કરાવે તે અગ્નિ અર્થાત્ જીવને બ્રહ્મ પર્યંત પરમફલદશામાં ગતિ કરાવીને ફલ પ્રાપ્તિ કરાવવી એ કાર્ય અગ્નિ વિના બીજા કોઈમાં નથી.

આપશ્રી સ્વયં આધિદેવીક અગ્નિ વૈશ્વાનર સ્વરૂપ હોવાથી દેવી જીવોને શુદ્ધ કરી દે છે. શ્રી પુરૂષોત્તમના મુખરૂપ વૈશ્વાનર અગ્નિનું સ્વરૂપ આપ છે, અને તેથી ઉગ્ર પ્રતાપ સ્વરૂપ છે.

અજ્ઞાનાઘંકારપ્રશમનપટુતારૂયાપનાય ત્રિલોક્યા-
મગ્નિત્વં વર્ણિતં તે કવિભિરપિ સદા વસ્તુતઃ કૃષ્ણ એવ ।

પ્રાદુર્ભૂતો ભવાનિત્યનુભવનિગમાદ્યુક્તમાનૈ રવેત્ય-
ત્વાં શ્રી શ્રીવલ્લભેમે નિસ્થિલબુદ્ધજના ગોકુલેશં ભજંતે ॥૧૧॥

(વલ્લભાષ્ટક)

આ પ્રકારનું આપનું આધિદેવિક અગ્નિત્વ ત્રણેય લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે, એવું કવિઓ વર્ણન કરે છે. આપના અગ્નિ સ્વરૂપનાં દર્શન આપશ્રીએ પ્રાગટ્ય સમયે ચંપારણ્યમાં અગ્નિ કુંડમાં, ભૂતલ સ્થિતિ સમયે દામોદરદાસ હરસાનીના ભાઈને, ગુજરાતના મહમદ બેગડાને તથા નિજધામ પધારતી સમયે કાશીમાં ગંગાજીની મધ્યધારામાં અગ્નિતેજપૂંજથી કરાવ્યા છે.

એક સમય ઉદર વ્યાધિનું નિમિત્ત બનાવી કોઈ એક વૈષ્ણવની લાવેલી દવા આપે દેવતા મંગાવી તેમાં નાંખી, જેથી આપની ઉદર વ્યાધી દૂર થયાનું જણાવી પોતાના અગ્નિ સ્વરૂપની પ્રતીતિ નિજજનોને કરાવી.

આ નામ "યશ-ધર્મ" સૂચક છે .

ચિત્ર-પરિચય

એક સેવક દ્વારા મંગાવેલી દવા આપશ્રી અગ્નિમાં નાખી રહ્યા છે.

નામ-સંગતિ

આપ આવા ઉગ્રપ્રતાપવાળા અગ્નિ સ્વરૂપ હોવાથી આપને શરણે આવેલ દેવી જીવો આપનો તાપ સહન કેવી રીતે કરી શકતા હશે ? તે સમજાવવા 'વલ્લભાખ્યઃ' આ નામ કહે છે.

વલ્લભાખ્ય:

વલ્લભ જેનું નામ એવા શ્રી આચાર્યજી છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી અગ્નિ સ્વરૂપ હોવાથી તેજસ્વી સ્વભાવવાળા છે. છતાં આપ સ્વકીયજનો ઉપર અતિ શિતળ વાચનયુક્ત અમૃતદષ્ટિ કરવાવાળા છે. અને તેથી સર્વકાળમાં સર્વને પ્રિય છે. અને તેથી જ આપનું નામ વલ્લભ અર્થાત્ પ્રિય છે.

ઠુપં તત્ ત્રિતયાત્મકં પરમભિદ્યેય સદા વલ્લભમ્ નિત્યલીલામાં પણ આપનું નામ વલ્લભ જ છે.

"સિંચત વચન સુધાકર સેવક, મારગ રિપુ દાહે વચનાનલ."

આપશ્રીમાં અગ્નિ સ્વરૂપ અને પ્રિય સ્વરૂપ બન્નેની સ્થિતિ સદા વિદ્યમાન હોવાથી બન્ને વિરૂદ્ધ ગુણો એક સાથે રહે છે એજ આપના વિરૂદ્ધધર્માશ્રયનું લક્ષણ છે.

માધવભટ્ટ કાશ્મીરી જ્યારે પોતાના ગુરુ નિમ્બાર્કાચાર્ય કેશવભટ્ટ સાથે વૃંદાવનમાં શ્રી આચાર્યજીની કથા સાંભળવા આવ્યા ત્યારે આપશ્રીએ માધવ ભટ્ટને અત્યંત મનોહર પ્રિય સ્વરૂપનાં દર્શન આપ્યાં, કેશવભટ્ટની આજ્ઞાથી માધવ ભટ્ટ શ્રી આચાર્યજી પાસે જ આજીવન રહ્યા.

આ નામ "શ્રી-ધર્મ" સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

વૃંદાવનમાં કેશવભટ્ટ તથા તેમના શિષ્ય માધવભટ્ટ શ્રી આચાર્યજીની કથા સાંભળે છે.

નામ-સંગતિ

આવા વિરૂદ્ધ ધર્માશ્રયવાળા શ્રી આચાર્યજીનું સ્વરૂપ કેવું છે ? જણાવવા સદ્રૂપ: નામનો પ્રકાશ કરે છે.

श्री सर्वोत्तम

वल्लभाख्याय नमः

॥ २२ ॥

श्री सर्वोत्तम

संद्रुपाय नमः

॥ २३ ॥

“સદ્રૂપઃ”

શ્રીઆચાર્યજી સુંદર રૂપસુંદર રૂપવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

આપશ્રી સત્ અર્થાત્ સુંદર સ્વરૂપ વાળા છે. સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપવાળા ભગવાનનું ‘સત્’ સ્વરૂપ પણ આપ છે. આપનો શ્રીવિગ્રહ એટલે દશ્યમાન દેહ લૌકિક પંચભૂતોથી બનેલો નથી, પરંતુ સત્ અર્થાત્ અલૌકિક પંચભૂતોનો છે. લૌકિક પંચભૂત કાર્યરૂપ હોય છે. જ્યારે અલૌકિક પંચભૂત કારણરૂપ હોય તો શ્રી આચાર્યજીનું આ સત્ રૂપ, -કારણરૂપ-અલૌકિક અનં નિત્ય છે. આવું સન્મનુષ્યાકૃતિ રૂપ, શ્રી આચાર્યજીનું સ્વરૂપ છે.

આપના અલૌકિક દેહરૂપને સમજવા માટે આપના ચરિત્ર સર્વ કથનમાં સ્પષ્ટ વર્ણન છે. ગંગાસાગર સંગમ ઉપર ભગવાને શ્રીઆચાર્યજીને દેહત્યાગ કરી નિજધામમાં પધારવા પહેલી આજ્ઞા કરી જે આપે માની નહિ. ભગવદ્ આજ્ઞા ઉલ્લંઘન કરવી એ શ્રીઆચાર્યજી માટે સર્વથા અસંભવ છે. છતાં લૌકિક કાર્યરૂપ દેહનો ત્યાગ બની શકે - કારણરૂપ અલૌકિક દેહનો ત્યાગ સંભવી ન શકે. પરંતુ સ્વામીની આજ્ઞાના પાલનાર્થે અત્રેનું કાર્ય સંપન્ન કરી દેહત્યાગનું અનુકરણ કર્યું -

સેવકસ્ય તુ ધર્મોડયં સ્વામી સ્વસ્ય કરિષ્યાતિ ।

આજ્ઞાં પૂર્વ તુ યા જાતા ગંગાસાગરસંગમઃ ॥૭॥

યાડપિ પશ્ચાન્મધુવને ન કૃતં તદ્વયં મયા ।

દેહદેશપરિત્યાગતૃતિયો લોકગોવરઃ ॥૮॥

(અન્તઃકરણપ્રબોધ)

આત્રણેય નામો વૈશ્વાનર, વલ્લભાખ્યઃ અને સદ્રૂપની પરસ્પર સંગતિ છે. આ નામો આપનું સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ પ્રગટ કરે છે. વૈશ્વાનરથી ચિત્ સ્વરૂપ - વલ્લભાખ્યઃ શ્રી આનંદ સ્વરૂપ-અને સદ્રૂપ તો સત્ સ્વરૂપ છે જ.

આ નામ “જ્ઞાન-ધર્મ” સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ગંગાસાગર ઉપર સ્વધામ પધારવા માટેની પ્રથમ ભગવદ્ આજ્ઞા.

નામ-સંગતિ

સન્મનુષ્યાકૃતિ ધારણ કરી આપ કોનું હિત કરો છો ? ન સમજાવવા ‘હિતકૃત્ સતાં’ નામનો ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે.

હિતકૃત્ સતાં

શ્રીઆચાર્યજી સત્ પુરૂષોનું હિત કરવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

સત્ પુરૂષ તે કહેવાય જે ઈશ્વર અને ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા રાખી ભગવાનના શરણમાં રહે. આવા સર્વ સત્પુરૂષોનું આપશ્રી હિત કરે છે.

એક વખત મથુરામાં સુલતાનના યવન અધિકારીઓએ વિશ્રાન્તઘાટ ઉપર એક એવું યંત્ર બાંધ્યું હતું કે યમુનાસ્નાન કરવા જતાં તે યંત્ર નીચેથી જે કોઈ જાય તેની ચોટલી ઉખડી જાય અને દાઢી ઉગે. આવા દુષ્ટત્યથી ધર્મપ્રિય જનતામાં અત્યંત ક્ષોભ થયો, અને આવા ધર્મવિદ્વાતક કાર્યથી યમુનાસ્નાન બંધ થયું. આવા કટોકટીના સમયે શ્રીઆચાર્યજી સેવકો સહિત મથુરાજી પધાર્યા અને વિશ્રાન્ત ઉપર યમુનાસ્નાન કર્યું. મ્હેચ્છોના આ યંત્ર નીચેથી પસાર થવા છતાં આ યંત્ર આપશ્રીને કોઈ જાતની અસર કરી શક્યું નહિ. આ ચમત્કાર જોઈ ધાર્મિક સમુદાયને આશ્ચર્ય અને હર્ષ થયો. તત્કાલિન નિમ્બાર્ક કેશવાચાર્યે વિશ્રાન્ત પરના યંત્ર સંબંધી શ્રીઆચાર્યજી સાથે ચર્ચા કરી અને તે દૂર કરવા આપશ્રીને વિનંતી કરી. શ્રીઆચાર્યજીએ સુલતાનની રાજધાની યોગિનીપુર (જોનપુર) ના દરવાજે લગાડવા એક યંત્ર લઈને વાસુદેવદાસ છકડાને મોકલ્યા. શ્રીઆચાર્યજીના આ યંત્રનો એવો પ્રભાવ હતો કે જે કોઈ આ યંત્ર નીચે થઈને જાય તેની દાઢી ઉખડી માથે ચોટલી થઈ ચોંટે આ પ્રભાવશાળી યંત્રના પ્રતાપે સુલતાને વિશ્રાન્ત ઘાટ ઉપરનું યવનોનું યંત્ર દૂર કર્યું.

જગન્નાથજી પાસે પિપરી ગામના માધવદાસની પીરમાં આસક્તિ હતી. માધવદાસ સત્ પુરૂષ હોવાથી તેનું હિત કરવા આપશ્રી માધવદાસને ઘેર પધાર્યા. ભૂતના રૂપમાં આવી બધું ખાઈ જતાં પીરને ભષ્મ કરી માધવદાસને શરણે લીધા.

શ્રીયો હિ પરમ કાષ્ટા સેવકાસ્તાદશા યદિ આપશ્રી સદ્રૂપ હોવાથી આપના સેવકોને પણ અલૌકિક સામર્થ્યનું દાન આપી તાદૃશ કરે છે, પ્રભુદાસ જલોટાએ અહિરણીને મૂક્તિ આપી, ગદાદરદાસે માધવદાસને ભક્તિ આપી. બુલામિશ્રે લાહોરના શ્રીમંત ક્ષત્રિયની રૂતુધર્મ વટાવી ગયેલ સ્ત્રીને પુત્રદાન કર્યું. માધવભટ્ટ કાશ્મીરીએ તે ગામના ધનિકના મૃતપુત્રને સજીવન કર્યો. આદિ ચરિત્રોથી પ્રત્યક્ષ થાય છે. આ રીતે પોતાના સેવકો દ્વારા પણ અન્યનું હિત કરે છે. આપશ્રી સત્ પુરૂષોનું આ પ્રમાણે અનેક રીતે હિત કરવાવાળા છે.

આ નામ "વૈરાગ્ય-ધર્મ" - સૂચક છે .

ચિત્ર-પરિચય

વિશ્રાન્ત પર કાજી નું યવન યંત્ર છે તેના વિરોધમાં જોનપુરના રાજ્ય દ્વાર ઉપર શ્રીઆચાર્યજીનું ચમત્કારિક યંત્ર બાંધેલું છે.

નામ-સંગતિ

આ રીતનું હિત કરવાથી સ્વકીય ભક્તોને ભક્તિનું જ્ઞાન આપવા "જનશિક્ષાકૃતે કૃષ્ણભક્તિકૃત્" નામ નિરૂપણ કરે છે.

श्री सर्वोत्तम

सतां हितकृते नमः
॥२३॥

श्री सर्वोत्तम

जनशिक्षाकृते कृष्णभक्तिकृते नमः

॥ २५ ॥

“જનશિક્ષાકૃતે કૃષ્ણભક્તિકૃત્”

શ્રીઆચાર્યજી સ્વયં શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ કરી તે દ્વારા જીવોને શિક્ષા આપવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

આપે સેવા કરી શિખવે શ્રી હરિભક્તિ પક્ષ વૈભવ સુદઢ કીધો (વલ્લભાખ્યાન)

સ્વકીય જનોને ભક્તિના સાધનો બતાવવા માટે શ્રી આચાર્યજી સ્વયં ભક્તિનું આધિદૈવિક સ્વરૂપ હોવા છતાં સાધનોનું આચરણ કરે છે, કારણકે ભક્તિ વિના જીવોનું સ્થાયી હિત બની ન શકે, અને તેથી જે રીતે ભક્તિ દઢ થાય તેવી શિક્ષા આપે છે. પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્તોને વ્રજસીમન્તિનિઓની સ્નેહમયી ભક્તિ સરળતાથી પ્રાપ્ત બને એટલા માટે ભોગ-રાગ શ્રંગાર યુક્ત ભક્તિમાર્ગીય સેવાક્રમના સાધનો આપ કરો છો, અને તે દ્વારા નિજજનોને શીખવાડે છે.

દામોદરદાસ સંભલવાલાને કનોજમાં તેમને ઘેર રહી આપશ્રીએ શ્રી દ્વારકાધીશની સેવા સ્વયં કરી સેવાની રીત શીખવાડી, અને ભોગ-રાગ શ્રંગારની રીત સમજાવી. સંપ્રદાયમાં રાજવૈભવયુક્ત સેવાનો પ્રારંભ આપશ્રીએ દામોદરદાસ સંભલવાળાને ત્યાંથી કર્યો હતો.

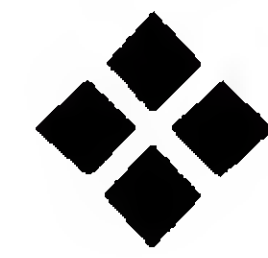
આ નામ “ધર્મી-સ્વરૂપ” છે .

ચિત્ર-પરિચય

શ્રી આચાર્યજી દામોદરદાસ સંભલવાળાને ઘેર સર્વપ્રથમ રાજવૈભવવાળી સેવામાં શ્રીદ્વારકાધીશને આપશ્રી બીડા આરોગાવી રહ્યા છે.

નામ-સંગતિ

આવા પ્રકારની કૃષ્ણભક્તિથી શ્રી આચાર્યજી જે ક્ષણ આપે છે તે “નિખિલેષ્ટદઃ” નામથી જણાવેલ છે.

“નિખિલેષ્ટઃ”

સંપૂર્ણ ઈષ્ટને આપવવાળા શ્રીઆચાર્યજી છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

પ્રત્યેક સેવકને શરણે લીધા બાદ સેવા દ્વારા લૌકિક-અલૌકિક ભગવદ્ સંબંધી નાનામાં નાની પ્રાપ્તિથી આરંભી સદેહે નિત્યલીલા પ્રાપ્તિ પર્યતનું નિખિલ ઈષ્ટ શ્રી આચાર્યજી દાન કરે છે.

શ્રી આચાર્યજીએ દામોદરદાસ સંભલવાળાની દાસીને શ્રી યમુનાજીમાં પધરાવી સદેહે નિત્ય લીલામાં પ્રવેશ કરાવ્યો.

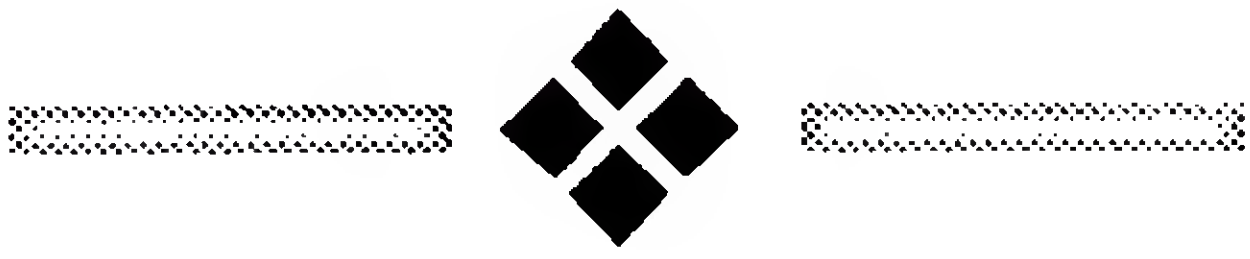
આ નામ “ઐશ્વર્ય-ધર્મ” સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

દામોદરદાસ સંભલવાળાના આ લોકત્યાગ બાદ શ્રી ઠાકોરજી અને સર્વ સેવા સંપત્તિ શ્રી આચાર્યજીને ભેટ તથા દાસીને શ્રીયમુનાજીમાં પધરાવી સદેહે નિત્યલીલા પ્રાપ્તિ.

નામ-સંગતિ

આ પ્રકારનું આધિદેવિક નિખિલ ઈષ્ટ આપવાનું સામર્થ્ય ‘સર્વલક્ષણસમ્પન્ન’ નામથી જણાવે છે.

श्री सर्वोत्तम

निखिलेष्टदाय नमः

॥ २६ ॥

સર્વલક્ષણસમ્પન્ન:

શ્રી આચાર્યજી દ્રશ્યમાન સમસ્ત ગુણોથી પૂરિત છે.

ગતિ

ત ઈષ્ટ આપવાનું સામર્થ્ય હરિ-ગુરૂ અને ભક્ત એ ત્રણેયમાં હોય છે. સર્વોત્તમ સ્તોત્રમાં આપશ્રીના ૧૦૮ નામોમાં આપના હરિરૂપ લક્ષણ, કેટલાક નામો ગુરૂરૂપ લક્ષણ, અને કેટલાક નામો ભક્તરૂપ લક્ષણનું નિરૂપણ કરે છે. વિભુક્તિદઃ આદિ નામો આપનું હરિરૂપ દૈવોદ્ધારપ્રયત્નાત્મા શ્રીભાગવતગૂઢાર્થપ્રકાશન પરાયણ: અને શ્રીકૃષ્ણજ્ઞાનદોઃગુરુઃ આપનું ગુરૂરૂપ, જનશિક્ષાકૃતે કૃષ્ણભક્તિકૃત્ આદિ નામો આપશ્રીના ભક્તરૂપ લક્ષણના નામો છે.

અંધ' માં ગુરૂના ૪ મુખ્ય લક્ષણોનું વર્ણન છે. ૧. કૃષ્ણની સેવામાં પરાયણતા, ૨. દંભાદિનો ત્યાગ, ૩. શ્રી ભાગવતના નામને ૪. પુરૂષરૂપ નરપણું.

કૃષ્ણસેવા પરં વીક્ષ્ય દંભાદિ રહિતં નરમ્ ।

શ્રીભાગવતતત્વજ્ઞં ભજેત્જિજ્ઞાસુરાદરાત્ (સર્વ નિર્ણય ૨૨૭)

આચાર્યજીએ આધિદૈવિક, આધ્યાત્મિક અને આધિભૌતિક ત્રણેયરૂપમાં સેવા પ્રગટ કરી છે. શ્રી સ્વામિનીજીના માન આધિદૈવિક સેવા રાધાકુંડના ચરિત્રોથી, આધ્યાત્મિક સેવા ગ્રન્થોના નિર્માણથી અને ગિરિરાજજી ઉપર શ્રીનાથજીના તેમજ આપશ્રીના અડેલ નિવાસમાં શ્રી નવનીતપ્રિયાજી, શ્રી મુકુન્દરાયજી, શ્રી મદનમોહનજી, શ્રી દ્વારકાનાથજી, શ્રી શ્રી વિહ્વલનાથજી, શ્રી ગોકુલનાથજી પોતે જાતે સેવા કરી આધિભૌતિક સેવા પ્રગટ કરી છે.

અર્થ તસ્ય વિવેડવિતું ન હિ વિભુવૈશ્વાનરાદ્વાવપતે ।

રન્યસ્તત્ર વિધાય માનુષતનું માં વ્યાસવચ્છ્રીપતિઃ ॥

દત્ત્વાડડજ્ઞાં ત્વ કૃપાવલોકનપટુર્યસ્માદતોડહં મુદા ।

ગૂઢાર્થ પ્રકટીકરોમિ બહુધા વ્યાસસ્ય વિષ્ણોઃ પ્રિયમ્ ॥ (સુબો. પ્ર. સ્કંધ કારિકા)

નું વૈશ્વાનરરૂપ અને દાસરૂપ હોવાનું આપનાજ સ્પષ્ટ કથનથી જણાય છે. જે વડે આપનું દંભરહિતપણું સ્પષ્ટ જ છે. શ્રી અંધ-પુરૂષોત્તમસહસ્ત્રનામ ત્રિવિધનામાવલિ આદિ ગ્રન્થોની રચના આપશ્રીના ભાગવત તત્વજ્ઞતાનું બોધક છે. નરરૂપ ન, અર્થાત્ પોતે ભક્તિ પુરૂષાર્થ સાધે એટલું જ નહિ, પરંતુ તેની સાથે નિજ શરણાગત જીવોને પણ ભક્તિ પુરૂષાર્થ પુણું આપશ્રીનું સ્વરૂપ પ્રગટ છે.

સ્વ-સંગીત અને કળા ત્રણેય આપશ્રીમાં વિદ્યમાન છે. અને તેનો ઉપયોગ આપે સેવામાં કર્યો છે. અથવા :-

લક્ષણ સમ્પન્નઃ" લક્ષ્મ એટલે ચિન્હ ણ આનંદ, આપશ્રીમાં નિત્યલીલા સ્થિત સર્વ સામગ્રીનાં ચિન્હો પ્રગટ દ્રશ્યમાન આનંદાસજી કહે છે :

વિવિધ રસરાસ વૃંદાવન તાદશં, વલ્લભ ઉર પ્રેમ દેશ વીક્ષ્યમ્

તડિત ઘનઘુતિ સદ્શ દ્વિજાવિવ, ઉપસ્થિત શ્યામ રૂપાકૃતિ અંગનિરીક્ષ્યમ્

દાસજી પણ ગાય છે કે વલ્લભબરનો કહા બડાઈ જાક રોમ રોમ પ્રતિ કોટિ ગોવર્ધન રાઈ

નામ 'વીર્ય-ધર્મ' સૂચક છે.

માલકૃષ્ણજીની સ્વરૂપ સેવા, જપ પાઠ સાહિત્ય સંગીતકલા આ તમામમાં શ્રી આચાર્યજી પારંગત હોવાના દર્શન થઈ

આચાર્યજી સર્વલક્ષણસમ્પન્ન હોવા છતાં ભગવદ્ સ્વરૂપનું જ્ઞાન ન આપે તો સેવકોને આપેલી નિખિલ ઈષ્ટ સિદ્ધિની યાય તેવી શંકા દૂર કરવા માટે શ્રી કૃષ્ણજ્ઞાનદઃ નામનો પ્રકાશ કરે છે.

“શ્રીકૃષ્ણજ્ઞાનદઃ”

શ્રીઆચાર્યજી શ્રી કૃષ્ણનું જ્ઞાન આપવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રી આચાર્યજી શ્રી સહિત કૃષ્ણનું જ્ઞાન આપે છે. રસોવૈસઃ શ્રુતિ અનુસાર લીલા રસયુક્ત શ્રી સહિત રસાત્મક યુગલ સ્વરૂપ કૃષ્ણનું જ્ઞાન આપશ્રી નિજજનોને આપે છે. ઉપરાંત તેઓને સ્વરૂપ-લીલા-ભાવવાળી ભક્તિનો બોધપણ કરાવે છે.

સંવત ૧૫૬૭ માં અડેલથી આપશ્રી વ્રજમાં પધારતાં માર્ગમાં રૂનકતા ગામ પાસે યમુના કિનારે ગૌઘાટ પર સુરદાસજી આપને શરણે આવ્યા. સેવક થયા બાદ શ્રીઆચાર્યજીએ સુબોધિની દશમસ્કંધની કારિકા-

“નમામી હૃદયે શોષે લીલાક્ષીરાબ્ધિશાયિનમ્ ।

લક્ષ્મીસહસ્ત્રલીલામિઃ સેવ્યમાનં કલાનિધિમ્ ॥”

સંભળાવી જેથી સુરદાસજીને રસાત્મક લીલા વિશિષ્ટ સ્વરૂપનું જ્ઞાન થયું અને તેમણે ગાયું.

“ચકઈ રી, ચલિ ચરન સરોવર જહાં નહિં પ્રેમ વિયોગ” એ પદની છેલ્લી ટુકમાં

“જહાં શ્રી સહસ્ત્ર સહિત નિત કીડત શોભિત “સુરજદાસ”

અબ ન સુહાત વિષય-રસ છીલર વા સમુદ્ર કી આસ ॥

(સુરસાગર)

આ પ્રમાણે ગાઈને આવા રસાત્મક સ્વરૂપનું જ્ઞાન થયાની પ્રતીતિ કરાવી, આ રીતે પરમાનંદદાસ આદિ અન્ય સેવકોને પણ આપશ્રીએ શ્રીકૃષ્ણનું લીલા વિશિષ્ટ જ્ઞાન આપી ભગવદ સાક્ષાત્કાર કરાવ્યો હતો.

આ નામ “યશ-ધર્મ” સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

સંવત ૧૫૬૭ માં રૂનકતામાં શ્રીયમુનાજીના ગૌઘાટ ઉપર સુરદાસજીને શરણે લઈ ભાગવત અનુક્રમણિકા શ્રવણ કરાવે છે .

નામ-સંગતિ

શ્રીકૃષ્ણનું જ્ઞાન ગુરુ જ આપી શકે. અને તેથી આપશ્રી ગુરુ છે તે જણાવવા આગળનું નામ “ગુરુઃ” કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

श्रीकृष्णज्ञानदाय नमः

॥ २८ ॥

श्री सर्वोत्तम

गुरुवे नमः

॥ २९ ॥

ગુરુ:

શ્રીઆચાર્યજી આપ ગુરુ છે .

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજીએ જગતમાં બ્રહ્મવાદનું સ્થાપન કર્યું. અને શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિનો માર્ગ પ્રકટ કર્યો. શ્રીકૃષ્ણના ચાર્ય સ્વરૂપનું જ્ઞાન જગતને આપ્યું. અને તેથી આપ ગુરુ સ્વરૂપ છે. કેવળ ગુરુજ નહિ પરંતુ જગદ્ગુરુ છે.

સં. ૧૫૪૭-૪૮ માં વેત્રવતી નદી ના કિનારે આવેલા ઓરછા રાજ્યની વેત્રવતી નગરીના રાજા રામભદ્રની સભામાં આપશ્રીનો ઘટસરસ્વતી યોગ સાથે શાસ્ત્રાર્ય થયો હતો. આ સભામાં આપનો વિજય થવાથી રાજા રામભદ્રે આપશ્રીનો કનકાભિષેક કર્યો. અને આપને 'ગુરુ' પદવીથી વિભૂષિત કર્યા. કેટલાક વર્ષો બાદ સં. ૧૫૬૬-૬૭ માં બ્રાહ્મણીરાજ્યના વિદ્યાનગરમાં કૃષ્ણદેવ રાજાની સભામાં આપશ્રીએ માયાવાદનું ખંડન કરી બ્રહ્મવાદનું સ્થાપન કર્યું. વૈષ્ણવ સિદ્ધાંતની 'સર્વોપરિતાનું' પ્રતિપાદન કર્યું. જેનાથી આકર્ષાઈ કૃષ્ણદેવ રાજાએ પણ આપનો કનકાભિષેક કરાવ્યો આ રીતે આપશ્રીનો બીજો વખત કનકાભિષેક થયો. અને વિશેષમાં કૃષ્ણદેવ રાજાએ નીચે પ્રમાણેની બિરદાવલીથી આપને વિભૂષિત કર્યા.

શ્રીવેદવ્યાસ વિષ્ણુસ્વામિસંપ્રદાયસમુદ્ધાર-

સમ્મૃત શ્રીપુરુષોત્તમવદનાનલાવતાર

સર્વાભ્યાયસંચાર વૈષ્ણવાભ્યાય પ્રાચુર્યપ્રકાર

શ્રીવિલ્વમંગલાચાર્ય સામ્પ્રદાયિકાર્પિત સામ્રાજ્યાસનાખંડ

ભૂમંડલાચાર્યવર્ય "જગદ્ગુરુ" મહાપ્રભુ: શ્રીમદાચાર્ય:"

અને ત્યારથી આપશ્રી 'જગદ્ગુરુ' પદવિથી ભારતવર્ષમાં પ્રસિદ્ધ થયા. આપના કૃપાપાત્ર સેવક વિષ્ણુદાસે તે સમયે ગાયું. "જગદ્ગુરુ નામ શ્રવણ સુન્ધ્યૌ દેખ્યૌ રૂપ નિહારી"

આ નામ "શ્રી-ધર્મ"-સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : સંવત ૧૫૬૭માં ૩૨ વર્ષની વયે શ્રી માધ્વ સમ્પ્રદાયાચાર્ય શ્રીવ્યાસતિર્યની મધ્યસ્થતામાં રાજા કૃષ્ણદેવની સભામાં શ્રી આચાર્યજી શાસ્ત્રાર્ય કરે છે.

નીચે : અન્ય આચાર્યો શ્રી મહાપ્રભુજીને વિજય તિલક કરે છે.

નામ સંગતિ

ગુરુ સાપેક્ષ અને નિરપેક્ષ એવા બે પ્રકારના હોય છે. આપ કેવા ગુરુ છે તે સમજાવવા "સ્વાનંદતુન્દિલ:" નામ કહે છે.

સ્વાનંદતુલ્કિલ:

શ્રીઆચાર્યજી પોતાના આનંદમાં પરિપુષ્ટ છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી નિર્ગુણ ભક્તિમાર્ગના ગુરુ હોવાથી નિરપેક્ષ છે. આ સમજાવવા માટે આપશ્રી આપના આનંદમાં જ પરિપુષ્ટ છે. એવું શ્રી ગુસાંઈજી કહે છે.

નારાયણદાસ ઠક્કા વાળાના પિતા બહિર્મુખ હોવાથી તેની મોકલેલી એક હજાર રૂપિયાની ભેટ આપે પાછી મોકલાવી.

આવી રીતે કૃષ્ણદેવરાજાની વિદ્યાનગરની સભામાં કનકાભિષેક સંબંધી સુવર્ણ આદિ આવેલા તમામ દ્રવ્યમાંથી પોતે કંઈપણ ન લેતાં હાજર રહેલા બ્રાહ્મણો ગરીબો, યાચકો વિગેરેમાં સર્વ દ્રવ્ય વહેંચી આપ્યું હતું. આ આપની પૂર્ણ નિરપેક્ષતા અને આપ પોતાના જ આનંદમાં પરિપુષ્ટ છે, તે જણાવે છે.

આ નામ "જ્ઞાન-ધર્મ" સૂચક છે .

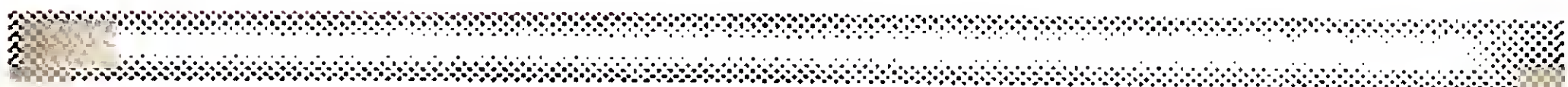
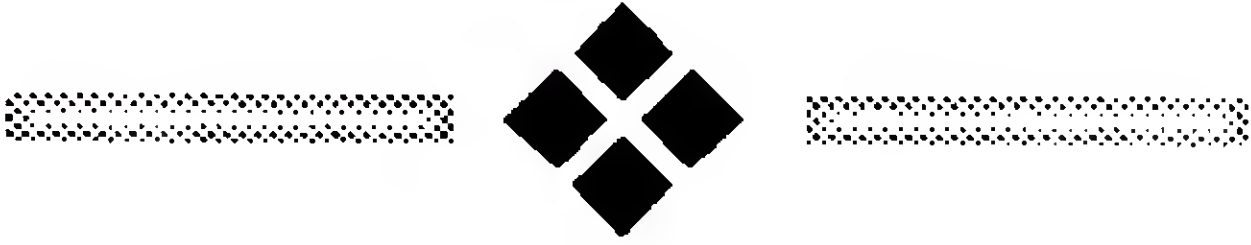
ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : કનકાભિષેક બાદ રાજા કૃષ્ણદેવ સપરિવાર શરણે આવી પોતાની રાણી તિરૂમલાદેવી અને યન્નાદેવી સાથે શ્રીઆચાર્યજીને ભેટ કરે છે.

નીચે : સુવર્ણ સિંહાસન પાત્રાદિ છે, જે અન્યને વહેંચી દેવામાં આવ્યાં.

નામ-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજીમાં સ્વાનંદની પરિપુષ્ટતા છે, તેનો અનુભવ કરાવવા "પદ્મલાયતવિલોચન:" નામ પ્રગટ કરે છે.

श्री सर्वोत्तम

स्वानन्दतुन्दिलाय नमः

॥ ३० ॥

श्री सर्वोत्तम

पद्मदलायतविलोचनाय नमः

॥ ३१ ॥

પદ્મદલાયતવિલોચન:

શ્રીઆચાર્યજીનાં નેત્ર કમલદલ જેવાં વિશાલ છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજીના હૃદયમાં જે આનંદ બિરાજે છે તેનો અનુભવ આપના વિશાળ કમલ સદૃશ નેત્રો દ્વારા થાય છે. કહેવત છે કે

“મન-મહિપ કે આચરન દગ-દિવાન કહિ દેત .”

હૃદયમાં જો ક્રોધ હોય તો નેત્ર લાલ અને ભયાનક બની જાય છે. હૃદયમાં શાંતિ હોય તો નેત્ર શાન્ત અને આકર્ષક દેખાય છે. તેવી રીતે અહિં શ્રી આચાર્યજીનાં નેત્ર વિશાલ અને કમલ સદૃશ કહેવાથી કમલ જેવી શીતલતા, પ્રફુલ્લતા અને અનુરાગમયતાનાં ભક્તોને દર્શન થવાથી ભક્તો શ્રી આચાર્યજીના હૃદય સ્થિત આનંદનો અનુભવ કરે છે.

શ્રીનાથજીની આજ્ઞાથી શ્રીઆચાર્યજી શ્રીનાથજીને મળવા શ્રીગિરિરાજ ઉપર પધાર્યા. આ પ્રથમ મિલને નેત્રોમાં જે પ્રફુલ્લતા અને અનુરાગ પ્રગટ થયો તે અનિવર્યનીય છે.

આ નામ “વૈરાગ્ય-ધર્મ” સૂચક છે .

ચિત્ર-પરિચય

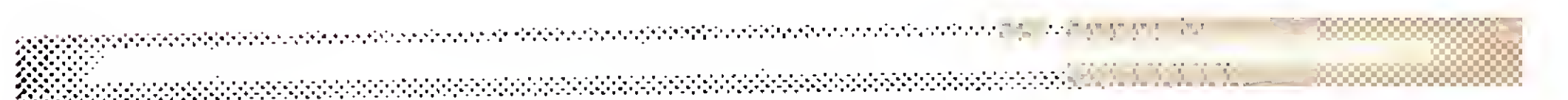
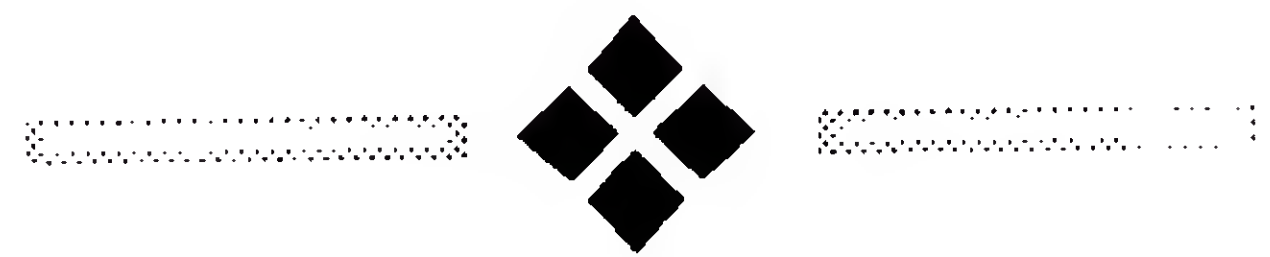
સંવત ૧૫૬૮માં શ્રીગિરિરાજજી ઉપર શ્રીઆચાર્યજી શ્રીનાથજીને મળે છે. ત્યારબાદ આપ ચરણાટ પધાર્યા છે જેન વર્ણન વલ્લભાખ્યાનમાં

“હળી મળીને ચાલીયા ચરણાટ જ્યાં નિજધામ”

માં આવે છે.

નામ-સંગતિ

આવા વિશાળ આનંદયુક્ત નેત્રોથી આપ શું કરો છો ? તે જણાવવા “કૃપાદૃગવૃષ્ટિસંહૃષ્ટદાસદાસીપ્રિયઃ” નામ પ્રગટ કરે છે.

કૃપાદૃષ્ટિ સંહૃષ્ટદાસદાસીપ્રિય:

આપશ્રીની કૃપા દૃષ્ટિની વૃષ્ટિથી હૃદય પ્રકૃલિત બનવાથી શ્રીઆચાર્યજી દાસ દાસીઓને પ્રિય છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી પોતાના વિશાળ કમળનેત્રોથી દાસદાસીઓ પર કૃપાની દૃષ્ટિ કરી તેઓને આનંદ પ્રદાન કરે છે. આવા ઉત્તમ પ્રસન્નતા પામેલા દાસદાસીઓના આપ પ્રિય છે.

દાસ : એક સમય શ્રી ગિરિરાજજી સમીપે શ્રી આચાર્યજી દામોદરદાસની ગોદમાં મસ્તક મુકી પોઢયાં હતા. તે વખતે શ્રી નાથજી ત્યાં પધાર્યા. શ્રીનાથજીના નૂપુરના અવાજથી શ્રી આચાર્યજી જાગી ન જાય તે માટે શ્રી નાથજીને દામોદરદાસે દૂરથી જ હાથનો સંકેત કરી રોક્યા. શ્રી આચાર્યજીના સુખાર્યે શ્રી ઠાકોરજીને પણ રોકવામાં, દાસનું શ્રી આચાર્યજી પરત્વે વિશેષ પ્રિયત્વ છે. તે પ્રગટ થાય છે.

દાસી : શ્રી આચાર્યજીની પસન્નતા માટે રજોબાઈ આપશ્રીને ભોજન કરાવતી હતી. આ પણ આપ પ્રત્યેનું પ્રિયત્વ જણાવે છે.

આ નામ "શ્રી-ધર્મ" સૂચક છે.

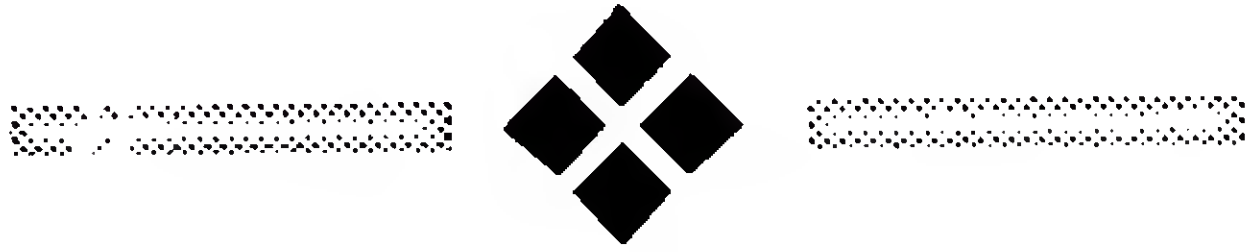
ચિત્ર -પરિચય

ઊપર : શ્રી આચાર્યજી પોઢયા છે અને દામોદરદાસ સંકેતથી શ્રીનાથજીને રોકે છે.

નીચે : શ્રીઆચાર્યજી ભોજન કરી રહ્યા છે, ગરમીના દિવસો હોવાથી રજોબાઈ પંખો કરે છે.

નામ-સંગતિ

દાસ દાસિયોનું શ્રીઆચાર્યજી પરત્વે પ્રિયત્વ લૌકિક છે કે અલૌકિક તે જણાવવા "પતિ:" આ નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

कृपादृग्वृष्टिसंहृष्टदासदासीप्रियाय नमः

॥ ३२ ॥

श्री सवोत्तम

पतये नमः

॥ ३३ ॥

પતિ:

શ્રીઆચાર્યજી પતિ છે .

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

આચાર્યજી સ્વકીય જનોના અલૌકિક પતિ છે. પોતે નિર્ભય હોય અને ભયભીત જનોની સર્વ રીતે રક્ષા કરવામાં સમર્થ હોય તે પતિ કહેવાય છે.

स वै पतिस्यादकुतोभयः स्वयं समन्ततः पाति भयातुरं जनम् ।”

(શ્રીમદ્ભાગવત ૫, ૧૮, ૨૦)

अभयं सर्वभूतभ्यो ददाम्तेदव्रतं मम

ममेकमेव शरणमात्मानं सर्वदेहिनां याहि

सर्वात्मभावेन यास्यसे ह्यकुतोभयम्

આપશ્રી અલૌકિક પતિ હોવાથી નિર્ભય છે. અને આપશ્રીને સર્વાત્મભાવે શરણે આવેલા તમામ જીવોને રક્ષા કરી અભય બનાવી દો છે.

ગુજરાતમાં કપડવંજ પાસે ચોયલા ગામમાં એક કૃષ્ણદાસ બ્રાહ્મણની સ્ત્રી માટી ખોદતી હતી તેવામાં ભેખડ તુટી પડવાથી તે માટીના ઢગલામાં દબાઈને મરી ગઈ. શ્રીઆચાર્યજીએ વેદમંત્રોથી તેને સજીવન કરી તેની પ્રાણ રક્ષા કરી. આ પ્રકારે મૃત્યુ ભયથી પણ રક્ષા કરવાવાળા આપ અલૌકિક પતિ-વાસ્તવિક પતિ સ્વરૂપ છે.

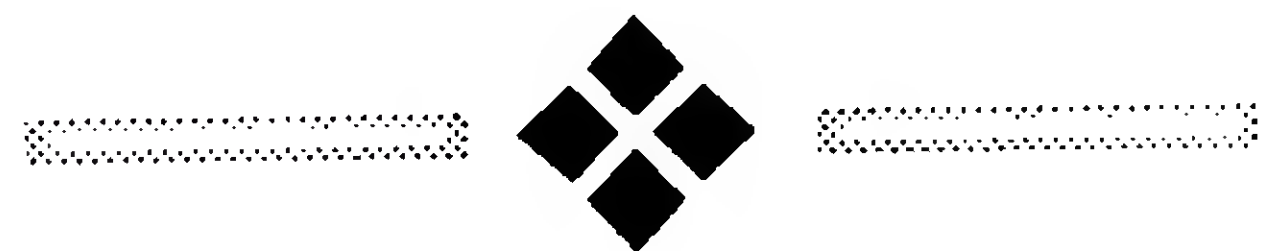
આ નામ “ઐશ્વર્ય-ધર્મ” સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ચોયલા ગામમાં માટીના ઢગલામાં દબાઈ મૃત્યુ પામેલી કૃષ્ણદાસની સ્ત્રીને શ્રી આચાર્યજી સજીવન કરે.

નામ-સંગતિ

કાલાદિ ભયથી રક્ષા કરવા છતાં, જો દેવી જીવોના વિરોધી આસુરી જીવો ભક્તોનો દ્વેષ કરે તો શું થાય ? તે બતાવવા ‘રોષદક્ષપાતસંપ્લુષ્ટભક્તદિટ્’ નામ કહે છે.

રોષદ્વંપાતસંપ્લુષ્ટ ભક્તહિટ્

શ્રીઆચાર્યજી આપની રોષ દષ્ટિથી ભક્ત ક્ષેષિઓને બાળે છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

ભક્તોના ક્ષેષ કરવાવાળા આસુરી જીવોને શ્રીઆચાર્યજી રોષ દષ્ટિ માત્રથી બાળે છે કે જેથી તેઓ ફરી ઉભા જ ન થઈ શકે.

શ્રી આચાર્યજીએ સિહનંદના પ્રભુદાસ ભાટના ક્ષેષી કીરત ચૌધરીને આપે વિષ્ણુ દૂતો દ્વારા સજા કરી એટલે કીરત ચૌધરીએ ભક્તોની નિંદા કરવાનું બંધ કર્યું.

આ રીતે ત્રિપુરદાસના વિરોધી તુર્કને વિષ્ણુદૂતો દ્વારા શિક્ષા કરી હતી.

આ નામ "વીર્ય-ધર્મ" સૂચક છે .

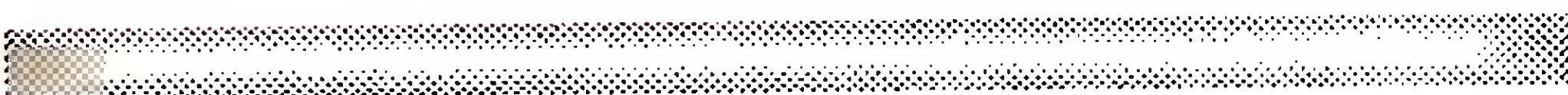
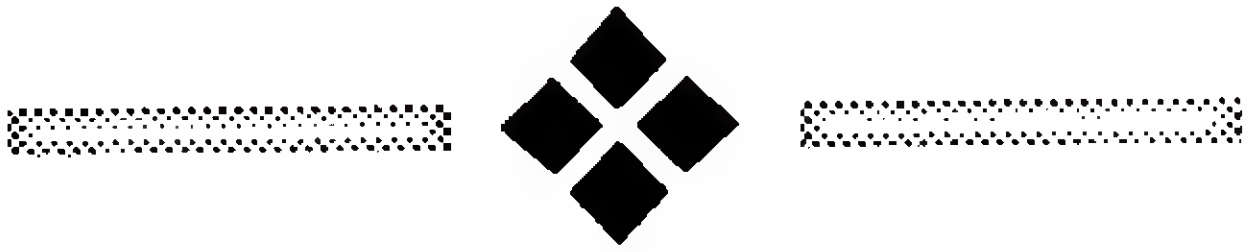
ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : શ્રીઆચાર્યજી પ્રભુદાસ ભાટને શરણે લે છે.

નીચે : કીરત ચૌધરીને વિષ્ણુદૂતો મારી રહ્યા છે .

નામ-સંગતિ

ભક્તોને આપશ્રી અત્યંત પ્રિય છે. તો ભક્તો શ્રીઆચાર્યજી પ્રત્યે પ્રિયત્વ માટે શું કરે છે ? તે જણાવવા 'ભક્તસેવિતઃ' નામ પ્રગટ કરે છે.

श्री सर्वोत्तम

रोषदक्पातसम्प्लुष्टभक्तद्विषे नमः

॥ ३४ ॥

श्री सर्वोत्तम

भक्तसेविताय नमः

॥ ३७ ॥

“ભક્તસેવિતઃ”

શ્રીઆચાર્યજી ભક્તો દ્વારા સેવિત છે .

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી પોતાના ભક્તોને કેવલ પ્રિય છે એટલું જ નહિ પરંતુ ભક્તો દ્વારા નિરંતર સેવિત પણ છે. આપશ્રી ભક્તોને સર્વ ભયોથી મુક્ત કરવાવાળા છે એવું સમજીને સ્વકીયજનો હર્ષપૂર્વક આપશ્રીની સેવા કરે છે.

મહાવનની એક ક્ષત્રાણીને આપશ્રીની સેવાનો મનોરથ થયો, ક્ષત્રાણીએ પોતાનો મનોરથ આપશ્રીને જણાવ્યો. ત્યારે શ્રી આચાર્યજીએ એક વસ્ત્ર ઉપર પોતાના ચરણારવિન્દ કંકુથી છાપી તેને પધરાવી આપ્યા. ક્ષત્રાણીએ ભગવત્ સ્વરૂપ જેવી જ નિષ્ઠાથી આ ચરણારવિન્દની સેવા કરી. આ ક્ષત્રાણી શ્રી ઠાકોરજીની સેવાને સાધન સેવા તથા શ્રીઆચાર્યજીની સેવાને ફલ સેવા માનતી હતી. શ્રીઆચાર્યજી તેને ફલાત્મક અનુભવ કરાવતા હતા. આ રીતે આપ ભક્તોથી સેવ્ય છે.

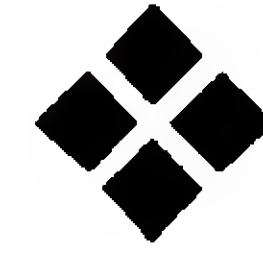
આ નામ “યજ્ઞ-ધર્મ” સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

શ્રીઆચાર્યજી મહાવનની ક્ષત્રાણીને પોતાના ચરણારવિન્દની છાપ પધરાવી આપે છે.

નામ-સંગતિ

ભક્તો અનેક છે અને ભક્તનો ભાવ ભિન્ન ભિન્ન હોય છે તો શ્રી આચાર્યજી તમામ ભક્તો દ્વારા કેવીરીતે સેવાય છે ? તે જણાવવા ‘સુખસેવ્યઃ’ નામ કહેવામાં આવે છે.

સુખસેવ્ય:

જેની સેવા સુખથી થઈ શકે તેવા શ્રીઆચાર્યજી છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

ભક્તો બહુ છે, અને દરેક ભક્તનો ભાવ પ્રયક્ પ્રયક્ હોય છે. છતાં જે ભક્ત જે ભાવથી શ્રી આચાર્યજીની સેવા કરવાની ઈચ્છા કરે છે તે સર્વે ભાવો ભક્તોના પૂર્ણ થાય છે. એ કારણે આપશ્રી સુખ સેવ્ય છે.

શ્રીઆચાર્યજીના સેવક મોરબીના બાદરાયણદાસ અને તેમની સ્ત્રી દ્વારકામાં તેર માસ સુધી આપની સેવા પાસે રહ્યાં. ત્યાં બન્નેએ પોતાની ઈચ્છાનુસાર જળ ભરવાની, રસોઈની પરચારગી, શ્રીઆચાર્યજીનાં ઘોતી ઉપરણા ધોવા વિગેરેની સઘળી સેવા કરી. આ રીતે શ્રી આચાર્યજીએ તેમના ભાવો પૂર્ણ કર્યાં.

આ નામ "શ્રી-ધર્મ" સૂચક છે.

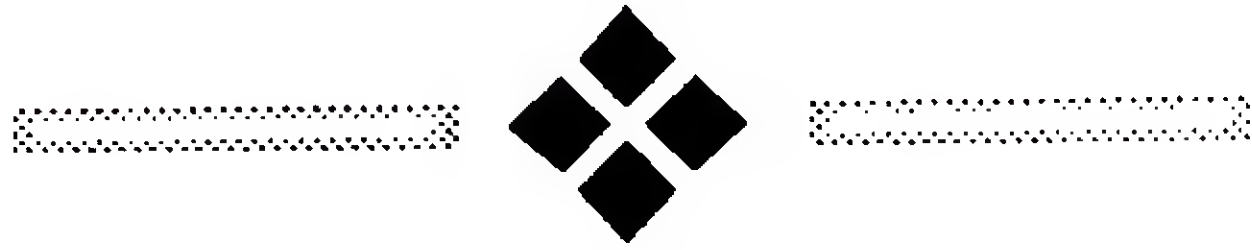
ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : બાદરાયણદાસ અને તેમની સ્ત્રી શ્રીઆચાર્યજીની સેવામાં હાજર છે.

નીચે : બાદરાયણદાસ અને તેમની સ્ત્રી કુવા ઉપર જળ ખેંચે છે. અને વસ્ત્ર ધોવે છે.

નામ-સંગતિ

ભક્તજનો શ્રીઆચાર્યજીની સેવા સુખપૂર્વક કરી શકે છે. તેવું દેખી અન્ય લોકો પણ આપશ્રીની સેવા કરવા તત્પર થઈ જતા હશે ? તેના સમાધાન માટે 'દુરારાધ્ય:' નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

सुखसेव्याय नमः

॥ ३६ ॥

श्री सर्वोत्तम

दुराध्याय नमः

॥ ३७ ॥

દુરારાધ્ય:

શ્રીઆચાર્યજી દુ:સાધ્ય હોવાથી આપશ્રીની આરાધના પણ સહજ નથી.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી સેવકો દ્વારા તો સુખ સેવ્ય છે પરંતુ જે જીવો શરણે આવ્યા નથી. તેવાઓ માટે દુરારાધ્ય છે. આપશ્રીની આરાધના એટલે સેવા સ્મરણ દુષ્કર છે, આપશ્રીના સેવકોને આપશ્રીની સેવા કરવામાં વાસ્તવિક સુખનો અનુભવ થાય છે, જ્યારે અન્યમાર્ગીઓ સ્નેહાત્મક સેવાનું રૂપ જાણતા નહિ હોવાથી માત્ર ક્રિયાત્મક સેવાના કારણે સ્વલ્પ સંતોષ સિવાય બીજું કંઈ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી.

જગન્નાથજીથી પાછાં ફરતાં શ્રીઆચાર્યજી પીપરી ગામમાં પધાર્યા. તળાવની પાળે આપ બિરાજ્યા. તે ગામમાં ગંગાપુત્ર સુંદરદાસ રહેતા હતા. તેઓ આ ગામમાં આવતા અન્ય સંતોની ચરણ સેવા કરતા હતા તેમ શ્રીઆચાર્યજીને પણ સંત પુરૂષ સમજી ચરણની સેવા કરવા આવ્યા ત્યારે કૃષ્ણદાસ મેઘને શ્રીઆચાર્યજીના ચરણાવિન્દને અડકવા માટે મના કરી. સુંદરદાસના પુછવાથી કૃષ્ણદાસે ઉત્તર આપ્યો કે શ્રી આચાર્યજી પોતાના સેવકો પાસે સેવા કરાવે છે. બીજાઓનો આપશ્રી સ્પર્શ પણ કરતા નથી.

બાદશાહ સિકંદર લોદી આપશ્રીના સ્વરૂપ ઉપર મોહિત થયો હતો. આપશ્રીના ચિત્ર માટે મહાન ચિત્રકાર હોન્નહારને તેણે મોકલ્યો. હોન્નહારે આપશ્રીના ચિત્ર માટે અથાક પરિશ્રમ કર્યો છતાં આપનું વાસ્તવિક ચિત્ર દોરી શક્યા નહિ. જ્યારે તેણે આપશ્રી પાસે દીન થઈ પ્રાર્થના કરી ત્યારે આપે પોતાનું સ્વરૂપ તેના હૃદયમાં સ્થાપન કર્યું. જે સામર્થ્ય બળે જગ પ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર હોન્નહાર આપનું ચિત્ર અંકિત કરી શક્યો. (આ ચિત્ર હાલમાં કિશનગઢમાં બિરાજે છે.)

આ રીતે અનન્ય સેવકો સિવાય બીજાઓ માટે સર્વથા દુરારાધ્ય છે.

આ નામ "જ્ઞાન-ધર્મ" સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

જગદીશથી થોડા અંતરે આવેલ પીપરી ગામના તળાવ ઉપર આપ શ્રી બિરાજેલ છે. અને કૃષ્ણદાસ મેઘન સુંદરદાસને શ્રીઆચાર્યજીની ચરણ સેવા માટે રોકી રહ્યા છે.

નામ-સંગતિ

ભક્તો દ્વારા સુખસેવ્ય હોવા છતાં પણ અન્યજનોને મહાકષ્ટે માત્ર સંતોષ જ થાય છે. ભક્તો જેવું સુખ મળતું નથી તેના કારણમાં "દુર્લભાંધિસરોરૂહ:" નામ કહે છે.

દુર્લભાંધિ સરોરહ:

જેમના ચરણકમલની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે એવા શ્રીઆચાર્યજી છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

જ્યાં સુધી આપના સ્વરૂપનું જ્ઞાન ન થાય, આપશ્રીમાં અને ભગવત્ સ્વરૂપ શ્રીઠાકોરજી માં અભેદનું જ્ઞાન ન થાય, ત્યાં સુધી આપશ્રીના ચરણોની પ્રાપ્તિ અત્યંત દુર્લભ અને દુષ્કર છે.

શ્રીવિષ્ણુસ્વામીની આજ્ઞાથી તેમના સેવક બિલ્વમંગળ શ્રીઆચાર્યજીના દર્શનની રાહ જોતા સાતસો વર્ષની યોગબળના પ્રતાપે ગુંદાવનમાં બ્રહ્મકુંડ ઉપર મુકામ રાખી રહ્યા હતા. શ્રી આચાર્યજી રહેલીવાર જ્યારે વિદ્યાનગરમાં પધાર્યા અને વિદ્વત્ સભામાં આપનો વિજય થવાથી પંડિતો દ્વારા વિજયપત્ર પ્રાપ્ત કર્યો ત્યારે તે રાત્રિએ બિલ્વમંગળે આવી શ્રી આચાર્યજીને બીજા સર્વ વૃતાંત ઉપરાંત શ્રી વિષ્ણુસ્વામીનો અભિપ્રાય અને અંતિમ ઈચ્છા, તેઓનો સંપ્રદાય ચલાવવાની છે એવું નિવેદન કર્યું. આપશ્રીએ આ વિનંતિ માન્ય રાખવાથી બિલ્વમંગળે વિષ્ણુસ્વામી સંપ્રદાયના આચાર્યપદનું આપશ્રીને તિલક કર્યું.

બિલ્વમંગળને આપશ્રીના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થવાથી આપશ્રીને સંપ્રદાયના આચાર્યપદે વિભૂષિત કર્યા, પરંતુ જે વિદ્વાનો આપશ્રીથી પરાજીત થાય છે. આપશ્રીનો પ્રતાપ બળ નજરે જુએ છે, છતાં આપશ્રીના સ્વરૂપ આજ્ઞાને શરણે આવ્યા નહિ.

ઉગ્ર પ્રતાપ દેખ અપને ચખ અસ્મસાર જેસે ભીજે ન તોય

કારણકે આપના ચરણ સરોજ ફલાત્મક હોવાથી મહાદુર્લભ છે.

પ્રીત બધી શ્રી વલ્લભપદ્ સો ઓર ન મનમે આવે

રસિક સદા ફલરૂપ જાનકે લે ઉચ્છંગ હુલરાવે.

ભક્તોને આપના ચરણકમલની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થાય છે તેનું વર્ણન પરમાનંદદાસ નીચેના પદથી કરે છે.

“ચરણકમલ અબ હિ પ્રાપ્ત ભયે બહુત દિનન આરાધે”

આ નામ “વૈરાગ્ય-ધર્મ” સ્વરૂપ છે.

ચિત્ર-પરિચય

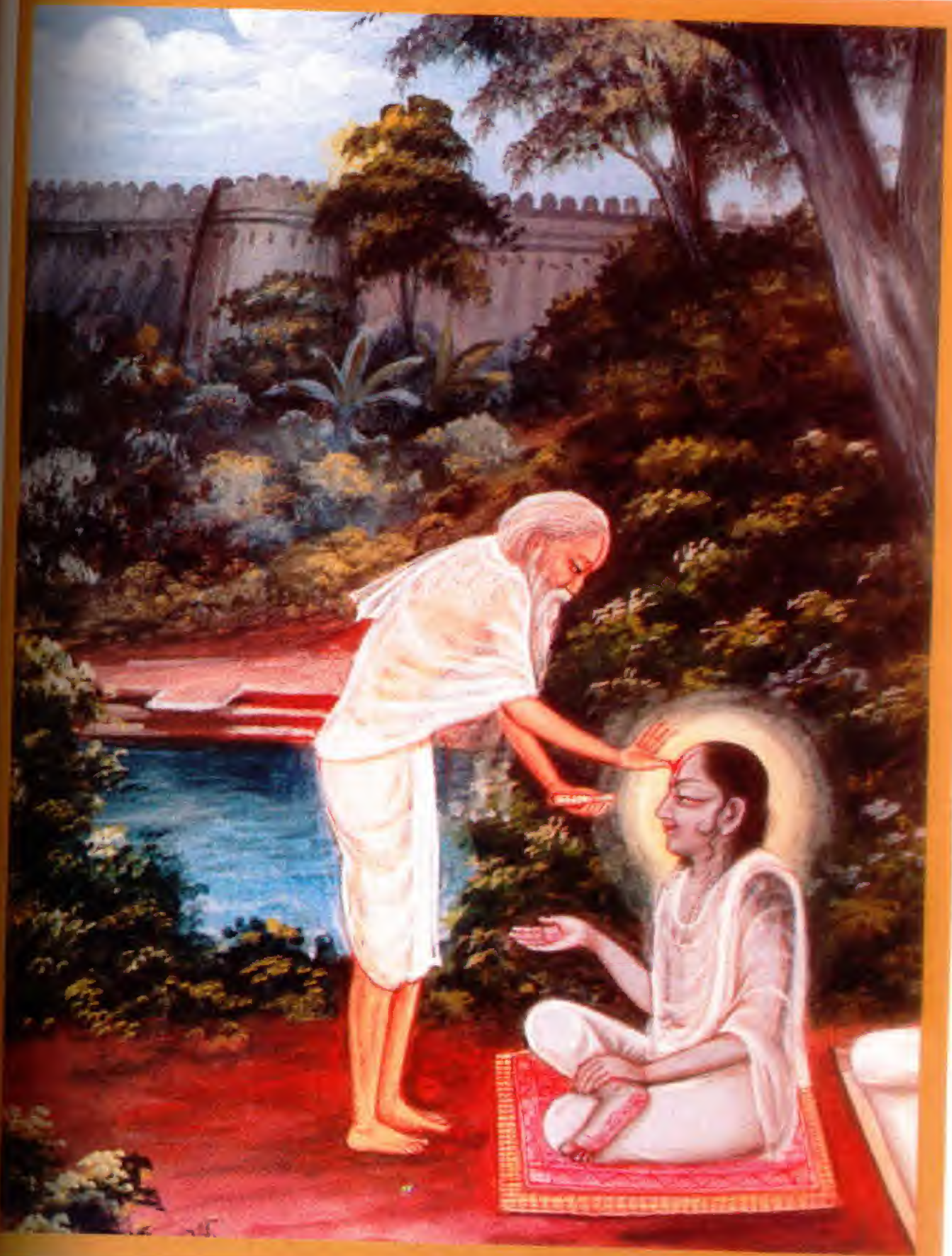
વિદ્યાનગરમાં શ્રીઆચાર્યજીને શ્રીવિષ્ણુસ્વામી સમ્પ્રદાયના આચાર્ય તરિકે બિલ્વમંગળ તિલક કરે છે.

નામ-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજીના ચરણકમલ આવા દુર્લભ હોવાનું કારણ “ઉગ્રપ્રતાપ:” નામથી કહેવામાં આવે છે.

श्री सर्वोत्तम

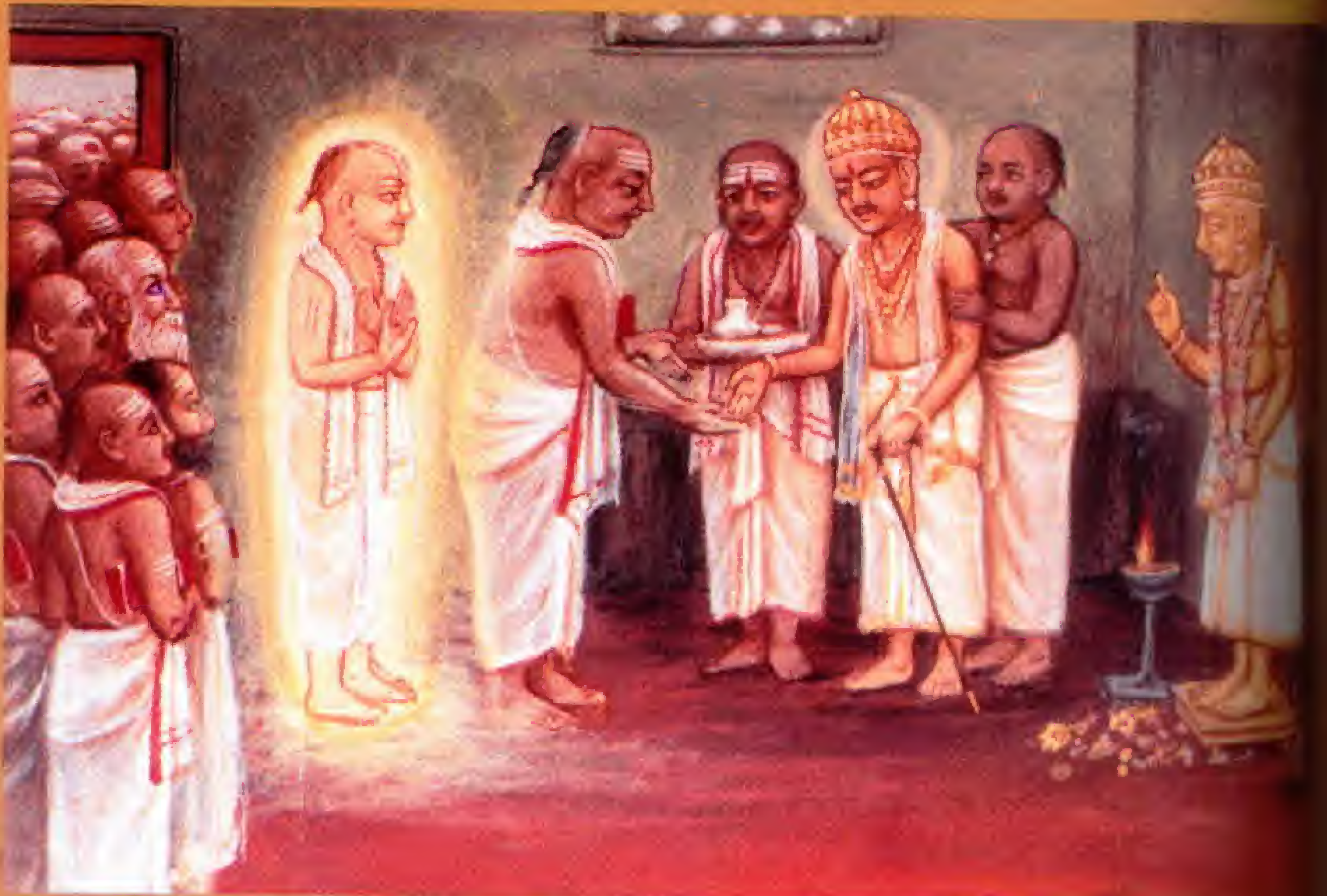

दुर्लभांधिसरोरुहाय नमः

॥ ३८ ॥

श्री सर्वोत्तम

उग्रप्रतापाय नमः

“ઉગ્રપ્રતાપ:”

શ્રીઆચાર્યજી ઉગ્રપ્રતાપવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

આપનો પ્રતાપ એટલો તેજોમય છે કે જેની સામે કોઈ ઉભું રહી શકતું નથી. અને તેથી પુષ્ટિજીવ વિના અન્ય કોઈને આપશ્રીના ચરણ કમળની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. આપના તેજ સામે અન્ય કોઈ પણ તેજ શાન્ત થઈ જાય છે.

પાલમકોટના રાજાએ પોતાના રોગ નિવારણ (મૃત્યુથી બચવા) માટે પુરોહિતને સુવર્ણના કાળ પુરૂષની મૂર્તિ દાનમાં આપી, આ કાળ મૂર્તિ લેવા જ્યારે પુરોહિત ગયો ત્યારે આ કાળ પુરૂષે એક આંગળી ઉંચી કરી. આ ચમત્કાર જોઈ પુરોહિત ડર્યો અને દાન ન લઈ શક્યો. અને તેથી રાજાએ પુરોહિતને કાઢી મૂક્યો. પહેલીવાર જ્યારે શ્રીઆચાર્યજીએ વિદ્યાનગર પધારી ત્યાં વિદ્વત્ સભામાં વિજય પ્રાપ્ત કરેલો ત્યારે આ પુરોહિત આપશ્રીને શરણે આવ્યો હતો. તેના સદભાગ્યે શ્રી આચાર્યજી ત્યાં જ તામ્રપર્ણી નદીના તીરે બીરાજતા હતા. દુઃખના માર્યો પુરોહિત શ્રીઆચાર્યજી પાસે આવ્યો અને આ બધા સમાચાર કહ્યા. વિપ્રદારિદ્રદાવાગ્નિ શ્રી આચાર્યજીએ એક બ્રાહ્મણ વૈષ્ણવને ગાયત્રી ઉપદેશથી પ્રજ્વલિત અગ્નિ જેવો તેજસ્વી બનાવી તેને સાથે લઈ તે કાળપુરૂષનું દાન લેવા પુરોહિતને મોકલ્યો. અને તે દ્વારા કાળપુરૂષનું દાન પુરોહિતના લેવાથી રાજા નિરોગી બન્યો.

આ રીતે પરોક્ષમા રહીને પણ કાળને શાંત કર્યો આવો આપનો ઉગ્રપ્રતાપ છે.

આ નામ “ધર્મી” સૂચક છે.

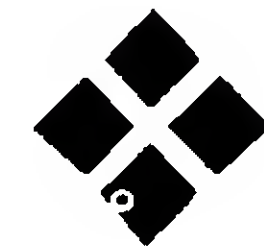
ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : રાજપુરોહિતની પ્રાર્થના શ્રીઆચાર્યજી સાંભળી રહ્યા છે.

નીચે : તેજયુક્ત બ્રાહ્મણ સેવકની સાથે રાજાના કાળપુરૂષનું દાન પુરોહિત લઈ રહ્યો છે.

નામ-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી આવા ઉગ્રપ્રતાપી છે. તો કદાચ આપના ભક્તોને પણ દુઃસહ બનતા હશે તેવી શંકાના નિવારણ માટે “વાક્સીધુપુરિતોશ્લેષસેવક:” નામ કહે છે.

“વાડ્ સીધુપુરિતોશેષસેવકઃ”

શ્રીઆચાર્યજી આપના વચનામૃતોથી અશેષ સેવકોને પૂર્ણ કરવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી આપના સમસ્ત સેવનકોને પ્રતિદિન વચનામૃતો દ્વારા રસથી પૂરિત કરે છે. જેનાથી સેવકોમાં ભગવદ્ ધર્મ પ્રવેશે છે. અને ભક્તોનું આધિદૈવિક દુઃખ દૂર થાય છે. આ રીતે ભક્તોના આનંદદાતા આપશ્રી છે.

આપશ્રી દ્વારકામાં શ્રીમદ્ ભાગવતની કથા કહેતા હતા. શ્રોતાવર્ગમાં દામોદરદાસ હરસાની, કૃષ્ણદાસ મેઘન, ગોવિંદ દુબે, રાણા વ્યાસ, રામદાસ આદિ અનેક ભાવુક વૈષ્ણવ પ્રભૃતિ હતા. આ સમસ્ત ભક્તો આપશ્રીની વચનસુધાનું પાન કરી ભગવદ્ રસાવિષ્ટ થઈ જતા હતા. એક વખત કથા સમયે આકાશમાં વાદળાં ઘેરાયાં અને વરસાદ પડવો શરૂ થયો. શ્રી આચાર્યજીએ વિચાર્યું કે જો અત્યારે વરસાદ પડશે અને શ્રોતાવર્ગ ઉઠી ચાલવા માંડશે તો આપના હૃદયમાં ઉમગેલા ભગવદ્ રસથી વંચિત બનશે અને તેથી કથા ચાલે ત્યાં સુધી આપે વરસાદને રોક્યો. આ પ્રમાણે આપશ્રીની ઉગ્રતાનો તાપ જ્યાં અન્યોને અવરોધ ઉભા કરે છે. એ જ પ્રતાપ આપશ્રીના ભક્તોના પ્રતિબંધો દૂર કરી સહાયક બને છે.

આ નામ “ઐશ્વર્ય-ધર્મ” સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

દ્વારકામાં સમુદ્ર તટે શ્રી આચાર્યજી નિજ સેવકોને કથા સંભળાવે છે. અને તે સમયે દષ્ટિ દ્વારા જ મેઘન દૂર કરી રહ્યા છે.

નામ-સંગતિ

શ્રીમદ્ભાગવતમાંના સારરૂપ રસમય વચનામૃતોનું આપશ્રી ભક્તોને પાન શી રીતે કરાવી શકે ? તે સમજાવવા “શ્રીભાગવતપીયૂષસમુદ્રમથનક્ષમઃ” નામ પ્રકટ કરે છે.

श्री सर्वोत्तम

वाक्सीधुपूरिताशेषसेवकाय नमः

॥ ४० ॥

श्री सर्वोत्तम

श्री भागवतपीयूषसमुद्रमंथनक्षमाय नमः

॥४९॥

“શ્રીભાગવતપીયૂષસમુદ્રમંથનક્રમઃ”

અમૃતના સમુદ્ર શ્રી ભાગવતનું મંથન કરવામાં શ્રીઆચાર્યજી
આપ સમર્થ છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

૧. શાસ્ત્રાર્થ ૨. સ્કંધાર્થ ૩. પ્રકરણાર્થ ૪. અધ્યાયાર્થ
૫. વાક્યાર્થ ૬. પદાર્થ અને ૭. અક્ષરાર્થ એ રીતે આચાર્યજીએ
અમૃત સમુદ્રરૂપી ભાગવતના સાત પ્રકારે અર્થો કર્યા છે. સાત
પ્રકારે અર્થો કરવા છતાં આપશ્રીએ ભાગવતની એકવાક્યતાનું
પ્રતિપાદન કર્યું છે. શ્રીભાગવતજીના શાસ્ત્રાર્થ સ્કંધાર્થ પ્રકરણાર્થ
અને અધ્યાયાર્થ સમજાવવા માટે આપશ્રીએ શ્રીભાગવતાર્થ નિબંધ
ગ્રન્થ નિર્માણ કર્યો અને વાક્યાર્થ, પદાર્થ તથા અક્ષરાર્થ સમજાવવા
શ્રી સુબોધિનીજી પ્રગટ કર્યા છે. ગ્રન્થના લેખનકાર્યનો આપશ્રીએ
સંવત ૧૫૬૫ના અરસામાં માધવભટ્ટ કાશ્મીરી દ્વારા શ્રીવૃંદાવનમાં
પ્રારંભ કર્યો.

“ત્યાંચી કેશવઘાટ પાંઉ ધારિઆ કહિ તથા તત્વ સમાધિ”

(વલ્લભાખ્યાન)

‘તત્વ’ શબ્દથી ‘તત્વદીપ નિબંધ’ અને ‘સમાધિ’ શબ્દથી
સમાધિભાષા, ‘શ્રીભાગવત’ ના અર્થો નો ઉલ્લેખ પ્રાપ્ત થાય છે.

માધવ ભટ્ટ જ્યાં સુધી આપની પાસે રહ્યા ત્યાં સુધી
જીવનકાળ સુધી સુબોધિનીજીનું લેખન કાર્ય ચાલું રહ્યું. તેમના દેહ
વિલય બાદ આ કાર્ય બંધ પડવાથી સુબોધિનીજી અપૂર્ણ રહ્યાં.

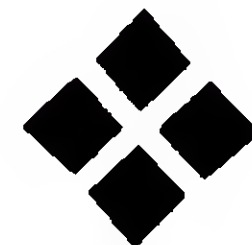
આ નામ “વીર્ય-ધર્મ” સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

વૃંદાવનમાં શ્રી આચાર્યજી માધવભટ્ટ કાશ્મીરીને
સુબોધિનીજી લખાવી રહ્યાં છે. કૃષ્ણદાસ મેઘન હાય જોડી બેઠાં
છે. દામોદરદાસ હરસાની સાષ્ટાંગ દંડવત્ કરી રહ્યાં છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીભાગવતરૂપી અમૃત સમુદ્ર મંથનથી સારભૂત
કયું ફળ પ્રાપ્ત થયું? તેનું નિરૂપણ શ્રીગુસાંઈજી
“તત્સારભૂતરાસસ્ત્રીભાવપૂરિતવિગ્રહઃ” નામથી કરે છે.

“તત્સારભૂતરાસસ્ત્રીભાવપૂરિતવિગ્રહઃ”

શ્રીઆચાર્યજીનું શ્રીઅંગ શ્રીભાગવતના સારભૂત રાસસ્ત્રીભાવથી પરિપૂર્ણ છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીભાવગતરૂપી અમૃત સમુદ્રનું મંથન કરી શ્રીઆચાર્યજીએ તેના સારભૂત રાસસ્ત્રીભાવને પ્રગટ કર્યો. જેવી રીતે ક્ષીર સમુદ્રના મંથનથી થયેલા અમૃતના ફક્ત દેવોજ ભોક્તા બન્યા. તેવી રીતે આ ભાગવત અમૃત સમુદ્રના મંથનથી પ્રગટ થયેલ રાસસ્ત્રીભાવના ભોક્તા કેવલ આપ જ છો. અને તેથી આપનું શ્રીઅંગ બાહ્યાભ્યાંતર કેવળ આ રસ ભાવથી પરિપૂર્ણ છે.

ક્ષીર સમુદ્ર સામન્ય જળ રૂપ છે અને તેથી તેના મંથનમાં અમૃત સિવાય પણ અન્ય પદાર્થોની ઉત્પત્તિ થઈ જ્યારે આ ભાગવત તો કેવળ અમૃત નો સમુદ્ર હોવાથી, તેના મંથનમાં-આનંદ-રાસ સ્ત્રીભાવ સ્વામિની ભાવ સિવાય અન્ય કોઈ પદાર્થોની સ્થિતિ નહિ હોવાના કારણે ફક્ત વિશિષ્ટ અદ્વિતિય અમૃતના પ્રાગટ્ય સિવાય બીજી કોઈની ઉત્પત્તિની સંભાવના જ નથી.

શ્રી આચાર્યજી આવા પ્રકારના ગૂઢ સ્વામિની ભાવનું મૂર્તિમંત સ્વરૂપ હોવાથી એક સમય શ્રીનવનીતપ્રિયાજીને સાથે લઈ એક શય્યા ઉપર પોઢયા હતા તેનો ઉલ્લેખ ‘સુખદ સેજ પોઢે શ્રીવલ્લભ સંગલિએ નવનીતપ્રિયા’ કિર્તનમાં સ્પષ્ટ છે.

આપનું રાસસ્ત્રીભાવ સૂચક સ્વરૂપ આપશ્રીના ગ્રંથ સુબોધિનીમાંથી પણ ઉપલબ્ધ છે.

“કૃષ્ણાવતારઃ પતિઃ” (૧-૧-૧)

દાસીનાં સર્વરક્ષાર્થ નિમિત્તીકૃત્ય તાદૃશમ્ ।

પ્રાદુર્ભૂતો મમ સ્વામી નૈશ્ચિન્ત્યં તાવિ પૂર્વવત્

(સુબો. ૧૦-૩-૮)

આ નામ ‘યજ્ઞ-ધર્મ’ સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

એક જ સય્યામાં શ્રીઆચાર્યજી શ્રીનવનીતપ્રિયાજી સાથે પોઢયા છે.

નામ-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજીનું શ્રીઅંગ બાહ્યાભ્યાંતર રાસસ્ત્રીભાવ-સ્વામિની ભાવથી પરિપૂર્ણ છે તે કેવી રીતે જાણ્યું જાય ? તે સમજાવવા “સાન્નિધ્યમાત્રદત્તશ્રીકૃષ્ણાપ્રેમા” નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

तत्सारभूतयासस्त्रीभावपूरितविग्रहाय नमः

॥ ४२ ॥

श्री सर्वोत्तम

सान्निध्यमात्रदत्तश्रीकृष्णप्रेम्णे नमः

॥ ४३ ॥

“સાનિધ્યમાત્રદત શ્રીકૃષ્ણપ્રેમા”

શ્રીઆચાર્યજી આપશ્રીની સમિપતા માત્રથી શ્રીકૃષ્ણના પ્રેમનું
દાન કરે છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

આપશ્રીનું બાહ્યાંબ્યાંતર સ્વરૂપ એકરસભાવ પરિપૂર્ણ છે,
તેની ઓળખ તો એ છે કે, આપશ્રીની સમિપે જે કોઈ જીવ આવે
તેને આવા ઉચ્ચરસની પ્રાપ્તિ કરાવો છો.

શ્વાતિ બૂંદજબ પરત હે જાહિમેં
તાહિમેં હોત તેસોજી બાનો.

આ ન્યાયે જીવનમાં જેને જે વ્યક્તિનો સંગ હોય તે
વ્યક્તિનો પ્રભાવ તેના પર પડે છે અને તેવો ભાવ પ્રાપ્ત થાય છે.

અત્રે શ્રીઆચાર્યજીના સાનિધ્ય માત્રથી ભક્તોનો
શ્રીકૃષ્ણમાં પ્રેમલક્ષણાભક્તિ ભાવ જાગૃત થાય છે તે આપશ્રીનું
રાસસ્ત્રીભાવ પરિપૂર્ણ શ્રીઅંગ છે તે સિદ્ધ કરી બતાવે છે.

બે તપસ્વીઓ અનેક જન્મોથી બદરિકાશ્રમમાં તપ કરતા
હતા. જ્યાં શ્રીઆચાર્યજી બદરિકાશ્રમ પધાર્યા ત્યારે આ તપસ્વીઓને
આપશ્રીના દર્શન થયાં. આપશ્રીની કૃપાથી આ બન્ને તપસ્વીઓ
વ્રજમાં આન્યોર ગામમાં જન્મ્યા અને જ્યારે તેઓ પાંચ વર્ષની
વયના થયા ત્યારે શ્રીઆચાર્યજીનાં આન્યોરમાં દર્શન કરતા
માત્રમાંજ તેઓને શ્રીકૃષ્ણમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો. અને લીલાપ્રાપ્તિનો
મનોરથ જાગૃત થયો. આપશ્રીએ આ બન્ને બાળકોને શરણે લઈ
તત્કાલ લીલા પ્રાપ્તિ કરાવી. અને તેઓ લીલામાં ભ્રમર રૂપને
પ્રાપ્ત થયા.

આ નામ “શ્રી-ધર્મ” સૂચક છે .

ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : બદરિકાશ્રમમાં બન્ને તપસ્વીઓ તપ કરે છે.

નીચે : શ્રીઆચાર્યજી આ બન્ને તપસ્વીઓને આન્યોરમાં બાળ
રૂપમાં શરણે લે છે.

નામ-સંગતિ

આવા પ્રકારનો શ્રીકૃષ્ણપ્રેમ દાન કરવામાં આપશ્રીનું શું
પ્રયોજન છે ? તે સમજાવવા “વિમુક્તિદઃ” નામ કહે છે.

વિમુક્તિદઃ

શ્રીઆચાર્યજી પોતાના સેવકોને વિશેષ પ્રકારની મુક્તિ આપે છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી દ્વારા પ્રગટિત પુષ્ટિમાર્ગમાં મુક્તિનું સ્વરૂપ આપશ્રીએ શિક્ષાશ્લોકમાં "મુક્તિ હિત્વાન્યથારૂપં સ્વરૂપેણ વ્યવસ્થિતિઃ" આ પ્રમાણે વર્ણવ્યું છે.

પુરૂષોત્તમ સહસ્ત્રનામમાં શાસ્ત્રાનપેક્ષ કામૈક મુક્તિદ્વાર વિલ્લઘનઃ

અને પરમાનંદદાસ કહે છે "કોનરસ ગોપીન લીનો ઘૂટ, મદનગોપાળ નિકટ કર રાખે પ્રેમ કામકી લૂટ "

આ રીતની કૃષ્ણની આનંદમયી નિત્યલીલામાં પ્રવેશ એ જ મુક્તિ છે.

શ્રી આચાર્યજી પોતાના સાનિધ્ય માત્રથી શરણાગત જીવોને શ્રીકૃષ્ણની સેવાદ્વારા શ્રીકૃષ્ણની નિત્યલીલામાં પ્રવેશ કરાવે છે. આ પુષ્ટિમાર્ગને મહાન્ ઉત્કર્ષ છે.

આગરાના જીયદાસસૂરી ક્ષત્રિય વૈષ્ણવને શ્રીઆચાર્યજીએ શરણે લઈ શ્રી લાડલેશજીની ભગવત્સેવા પધરાવી આપી. જીયદાસ તનુજા વિત્તજા અને માનસીમાં નિમગ્ન થઈ ફક્ત ચાર પ્રહરજ સેવા કરી અને અનોસર પછી ભગવદ્ વિરહ થવાથી દેહત્યાગ કરી નિત્યલીલામાં પ્રાપ્ત થયા.

આ રીતે શ્રીઆચાર્યજી પોતાના સેવકોને શ્રીકૃષ્ણપ્રેમનું દાન કરી વિમુક્તિ એટલે દૈહિક પ્રાપંચિક-દેહથી જીવને મુક્ત કરી અલૌકિક નૂતન આત્મીયદેહ પ્રદાન કરી નિત્યલીલાની પ્રાપ્તિ કરાવે છે. અઘવા તો જ્ઞાનમાર્ગીઓને પ્રાપ્ત થતી ચતુર્થ પુરૂષાર્થવાળી અક્ષરબ્રહ્મની મુક્તિથી વિમુક્ત કરી નિત્યલીલાની પ્રાપ્તિ કરાવે છે.

આ નામ 'જ્ઞાન-ધર્મ' - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

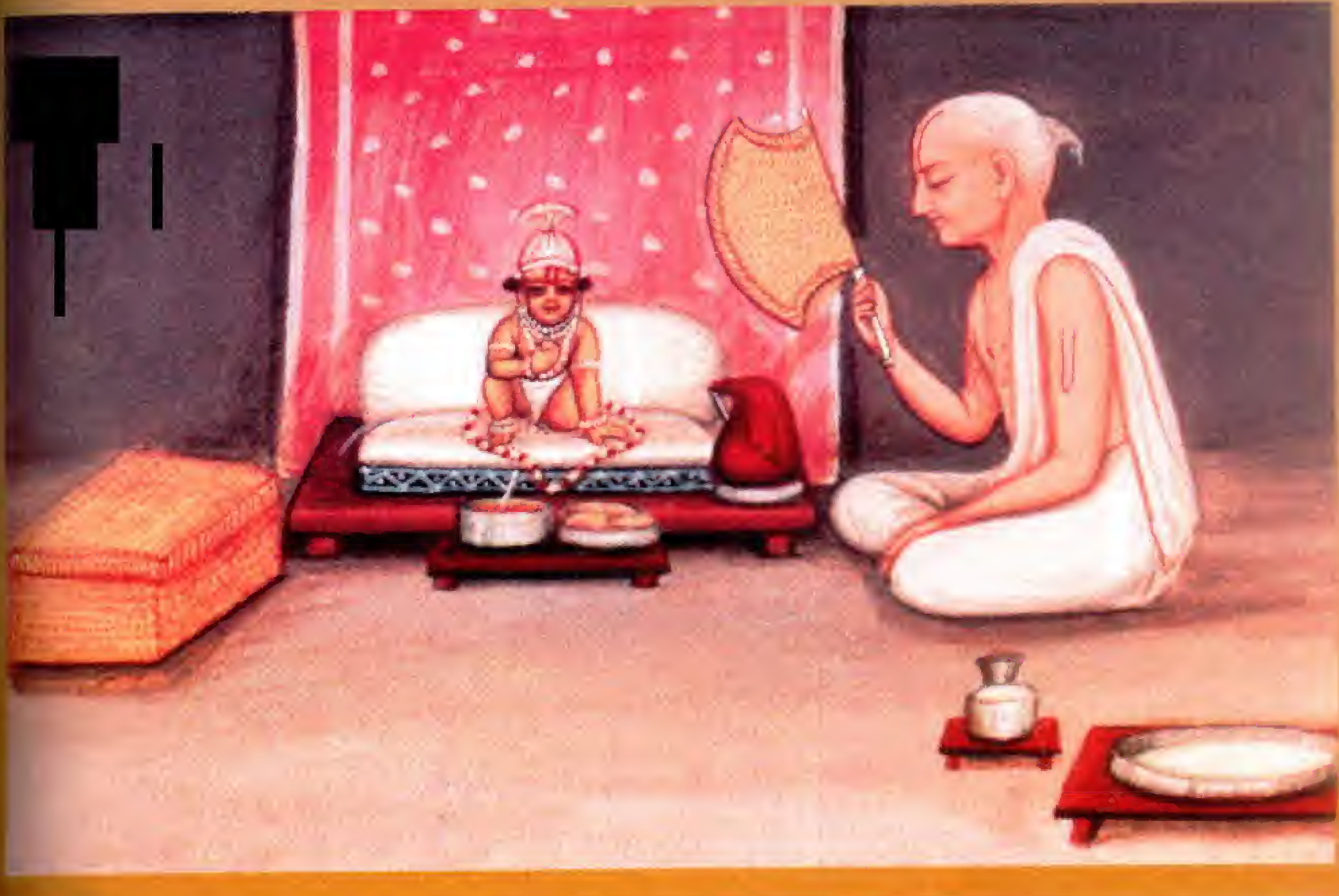
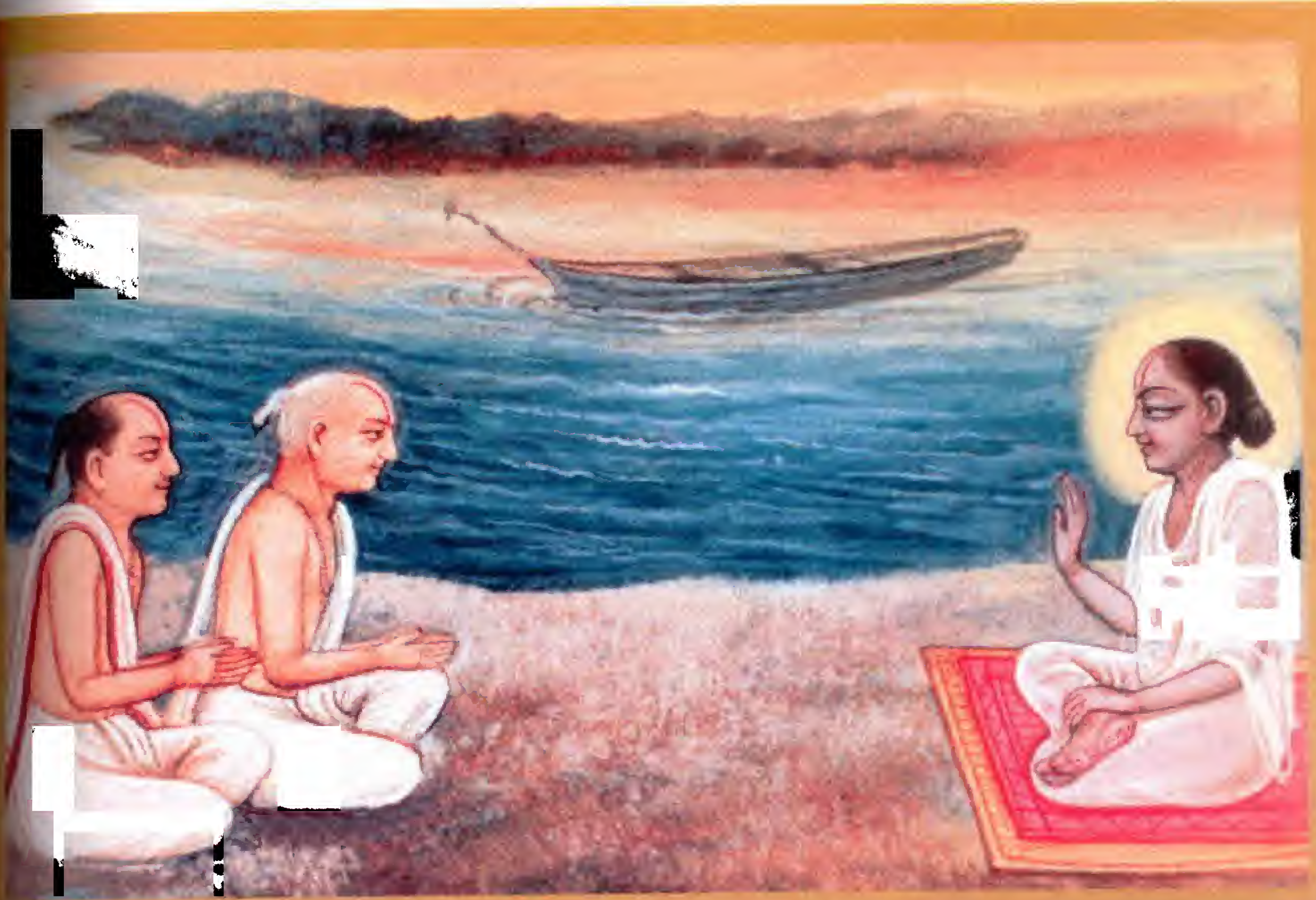
શ્રીઆચાર્યજી જીયદાસસૂરીને શરણે લઈ શ્રીલાડિલેશજીની ભગવદ્ સેવા પધરાવી આપે છે.

નામ-સંગતિ

આ રીતે નીજજનોને નિત્યલીલામાં પ્રાપ્ત કરાવવા માટે આપનો કયો હેતુ છે ? તે જણાવવા "રાસલીલૈકતાત્પર્ય" નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

विमुक्तिदाय नमः

॥ ४४ ॥

श्री सर्वोत्तम

रासलीलैकतात्पर्याय नमः

॥ ४७ ॥

રાસલીલાકૃતાત્પર્ય

શ્રીઆચાર્યજી એક માત્ર રાસલીલામાંજ નિત્ય પરાયણ છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજીના સિદ્ધાંતે સમસ્ત શ્રુતિ, શાસ્ત્ર આદિમાં જે કંઈ ઉત્તમ ફળો બતાવવામાં આવ્યા છે, તે સર્વફળોમાં ઉત્તમોત્તમ સર્વોત્તમ ફળ શ્રીકૃષ્ણની રાસલીલા છે. એટલા માટે શ્રીઆચાર્યજી શ્રીભાગવતમાંના રાસપંચાધ્યાયી વાળા અધ્યાયોને "ફલ પ્રકરણ" કહી નિરૂપણ કરે છે. દશ ઈન્દ્રિય અને અગીયારમાં મનથી ભગવાનના સ્વરૂપાનંદનો ઉપભોગ થાય એજ ઈન્દ્રિયધારીઓનું સર્વોત્કૃષ્ટ ફળ છે. આના અતિરિક્ત બીજું કોઈ ફળ નથી. અને આ ફળ રાસલીલામાંજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. શ્રીગોપીજનોએ વેણુગીતમાં આ પરમ ફળનું અક્ષણવતાં ફલમિદં ન પરં વિદામઃ કહીને વર્ણન કર્યું છે.

શ્રીઆચાર્યજી શ્રીસુબોધિનીજીમાં અક્ષણવતામિન્દ્રિયવતાં વક્ષુષ્મતાં વા કહી વર્ણવે છે. કારિકામાં વિશેષ ઉલ્લેખ નીચે પ્રમાણે કરે છે.

ભગવતા સહ સંલાપો દર્શનં મિલિતસ્ય વ ॥૩॥
આશ્લેપઃ સેવનં ચાપિ સ્પર્શશ્ચાપિ તથાવિદ્યઃ ।
અધરામૃતપાનં વ ભોગો રોમોઙ્ગમસ્તથા ॥૪॥
તત્કૂજિતાનાં શ્રવણમાન્ધાણં ચાપિ સર્વતઃ ।
તદન્તિકગતિર્નિત્યમેણં તદભાવનં સદા ॥૫॥
હૃદમેવેન્દ્રિયવતાં ફલં મોક્ષોપિ નાન્યથા ।

(શ્રી વિષ્ણુગીતમ)

અને તેથી દેહધારીઓને રાસલીલાંજ પરમફળરૂપ હોવાથી આ મહાન દાન આપશ્રી વિમુક્તિપુષ્ટિમુક્તિમાં આપે છે.

શ્રીઆચાર્યજીએ ચંદ્ર સરોવર ઉપર પોતાના સેવકોની પ્રાર્થનાથી આ દેહેજ તેઓને રાસલીલાનાં દર્શન કરાવી પુષ્ટિમુક્તિના સુખનો અનુભવ કરાવ્યો હતો.

આ નામ "વૈરાગ્ય-ધર્મ" સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

શ્રીઆચાર્યજી પોતાના સેવકોને ચંદ્રસરોવર ઉપર રાસલીલાના દર્શન કરાવે છે.

નામ-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી રાસલીલાને જ સર્વોત્તમ ફળ માને છે તે કેવી રીતે જાણ્યું જાય ? તે સમજાવવા "કૃપયૈતત્કથાપ્રદઃ" નામ વર્ણવે છે.

“કૃપયૈત્કથાપદઃ”

શ્રીઆચાર્યજી જે જીવ ઉપર કૃપા કરે છે, તેને રાસલીલાની કથા સ્વરૂપાત્કરૂપે પ્રદાન કરે છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી ભગવદ્લીલાની કથાનું દાન અન્ય સર્વેને કરે છે, પરંતુ નિજજનોને રસના સમૂહવાળી રાસલીલા સંબંધી કથાનું દાન ઉત્તમ પ્રકારે વિશેષરૂપમાં કરે છે જે આપશ્રીની વિશેષ કૃપાનું કારણ છે. રાસલીલાની સર્વોત્તમતા આથી સિદ્ધ થાય છે, સેવકોની યોગ્યતા પાત્રતા આદિનો વિચાર કરી કૃપાયુક્ત સ્વરૂપે શ્રીઆચાર્યજી રાસલીલાની કથાનું દાન સામાન્ય જનોને કરે છે. પ્રદઃ પ્રકર્ષેણ દદાતિ અંતરંગ સ્વકીયોને આ રાસલીલાની કથા સ્વરૂપાત્મક બનાવી પ્રત્યક્ષ દર્શન કરાવે છે.

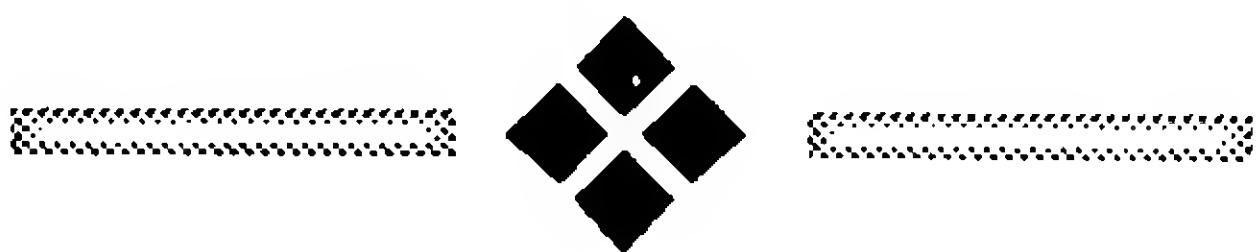
“વેણુગીત પુનઃયુગલ ગીતકી રસ બરખા બરસાઈ” આ રીતે કથાનું દાન અન્ય સેવકોને આપશ્રી કરતા હતા, પરંતુ અનન્ય ભક્તો પરમાનંદદાસ, આ દિને સુબોધિની કથાનો પ્રસંગ જે આપશ્રી સંભળાવતા હતા તેજ લીલા પ્રસંગના કિર્તનો પરમાનંદદાસ ગાઈ સંભળાવતા હતા શેઠ દિનકરદાસ આ દિને રસાત્મક કથાઓ શ્રુતેક્ષિતપથો નનુ નાથ પુંસામ્ (ભાગવત ૩-૯-૧૧) કર્ણ અને નેત્રો દ્વારા પ્રવેશ કરાવી તેમના દૈહિક ધર્મો છોડાવી દીધા.

ચિત્ર-પરિચય

શ્રીઆચાર્યજી દામોદરદાસ સાથે રાસલીલા સંબંધી ભગવદ્લીલાની વાર્તા કરે છે.

નામ-સંગતિ

રાસલીલાની કથાથી સંયોગ રસની પ્રાપ્તિ થાય છે. પરંતુ વિપ્રયોગની પ્રાપ્તિ સેવકોને કરાવવા શ્રીઆચાર્યજી કેવો ઉપદેશ આપે છે ને જણાવવા “વિરહાનુભવૈકાર્ય સર્વત્યાગોપદેશકઃ” નામનું વર્ણન કરે છે.

श्री सर्वोत्तम

कृपयेतत्कथाप्रदाय नमः

॥ ४६ ॥

श्री सर्वोत्तम

विरहानुभवैकार्थसर्वत्यागोपदेशकाय नमः

सर्व-चरित्र-संग

सुयोगा
होमस्तु अने
ले. केवळ म
का नही, तर
विरहा पद
वादि त्यागात्म
कल्प्ये छ

यापरी
करी के कठी मग

परमान

आ प
व्युत्पन्न वल्लभ

का र

आ न

विर-परिचय

क-पे

सुख-संगति

आ री

कन हीव ती

“વિરહાનુભવૈકાર્ય સર્વત્યાગોપદેશકઃ”

વિરહના અનુભવ માટે સર્વસ્વનો ત્યાગ કરવાનો શ્રીઆચાર્યજી ઉપદેશ આપે છે.

સંગતિ

વિપ્રયોગાત્મક અને વિપ્રયોગાત્મક એ રીતે રસનું સ્વરૂપ દ્વિદલાત્મક છે. શ્રીઆચાર્યજી નિજજનોને રાસલીલાની કથા દ્વારા રસનું અને સર્વ ત્યાગના ઉપદેશ દ્વારા વિપ્રયોગ રસનું એ રીતે પૂર્ણદાન કરે છે. સર્વ ત્યાગનો ઉપદેશ વિપ્રયોગ રસની પ્રાપ્તિ વગર ભગવદ્ રસના અનુભવસિવાય આપશ્રીનો બીજો કોઈ અભિપ્રાય નથી. આવો ઉચ્ચતર ઉપદેશ આપ કેવળ વાણીજી પરંતુ બાહ્યાભ્યાંતર વિપ્રયોગ અવસ્થાનો અનુભવ, આપશ્રીના સ્વરૂપમાં ચરિત્રોથી ભક્તોને કરાવે છે. કેવળ ધોતી પ્રેરણ કરવા, ખુલ્લા ચરણારવિન્દે પૃથ્વી પરિક્રમા કરવી, ગૃહસ્થાશ્રમમાં હોવા છતાં પોતાના સ્થાનમાં ત્યાગ પૂર્વક નિવાસ ગાત્મક ચરિત્રોથી બાહ્ય વિપ્રયોગનાં દર્શન કરાવે છે. આંતર વિરહનાં દર્શન પરમાનંદદાસ આદિ સ્વકીય અંતરંગજનોને

આપશ્રી જ્યારે અડેલથી વ્રજમાં પધારતાં પરમાનંદદાસને ઘેર કન્નોજમાં બીરાજતા હતા ત્યારે પરમાનંદદાસને આપે આજ્ઞા કરી ભગવદ્ યશનું વર્ણન કરો :-

પરમાનંદજીએ ગાયું કે -

“હરિ તેરી લીલા કી સુધિ આવે ।
કમલનયન મનમોહન મૂરતિ કૌ મન મન ચિત્ર બનાવે ॥
એકબાર જાહિ મિલત મયા કરિ સો કેસે બિસરાવે ।
મુખ મુસિકાનિ બંક અવલોકનિ ચાલ મનોહર ભાવે ॥
કબહુંક નિબિડ તિમિર આલિંગત કબહુંક પિકસુર ગાવે ।
કબહુંક સંભ્રમ ‘કવાસિ કવાસિ’ કહિ સંગઉઠિ ધાવે ॥
કબહુંક નૈન મૂંદિ અંતરગત મનિમાલા પહિરાવે ।
“પરમાનંદ” પ્રભુ શ્યામ ધ્યાન કરિ એસે વિરહ ગવાવે ॥

આ પદ સાંભળતાંજ શ્રીઆચાર્યજીને મુર્છા આવી અને આપશ્રી લીલારસમાં મગ્ન થઈ ગયાં આ આપશ્રીનું આંતર વિરહ વર્ણન છે.

આ રીતે આપશ્રી પોતાના સ્વરૂપમાં સંયોગ વિપ્રયોગ બંને રસને અનુભવ કરાવી નિજજનોને ઉપદેશ આપે છે.

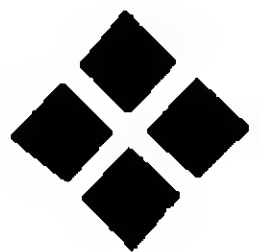
આ નામ “ઐશ્વર્ય-ધર્મ” સૂચક છે.

રિચય

કન્નોજમાં પોતાને ઘેર પરમાનંદદાસ કીર્તન કરે છે. અને શ્રીઆચાર્યજી મૂર્છાગ્રસ્ત અવસ્થામાં લીલારસનો અનુભવ કરે છે.

સંગતિ

આ રીતે ઉભય દલાત્મક પુષ્ટિ ભક્તિ રસનો ઉપદેશ આપશ્રી નિજજનોને આપો છો, પરંતુ ભક્તોને આ ભક્તિના આચારનું કોય તો આ ફલાત્મક પુષ્ટિભક્તિ ફલિત શી રીતે બને ? તે જણાવવા “ભક્ત્યાચારોપદેષ્ટા (ચ)” નામ કહે છે.

ભક્ત્યાચારોપદેષ્ટા (ચ)

શ્રીઆચાર્યજી ભક્તિના આચારનો ઉપદેશ કરવા વાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

પુષ્ટિ ભક્તિની સંયોગ વિપ્રયોગ આસ્થાનું જ્ઞાન કરાવી, તેની સ્થિરતા માટે શ્રીઆચાર્ય સ્વકીય જનોને, આ ભક્તિના આચરણનો ઉપદેશ કરે છે. પોતે પણ તેવું શીખવવા ભક્તિમાર્ગીય આચાર પાળે છે તે જણાવવા ત્ત કાર વાપર્યો છે. અન્યાશ્રય રહિત બનીને અત્યંત ભાવપૂર્વક ભગવત્સેવા એજ ભક્તિના આચારનું સ્વરૂપ છે. સેવાને જ ફલરૂપ માને તો આવા પ્રકારની ભાવની સંભાવના છે. અને તેથી આપ સ્વયં ભાવ સંપન્ન સેવા કરી સેવકોને સમજાવે છે. આવી ભાવપૂર્ણ સેવામાં જ સંયોગ વિપ્રયોગ રસાનુભાવવાળી સર્વોત્તમ પુષ્ટિ ભક્તિનો અનુભવ થાય છે. આપશ્રીએ અડેલમાં આવી રચનાત્મક સેવા કરી ભક્તોને ભગવત્સેવા પ્રકાર બતાવ્યો છે.

આ નામ 'વીર્ય-ધર્મ' સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

અડેલમાં શ્રીઆચાર્યજી, શ્રીઅક્ષાજી, શ્રીગોપીનાથજી, શ્રીગુસાઈજી

-: સિંહાસન પર બિરાજમાન :-

આગળ : શ્રીમુકુન્દરાયજી, શ્રીનવનીતપ્રિયાજી, શ્રીબાલકૃષ્ણજી .

પાછળ : શ્રીગોકુલનાથજી, શ્રીદ્વારકાઘીશજી, શ્રીવિકલનાથજી, શ્રીમદ્નમોહનજી .આદિસાતેય સ્વરૂપોની સેવા કરે છે.

નામ-સંગતિ

પુષ્ટિ-ભક્તિના આચારરૂપ ભગવત્સેવામા વર્ણાશ્રમના કર્મોનો પણ આપશ્રીએ સ્વીકાર કર્યો છે તે જણાવવા "કર્મમાર્ગપ્રવર્તક:" નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

भवत्याचारोपदेष्ट्रे नमः

॥४८॥

श्री सर्वोत्तम

कर्ममार्गप्रवर्तकाय नमः

॥ ४९ ॥

“કર્મમાર્ગપ્રવર્તકઃ”

શ્રીઆચાર્યજી કર્મ માર્ગના પ્રવર્તક છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી ભક્તિ માર્ગના આચારનો ઉપદેશ કરે છે. ભક્તિ માર્ગની દૃઢતા માટે સહાય બને તેવા કર્મોનો આપશ્રી અનુરોધ કરે છે. ચિત્તની પ્રસન્નતા તેમજ શુદ્ધિ માટે કર્મની નિષ્ઠા આવશ્યક છે. પ્રસન્ન ચિત્ત વિના ભગવત્સેવારૂપ ભક્તિના આચારમાં ઉપયોગી હોવાથી શ્રીઆચાર્યજી સ્વયં પાલન કરીને આની મહત્તા સમજાવે છે. શ્રીજગદીશમાં આપશ્રીએ એકાદશી વ્રત કર્યું હતું. આપશ્રીની પરિક્ષાર્થે જગદીશજીના સેવકોએ આપશ્રીને મહા પ્રસાદ આપ્યો. આપે સળંગ રાત્રિ પર્યંત મહાપ્રસાદનું વર્ણન કર્યું. આપશ્રીએ દાન-યજ્ઞ શૌચ આદિ સર્વે કર્મોને પુષ્ટિમાર્ગ માં ગ્રાહ્ય માન્યા છે. પુષ્ટિમાર્ગમાં મુખ્ય કર્મ તો કર્મોવ્યેકંતસ્ય દેવસ્ય સેવા (શાસ્ત્રાર્થ પ્ર. નિબંધ) નો સ્વીકાર છે. પરંતુ ભગવત્સેવાનો અર્થ વૈતસ્તત્ પ્રવણં સેવા હોવાથી ચિત્તની પ્રવૃત્તિ માટે વર્ષાશ્રમ, શૌચાદિ, દેહધર્મનું કર્મ ભગવત સેવામાં અંગરૂપમાં સહાયક હોવાથી, આવશ્યક છે.

મણુંદના રાજા દુબે અને માધવદુબે બંને ભાઈઓએ દ્વારકામાં શ્રી આચાર્યની કથા સાંભળી શરણે લેવા વિનંતી કરી. પરંતુ તેઓ સુતકી હોવાથી તે વખતે શરણે ન લીધા. અને અશૌચ નિવૃત્તિ બાદ આપશ્રીએ તે બંને ભાઈઓને શુદ્ધ થયે શરણે લીધા. આપશ્રી કર્મ માર્ગ પ્રવર્તક હોવાથી આ બંને ભાઈઓનું સૂતક ઉતર્યું નહીં ત્યાં સુધી આપશ્રી દ્વારકામાં બીરાજ્યા. આપશ્રી કર્મમાર્ગનું પણ રક્ષણ કરે છે. તે આ પ્રસંગથી સમજાય છે.

આ નામ ‘યજ્ઞ-ધર્મ’ સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : દ્વારકામાં શ્રીઆચાર્યજી કથા કરે છે. અને રાજાદુબે માધવદુબે રહી શરણે લેવા આપશ્રીને વિનંતી કરે છે.

નીચે : શ્રી આચાર્યજી બંનેને શરણે લે છે.

નામ-સંગતિ

કર્મમાર્ગના પ્રવર્તનમાં યજ્ઞ યાગાદી પણ મુખ્ય કર્મો છે, તો તેને ઉપદેશ આપે કેવી રીતે કર્યો ? તે જણાવવા “યાગાદી ભક્તિમાર્ગેકસાધનત્વોપદેશકઃ” નામ કહે છે.

યાગાદૈ ભક્તિમાર્ગે કસાધનત્વોપદેશકઃ

એક માત્ર પુષ્ટિભક્તિ પ્રાપ્ત થવાના માર્ગમાં સહાયક બને તેવા યાગાદિ સાધનોના ઉપદેશ કરવાવાળા શ્રીઆચાર્યજી છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

ભક્તિનો ઉત્કર્ષ યજ્ઞ તાગ આદિકર્મોથી સિદ્ધ થાય છે, તેવું શાસ્ત્રોમાં વિધાન છે. આ યાગાદિકર્મોનો ઉપયોગ સ્વર્ગાદિ અનિત્ય ફળ પ્રાપ્તિ માટે નથી, પરંતુ ભક્તિની પ્રાપ્તિના સહાયક તરીકે હોવાના સિદ્ધાંતનો શ્રીઆચાર્યજી નિજજનોને ઉપદેશ કરે છે. અને તેથી આપશ્રી સ્વયં યજ્ઞાદિ કર્મો કરી આ કર્મો ભક્તિ માર્ગમાં સહાયક અને આવશ્યક છે તેવું સમજાવો છે.

યાગમાં આપશ્રીએ સોમયજ્ઞ કરી ભક્તિમાર્ગમાં આવાં કર્મો અનાવશ્યક નથી તે કરી બતાવ્યું છે.

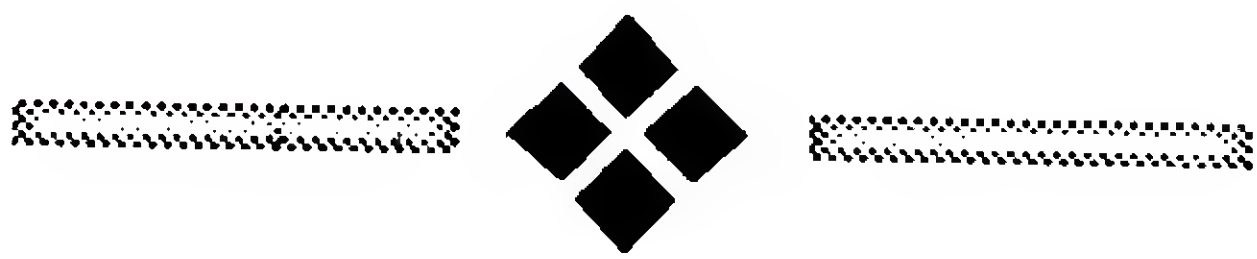
આ નામ 'શ્રી-ધર્મ' સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

પ્રયાગમાં શ્રીઆચાર્યજી શ્રીઅક્ષાજી સાથે સોમયજ્ઞ કરી રહ્યા છે.

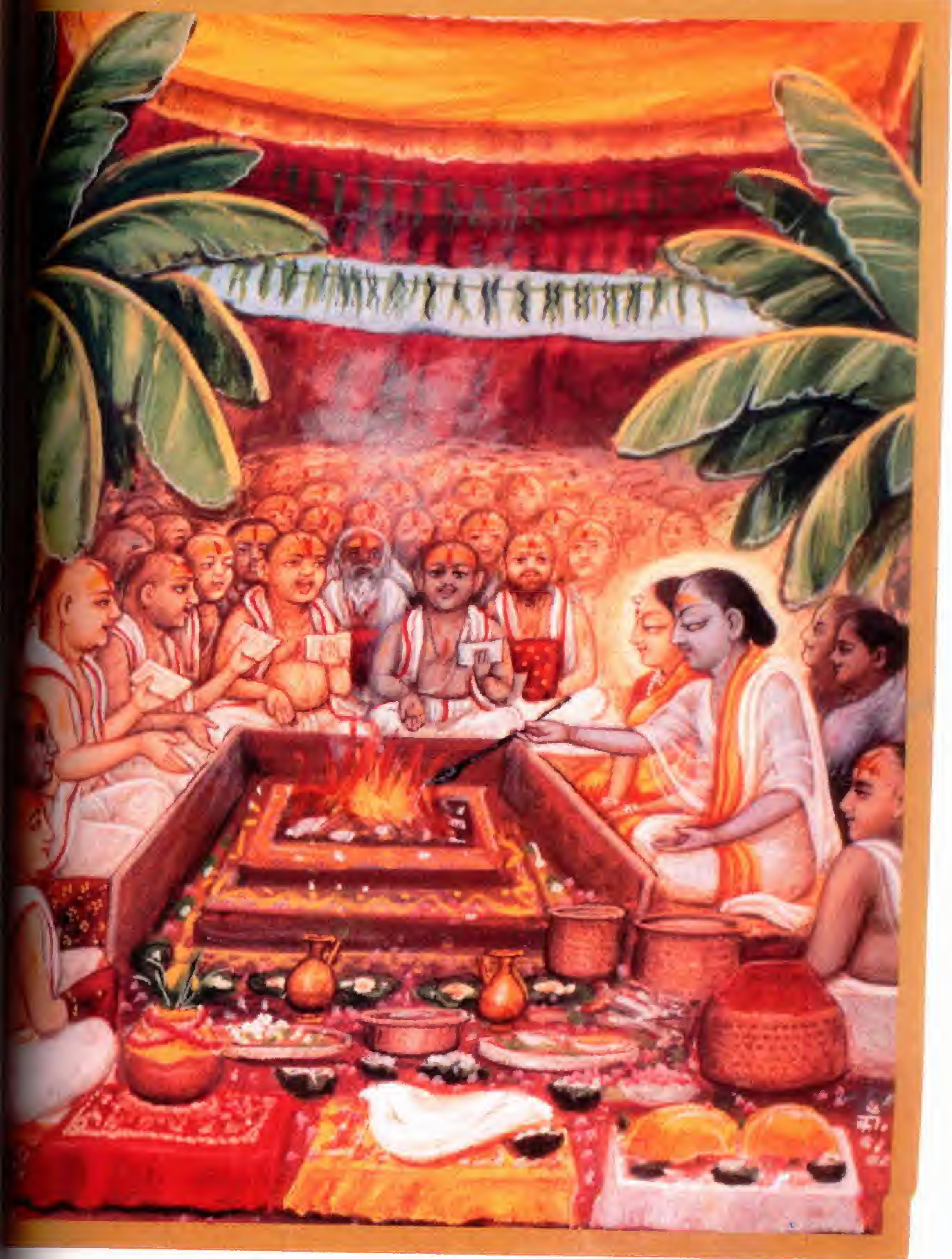
નામ-સંગતિ

આવા પ્રકારના યજ્ઞાદિ કર્મો કરવા છતાં શ્રીઆચાર્યજીને અન્ય કોઈ ફળની અપેક્ષા નથી. તે જણાવવા "પૂર્ણાનંદ" નામ કહેવામાં આવે છે.

श्री सर्वोत्तम

यागादौ भवितमार्गेकसाधनत्वोपदेशकाय नमः

॥ ५० ॥

श्री सर्वोत्तम

पूर्णानन्दाय नमः

॥ ७१ ॥

પૂર્ણાનંદ

શ્રી આચાર્યજી પૂર્ણ આનંદ-સ્વરૂપ છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રી આચાર્યજીમાં આંતર બાહ્ય પરિપૂર્ણ આનંદ છે. આવા પ્રબળ પૂર્ણાનંદ શ્રી આચાર્યજીમાં સ્વર્ગાદિક તુચ્છ કામનાઓની સંભાવના અશક્ય છે. તેથી નિશ્ચય થાય છે કે શ્રી આચાર્યજી જે કંઈ યાગાદી કર્મો કરે છે, તે ભક્તિમાર્ગના સાધનારૂપમાં અને ભક્તિયોગના પ્રતિબંધોની નિવૃત્તિ માટે જ કરે છે.

સ્વધામ પધારવા માટેની બીજી ભગવદાજ્ઞા મધુવનમાં શ્રીઆચાર્યજીને થઈ તેનો આપશ્રીએ સ્વીકાર ન કર્યો, કારણકે પહેલી ગંગાસાગરે થયેલી આજ્ઞા 'સત્' સ્વરૂપે અને આ બીજી મધુવનની "ચિત્" સ્વરૂપથી થઈ હોવાથી અને આપનું સ્વરૂપ પૂર્ણ આનંદમયી હોવાથી, આપને જ્યાં ભગવાનના ચિત્ સ્વરૂપમાં પધારવાની કામના નથી, તો સ્વર્ગાદિ સ્વલ્પ ફલની પ્રાપ્તિની કામના હોવી તે તો કેવળ અસંભવ અને અસંગત છે.

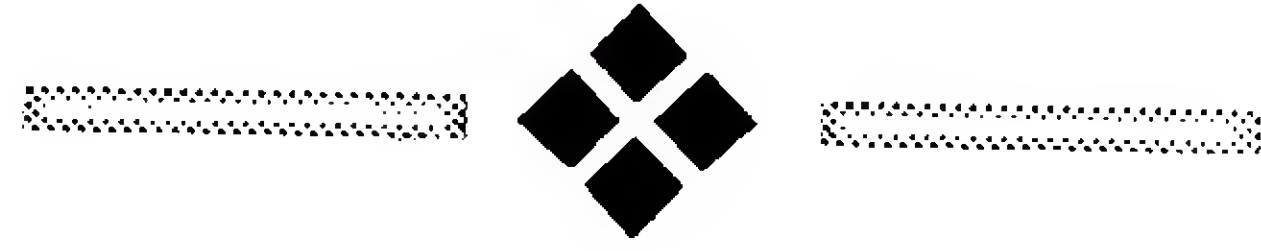
આ નામ 'જ્ઞાન-ધર્મ' સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

મધુવનમાં બિરાજતા શ્રીઆચાર્યજીને ભગવાન સ્વધામ પધારવા આજ્ઞા કરે છે.

નામ-સંગતિ

આપશ્રીને સ્વર્ગાદિ કામના ભલે ન હોય તો પણ અન્ય કોઈ લોકવેદ સંબંધી કામના હશે તેવા શંકાના નિરાશ માટે "પૂર્ણકામઃ" નામ કહેવામા આવે છે.

श्री सर्वोत्तम

भक्त्याचारोपदेशार्थं नानावाक्यनिरूपकाय नमः

ભક્ત્યાચારોપદેશાય નાનાવાક્યનિરૂપકઃ

ભક્તિના આચારના ઉપદેશ માટે શ્રીઆચાર્યજી અનેક વાક્યો તથા ગ્રન્થોનાં નિરૂપણ કરવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

પહેલાં કહી આવ્યા છીએ કે શ્રીઆચાર્યજીએ પોતાના ભક્તિ માર્ગના આચારરૂપ સેવાના ઉપદેશ માટે આપશ્રી અનેક પ્રકારના વાક્યો, ગ્રન્થોનું નિરૂપણ સેવકો માટે કરે છે. આ ગ્રન્થોમા સેવાના અંગરૂપ સર્મપણથી માંડી તમામ તત્વોનું નિરૂપણ આપશ્રીએ કર્યું છે.

શ્રીઆચાર્યજીએ દામોદરદાસ હરસાનીને "સિદ્ધાન્ત રહસ્ય" નો ઉપદેશ કર્યો. ગોવિંદદુબેને "નવરત્ન" તથા પદ્મનાભદાસને 'ભાગવતાર્થ નિબંધ' સમજાવ્યો છે.

આ નામ 'શ્રી-ધર્મ' - સૂચક છે.

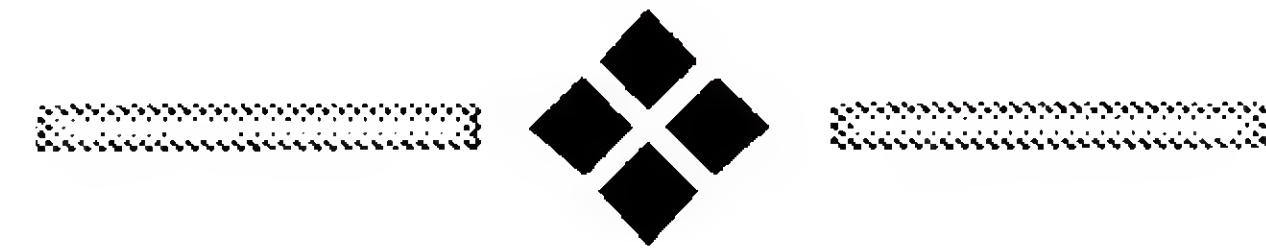
ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : શ્રીઆચાર્યજી દામોદરદાસ હરસાનીને 'સિદ્ધાન્ત રહસ્ય' સંભળાવે છે.

નીચે : કન્નોજમાં દામોદરદાસ સંભલવાળાને ઘેર પદ્મનાભદાસને 'ભાગવતાર્થ નિબંધ' સમજાવે છે.

નામ-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી સ્વયં સેવા કરીને તેના અનુકરણથી સેવકોને સમજાવે છે. તો પછી આપે અને ક ગ્રન્થોનું નિર્માણ કરી ઉપદેશ માટે શ્રમ કેમ લીધો ? તે સમજાવવા, "સ્વાર્થોજ્જિતાખિલપ્રાણપ્રિયઃ" નામ કહે છે.

સ્વાર્થોજિત્તાખિલપ્રાણપ્રિયઃ

અખિલ સ્વાથનો ત્યાગ કરવાવાળા સેવકો શ્રીઆચાર્યજીને પ્રાણ પ્રિય છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

જે સેવકોએ લોક-વેદ-આલોક-પરલોક આદિ સમસ્ત સ્વાર્થોનો વાસના સહિત પરિત્યાગ કર્યો છે, એવા સેવકો શ્રીઆચાર્યજીને પ્રાણથી પણ વધારે પ્રિય છે. એટલા માટે નિજજનોના હિતાર્થે આપશ્રી આટલો પરિશ્રમ લઈ ગ્રન્થો નિર્માણ કરો છો. જેના દ્વારા પુષ્ટિભક્તિના પરમફલરૂપ સેવા આચારનું જ્ઞાન કરાવી શ્રીઆચાર્યજી આ સેવકોને શ્રીકૃષ્ણાનંદનો અનુભવ કરાવે છે.

એક વખત શ્રીઆચાર્યજી ગોકુલથી અડેલ પધારતા હતા. રસ્તામાં એક વેપારી આપશ્રીનો સંગાત સમજી ચાલતો હતો. પણ પાછળ પડી જવાથી માર્ગમાં ચોર લોકોએ તેને લૂટી લીધો. આપશ્રી રસ્તામાં કનોજમાં રોકાયા. દરમિયાનમાં તે વેપારી રોતો રોતો આપશ્રીના મુકામે આવ્યો. શ્રીઆચાર્યજી ભોજન કરવા પધાર્યા હતા પહનાભદાસજીએ આપશ્રીના ભોજનમાં વિલંબ અને અંતરાય ન થાય તે હેતુથી વેપારીને એક શાહુકારને ખતપત્રમાં પોતાનો ધર્મ ઘરાણે લખી આપ્યો.

આ પ્રકારે ધર્મો-સ્વરૂપ શ્રીઆચાર્યજી માટે ધર્મને ઘરાણે મૂકી પોતાના સ્વાર્થનો ત્યાગ કરી કેવળ શ્રીઆચાર્યજીના સુખનો જે વિચાર કરે છે. તેવાં ભક્તો આપને પ્રાણથી વધારે પ્રિય છે. આવા ભક્તો માટે આપ ઉપદેશનો પરિશ્રમ કરે તે સાર્યક છે.

નિજ અંતરંગ સેવકોના ઉદ્ધાર્યે આપશ્રી પ્રાણપ્રેષ્ટ શ્રીઠાકોરજીનો વિપ્રયોગ સહીને ભૂતળ ઉપર પધાર્યા. લીલા સૃષ્ટિમાં પધારવા ભગવાનની બે વખતની આજ્ઞાનું પાલન ન કર્યું. સર્વોત્તમજીના ઘોળમાં વર્ણન છે.

જેને પામવાને છોડવા પ્રાણથી પ્રિયે

એવા ભક્ત આજ બીરાજો શ્રીયે

આપશ્રીનો પણ અંતરંગ સેવકો માટેનો આ મહાત્યાગ છે.

આ નામ 'જ્ઞાન-ધર્મ' - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : કનોજમાં ઘરમાં છે. અને બહાર પહનાભદાસજી વેપારીને શાહુકારને ત્યાં લઈ જાય છે.

નીચે : વેપારી માટે શાહુકારને ખતપત્ર લખી આપતા પહનાભદાસ .

નામ-સંગતિ

આવા પ્રાણપ્રિય સેવકો આપથી દૂર રહેતા નહી હોય તે સમજાવવા "તાદ્શવેષ્ટિત" નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

स्वार्थोज्जिताखिलप्राणप्रियाय नमः

॥ ५८ ॥

श्री सर्वोत्तम

तादृशवेष्टिताय नमः

॥ ५३ ॥

તાદ્શવેષ્ટિત

શ્રીઆચાર્યજી પોતાના તાદ્શ સેવકોથી વિંટળાયેલા રહે છે.

નામ-ચરિત્ર-સંગતિ

પોતાના સમસ્ત સ્વાર્થનો ત્યાગ કરવાવાળા સેવકોથી શ્રીઆચાર્યજી સદા વિંટળાયેલા રહે છે. આવા સેવકો શ્રીઆચાર્યજી નિકટ રહી આપશ્રીના મુખચંદ્રના ચકોરવત્ દર્શન કરે છે. અને કયા રૂપી સુધાનું પાન કરે છે. અને સદા આપશ્રીની સેવામાં પ્રવૃત્ત રહે છે.

શ્રીઆચાર્યજીની સેવામાં સદા રહેવાવાળાઓમાં દામોદરદાસ હરસાની, કૃષ્ણદાસ મેઘન, માઘવભટ્ટ કાશ્મીરી, યાદવેન્દ્રદાસ કુંભાર, વાસુદેવદાસ છકડા વિગેરે છે.

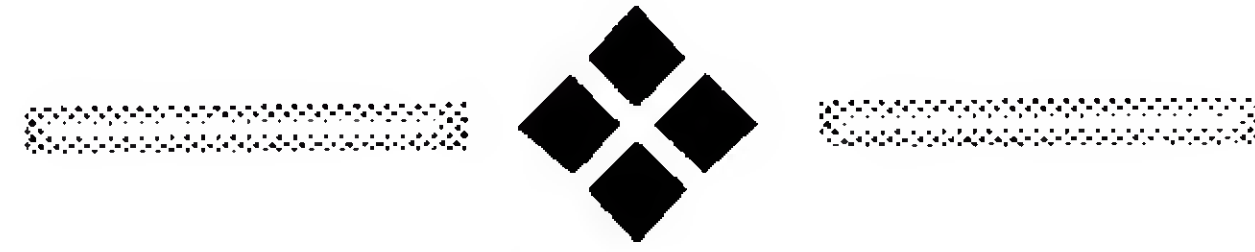
આ નામ 'વૈરાગ્ય-ધર્મ' - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

શ્રીગિરિરાજજી તળેટીમાં કૃષ્ણદાસ મેઘન, દામોદરદાસ હરસાની, માઘવ ભટ્ટ કાશ્મીરી યાદવેન્દ્રદાસ કુંભાર વાસુદેવદાસ છકડા સાથે શ્રીઆચાર્યજી બિરાજે છે.

નામ-સંગતિ

નિરંતર શ્રીઆચાર્યજી પાસે રહેવાળા આવા અંતરંગ ભક્તોના લૌકિક વૈદિક સાધનો કેવી રીતે સિદ્ધ થતાં હશે તે જણાવવા "સર્વદાસાર્યકૃતાશ્લેષસાધનઃ" નામ કહે છે.

સર્વદાસાર્યકૃતાશોષસાધન:

શ્રીઆચાર્યજી પોતાના સેવકો માટે અશેષ સાધનો
કરવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

જે સેવકો આપની શરણમાં આવે છે તેઓના અશેષ અર્થાત્
લૌકિક, વૈદિક, અલૌકિક તમામ સાધનોમાં દેહ સંબંધી લૌકિકકાર્યો
ધર્મસંબંધી વૈદિક કાર્યો અને સેવા સંબંધી અલૌકિક કાર્યો સર્વે
આપ જ પૂર્ણ કરાવો છો.

“અનન્યાશિવન્ત્યન્તો માં ચે જના: પર્યુપાસતે ।

તેષાં નિત્યાભિયુક્તાનાં યોગક્ષેમં વહામ્યહમ્ ॥”

શ્રીઆચાર્યજી ભગવાનના મુખારવિન્દનો અવતાર હોવાથી
ભગવાનની આ પ્રતિજ્ઞા પોતેજ પૂર્ણ કરે છે.

સિદ્ધાન્દમાં એક સ્ત્રી પુરુષ બાલ્યકાળથીજ વૈરાગ્ય દશામાં
રહેતાં હતાં તેઓ બન્ને દેહત્યાગ માટે ભૂમિ ઉપર સૂવે, ફલાહાર
કરે, કોઈવાર એકલા જળ ઉપર રહે, એકાદશી નિર્જલા કરે, આવા
કષ્ટ સાધ્ય વ્રતો કરતા હતા. તેઓના મનોરથ દેહથીજ અને આ
જન્માંજ શ્રીઠાકોરજી બોલે અને અનુભવ જણાવે એવો હતો. આ
બન્ને વૈષ્ણવોને આપશ્રીએ શરણે લઈ લૌકિક અને અલૌકિક અકલ
મનોરથો પૂર્ણ કરાવ્યા.

આ નામ ‘ધર્મી’ સૂચક છે.

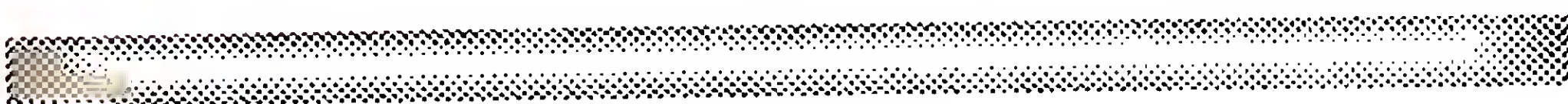
ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : સિદ્ધાન્દનાં સ્ત્રી પુરુષ શ્રીઆચાર્યજી પાસે આવે છે.

નીચે : શ્રીઆચાર્યજી આ બન્નેને શરણે લે છે.

નામ-સંગતિ

આપશ્રીના તો અનેક સેવકો છે તો બધાની લૌકિક વૈદિક
અલૌકિક સિદ્ધિ આપ કેવી રીતે કરો છો ? તે જણાવવા
“સર્વશક્તિઘૃક્” નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

स्वदासार्थकृताशेषसाधनाय नमः

॥ ६० ॥

श्री सर्वोत्तम

सर्वशक्तिधृषे नमः

॥ ६९ ॥

સર્વશક્તિધૃક્

શ્રીઆચાર્યજી સર્વ શક્તિઓને ધારણ કરવાવાળા છે.

અર્ચ-નામ-સંગતિ

જેવી રીતે પ્રભુમાં અનંત શક્તિઓ મૂર્ત રૂપે બિરાજે છે તેવી રીતે શ્રીઆચાર્યજીમાં પણ સર્વ શક્તિઓ અખંડ વિદ્યમાન છે. શ્રીઆચાર્યજીમાં ભગવાનના શ્રીમુખનો અવતાર હોવાથી જેટલા ધર્મ અને શક્તિઓ પ્રભુમાં છે તે તમામ ધર્મ અને શક્તિઓ આપશ્રીમાં છે. આ શક્તિઓમા શ્રી, પુષ્ટિ, ગિરા, કાન્તિ, આદિ મુખ્ય બાર શક્તિઓ છે જેમા 'શ્રી' ઈચ્છા સ્વરૂપ છે, 'પુષ્ટિ' પોષણશક્તિરૂપ છે, 'ગિરા' વાણીશક્તિરૂપ છે. આ રીતે તમામ શક્તિઓ ધારણકરવાવાળા શ્રીઆચાર્યજી છે. અને તેથી આપશ્રી પોતાના ભક્તોને લૌકિક, વૈદિક અલૌકિક સકલ સાધનોની સિદ્ધિ કરાવી દે તો તેમાં આશ્ચર્ય જેવું કંઈ નથી.

આપશ્રી જ્યાં જ્યાં તીર્થાલયો દેવાલયોમાં પધારતા હતા, ત્યાના દેવતાઓ આપની સન્મુખ થતામાંજ આધિદૈવિકરૂપમા પ્રગટ થતા હતા. શ્રીરંગ, વરદશજસ્વામી, વ્યંકટेश, રામ, નૃસિંહ ગંગા, નર્મદા, યમુના, મહાકાલેશ્વર, વિગેરે સર્વ ભગવદ્ વિભૂતિઓ સાક્ષાત્ દેહ ધારણ કરી આપને મળ્યા છે. આપશ્રીની કથાનું પણ આ દેવતાઓએ શ્રવણ કર્યું છે.

આપશ્રીને ઈચ્છાશક્તિરૂપ શ્રીસ્વામિનીજીનો સાક્ષાત્કાર રાધાકુંડ ઉપર થયો હતો. પુષ્ટિ શક્તિરૂપ શ્રી યમુનાજીનો ગોકુલમાં અને ગિરા શક્તિ રૂપ સરસ્વતી તથા ગંગાજી વિગેરેનો સાક્ષાત્કાર તે તે સ્થાનોમાં થયો હતો. આ આપશ્રીનું સર્વ શક્તિ સમ્પન્ન રૂપ છે.

યહ નામ 'ઐશ્વર્ય-ધર્મ' - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : ગોકુલમાં શ્રીયમુનાજી સાક્ષાત્ સ્વરૂપે દર્શન આપે છે.

નીચે : રાધાકુંડમાં શ્રીસ્વામિનીજી સાક્ષાત્ સ્વરૂપે દર્શન આપે છે.

નામ-સંગતિ

આ રીતે શ્રીઆચાર્યજી સર્વશક્તિ સંપન્ન હોવાથી નિ:સાધન જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાવાળા છે. આપનો ભક્તિમાર્ગ પણ નિ:સાધન માર્ગ છે તો આપશ્રીના તિરોધાન બાદ આ ભક્તિમાર્ગનો પ્રચાર કેવી રીતે થયો ? તે જણાવવા - "ભુવિ ભક્તિપ્રચારૈકંકૃતે સ્વાન્વયકૃત્" નામનું નિરૂપણ કરે છે.

ભુવિ ભક્તિપ્રચારૈકંકૃતે સ્વાન્વયકૃત્

શ્રીઆચાર્યજી ભૂતળ ઉપર એક માત્ર ભક્તિના પ્રચાર કરવા માટે પોતાના અન્વય વંશ વિસ્તાર કરવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

ભૂતળમાં કેવળ ભક્તિનો પ્રચાર કરવા માટે જ ભગવદાજ્ઞાથી આપશ્રીએ પૃથ્વી ઉપર પોતાના વંશનો વિસ્તાર કર્યો.

જ્યારે શ્રીઆચાર્યજી બીજી પૃથ્વી પરિક્રમા કરતા પંઢરપુર પધાર્યા ત્યારે ત્યાં શ્રીવિઠ્ઠલનાથજીએ આપને લગ્ન કરવાની આજ્ઞા કરી.

“કરી વિવઃહ બહુરૂપ દિખાવો, મેરોનામ સુવન કો ઘરાવો.

(મુલપુરૂષ)

“દક્ષિણ પ્રભુ પાંઉધારીઆ પાંડુરંગ શ્રીવિઠ્ઠલનાથ

અમને તો ઈચ્છા એહ છે જે હું નંદન તમો તાત”

(વલ્લભાખ્યાન)

અને કહ્યું કે હું પુત્રરૂપે અને વિશેષમાં વંશરૂપમાં આપને ત્યાં અવતરીશ. જો કે શ્રી આચાર્યજી મહાત્યાગી છે, છતાં ભગવદ્ આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન ન થઈ શકે તેટલા માટે આજ્ઞાના પાલનાર્થે સંવત ૧૫૫૯માં કાશીમાં આત્રેય ગોત્રી દેવભદ્રની સુપુત્રી શ્રી મહાલક્ષ્મીજી સાથે લગ્ન કર્યું. જેનાથી સંવત ૧૫૬૮ના આસો વદી ૧૨ના રોજ પ્રથમ પુત્ર શ્રી ગોપીનાથજીનો અડેલમાં જન્મ થયો. આપશ્રીએ શ્રી ગોપીનાથજીને આચાર્ય અભિષેક પોતાની આજ્ઞાથી કરાવ્યો હતો. સં. ૧૫૭૨ પોષ વદી ૯ના દિવસે બીજા પુત્ર શ્રી વિઠ્ઠલનાથજીનું પ્રાગટ્ય ચરણાટમાં થયું. શ્રી ગોપીનાથજી પછી આચાર્ય સિંહાસન પદે શ્રી વિઠ્ઠલનાથજી બિરાજ્યાં.

આ રીતે ભક્તિના વિસ્તાર અને આ પ્રચાર માટે આપે આપના વંશનો વિસ્તાર કર્યો.

આ નામ ‘વીર્ય-ધર્મ’ - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : પંઢરપુરમાં ઠાકોરજી પાંડુરંગ શ્રીવિઠ્ઠલના શ્રીઆચાર્યજીને વિવાહની આજ્ઞા કરે છે.

નીચે : કાશીમાં શ્રીઆચાર્યજીનો વિવાહ પ્રસ્તાવ.

નામ-સંગતિ

વંશનો પ્રકાર બે રીતે થાય છે. એક તો જન્મથી બીજો કર્મથી જન્મથી પુત્ર પરંપરા અને કર્મથી સેવક પરંપરા મानी જાય છે. તે આપે આપના ભક્તિમાર્ગમાં કયા પ્રકારનો વંશ સ્વીકાર્યો તે જણાવવા “પિતા” નામથી વર્ણન કરવામાં આવે છે.

श्री सर्वोत्तम

शुवि भवितप्रवारैककृतेस्वान्वयकृते नमः

॥ ६२ ॥

श्री सर्वोत्तम

पित्रे नमः

॥ ६३ ॥

પિતા

શ્રી આચાર્યજી પિતા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

જેને પુત્ર હોય તે પિતા બની શકે માટે 'પિતા' નામ કહેવામાં પુત્રોની સ્થિતિ અવશ્ય હોવી જોઈએ. જેથી શ્રી આચાર્યજીએ પોતાના ઓરસપુત્ર રૂપ અન્વય-વંશની ભૂતળ ઉપર એકમાત્ર ભક્તિના પ્રચાર માટે ઉત્પત્તિ કરી. આ ભક્તિના પ્રચારની જવાબદારી આપના વંશને સોંપી.

શ્રી આચાર્યજીએ ફલાત્મક પુષ્ટિ ભક્તિના પ્રચારાર્થે પુત્રોત્પત્તિ માટે, પદ્મનાભદાસને શ્રી મહાલક્ષ્મીજીને પધારવા અડેલથી પ્રયાગ મોકલ્યા રાત્રિનો સમય હોવાથી ઘાટ ઉપર કોઈ નાવિક હતા નહિ જેથી ઠાકોરજી નાવિકનું રૂપ ધારણ કરી પદ્મનાભદાસજીને નાવમાં પ્રયાગ લઈ ગયા અને પાછા મહાલક્ષ્મીજીને અડેલ પધરાવી લાવ્યા. આ રીતે ભક્તિના ભાવિ પ્રચારમાં ભગવાનનો પૂર્ણ સહકાર છે અને તેથી શ્રી આચાર્યજી શ્રી ગોપીનાથજી તથા વિઠ્ઠલનાથજીના પિતા બન્યા.

આ નામ "યજ્ઞ-ધર્મ" - સૂચક છે.

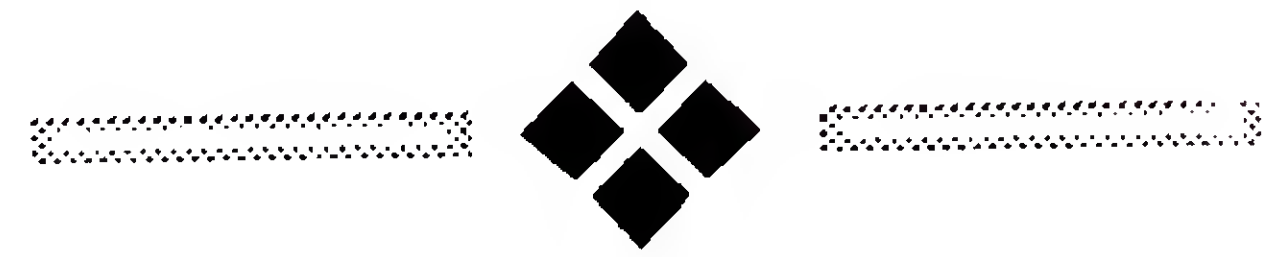
ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : શ્રીઆચાર્યજી પદ્મનાભદાસને પ્રયાગ જવા આજ્ઞા કરી રહ્યાં છે.

નીચ : પદ્મનાભદાસ શ્રીમહાલક્ષ્મીજીને પ્રયાગથી પધરાવી લાવે છે. નાવિકના રૂપમાં ઠાકોરજી છે.

નામ-સંગતિ

વંશમાં પુત્ર હોવા છતાં આપના જેવા સામર્થ્યવાન ન હોય તો પુષ્ટિભક્તિનો પ્રચાર શી રીતે થાય ? તે સમજાવવા "સ્વવંશેસ્થાપિતાશેષસ્વમાહાત્મ્યઃ" નામ કહે છે.

સ્વવંશે સ્થાપિતાશેષ સ્વમાહાત્મ્ય:

શ્રીઆચાર્યજી પોતાના વંશમાં પોતાના આ શેષ-સંપૂર્ણ મહાત્મ્યનું સ્થાપન કરવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજીએ પોતાના વંશમાં અશેષ માહાત્મ્ય, સંપૂર્ણ મહાનતા ઐશ્વર્ય આદિની સ્થાપના કરી. જો આ પ્રમાણે પોતાના વંશમાં આવું અશેષ માહાત્મ્ય સ્થાપન ન કર્યું હોત તો પુષ્ટિભક્તિના પ્રચારનું સામર્થ્ય કાર્ય બન્યું ન હોત.

આ માટે શ્રીઆચાર્યજીએ પોતાના હાથે જ પોતાના પ્રથમ પુત્ર શ્રીગોપીનાથજીને આચાર્યપદ આપ્યું. અને પોતાની સમક્ષજ બીજા પુત્ર શ્રીવિક્કલનાથજીને નાગજીભટ્ટને નામ નિવેદન દિક્ષા આપી સેવક કરવાની આજ્ઞા કરી. આ પ્રકારે પોતાના વંશ દ્વારા અશેષ માહાત્મ્યનું સ્થાપન આપશ્રીએ કર્યું.

આ નામ 'શ્રી-ધર્મ' - સૂચક છે.

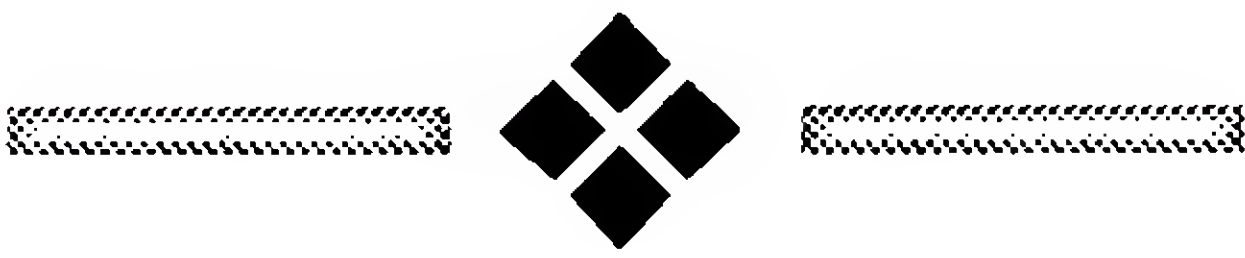
ચિત્ર-પરિચય

ઉંપર : શ્રીઆચાર્યજી નાગજીભટ્ટને નામનિવેદન માટેની આજ્ઞા શ્રીગુસાંઈજીને કરી રહ્યા છે.

નીચે : નામ નિવેદન કરાવતા શ્રીવિક્કલનાથજી.

નામ-સંગતિ

આવા પ્રકારનું અશેષ માહાત્મ્ય પોતાના વંશમાં સ્થાપન કરવાનું તો રઘુકુળ યદુકુળ આદિ કોઈ ઉત્તમકુળમાં સાંભળ્યું નથી તો આપશ્રીએ આવું કેમ કર્યું ? તેના સમાધાન માટે "સ્મયાપહ:" નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

स्ववंशे स्थापिताशेष स्वमाहात्म्याय नमः

॥ ६४ ॥

श्री सर्वोत्तम

स्मयापहाय नमः

॥ ६७ ॥

સ્મયાપહ:

શ્રીઆચાર્યજી સ્મય વિસ્મયને દૂર કરવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

સ્મય અર્થાત્ વિસ્મય-આશ્ચર્ય ; સ્મય એટલે જ્ઞાન માન-અભિમાન સ્મય એટલે ગર્વ આ બધાનો શ્રી આચાર્યજી નાશ કરે છે.

'આત્મા વૈ જાયતે પુત્ર :' આ પ્રભાવને શ્રીઆચાર્યજી એ સંપૂર્ણરૂપે પોતાના વંશમાં કાર્યાન્વિત કરી બતાવ્યો. આપશ્રીએ પોતાના આત્માને જ પોતાના પુત્રરૂપમાં પ્રગટ કરી પોતાનું અશેષ મહાત્મ્ય પુત્રમાં સ્થાપન કર્યું અને આ પ્રકારે ઉત્તરોત્તર શ્રીઆચાર્યજીનું માહાત્મ્ય સ્વવંશમાં ચાલ્યું તેમા કોઈ આશ્ચર્યને સ્થાન નથી. શ્રીઆચાર્યજીના અશેષ મહાત્મ્યના કારણે સ્વવંશ પ્રત્યેનો ઈશ્વરભાવ જળવાઈ રહે તેટલા માટે પુષ્ટિદાસત્વરૂપ શેષ માહાત્મ્ય દામોદરદાસ આદિ સેવકોમાં સ્થાપન કર્યું.

શ્રીઆચાર્યજીના સ્વધામ પધાર્યા બાદ શ્રીવિકલનાથજીમાં, યદ્યપિ શ્રીઆચાર્યજીનું સ્થાપિત અશેષ માહાત્મ્ય હોવા છતાં સેવા-ભાવ-પ્રણાલિકા સમજવા માટે પોતે શ્રી અક્કાજીને પુછ્યું. ત્યારે પોતાના કુળમાં ઐશ્વર્યનું અભિમાન ન આવે તે હેતુથી શ્રીઅક્કાજીએ કહ્યું કે આ બધો પ્રકાર શ્રીઆચાર્યજીએ દામોદરદાસને સમજાવ્યો છે. અને ગ્રન્થાદિનું જ્ઞાન આગ્રાના કનૈયાલાલ ક્ષત્રિયને દાન કર્યું છે. તમો તેમની પાસે જઈ સમજી લો. શ્રીગુંસાઈજી દામોદરદાસ પાસે પધારી સેવા-ભાવ-પ્રણાલિકા શીખી આવ્યા.

સેવકોમાં પણ શેષ મહાત્મ્યના દાસત્વનું અભિમાન અને આશ્ચર્ય દૂર કરવા શ્રીઆચાર્યજીના સ્વધામ પધાર્યા બાદ દામોદરદાસજી શ્રીગુંસાઈજી ના ચરણસ્પર્શ ચરણામૃત આદિ લેતા નહિ. તેથી દામોદરદાસને શ્રીઆચાર્યજીનો નિત્ય સાનુભાવ હોવાથી, આપશ્રીએ પુછ્યું કે "તમો શ્રીવિકલનાથજીને કેવા સ્વરૂપે માનો છો ?": દામોદરદાસે કહ્યું કે "આપના પુત્ર તરીકે" ત્યારે આપશ્રીએ આજ્ઞા કરી કે "શ્રીવિકલનાથજીને માફ સ્વરૂપ જાણજો. ત્યારબાદ દામોદરદાસ શ્રીગુંસાઈજીના ચરણસ્પર્શ આદિ કરતા હતા.

આ રીતે આશ્ચર્ય અને અભિમાન બન્નેનું નિવારણ શ્રીઆચાર્યજી કરે છે.

મહારાસમાં ભગવાન પ્રગટ થયા ત્યારે આપના આખા મુખારવિંદનું વર્ણન ભાગવતમાં સ્મયમાનમુસ્તામ્બુજ: થી કરવામાં આવ્યું છે. ભક્તાનાં દોષ: ભક્ત્યો નિર્ગત: ભક્તૌ સમાયાતી ભક્તોનો દોષ તેમનામાંથી નીકળીને ભક્તિરૂપ મુખારવિન્દમાં જાય છે. શ્રીઆચાર્યજી શ્રીકૃષ્ણાસ્ય હોવાથી ભક્તોના દોષનુ આ રીતે અપહરણ કરે છે.

આ નામ "જ્ઞાન-ધર્મ" સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : શ્રીઆચાર્યજી દામોદરદાસને સેવા-ભાવ-પ્રણાલિકા સમજાવે છે.

નીચે : શ્રીવિકલનાથજી ને શ્રીઅક્કાજી દામોદરદાસ પાસે જવાનું સમજાવે છે.

નામ-સંગતિ

આપના પુત્ર આપના જેવાજ છે તેનું કારણ સમજાવવા "પતિવ્રતાપતિ:" નામ કહે છે

પતિવ્રતાપતિ:

શ્રીઆચાર્યજી પતિવ્રતા પતિ છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

વ્રત-નિયમ આદિ જે કંઈ છે તે સર્વસ્વ પતિમાં જ માને અને આચરણ કરે તે પતિવ્રતા કહેવાય. શ્રીઆચાર્યજીનાં પત્ની શ્રીઆચાર્યજીનું સંપૂર્ણ રીતે પતિ રૂપમાં જ સેવા ભજન કરવાવાળાં છે. અને આવા પતિવ્રતા સ્ત્રીના આપ પતિ છે. વંશમાં ભિન્નતાની સંભાવના તો ત્યારે બને જ્યારે પતિ પત્નીના વિચારો સ્વભાવમાં જુદાપણું હોય. જો સ્ત્રી-પુરૂષમાં એકયની અસંભાવના હોય તો સંતતિમાં ભિન્નતા આવવી સહજ છે. જેવા શ્રીઆચાર્યજી શ્રીપુરૂષોત્તમના મુખરૂપ આનંદરૂપ પૂર્ણ એશ્વર્ય સંપન્ન છે તેવાં જ આપનાં પત્ની પરમાનંદરૂપ હોવાના કારણે પુત્રમાં પણ તેવી જ પૂર્ણતા ઉતરવી તે સ્વાભાવિક છે. "પતિવ્રતાપતિ:" નામ કહેવાથી શ્રીઆચાર્યજીના સ્મયાપહઃ નામની પુષ્ટિ થાય છે. જેવી રીતે આપ શ્રીમહાલક્ષ્મીજીના પતિ છે તેવી રીતે આપશ્રી આપના અનન્ય સેવકોના પણ પતિ-રક્ષક છે. 'સર્વે પતિસ્યાદ્કુતોભયઃ। સ્વયં સમન્તતઃ પાતિ ભયાતુરં જનમ્' (શ્રીભાગવત)

આ રીતે ભક્તોની રક્ષા કરવાને કારણે આપશ્રી અનન્ય ભક્તોના પણ પતિ છે. સિંહનંદના જીવણદાસ ક્ષત્રિ અને ઠહાના નારાયણદાસ લુહાણા બન્ને શ્રીઆચાર્યજીના અનન્ય સેવક હોવાથી આપશ્રીએ બંદીખાનેથી છોડાવી રક્ષા કરી. શ્રીઆચાર્યજી મહાલક્ષ્મીજીના પતિ તેમજ ભક્તો ના અલૌકિક પતિ સ્વરૂપ છે.

સંત તુલસીદાસ કહે છે, 'પતિવ્રતા કે લક્ષણ આહિ, આન પુરૂષ જગ સપને નાહિ.' શ્રીઆચાર્યજીની સર્વાત્મદ્રષ્ટિએ 'આગે કૃષ્ણ પીછે કૃષ્ણ ઇત કૃષ્ણ ઉતકૃષ્ણ તદેસ્તું તિત કૃષ્ણમયીરી, અસ્વંડ કૃષ્ણવત્ સર્વ આ એક જ આપની દ્રષ્ટિ અને ભાવનાનો સ્થાયી વિષય હતો. આપશ્રીની દ્રષ્ટિમાં શ્રીકૃષ્ણ સીવાય બીજા કોઈનું સ્થાન નથી, અને તેથી જ ત્રણેય વખતની પૃથ્વી પરિક્રમામાંના સકલ તિર્થોના દેવતાનું પૂજન શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂપના જ દર્શન કરી કર્યું છે.

આ નામ "વૈરાગ્ય-ધર્મ" - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : ૧ શ્રીમહાલક્ષ્મીજી શ્રીઆચાર્યજીના ચરણારવિંદની સેવા કરે છે.

૨ શ્રીઆચાર્યજી જીવણદાસને અભયદાન આપે છે.

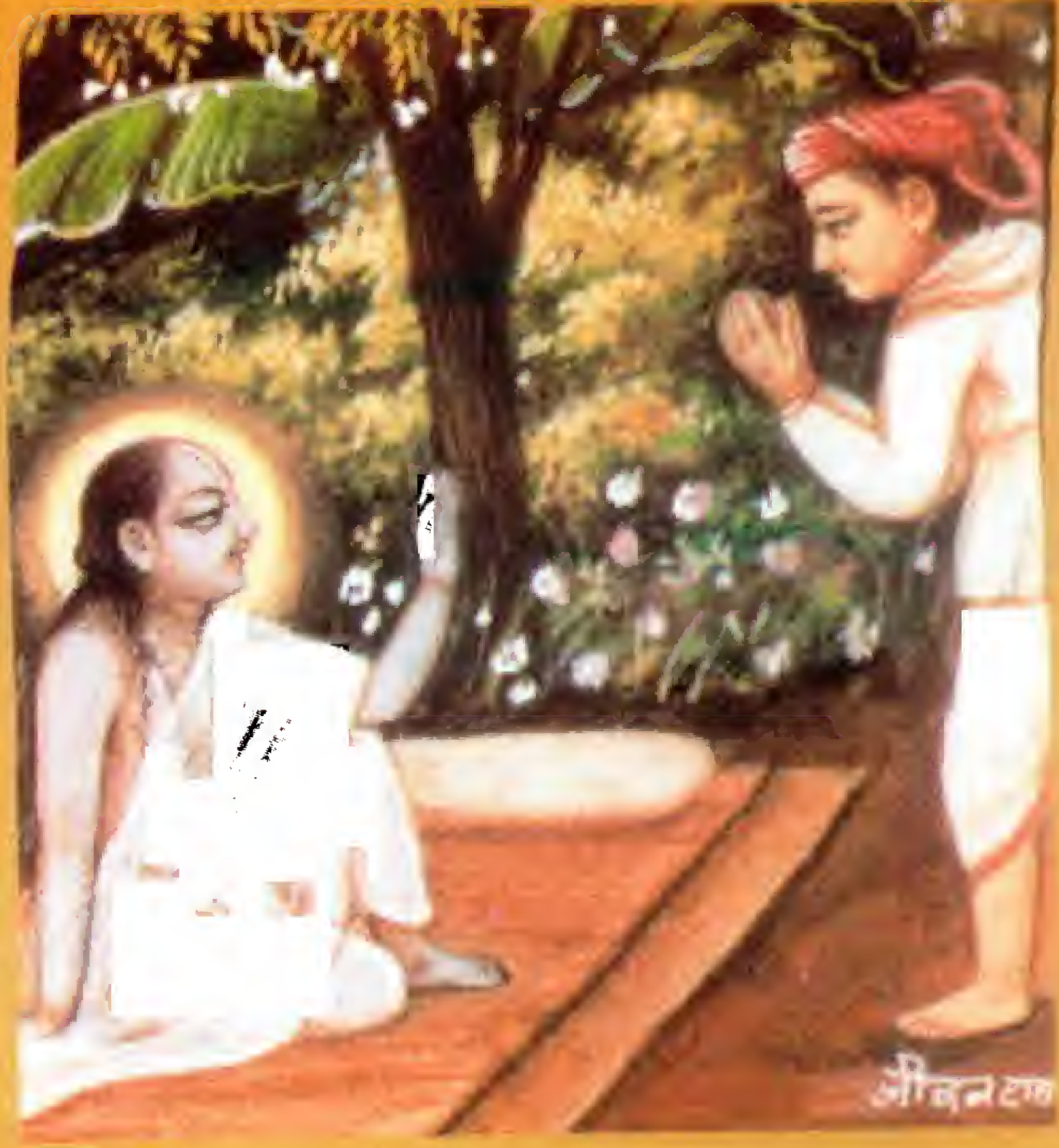
નીચે : ઠહાના નારાયણદાસને આપના પ્રતાપબળે બંદીખાનેથી મુક્તિ મળે છે.

નામ-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી સ્વયં પતિ સ્વરૂપ હોવાને કારણે સેવકોને ઐહિક પારલૌકિકનું પણ દાન કરે છે તે સમજાવવા "પારલૌકિકૈહિકદાનકૃત્" નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

पतिव्रतापतये नमः

॥ ६६ ॥

श्री सर्वोत्तम

पारलौकिकैहिकदानकृते नमः

॥ ६७ ॥

“પારલૌકિકૈહિકદાનકૃત્”

શ્રીઆચાર્યજી આલોક અને પરલોક બંનેનું દાન કરવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્તોને પરલોક સંબંધી એટલે ભગવદ પ્રાપ્તિ સંબંધી ફળ અને અને આલોકનું ફળ એટલે ભગવદ્સેવામાં ઉપયોગી દ્રવ્યાદિનું પણ દાન શ્રીઆચાર્યજી કરે છે. અદ્રષ્ટ એટલે પ્રારબ્ધ-કાળ-કર્મ સ્વભાવ આધીન બાધાઓનો અહિં સંબંધ નથી કારણકે ભક્તિના વેગમાં અદ્રષ્ટાદિના અંતરાયો તણાઈ જાય છે.

આપશ્રીએ જગદીશપુરી પાસે રહેતા નરહરિદાસ ગોડીયા બ્રાહ્મણને ઐહિક અને પારલૌકિક બંનેનું દાન કર્યું હતું. સમુદ્રમાંથી દ્રવ્ય અપાવીને લૌકિક દાન કર્યું હતું. સમુદ્રમાંથી મદનમોહનજીનું સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરાવી પારલૌકિક દાન આપી શ્રીએ કરી પોતાનું સામર્થ્ય જણાવ્યું હતું. કાશીના શેઠ પરસોત્તમદાસને તેઓના ઘરનો પાયો ખોદતાં કરોડો રૂપીયાની સંપત્તિ, વૃદ્ધાવસ્થા થવા છતાં નવયૌવનનું ઐહિક ભૌતિકદાન, મહાદેવજી તેઓને ઘેર પધારી મહાપ્રસાદની યાચના કરે તે ઐહિક આધ્યાત્મિક દાન, અને નંદમહોત્સવના ઉત્સવમાં નંદરાયજી, જશોદાજી ગોપીગ્વાલ સાક્ષાત્ સ્વરૂપાત્મક પધાર્યા એ ઐહિક આધિદૈવિક દાન શ્રીઆચાર્યજીએ કર્યું હતું. અને પારલૌકિક દાનમાં તો શેઠના સેવ્ય સ્વરૂપ શ્રીમદનમોહનજીની સેવામાં શેઠને શ્રીમહાપ્રભુજીના રસાત્મક સ્વરૂપ નો નિરંતર અનુભવ થતો હતો. અન્ય ભક્તોને પણ આપશ્રીએ બંને પ્રકારનાં દાન કર્યાં છે.

આ નામ ‘ધર્મી’ - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ઉંપર : જગદીશપુરીના સમુદ્રતટે નરહરિદાસ ગોડીઆને દ્રવ્ય મળી રહ્યું છે.

નીચે : એજ સમુદ્રમાંથી પ્રાપ્ત થયેલા શ્રીમદનમોહનજી યુગલ સ્વરૂપને આપશ્રી પધરાવી આપે છે.

નામ-સંગતિ

આવું અપ્રતિમદાન શ્રીઆચાર્યજી કોને અને ક્યારે કરે છે? તે સમજાવવા “નિગૂઢહૃદયઃ” નામ કહેવામાં આવે છે.

“પારલૌકિકૈહિકદાનકૃત્”

શ્રીઆચાર્યજી આલોક અને પરલોક બંનેનું દાન કરવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્તોને પરલોક સંબંધી એટલે ભગવદ પ્રાપ્તિ સંબંધી ફળ અને અને આલોકનું ફળ એટલે ભગવદ્સેવામાં ઉપયોગી દ્રવ્યાદિનું પણ દાન શ્રીઆચાર્યજી કરે છે. અદ્રષ્ટ એટલે પ્રારબ્ધ-કાળ-કર્મ સ્વભાવ આધીન બાધાઓનો અહિં સંબંધ નથી કારણકે ભક્તિના વેગમાં અદ્રષ્ટાદિના અંતરાયો તણાઈ જાય છે.

આપશ્રીએ જગદીશપુરી પાસે રહેતા નરહરિદાસ ગોડીયા બ્રાહ્મણને ઐહિક અને પારલૌકિક બંનેનું દાન કર્યું હતું સમુદ્રમાંથી દ્રવ્ય અપાવીને લૌકિક દાન કર્યું હતું સમુદ્રમાંથી મદનમોહનજીનું સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરાવી પારલૌકિક દાન આપી શ્રીએ કરી પોતાનું સામર્થ્ય જણાવ્યું હતું. કાશીના શેઠ પરસોત્તમદાસને તેઓના ઘરનો પાયો ખોદતાં કરોડો રૂપીયાની સંપત્તિ, વૃદ્ધાવસ્થા થવા છતાં નવયૌવનનું ઐહિક ભૌતિકદાન, મહાદેવજી તેઓને ઘેર પધારી મહાપ્રસાદની યાચના કરે તે ઐહિક આધ્યાત્મિક દાન, અને નંદમહોત્સવના ઉત્સવમાં નંદરાયજી, જશોદાજી ગોપીગ્વાલ સાક્ષાત્ સ્વરૂપાત્મક પધાર્યા એ ઐહિક આધિદૈવિક દાન શ્રીઆચાર્યજીએ કર્યું હતું. અને પારલૌકિક દાનમાં તો શેઠના સેવ્ય સ્વરૂપ શ્રીમદનમોહનજીની સેવામાં શેઠને શ્રીમહાપ્રભુજીના રસાત્મક સ્વરૂપ નો નિરંતર અનુભવ થતો હતો. અન્ય ભક્તોને પણ આપશ્રીએ બંને પ્રકારનાં દાન કર્યાં છે.

આ નામ ‘ધર્મી’ - સૂચક છે.

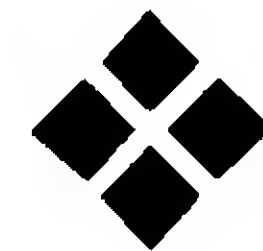
ચિત્ર-પરિચય

ઉંપર : જગદીશપુરીના સમુદ્રતટે નરહરિદાસ ગોડીઆને દ્રવ્ય મળી રહ્યું છે.

નીચે : એજ સમુદ્રમાંથી પ્રાપ્ત થયેલા શ્રીમદનમોહનજી યુગલ સ્વરૂપને આપશ્રી પધરાવી આપે છે.

નામ-સંગતિ

આવું અપ્રતિમદાન શ્રીઆચાર્યજી કોને અને ક્યારે કરે છે? તે સમજાવવા “નિગૂઢહૃદયઃ” નામ કહેવામાં આવે છે.

“નિગૂઢહૃદયઃ”

શ્રીઆચાર્યજી નિગૂઢ-હૃદય વાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી ભક્તોને ઐહિક પારલૌકિક આદિનું દાન ક્યારે અને કેવું કરશે તે આપના હૃદયની વાત કોઈ જાણવા સમર્થ નથી. જેવી રીતે ઈશ્વરની ઈચ્છા સ્વતંત્ર અને અનિયંત્રિત હોવાથી જાણી શકાતી નથી તેવી રીતે શ્રીઆચાર્યજીની ઈચ્છા સ્વતંત્ર છે. અને કોઈ નિયમોના બંધનમાં આવતી નથી.

શ્રીઆચાર્યજી બદ્રિમાશ્રમ અને વ્યાસાશ્રમ પધાર્યા ત્યારે કૃષ્ણદાસની દાસત્વ ભક્તિથી પ્રસન્ન થઈ આપે વરદાન આપ્યું હતું અને વ્યાસજીને યુગલ ગીતનો શ્લોક વામબાહુકૃતવામકપોલો વલ્ગિતશ્ચૂરઘરપિત વેણુમ્ ની વ્યાખ્યા ત્રણ દિવસ સુધી કરી. જેમાં આપશ્રીએ પોતાના હૃદયના નિગૂઢભાવોનું નિરૂપણ કર્યું, આ આપનું નિગૂઢ હૃદય હોવાનું સૂચન કરે છે.

આ નામ “ઐશ્વર્ય-ધર્મ” સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : વ્યાસાશ્રમમાં શ્રીઆચાર્યજી શ્રીવ્યાસજી ને મળે છે.

નીચે : શ્રીબદ્રિનાથજીને શ્રીઆચાર્યજી મળે છે. વ્યાસજી તથા કૃષ્ણદાસ મેઘન પણ સાથે છે.

નામ-સંગતિ

આવા નિગૂઢ હૃદયનો ભાવ આપશ્રી કોને કરે છે તે જણાવવા “અનન્યભક્તેષુ જ્ઞાપિતાશ્રયઃ” નામ પ્રગટ કરે છે.

श्री सर्वोत्तम

निगूढहृदयाय नमः

॥ ६८ ॥

श्री सर्वोत्तम

अनन्यभक्तेषु ज्ञापिताशयाय नमः

“અનન્યભક્તેષુજ્ઞાપિતાશયઃ”

શ્રીઆચાર્યજી પોતાના અનન્ય ભક્તોને પોતાનો હૃદયગત્
ભાવ-આશય જણાવવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી જ્યારે અનન્ય ભક્તો ઉપર ખાસ કૃપા કરવા
ઈચ્છે છે. ત્યારે પોતાના હૃદયનો આશય તેઓને જણાવે છે.

આવો આશય એક વખત આપશ્રી એક રાત પોઢયા હતા.
તે વખતે આપશ્રીને મનમાં વિચાર આવ્યો કે અત્યારે જો મમરા
મળી આવે તો શ્રી ઠાકોરજીને ભોગ ધરીએ. શ્રીઆચાર્યજીએ કૃપા
કરી. કૃષ્ણદાસે રાત્રિના સમયમાં જ ગંગાસાગર તરીતે એક
ખેતરવાળા પાસે તે જ વખતે લીલી ડાંગર સેકાવીને મમરા
તૈયાર કરાવ્યા. પાછા તરીને કૃષ્ણદાસ આ પાર આવ્યા.
શ્રીઆચાર્યજીએ જગાડી ઠાકોરજીને ભોગ ધરાવવા માટે મમરા
આપશ્રીની સન્મુખ મૂક્યા. આ જોઈ શ્રીઆચાર્યજી બહુ જ પ્રસન્ન
થયા.

આ પ્રકારે આપના નિગૂઢ હૃદયના આશયનું જ્ઞાન અનન્ય
ભક્તોને અને ગુઢ હૃદયના આશયનું જ્ઞાન અનન્ય ભક્તોને
શ્રીઆચાર્યજી જણાવે છે.

આ નામ ‘વીર્ય-ધર્મ’ - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : ૧ શ્રીઆચાર્યજીપોઢયા છે.

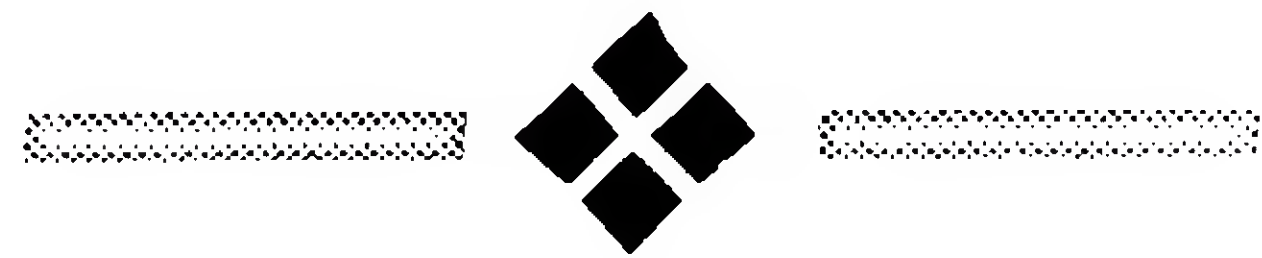
૨ શ્રીકૃષ્ણદાસ મેઘન તરીને ગંગા પાર જઈ રહ્યા છે.

નીચે : ૧ મમરા લાવ્યા પછી શ્રીઆચાર્યજીને જગાવે છે.

૨ શ્રીઆચાર્યજી પ્રસન્ન થઈ વરદાન આપે છે.

નામ-સંગતિ

કદાચિત્ અજ્ઞાનતા વશ બની જે જીવો ઉપાસના આદિ
માર્ગોમાં ભક્તિમાર્ગ સમાવિષ્ટ છે એવી કુતર્કના કરે તેવા જીવાને
આપ કૃપા કરી શી રીતે છોડાવે છે તે જણાવવા
“ઉપાસનાદિમાર્ગાતિમુગ્ધમોહનિવારકઃ” નામ કહે છે.

“ઉપાસનાદિમાર્ગાતિમુઘ્ધમોહનિવારકઃ”

ઉપાસનાદિ માર્ગો થી અતિ મુઘ્ધ થયેલા જીવોના મોહનું
નિવારણ કરવાવાળા શ્રીઆચાર્યજી છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

કેટલાક દેવી જીવો અતિભોજપણથી, અજ્ઞાનથી અથવા
દુઃસંગ દોષથી દોરવાઈ જઈ ઉપાસના, પુજા માર્ગની કૃતિઓ દેખી
તેમાંજ ભક્તિમાર્ગની ભ્રાન્તિ કરે છે. તેવા જીવોનો આપશ્રી મોહ
દૂર કરી ભક્તિમાર્ગનો સાચો ઉપદેશ આપી શરણે લે છે.

ગુજરાતના સાચોરા પુરુષોત્તમ જોષી પહેલા ઉપાસના
પ્રજામાર્ગમાં પ્રવૃત્ત હતા. તેમનો આપશ્રીએ મોહ દૂર કરી શરણે
લીધા અને “ભક્તિવર્દિનીગ્રન્થ” સાંભળાવી સેવામાર્ગમાં જોડ્યા.

આ નામ ‘યજ્ઞ-ધર્મ’ - સૂચક છે.

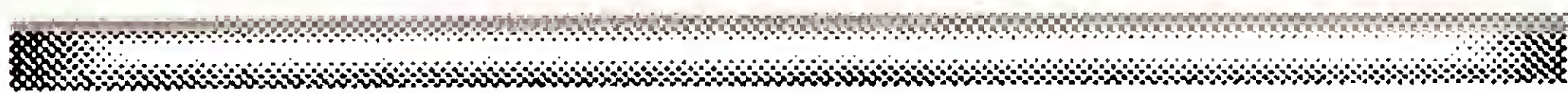
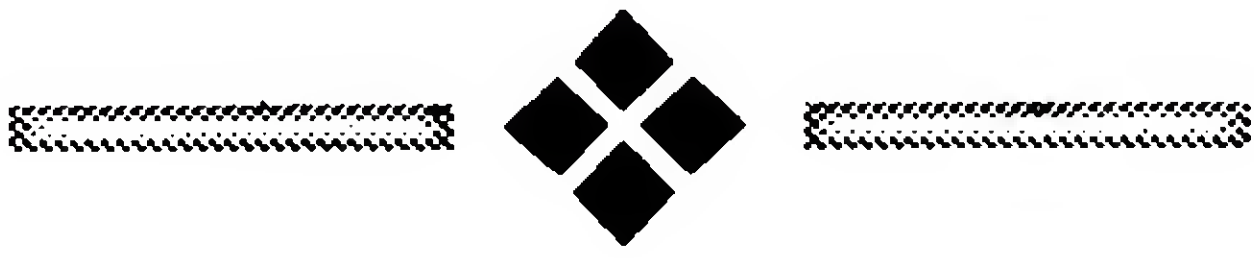
ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : ગુજરાતના એક ગામમાં શ્રીઆચાર્યજી તળાવ કિનારે
સંઘ્યા વંદન કરે છે અને પુરુષોત્તમ જોષી શરણે લેવાની
આપશ્રી ને પ્રાર્થના કરે છે.

નીચે : શરણે આવ્યા બાદ ‘ભક્તિવર્દિની’ નો ઉપદેશ સાંભળી
પુરુષોત્તમ જોષી શ્રીઆચાર્યજીને સાષ્ટાંગ દંડવત્ કરે
છે.

નામ-સંગતિ

કેવળ ભક્તિમાર્ગના ઉપદેશથી જ મોહ કેવી રીતે દૂર
થાય છે તે સમજાવવા “ભક્તિમાર્ગે સર્વમાર્ગ
વૈલક્ષણ્યાનુભૂતિકૃત્” નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

उपासनादिमार्गातिगुग्धमोहनितारकाय नमः

॥ ७० ॥

श्री सर्वोत्तम

अवितमार्गे सर्वमार्गवैलक्षण्यानुभूतिकृते नमः

ભક્તિમાર્ગે સર્વમાર્ગવેલક્ષણ્યાનુભૂતિફલ

પુષ્ટિ ભક્તિમાર્ગમાં અન્ય માર્ગો કરતાં વિલક્ષણતા છે એવો અનુભવ શ્રીઆચાર્યજી કરાવવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

કેવળ સમજાવવા માત્રથી અજ્ઞાનનું સંપૂર્ણ નિવારણ થતું નથી અને તેથી શ્રીઆચાર્યજી ઉપાસનાદિ માર્ગો કરતાં ભક્તિમાર્ગમાં જે જે વિલક્ષણતાઓ છે તેનો અનુભવ આપશ્રી સેવકોને કરાવે છે. ઉપાસનાયુક્ત મર્યાદા ભક્તિમાર્ગમાં પ્રજભક્તોની વિરહ-તાપવાળી પુષ્ટિ ભક્તિ હોતી નથી. શ્રીઆચાર્યજી આવા ભેદવાળી વિલક્ષણતાઓનો અનુભવ પોતાના સેવકોને કરાવે છે

આપશ્રીએ ગદાધરદાસ કપિલને શરણે લઈ ને અવ્યાવૃત્ત ભાવવાળી પુષ્ટિ ભક્તિનો ઉપદેશ આપી ગીતાજીમાં ભગવાનને કહેલ "પત્રં પુષ્પં તોયં યોમે ભક્ત્યા પ્રયત્છતિ" નો પુષ્ટિભક્તિ અનુસાર વિલક્ષણ અનુભવ ગદાધરદાસને કરાવ્યો.

આ નામ "શ્રી-ધર્મ" - સૂચક છે.

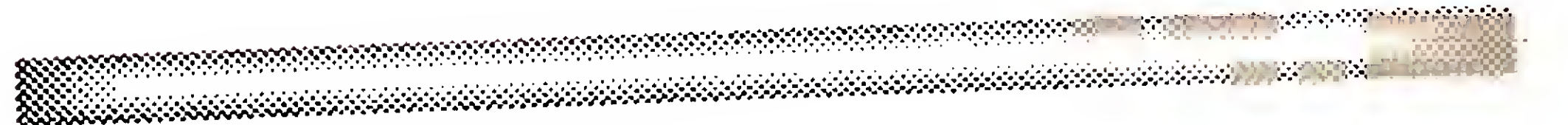
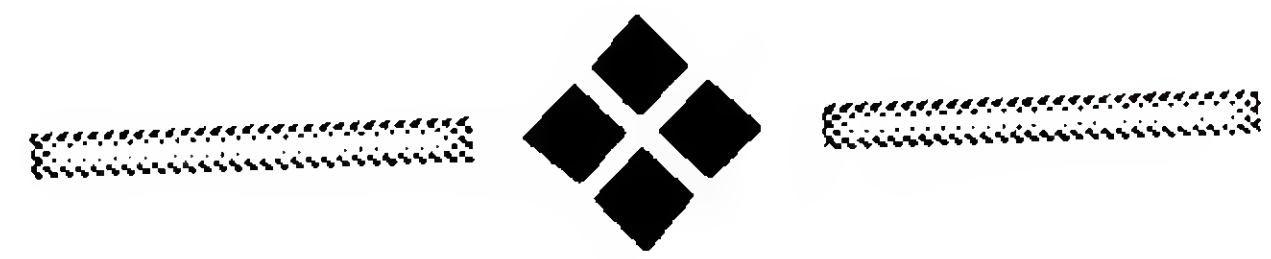
ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : પ્રયાગમાં ગદાધરદાસના કાકા શૈવ પંડિતના પ્રશ્નોનો, શ્રીઆચાર્યજી ઉત્તર આપે છે.

નીચે : આ ઉત્તરોમાં રહેલ સિદ્ધાન્તોનું રહસ્ય સમજી ગદાધરદાસ આપને શરણે આવે છે.

નામ-સંગતિ

ભક્તિમાર્ગમાં પણ શરણ માર્ગનો ઉલ્લેખ છે. તો શરણમાર્ગ અને ભક્તિમાર્ગ એકજ હશે ? તેનું નિરાકરણ કરવા "પ્રયક્ષરણમાર્ગોપદેષ્ટા" નામ કહે છે.

પ્રથક્ શરણમાર્ગોપદેષ્ટા

શ્રીઆચાર્યજી પ્રથક્ શરણ માર્ગનો ઉપદેશ કરવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

ભક્તિમાર્ગના શરણમાર્ગનો અને પુષ્ટિમાર્ગના જુદા પ્રકારના વિશિષ્ટ શરણમાર્ગનો ભેદ સમજાવતો આપશ્રી ઉપદેશ કરો છે. ભક્તિમાર્ગમાં શરણના મર્યાદાશરણ અને પુષ્ટિશરણ એવા બે ભેદ છે. જીવ ભગવાનને શરણે જાય એ મર્યાદાશરણ ભગવાન જીવને શરણે લે તે પુષ્ટિ શરણ છે. મર્યાદા શરણમાર્ગમાં પાપોથી મુક્ત થવાની કામના વાળા જીવો ભગવાનનું શરણ લે છે.

‘સર્વધર્માન્ પરિત્યજ્ય મામેકં શરણં વ્રજ ।

અહં ત્વા સર્વપાપેભ્યો મોક્ષયિष्याમિ મા શુચ ॥’ (ગીતાજી)

આ શ્લોકમાં પ્રથમ પંક્તિમાં સર્વધર્મોનો પરિત્યાગ કરી એક માત્ર ભગવાનને શરણે જવાનો ઉલ્લેખ છે તે ‘પુષ્ટિ શરણ’ નો છે તે બીજી પંક્તિમાં પુષ્ટિ શરણનું સ્વરૂપ, શ્રીઆચાર્યજી ભાગવત દશમસ્કંધ ગોવર્ધનધારણ લીલા પ્રસંગે ભગવાનના વચનોથી બતાવે છે.

તસ્માન્મચ્છરણં ગોષ્ઠં મન્નાથં મત્પરિગ્રહમ્ ।

ગોપાયેસ્ત્વાત્મયોગેન સોઽયં મે વ્રત આહિતઃ ॥

આમાં શરણાગત જીવોની પાપમુક્તિનો ઉલ્લેખ હોતો નથી પરંતુ આ જીવોની સર્વ પ્રકારે રક્ષાનો ભાર ઉપાડવાની પ્રતિજ્ઞા, એ પ્રથક્ શરણમાર્ગના લક્ષણનો આપશ્રી ઉપદેશ કરે છે. મર્યાદાશરણ અને પુષ્ટિશરણનો આવો સૂક્ષ્મભેદ શ્રીઆચાર્યજીએ સમજાવ્યો છે.

આગ્રાના વિષ્ણુદાસ છીપાને શરણે લેતી વખતે આપશ્રીએ આજ્ઞા કરી કે

“તારા જેવા વૈષ્ણવો માટે તો અમો લીલામાંથી ભૂતળ ઉપર આવ્યા છીએ. જીવોને શોધી કાઢી શરણે લેવા પરિક્રમા કરીએ છીએ માયાવાદનું ખંડન કરી ભક્તિ માર્ગનું સ્થાપન કરીએ છીએ,

આ પ્રકારે આપશ્રી પુષ્ટિ શરણનો વિશેષ ઉપદેશ આપવાવાળા છે.

આ નામ “જ્ઞાન-ધર્મ” - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : આગ્રામાં શ્રીઆચાર્યજી પોતાના મુકામ ઉપર બીરાજે છે ત્યાં કૃષ્ણદાસ મેઘન વિષ્ણુદાસ છીપા પાસે છીંટના તાકાઓ મુકાવે છે.

નીચે : શ્રીઆચાર્યજી વિષ્ણુદાસ છીપાને શ્રીચમુનાજી ઉપર પધારી શરણે લે છે.

નામ-સંગતિ

ગીતા ભાગવતમાંના ભગવદ્ વાક્યોમાં કયા કયા વાક્યો કેવા પ્રકારના શરણ માર્ગનો ઉલ્લેખ કરે છે. તે ભેદ શ્રીઆચાર્યજીએ કેવી રીતે જાણ્યો તે સમજાવવા “શ્રીકૃષ્ણદાદવિત્” નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

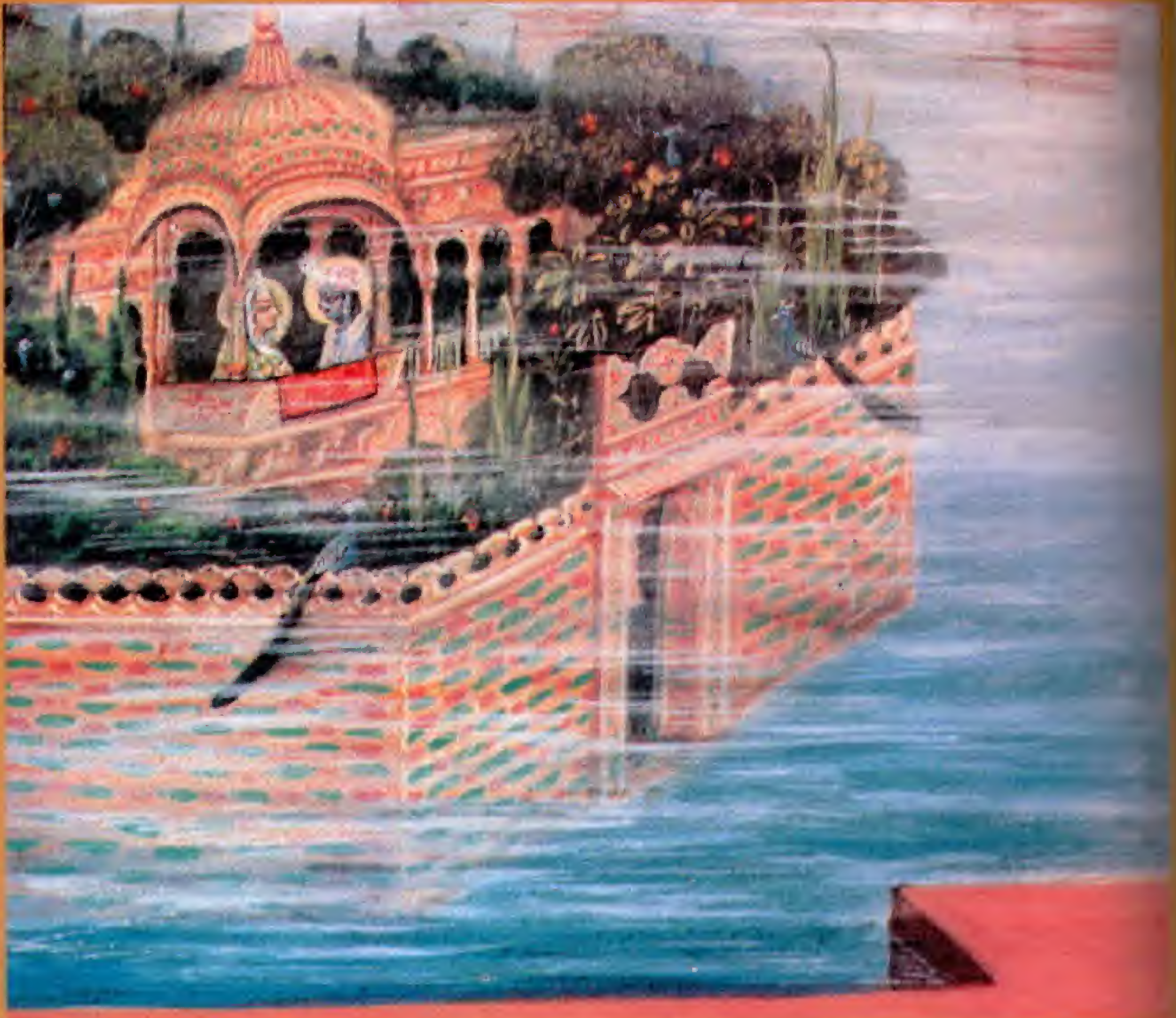

पृथक्शरणमार्गोपदेष्ट्रे नमः

॥ ७२ ॥

श्री सर्वोत्तम

श्रीकृष्णहार्दविदे नमः

॥ ७३ ॥

શ્રીકૃષ્ણહાર્દયવિત્

શ્રીઆચાર્યજી શ્રીકૃષ્ણના હૃદયગત્ ભાવને જાણવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીકૃષ્ણના વાક્યો, ગીતામાં હોય કે ભાગવતમાં હોય અથવા તો ગમે તે ગ્રંથમાં હોય પરંતુ આ વાક્યોનો ભાવ, તેનો ઉદ્દેશ આપશ્રી સમજીને બીજાઓને તેવાજ રૂપમાં સમજાવો છો આ પ્રકારનું સામર્થ્ય અન્ય કોઈમાં નથી. નિત્ય લીલા સ્થળમાં બીરાજતા ભગવાનની જે ઈચ્છા પ્રગટ થાય છે તે આપશ્રી તરફ સમજી લે છે.

એકવાર રાધા કુંડ ઉપર શ્રીકૃષ્ણની ઈચ્છા જાણીને શ્રીઆચાર્યજી રાધાકુંડમાં ચઢીને ઠાકોરજી પાસે પધાર્યા. એક વૈષ્ણવને શ્રીઆચાર્યજી પધારતા હતા તે દર્શન થયાં. દર્શન માત્રમાં મૂર્છા આવી. ત્રીજે દીવસે આપ લીલામાંથી બહાર પધાર્યા અને સર્વ લીલાનો વૃત્તાંત દામોદરદાસ હરસાનીને કહ્યો. આ વૃત્તાંત આપે વર્ણન કર્યું કે રાધાકુંડની અંદર એક દિવ્ય અલૌકિક રત્નજડિત મહેલ છે. ત્યાં સ્વામિનીજી શ્રી ઠાકોરજી સાથે નિત્ય વિહાર કરે છે. શ્રીસ્વામીનીજીએ માન કર્યું હોવાથી ઠાકોરજીના હૃદયનો અભિપ્રાય જાણી શ્રીસ્વામિનીજીને મનાવી તેમણું માન મેં દૂર કર્યું અને મને યુગલ સ્વરૂપના દર્શન થયાં.

આ પ્રકારે શ્રીઆચાર્યજી સર્વત્ર, સર્વ રીતે શ્રીકૃષ્ણના હૃદયને જાણવાવાળા છે.

આનામ "વૈરાગ્ય-ધર્મ" - સૂચક છે.

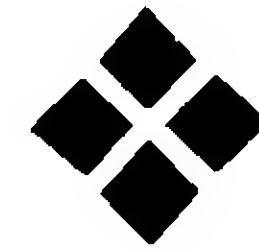
ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : રાધાકુંડની અંદર રત્નજડિત મહેલમાં શ્રીસ્વામિનીજી સહિત શ્રીકૃષ્ણ-

નીચે : શ્રીઆચાર્યજી દામોદરદાસને સર્વ વૃત્તાંત સંભળાવે છે.

નામ-સંગતિ

શ્રીકૃષ્ણના વાક્યોનો અભિપ્રાય જાણવો તો બની શકે પરંતુ લીલાસ્થિત્ શ્રીકૃષ્ણનું હાર્દ આપશ્રી કેવી રીતે જાણી શકો તે સમજાવવા "પ્રતિક્ષ્ણ નિકુંજસ્થલીલાસસુપૂરિતઃ" નામ કહે છે.

પ્રતિક્ષણ નિકુંજસ્થલીલારસસુપૂરિતઃ

શ્રીઆચાર્યજી પ્રતિક્ષણ નિકુંજમાં થતી લીલાના
રસથી પૂર્ણ રહે છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીકૃષ્ણની નિકુંજાદિ લીલાઓજ પુષ્ટિમાર્ગમાં ફલ સ્વરૂપ હોવાથી શ્રીઆચાર્યજી પ્રતિક્ષણ નિકુંજ લીલાઓનોજ અનુભવ કરે છે અને આ લીલારસથી આપ પૂરિત રહો છો. અને તેથી શ્રીકૃષ્ણના હૃદયગત્ ભાવોને આપશ્રી સમજી શકો છો.

એક વખત માનસરોવર ઉપર શ્રીસ્વામિનીજી વિહાર લીલા બાદ આપ જે માન કરે છે તે માનની ભાવના કરતાં માનમાં બીરાજતાં હતા. આ વાત શ્રીઆચાર્યજીએ જાણી ત્યારે આપ નીકુંજમાં પધારી શ્રીસ્વામિનીજીને મનાવી ઠાકોરજી પાસે અર્ધરાત્રીએ પધરાવી આવ્યા. ત્યાંથી આપશ્રી દામોદરદાસ હરસાની પાસે પધાર્યા. દામોદરદાસે આપને અર્ધરાત્રીએ પધારવાનું કારણ પુછતાં માનસરોવરનો પ્રસંગ કહી સંભળાવ્યો.

આ નામ "ધર્મી" સ્વરૂપ છે.

ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : શ્રીઆચાર્યજી નિકુંજમાં શ્રી સ્વામિનીજીને માન મનાવે છે.

નીચે : શ્રીઆચાર્યજી શ્રીસ્વામિનીજીને શ્રીઠાકોરજી પાસે પધરાવે છે.

નામ-સંગતિ

આવા લીલારસથી પરિપૂર્ણ શ્રીઆચાર્યજીના સ્વરૂપનું જ્ઞાન ભક્તોને કેવી રીતે થઈ શકે તે સમજાવવા "તત્કથાસિપ્તચિત્તઃ" નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

प्रतिक्षण निकुंजस्थलीलारससुपूरिताय नमः

॥ ७४ ॥

श्री सर्वोत्तम

तत्कथाक्षिप्तचित्ताय नमः

॥ ७५ ॥

તત્કથાક્ષિપ્તચિત્:

શ્રીઆચાર્યજી શ્રીકૃષ્ણની કથામાં પરોવાયેલા ચિત્તવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

વિશોકા અહની વિન્યુર્માયન્ત્યઃ પ્રિય વેષ્ટિતમ્ ભગવાન શ્રીગોકુલથી મથુરા પધાર્યા ત્યારે ગોપીજનોએ ભગવાનના ચરિત્રના ગુણગાનથી શોક રહિત થઈ દિવસ તથા રાત્રિ ગાળ્યાં, આવું ભગવાનનું વાક્ય છે.

ભગવાનના ગુણો ભગવાનના ધર્મરૂપ છે. ભગવાન પ્રત્યક્ષ ના બીરાજે ત્યારે અધિક વિરહ થાય છે. આ દશામાં જીવન ભગવદ્ કથાથી ટકે છે તવ કથામૃતં તત્પજીવનમ્ માં નિરૂપણ છે. ભગવાન ગુણી છે. તેમની કથા ગુણ છે. બંને અભેદ છે. શ્રીમદભાગવત એકાદશ સ્કંધમાં કહ્યું છે કે ચદૃષ્ટ્યા મત્કથાદૌ જાતશ્રદ્ધસ્તુ યઃ પુશ્નાન્ ભવિતયોગોઽસ્ય સિદ્ધિદઃ આ પ્રમાણે ભગવદ્ધર્મ અને ભગવાન બંનનું સામર્થ્ય સમાન છે. ભગવદરૂપ છે. ભાષ્યમાં પ્રકાશયત્વાદ વા તેજસ્ત્વાત્ સૂર્યના પ્રકાશથી જેમ સૂર્ય ભિન્ન નથી. તેમ બ્રહ્મના ધર્મો બ્રહ્મથી જુદા નથી. સન્સાસનિર્ણયમાં કહ્યું છે કે ગુણાસ્તુ સંગ્રહિત્યાત્ જીવનાર્થ ભવન્તિ હિ પ્રભુની વિરહ અવસ્થામાં પ્રભુની કથા જીવન ધારણ માટે ઉપયોગી થાય છે.

નિકુંજસ્થ ભગવાન અને ભક્તોની લીલારસના અનુભવવાળી કથામાં શ્રીઆચાર્યજીનું ચિત્ત નિરંતર પરોવાયેલું જ રહે છે. આપશ્રી યથાધિકારે શ્રોતાઓને આ નિકુંજ લીલાનો અનુભવ કરાવો છો.

એક સમય નંદગામ પાસે ઉદ્ધવક્યારીમાં જ્યારે આપશ્રીને ઉદ્ધવજીનો સાક્ષાત્કાર થયો ત્યારે આપશ્રીને ભમરગીતના એક શ્લોકની વ્યાખ્યા ત્રણ દિવસ સુધી સંભળાવી. આપશ્રીનું ભગવદલીલા કથામાં નિત્ય નિમગ્ન ચિત્ત છે તેનું આ પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણ છે.

આ નામ 'ઐશ્વર્ય-ધર્મ' - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ઉદ્ધવક્યારીમાં આપશ્રી ઉદ્ધવજીને ભમરગીતની વ્યાખ્યા સંભળાવે છે.

નામ-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી નિરંતર ભગવલ્લીલા રસની જ કથા સંભળાવે છે ? સમજાવવા "તદિસ્મૃતાન્યઃ" નામ કહે છે.

તદ્વિસ્મૃતાન્યઃ

શ્રીઆચાર્યજીને ભગવદ્લીલા કથા સિવાયના અન્ય પદાર્થોની સ્મૃતિ રહેતી નથી.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

જે વાતમાં ભગવત્ સંબંધ ન હોય તે વાત શ્રીઆચાર્યજી પોતે જ ભુલી જાય છે. અને ભગવદ્દરસની કથા કહી બીજી અન્ય વાતોની વિસ્મૃતિ કરાવે છે. અથવા તો જ્યારે જ્યારે ભગવદ્લીલા રસાવિષ્ટ ચિત્ત બની જાય છે. ત્યારે ત્યારે આપશ્રીને અન્ય યાવત્ દેહાદિ ધર્મોની પણ વિસ્મૃતિ થાય છે. કનૌજના પરમાનંદદાસજીએ "હરિ તેરી લીલાકી સુધ આવે" એ પદ ગાયું. ત્યારે ત્યારે સાંભળતા માત્રમાં જ આપશ્રી મૂર્છિત બન્યા હતા. તેવી રીતે દ્વારકામાં શ્રીઆચાર્યજી ગોવિંદ દુબેને એક વખત કથા સભળાવતા હતા ત્યાં શ્રીરણછોડજી પધારી ગોવિંદ દુબે સાથે વાતો કરવા લાગ્યા. આપની રસમય કથાનાં વિક્ષેપ થયો જાણી આપ ગોવિંદ દુબે ઉપર અપ્રસન્ન થયા અને કથા બંધ કરી:

શ્રીઆચાર્યજી બદરિકાશ્રમ થઈ વ્યાસાશ્રમ પધાર્યા. ત્યાં શ્રી વ્યાસજીને જ કહ્યું કે આપની આજ્ઞાનુસાર શ્રીભાગવતટીકાનું કાર્ય મેં કર્યું છે. પરંતુ ભ્રમરગીતના પ્રસંગમાં "ભવતીનાં વિયોગો મેં નહિ સર્વાત્મના ક્વચિત્ પછીનો ખૂટતો અડધો શ્લોક આત્મત્વાત્ ભક્તવશ્યત્વાત સ્વભાવત્ નો મેં ઉમેરો કરી પુરો કર્યો છે અને તે ઉપર વિતરણ પણ કર્યું છે. આપ આપની અનુમતિ જણાવો. શ્રીવ્યાસજીએ બહુ પ્રસન્ન થઈ કહ્યું કે મારા અધુરા રહી ગયેલા શ્લોકને આપે પૂર્ણ કર્યો તે બરોબર છે.

આ પ્રકારે આપશ્રી નિરંતર કેવલ ભગવદ્ લીલાના અનુસંધાનમાં રહે અને તેથી બીજું સર્વ વિસ્મરણ તેઓને થાય છે.

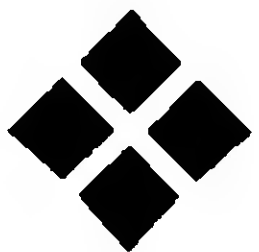
આ નામ "વીર્ય-ધર્મ" - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

વ્યાસાશ્રમમાં શ્રીવ્યાસજી સાથે ભાગવત વિષયની શ્રીઆચાર્યજી ચર્ચા વાર્તા કરે છે.

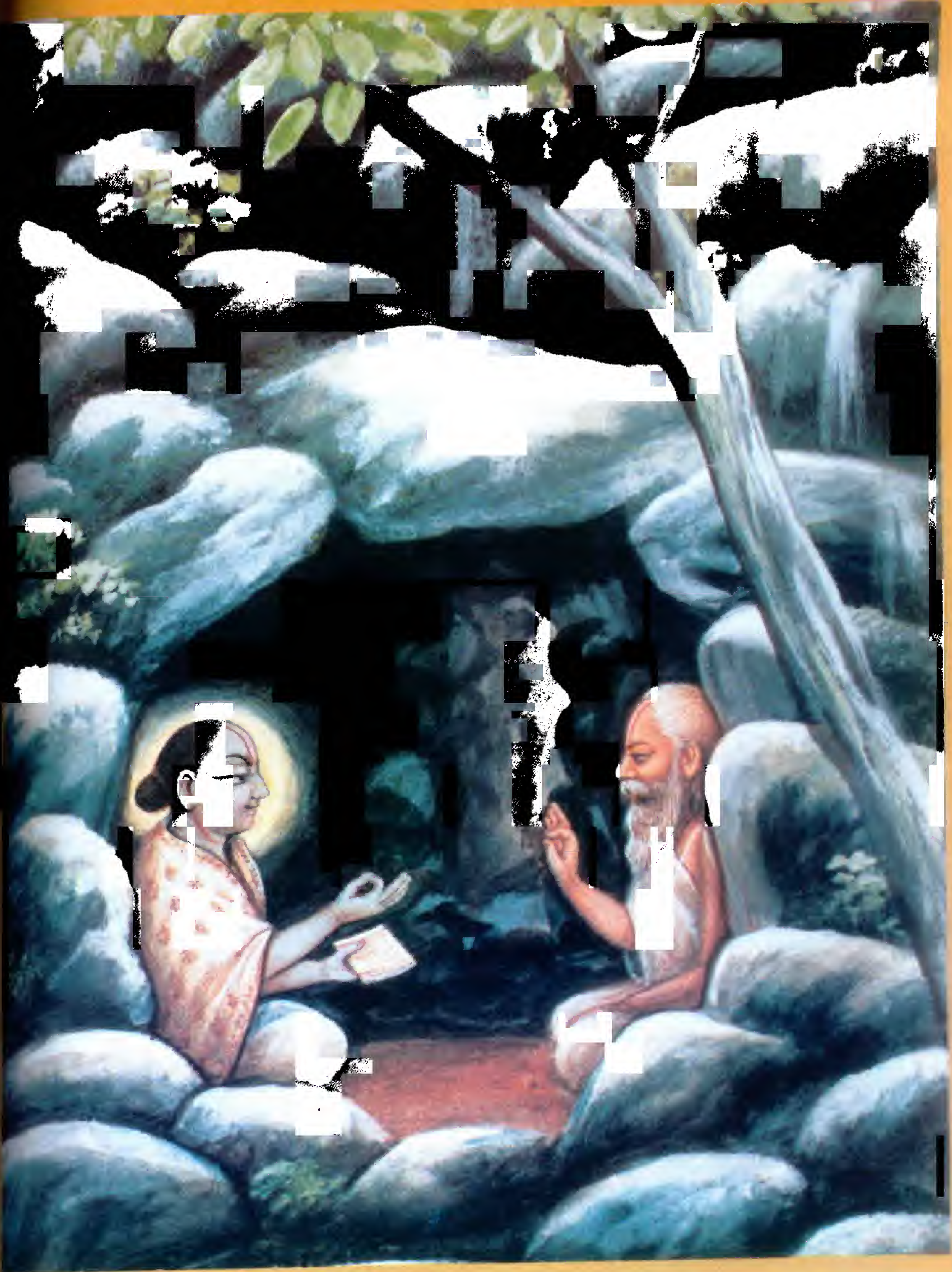
નામ-સંગતિ

નિકુંજસ્થિત ગોપીજનોની કથામાં જ આપની આવી પ્રબળ અભિરૂચી હોવાના કારણમાં "વ્રજપ્રિયઃ" નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

तद्विस्मृतान्याय नमः

॥ ७६ ॥

श्री सर्वोत्तम

ब्रजप्रियाय नमः

॥ ७७ ॥

વજ્રપ્રિય:

શ્રીઆચાર્યજીને વ્રજ પ્રિય છે.

અર્ચ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજીને વ્રજ અત્યંત પ્રિય હોવાના કારણે વ્રજ સંબંધ નિકુંજ લીલા વાળી કથામાં ઓતપ્રોત થવાથી આપશ્રી અન્ય વાર્તાઓ ભુલી જાવ છે. લીલા કથાથી વ્રજના નિઃસાધન ફલાત્મક સ્વરૂપનું આપશ્રીને સદા ચિન્તન રહે છે.

કાલ પ્રભાવે વ્રજના જે અલૌકિક સ્થળો અપ્રગટ હતા તે સ્થળોને આપશ્રીએ પુનઃ પ્રગટ કર્યા. આપશ્રીએ ગોકુલ, ગોપાલપુર ગામોનું નિર્માણ કર્યું. મથુરા અને વ્રજમંડળની પરિક્રમા કરી. આપશ્રીએ પૃથ્વી પરિક્રમા તો ત્રણ વખત કરી છે, પરંતુ વ્રજ પરિક્રમા કેટલીએ વાર કરી છે. અને તેમા પ્રભુદાસ જલોટા જેવા ભક્તોને સ્વરૂપાત્મક વ્રજનાં દર્શન કરાવ્યાં છે. "વૃક્ષે વૃક્ષે વેણુધારી પત્રે ચતુર્ભુજઃ" એવા સ્વરૂપાત્મક વ્રજના પ્રભુદાસ જલોટાને દર્શન કરાવ્યા.

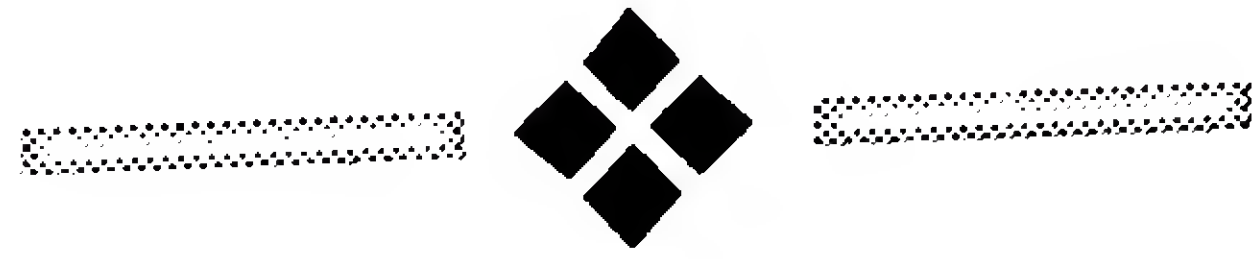
આ નામ "યજ્ઞ-ધર્મ" - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

રાધાકુંડ ઉપર પ્રભુદાસ જલોટાને સ્વરૂપાત્મક વ્રજના શ્રીઆચાર્યજી દર્શન કરાવે છે.

નામ-સંગતિ

આપશ્રીને વ્રજ પ્રિય હોવાથી આપે વ્રજમાં વિશેષ શું કર્યું તે જણાવવા "પ્રિય વ્રજસ્થિતિઃ" નામ કહે છે.

પ્રિય વ્રજસ્થિતિ:

શ્રીઆચાર્યજી આવા પ્રિય વ્રજમાં બિરાજવાવાળા છે.

અર્ચ-ચરિત્ર-સંગતિ

આપને સંપૂર્ણ વ્રજ પ્રિય હોવાથી વ્રજના જુદા જુદા નિવાસ સ્થળો ઉપર બિરાજી શ્રીભાગવત પારાયણ કરી આપશ્રીનો વિશેષ મુકામ તો ગોકુલમાં બડી બેઠકમાં રહેતો હતો. દેવી જીવોના સરળ ઉદ્ધાર માટેની શ્રીઠાકોરજીએ સાક્ષાત્ પ્રગટ થઈ બ્રહ્મસંબંધની આજ્ઞા ગોકુલમાં જ આપને કરી હોવાથી ગોકુલ આપને અત્યંત પ્રિય છે.

ગોકુલ બડી બેઠકમાં એક વાર આપશ્રીએ એક શાલિગ્રામના અનેક શાલિગ્રામોના સ્વરૂપનાં એક વેરાગીને દર્શન કરાવ્યા હતા.

ગજજનધાનની વ્યસન અવસ્થા સિદ્ધ થવાથી શ્રીનવનીતપ્રિયાજીએ ગજજનધાવનને શ્રીઆચાર્યજીને ત્યાં પોતાને પધરાવવાની આજ્ઞા કરી શ્રીનવનીતપ્રિયાજી પધારવાથી શ્રીઆચાર્યજી પોતાની પાસે લઈને પોઢયા આ પ્રમાણે નિત્ય પોઢવાની શ્રીઠાકોરજીની ઈચ્છા હોવા છતાં લોક મર્યાદા સાચવવા શ્રીઆચાર્યજીએ કહ્યું કે "મુઢાનો સર્વ સાજ રાખીને શ્રીસ્વામિનીજી સ્વરૂપથી હું પાસે જ છું." આ પ્રકારે આપની સદાએ પ્રિય વ્રજમાં સ્થિતિ છે.

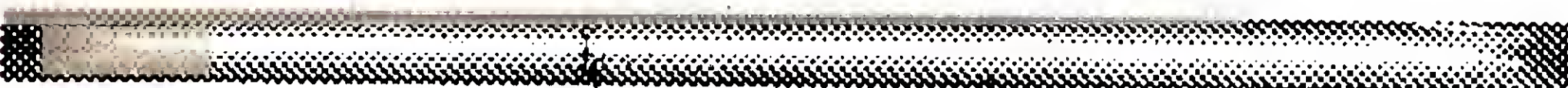
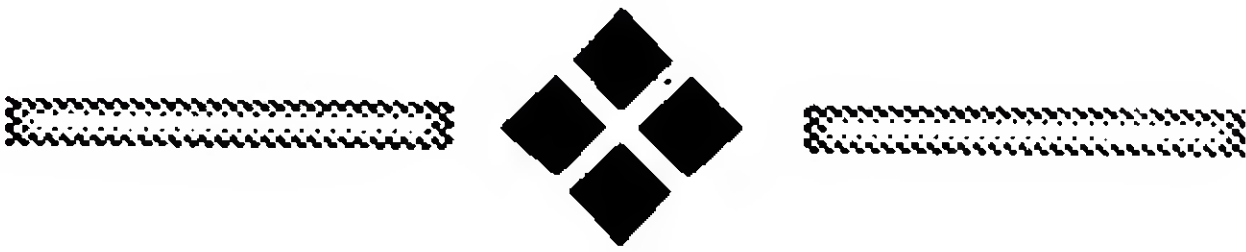
આ નામ "શ્રી-ધર્મ" - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ગોકુલ બડી બેઠકમાં શમિવૃક્ષ ઉપર અનેક શાલિગ્રામ યુક્ત બટુક (થેલી) ને શ્રીઆચાર્યજી બતાવે છે.

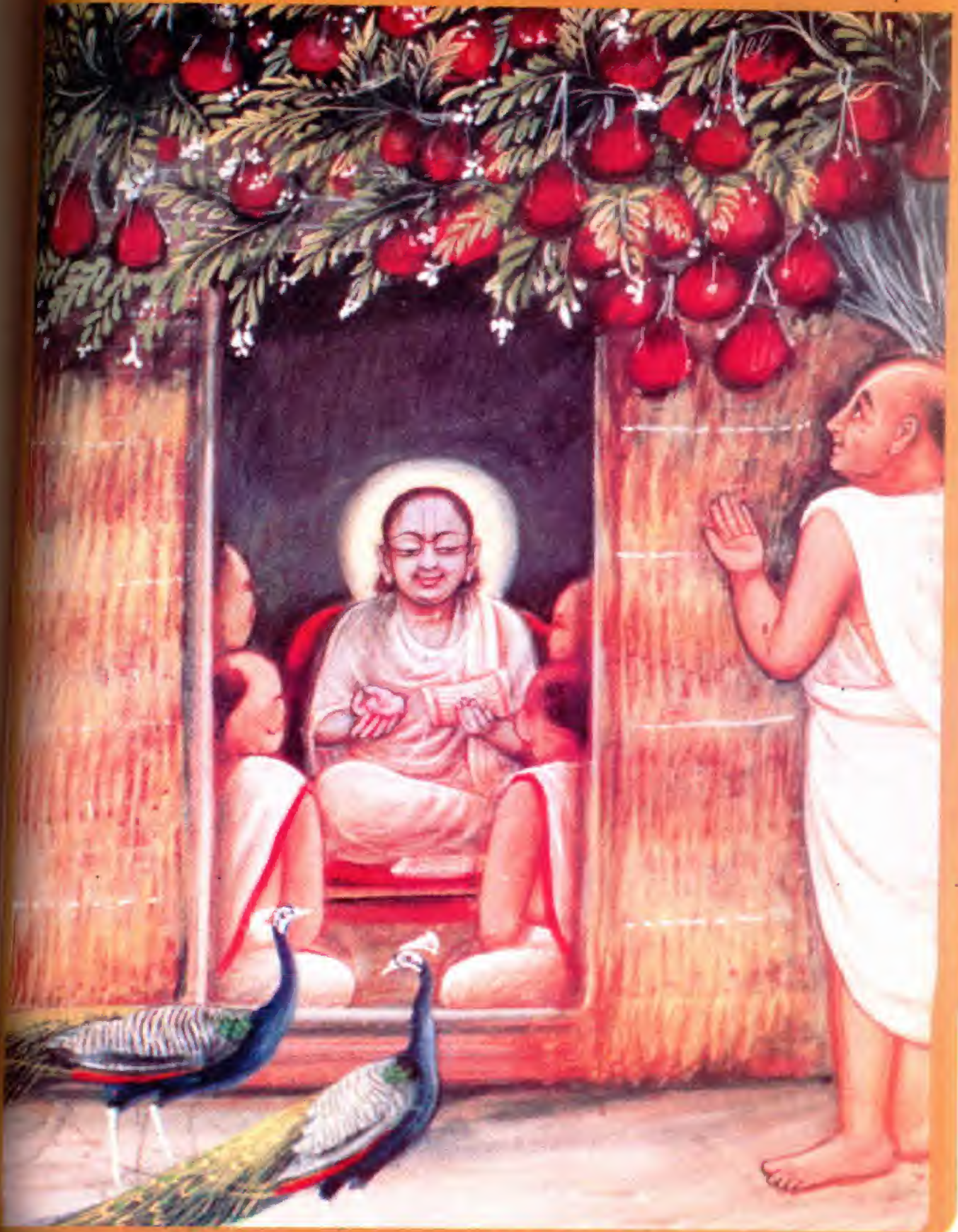
નામ-સંગતિ

વ્રજમાં સ્થિતિ રાખી બિરાજી આપે બીજું શું શું કર્યું તે જણાવવા, "પુષ્ટિલીલાકર્તા" નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

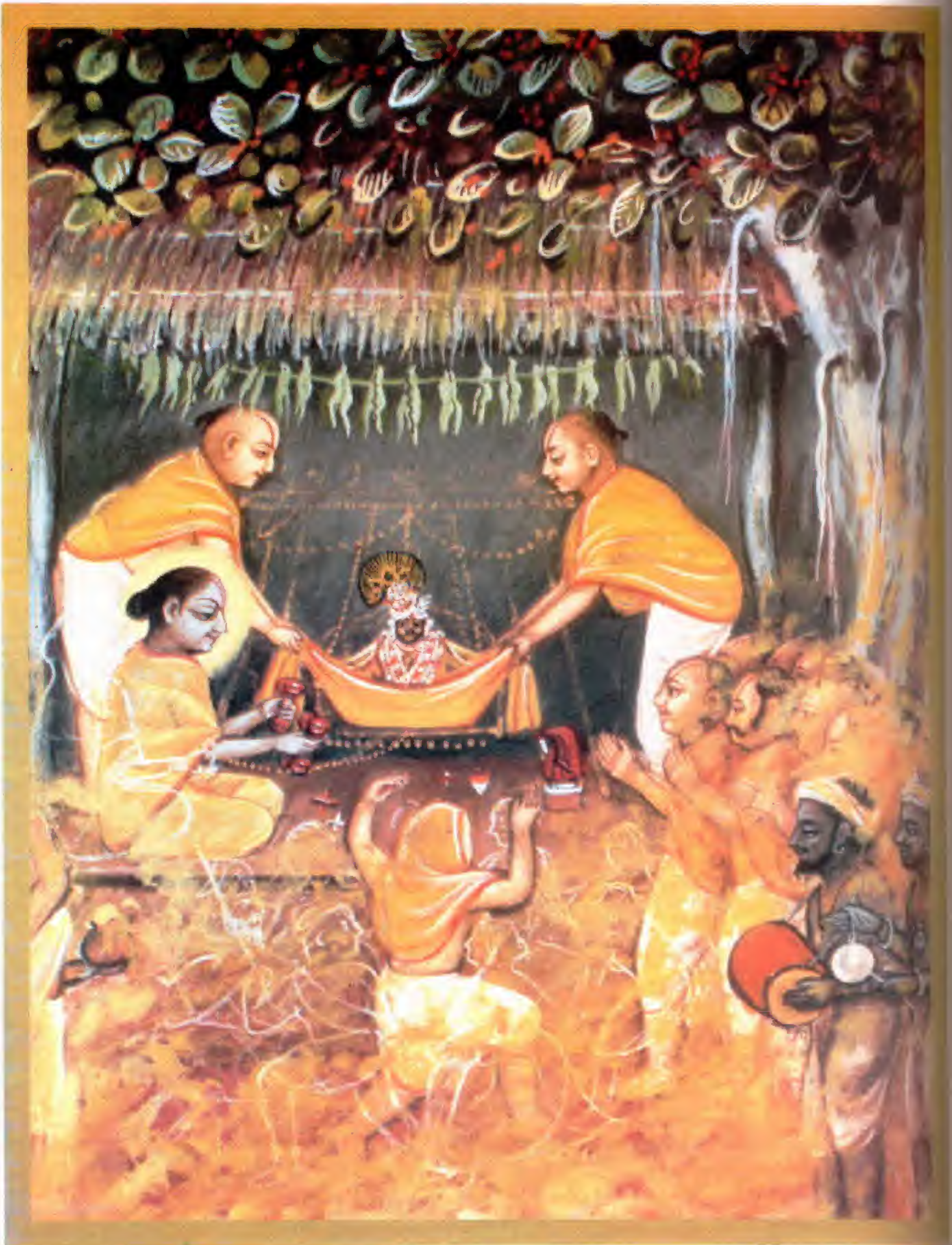

प्रियव्रजस्थितये नमः

॥ ७८ ॥

श्री सर्वोत्तम

पुष्टिलीलाकर्त्रे जमः

॥ ७९ ॥

પુષ્ટિલીલાકર્તા

શ્રીઆચાર્યજી પુષ્ટિલીલા કરવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી ગોકુલમાં બિરાજી પુષ્ટિ લીલા પ્રકટ કરી તેનું અનુસરણ કરે છે. પુષ્ટિ લીલામાં પ્રથમ લીલા જન્માષ્ટમીનો ઉત્સવ છે.

શ્રીઆચાર્યજીએ એક વખત જન્માષ્ટમી ઉત્સવ ઉપર ગોકુલ બડી બેઠકમાં શ્રીનવનીતપ્રિયાજીને પલને ઝુલાવવાનો મનોરથ કર્યો, શ્રીનવનીતપ્રિયાજીને એક વસ્ત્રમાં પધરાવ્યા. વસ્ત્રનો એક છેડો દામોદરદાસ હરસાનીએ પકડયો, બીજો છેડો કૃષ્ણદાસ મેઘને ઝાલ્યો, આ રીતમાં સુવર્ણ સુષ્કુ સુંદર ભાવાત્મક વર્ણના વસ્ત્રમાં શ્રીઆચાર્યજીએ શ્રીનવનીતપ્રિયાજીને ઝુલાવ્યા, ગજજનઘાવને સન્મુખ નૃત્ય કર્યું. ત્યાં હાજર રહેલા તમામ સેવકોને આપે આ વખત દર્શન કરાવી શ્રીનવનીતપ્રિયાજી ગોપી ગ્વાલ વિગેરે સર્વે નંદમહોત્સવ કરી રહ્યા છે તેવો અનુભવ આપશ્રીએ કરાવ્યો.

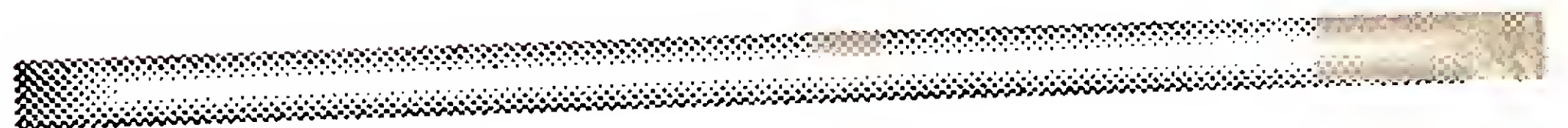
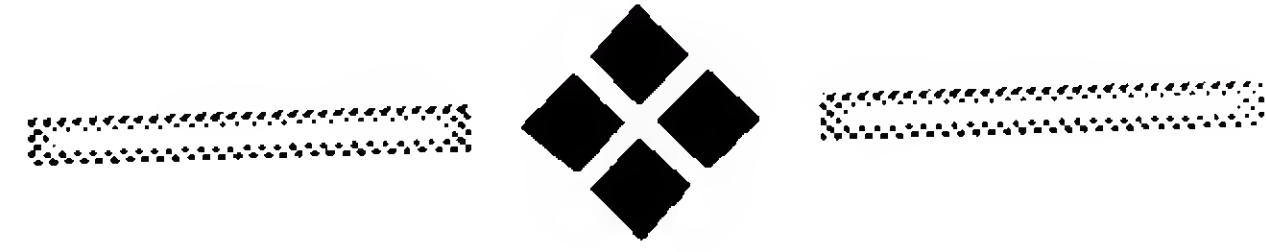
આ નામ "જ્ઞાન-ધર્મ" -સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

શ્રીઆચાર્યજી શ્રીનવનીતપ્રિયાજીને ઝુલાવે છે. દામોદરદાસ હરસાની અને કૃષ્ણદાસ મેઘન વસ્ત્રના બે છેડા પકડેલા દેખાય છે ગજજનઘાવન મધ્યમાં નૃત્ય કરી રહ્યા છે. રેખાંકિત ચિન્હોથી ભાવનાનો અનુભવ સમજાય છે.

નામ-સંગતિ -

આ પુષ્ટિલીલાનો અનુભવે વિશેષ રૂપમાં થવાના કારણમાં "રહ:પ્રિય:" નામ કહે છે.

રહ:પ્રિય:

શ્રીઆચાર્યજીને પુષ્ટિલીલાના અનુભવ માટે એકાન્ત પ્રિય છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજીને પુષ્ટિલીલાના અનુભવ માટે નિરંતર એકાન્ત વધારે પ્રિય છે એટલા માટે પૃથ્વી પરિક્રમામાં જ્યારે બિરાજ્યા છે, આપશ્રીની બેઠકો છે તે કાંતો વનમાં છે, નદી કુવા અથવા સરોવરની પાળે છે, અથવા ગામથી દૂર એકાન્તમાં છે.

પૃથ્વી પરિક્રમાં કરતા માર્ગમાં શ્રીકૃષ્ણચૈતન્ય સાથે વાર્તાલાપમાં શ્રીઆચાર્યજી પોતાના સિદ્ધાંતની વિશેષતા જણાવવા હતું કે "ક્ષણભર પણ જો ભગવદ્ નામથી વિમુખ બને તો તેમા આસુરાવેશ આવી જાય છે." કૃષ્ણદાસ મેઘને પણ આ સાંભળ્યા વિચાર્યું કે આવા ભગવદીયો છે કે જેઓ ક્ષણમાત્ર ભગવદ્નામ છોડતા નથી. માટે શ્રીઆચાર્યજીએ કૃષ્ણદાસ મેઘનના મનની જાણી.

આગળ પધારતાં એક સરોવર ઉપર સઘન વૃક્ષલતા આચ્છાદિત સ્થળમાં આપશ્રીએ રસોઈ કરવા મુકામ કર્યો. કૃષ્ણદાસ મેઘનને પાતળ બનાવવા પાંડડાં લેવા મોકલ્યા તેઓએ સગનવૃક્ષરાજીમાંથી બહાર નીકળી સરોવર કિનારે બેઠેલા એક સિંહને કૃષ્ણદાસે ડરીને ભગવદ્ ઈચ્છાએ જે થવાનું હોય તે થાય એમ સમજી ભગવદ્નામ લેવા માંડ્યું. ભગવદ્નામ સિંહને કાને પડતાં સરોવરમાંથી પાણી પીધું.

પાંડડા લઈ કૃષ્ણદાસ મેઘન શ્રીઆચાર્યજી પાસે આવ્યા ત્યારે આપશ્રીએ તેઓને કહ્યું કે હવે તમારો સંદેહ દૂર થયો કે કૃષ્ણદાસ મેઘન સમજી ન શક્યા ત્યારે આપે આ સર્વ વૃતાંત કહી સાંભળાવ્યો કે આ સિંહ ભગવદ્લીલા સંબંધી છે, અને ભગવદ્નામ લે છે. તરસ્યો થવા છતાં ભગવદ્નામ વિક્ષેપ પડે એ ડરથી પાણી પીતો ન હતો, પરંતુ જ્યારે તમોએ ભગવદ્નામ લે તેણે સાંભળ્યું ત્યારે પાણી પીધું આપશ્રીના વચનો સાંભળી કૃષ્ણદાસ મેઘનનો સંશય દૂર થયો.

પદ્મનાભદાસજી શ્રીઆચાર્યજીના રહ:પ્રિયનું વર્ણન આ રીતે કરે છે.

મધુવન સઘન સ્વરસપુરિત ભ્રુકુટીભાવ સંકુલિત નેહવર

સહજ સુગંધ અદ્ભુત અખંડિત નિબિડતમ ઉભય વિલાસ રાસરસલલિત

લતાનકૃત ગહવત દિનકર દશન પ્રભા દુહું દિશતે વાગધીશ રહેવે કો રહ ઘર

સર્વકાળ ભ્રુકુટીભાવ પરિપૂર્ણ ઉત્તમોત્તમ સ્નેહ વડે રસઘન રસાત્મા ભગવાન મધુવનને, વેણુનાદ દ્વારા સ્વરસ (એકાન્ત રમણ માટેનો સ્થાયીભાવ) સદા સ્થિત રાખવા સિંચન કરી સદા પોષણ કરે છે. આ મધુવનમાં લલિત લતાઓથી લપટાયેલી વૃક્ષઘટાઓ સુશોભિત છે. અલૌકિક સહજ સુગંધિની લપટ છાઈ રહી છે. ત્યાં અદ્ભૂત અલૌકિક અખંડિત રીતે શ્રી વ્રજભક્તો યુગલ સ્વરૂપ રાસાદિક લીલાઓ કરી રહ્યા છે. ભગવાન અને ભક્તોના પરસ્પર વાણી વિલાસજનિત્ હાસ્યાદિક વલ્ગુમંત્રરાસગોષ્ટિ તસ્યાનુરાગ લલિતસ્મિત વલ્ગુમંત્ર લીલાવલોક પરિરંભણ રાસગોષ્ટયામ્ આદિ ભાવોન્દ્રમે ઉદિત દતાવ પ્રભારૂપ દિનકર સૂર્યનો જ્યાં પ્રકાશ છે, એવું શ્રીવાગ્ધીશ શ્રીઆચાર્યજીનું રહ: એકાન્ત ઘર છે.

આ નામ "વૈરાગ્ય-ધર્મ" - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

સરોવરના તીર ઉપર શ્રીઆચાર્યજી બિરાજે છે, અને કૃષ્ણદાસ મેઘન સિંહ પાસે પડેલાં પાંડડાં લઈ આવે છે.

નામ-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજીને જો એકાન્ત જ પ્રિય છે તો ભક્તોને લીલાનો અનુભવ કેવી રીતે કરાવી શકે છે તે જણાવવા "ભક્તેસ્થાપુસ્ત્ર" નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

रुहः प्रियाय नमः

॥ ८० ॥

श्री सर्वोत्तम

भक्तेच्छापूरकाय नमः

॥ ८९ ॥

ભક્તોચ્છાપૂરક :

શ્રીઆચાર્યજી ભક્તોની ઈચ્છા પૂર્ણ કરવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી એકાંતમાં રહેવા છતાં, પોતાના ભક્તોના મનોરથો પૂર્ણ કરે છે. ભક્તોને નિત્ય લીલાનો અનુભવ કરાવે છે.

શ્રીઆચાર્યજી ગિરિરાજની તળેટીમાં ગોવિંદકુંડ ઉપર બિરાજતા હતા. ત્યારે કૃષ્ણદાસ મેઘનને ભગવદ્લીલા સામગ્રીના દર્શનની ઈચ્છા થઈ. શ્રીઆચાર્યજીએ કૃષ્ણદાસના મનની વાતજાણી તેમને કહ્યું કે તમો ગિરિરાજજીની પેલી શિલા ખસેડી અંદર જાઓ, તમોને ત્યાં વ્યાપી વૈકુંઠ અને ત્યાંથી લીલા સામગ્રીનાં દર્શનન થશે. આપશ્રીની આજ્ઞાનુસાર કૃષ્ણદાસે ગિરિરાજજીમાં પ્રવેશ કરી દર્શન કર્યાં.

આ રીતે બીજા ભક્તોના પણ મનોરથો આપશ્રીએ પૂર્ણ કર્યાં છે.

આ નામ "ધર્મી" - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : ગોવિંદકુંડ ઉપર શ્રીઆચાર્યજી કૃષ્ણદાસ મેઘનને સંકેત કરી શિલા બતાવે છે.

નીચે : શ્રીગિરિરાજજી કંદરા અંદર કૃષ્ણદાસ જાય છે અને ભગવદ્ લીલા સામગ્રીનાં દર્શન કરે છે.

નામ-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી ભક્તોની ઈચ્છિત લીલા સામગ્રીનો અનુભવ કરાવે છે. તો ભક્તો શ્રીઆચાર્યજીની લીલાનું રહસ્ય પણ જાણી શકતા હશે તેના સમાધાન માટે "સર્વાજ્ઞાતલીલા" નામ કહે છે.

સર્વાજ્ઞાતલીલા

શ્રીઆચાર્યજીની લીલા બધાથી સમજી શકાય તેવી નથી.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી કોઈપણ કાર્ય કરી રહ્યા છે અથવા શું કરવાના છે તેનું શું રહસ્ય છે ? આ બધું ભક્તો પોતાની ઈચ્છાથી જાણી શકતા નથી.

આપશ્રીના ચરિત્રમાં; આપશ્રીના કાર્યનો ભાવ; ઉદ્દેશ્ય સામાન્ય ભક્તોને સમજવો તો અતિ કઠણ છે. પરંતુ અંતરંગ ભક્તો પણ આપ જણાવે નહિત ત્યાં સુધી સમજી ન શકે.

શ્રીઆચાર્યજીએ ચિત્રકુટમાં કાન્તાનાથ પર્વત ઉપર પોતાના ઠાકોરજી માટે સિદ્ધ કરી રાખેલ ફળ કેળા ગુલાબજળ વિગેરે શ્રી રામચંદ્રજીને આરોગ્યાવ્યું. દામોદરદાસ હરસાનીને સંદેહ થતા આમ કરવાનો પ્રકાર પુછતાં આપશ્રીએ કહ્યું કે શ્રી રામચંદ્રજી પણ મર્યાદા સ્થિત લીલાઓ કરવાવાલા પૂર્ણ પુરુષોત્તમનું જ સ્વરૂપ છે.

આ પ્રકારે આપશ્રીના ચરિત્ર તથા સિદ્ધાન્તમાં કેવી વિશેષતાઓ છે તે કોઈ ભક્ત જાણી શકતા નથી.

આ નામ 'ઐશ્વર્ય-ધર્મ' - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

- ઉપર : શ્રીચિત્રકુટમાં કાન્તાનાથ પર્વત ઉપર શ્રીઆચાર્યજી કથા છે. હનુમાનજી કથા સાંભળવા ઉભા રહ્યા છે.
- મધ્ય : શ્રીઆચાર્યજીને શિખર ઉપર શ્રીરામચંદ્રજી પાસે પધારવા બ્રાહ્મણરૂપમાં હનુમાનજી વિનંતિ કરે છે.
- નીચે : શ્રીઆચાર્યજી રામચંદ્રજીને ફળ આરોગાવે છે.

નામ-સંગતિ

આપ પ્રત્યક્ષમાં બિરાજી જે કાર્ય કરે છે તેને ભક્તો કેમ સમજી ન શકે તે શંકાનું નિવારણ કરવા "અતિ મોહન:" નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

सर्वज्ञातलीलाय नमः

॥ ८२ ॥

श्री सर्वोत्तम

अतिमोहनाय नमः

॥ ८३ ॥

અતિમોહન

શ્રીઆચાર્યજીનું અત્યંત મોહક સ્વરૂપ છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજીના સ્વરૂપને દેખીને જીવ મોહિત થઈ જાય છે. અને તેથી આપની લીલાઓનું જ્ઞાન થતું નથી. આપના અત્યંત મોહન સ્વરૂપની જીવ ઉપર દ્રષ્ટિ પડે છે, ત્યારે તે જીવ મુગ્ધ મોહિત બની જાય અને કોઈ મૂર્તિ સ્વરૂપની સન્મુખ જ્યારે આપશ્રીની દ્રષ્ટિ પડે છે ત્યારે મૂર્તિ સ્વરૂપોમાં ભગવદ્ આવિર્ભાવ થઈ જાય છે.

એક વાર મયુરાના બજારમાં ચઈને શ્રીઆચાર્યજી વિશ્રાંતઘાટ ઉપર પધારતાં હતાં. ત્યારે એક કંસારાની દુકાનમાં ઘણી બધી ઠાકોરજીની મૂર્તિઓ હતી. આ મૂર્તિઓ ઉપર જ્યારે આપની દ્રષ્ટિ પડી ત્યારે આ મૂર્તિઓમાં ભગદાવિર્ભાવ પ્રાપ્ત થયો. અને આ સ્વરૂપો દોડીને શ્રીઆચાર્યજી પાસે પધાર્યા. શ્રીઆચાર્યજીએ બધા સ્વરૂપોને પોતાની ગ્વાલમંડળીમાં રાખ્યાં અને સમયાનુસાર સેવકોને એક એક સ્વરૂપ સેવા માટે પધરાવી આપ્યું.

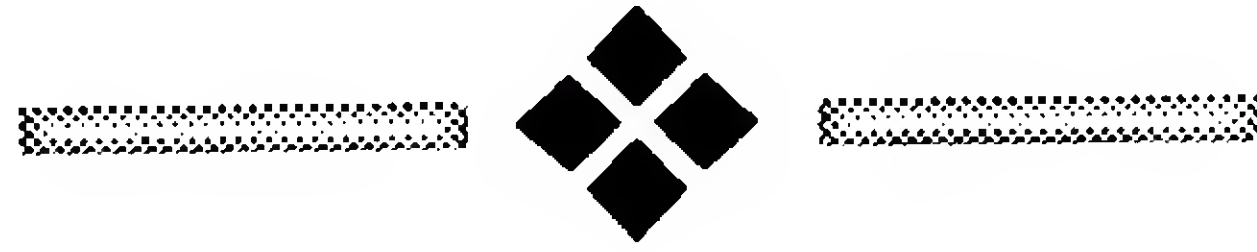
આ નામ "વીર્ય-ધર્મ"- સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

મયુરાના બજારમાંથી શ્રીઆચાર્યજી પધારે છે અને આપશ્રીની દ્રષ્ટિથી ભગવદ્ આવિર્ભાવ પ્રાપ્ત સ્વરૂપો પાછળ આવે છે.

નામ-સંગતિ

આપશ્રી ભક્તોને મોહિત કરીને પણ તેઓ ઉપર કૃપા કરો છો તો ભક્તો સિવાય બીજા ઉપર કેવા પ્રકારની દ્રષ્ટિ કરો છો તે જણાવવા "સર્વાસક્તઃ" નામ કહે છે.

સર્વાસક્ત:

શ્રીઆચાર્યજી અન્ય સર્વથી અનાસક્ત છે.

શ્રીઆચાર્યજીને પુષ્ટિમાર્ગીય ભક્તો સિવાય અન્યત્ર અપેક્ષા નથી. આપ શ્રી કૃષ્ણાવંત હોવાથી તમામ જીવો ઉપર સમદષ્ટિ રાખે છે. ગીતાજીમાં ભગવાન કહે છે -

समोऽसर्वभूतेषु नमो द्रव्योऽस्ति न प्रियः છતાં મર્યાપિત મનોબૃદ્ધિયો મજ્જત સમેપ્રિયઃ આવા અનન્ય ભક્તો પ્રત્યે આસક્તિ રાખે છે.

પૃથ્વી પરિક્રમા કરતા જ્યારે શ્રીઆચાર્યજી નગર ઠહા પધાર્યા ત્યારે એક ધનિક લુહાણા શેઠ કોઈના કહેવાથી પોતાના રોગ ગ્રસ્ત પાંચ વર્ષના પુત્રને પાલખીમાં બેસાડી શ્રીઆચાર્યજી પાસે બાળકને નિરોગી કરવા લઈ આવ્યો. શેઠ એક હજાર રૂપીઆ ભેટ કરી પુત્રને રોગમુક્ત કરવા વિનંતી કરી. આ શેઠ શ્રીઆચાર્યજીનો સેવક નહિ હોવાથી પોતાનું સર્વાસક્ત સ્વરૂપ જણાવવા આપશ્રીએ ક્રોધ કરી કહ્યું કે "અમો કંઈ વૈદ્ય છીએ કે રોગીઓને સારા કરતા ફરીએ અમે તો દ્રવ્યાદિ ભેટ પણ અમારા સેવકો સિવાય બીજા કોઈની લેતા નથી. માટે આ રૂપિયા પાછા લઈ જાવ." આ પ્રકારે પોતાના ભક્તો સિવાય અન્યો ઉપર આપશ્રીએ ઉપેક્ષા બતાવી. પરંતુ આ રોગીપુત્ર દેવીજીવ હોવાથી તેના પિતાની ફરી વિનંતી અને અત્યંત આગ્રહ દેખી આપશ્રીએ તે બાળકના માથા ઉપર પોતાના બંને ચરણારવિંદનો સ્પર્શ કરાવ્યો, તેને નીરોગી બનાવ્યો અને પાલખી ઢાંકીને ઘેર મોકલ્યો. આ બાળક ઘેરથી પાછો આપશ્રીના મુકામે આવી શરણે આવ્યો. આગળ જતાં બાદશાહના દિવાન નારાયણદાસના નામથી તે બાળક વિખ્યાત થયા. કારણવશાત્ બાદશાહે નારાયણદાસને જેલમાં પૂર્યા તો પણ તેઓએ પોતાનો ટેક જાળવી વૈષ્ણવતા છોડી નહિ અને તેથી બાદશાહે પ્રસન્ન થઈ નારાયણદાસને મુક્ત કરી શિરપાવ આપી ઘેર વિદાય કર્યા.

આપશ્રીની અન્ય સર્વમાં અનાસક્તિ, વિદ્યાનગર કૃષ્ણદેવ રાજાની સભામાં આપશ્રીને થયેલા કનકાભિષેકમાં સો મણ સોનાના ત્યાગથી અન્ય ધર્મના આચાર્યપદની અસ્વિકૃતિથી, અગિયાર વર્ષની લઘુવયે ભક્તોના ઉદ્ધારાર્થે ભારત ભ્રમણ કરવામાં દહાદિના સુખત્યાગથી, અને શ્રીસુબોધિનીજીનું નિર્માણ અધુરું હોવાથી સ્વધામ પધારવા માટેની શ્રીગોવર્ધનધરની બીજી આજ્ઞા પાલનની અનિચ્છા આદિ અનેક ત્યાગોથી પ્રગટ દેખાય છે. તોપણ આપશ્રી ભક્તોના મનોરથો પૂર્ણ કરો છો.

આ નામ "યજ્ઞ-ધર્મ" - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : શ્રીઆચાર્યજી પાલખીમાં સુતેલા બાળકના મસ્તક ઉપર ચરણારવિંદ મુકે છે. પાસે બાળકના પિતા ઉભા છે.

નીચે : બાદશાહના બંદિખાનામાં નારાયણદાસ .

નામ-સંગતિ

બધાથી જો આપ અનાસક્ત છે તો ભક્તો પ્રતિ પણ અનાસક્ત જ હોઈ શકે તે શંકા દૂર કરવા "ભક્તિમાત્રાસક્તઃ" નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

सर्वासक्ताय नमः

॥ ८४ ॥

श्री सर्वोत्तम

भक्तमात्रासक्ताय नमः

॥ ८७ ॥

ભક્તિમાત્રાસક્ત:

શ્રીઆચાર્યજી એક માત્ર ભક્તો ઉપર આસક્ત છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી શરણસ્થ પુષ્ટિ ભક્તો ઉપર આસક્ત રહે છે, અને તેઓ ઉપર કૃપા કરે છે. શરણસ્થ જીવોનો આપ બહુ પક્ષપાત કરે છે. જેમકે આપે ઉલ્લેખ કર્યો છે કે 'શરણસ્થસમુદ્ધારં કૃષ્ણં વિજ્ઞાપયામ્યહમ્ (કૃષ્ણાશ્રય) આવી જ પ્રાર્થના આપશ્રીએ દામોદરદાસ હરસાની માટે શ્રીનાથજીને કરી હતી કે દામોદરદાસનો દેહ વિલય મારા પહેલાં ન થાય. આવી આસક્તિ આપશ્રી ભક્તો ઉપર રાખો છો.

આ નામ "શ્રી-ધર્મ" - સૂચક છે.

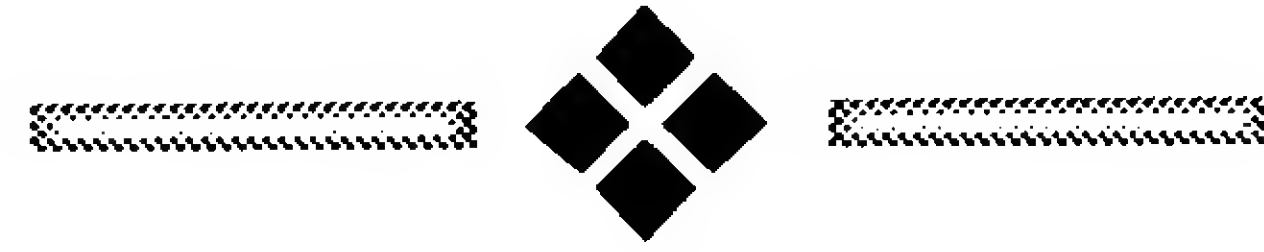
ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : શ્રીઆચાર્યજી શ્રીનાથજીને પ્રાર્થના કરે છે.

નીચે : દામોદરદાસ હરસાની આપશ્રીની ચરણ સેવા કરે છે.

નામ-સંગતિ

કોઈ ભક્ત કદાચ પતિત થાય તો પણ શ્રીઆચાર્યજી તેના ઉપર કૃપા કેમ કરે છે, તે સમજાવવા "પતિતપાવન:" નામ કહે છે.

પતિતપાવન:

શ્રીઆચાર્યજી પતિતોને પણ પાવન કરાવવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

લોક પ્રસિદ્ધ પાપોની ગણના વર્ષાશ્રમ વિરૂદ્ધ આચરણમાં આવી જાય છે. આવા પાપોની નિવૃત્તિ પ્રાયશ્ચિત આદિથી થઈ શકે છે. વર્ષાશ્રમધર્મોનું પાલન ભક્તિ માર્ગમાં આવશ્યક હોવા છતાં પતિત એટલે ભક્તિમાર્ગ આચરણ વિરૂદ્ધ કૃતિ જેનું પ્રાયશ્ચિત આદિથી નિવારણ થતું નથી તેવા પતિતોને આપશ્રી પાવન કરો છો.

શ્રીઆચાર્યજીએ વૈષ્ણવોના અપરાધે રામાનંદ પંડિતનો ત્યાગ કરી, વિયોગાવસ્થાનું દાન કરી અપરાધ દૂર કર્યો. ભક્તિ આચરણથી પતિત બ્રહ્મરાક્ષસ, કીડીઓ વળગેલા અજગર વિગેરેનો પણ આપે ઉદ્ધાર કર્યો છે. આ પતિતનો અર્થ સૂરદાસજીએ ગાયું કે 'હો સબ પતિતન કો ટીકો' "હો પતિતનકો નાયક" એટલે જીવ ભગવાનની વિધ્યો ત્યારથી પતિત થયો છે, એ કહેવાનો છે આપશ્રી આવા પતિત ભક્તોને પાવન કરી ઉદ્ધાર કરો છો.

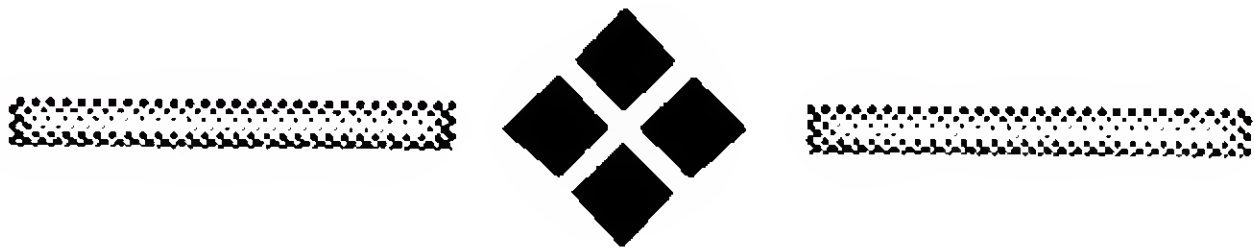
ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : પદ્મનાભમાં શ્રીઆચાર્યજી પોઢયા છે. અને દામોદરદાસ હરસાની શ્રીઆચાર્યજીનું ચરણોદક છાંટી બ્રહ્મરાક્ષસનો ઉદ્ધાર કરે છે.

નીચે : વ્રજમાં શ્રીઆચાર્યજી પધારી રહ્યા છે. અને કૃષ્ણદાસ મેઘન શ્રીઆચાર્યજીનું ચરણોદક છાંટી અજગર તથા કીડીઓનો ઉદ્ધાર કરે છે.

નામ-સંગતિ

પતિત થયેલ ભક્તોને આચાર્યજી પાવન કરે છે. પરંતુ અનન્ય ભક્તોના હૃદયમાં આપશ્રી કેવી રીતે બીરાજો છો. તે જણાવવા "સ્વયશ્ચોગાનસંહૃષ્ટહૃદયાંભોજવિષ્ટર:" નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

पतितपावनाय नमः

॥ ८६ ॥

श्री सर्वोत्तम

स्वयशोगानसंहष्टहृदयाँभोजविष्टराय नमः

॥ ८७ ॥

સ્વયશોગાનસંહષ્ટહૃદયાંભોજવિષ્ટરઃ

જે ભક્તોના હૃદય શ્રીઆચાર્યજીના યશોગાનથી નિર્મળ થયા છે તે ભક્તોના હૃદય કમળના આસન ઉપર શ્રીઆચાર્યજી બીરાજે છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

સ્વ એટલે નિજ સ્વરૂપ અને પ્રભુના યશ ગાનથી ભક્તોના હૃદય પ્રસન્ન થાય છે તે તેવા હૃદય કમલ રૂપ આસન પર આપશ્રી બિરાજે છે. જેવી રીતે કમલ પ્રફુલ્લિત, આલ્હાદિત અને મકરંદયુક્ત થાય છે, તેવી રીતે આપશ્રીના સ્વરૂપ યશ ગાનથી ભક્તોના હૃદય ત્રિવિધતાપ રહિત બનવાથી પ્રફુલ્લિત, અનુરાગી આલ્હાદિત ભાવવિભોર અને મકરંદયુક્ત બને છે. આવા ભક્તોના હૃદયમાં આપશ્રી નિરંતર સ્થિત કરી રહો છે. આ પ્રકારનો સ્તુતિ બ્રહ્માજીએ ત્વં ભાવયોગ પરિભાવિત હત્ સરોજ । અસ્મે શ્રુતોક્ષિત વથો જનુ જાથ પુંસામ ભાગવતના તૃતિય સ્કંધમાં કરી છે.

આવા દામોદરદાસ હરસાની આદિ અનન્ય ભક્તોના હૃદયમાં આપશ્રી નિરંતર સ્થિત રહો છે.

જ્યારે દામોદરદાસ હરસાનીએ ગુંસાઈજીને સંપ્રદાયના ભાવનાયુક્ત સિદ્ધાંતો સંભળાવ્યા ત્યારે ગુંસાઈજીને કહ્યું કે "આ તમો કહેતા નથી પણ તમારા હૃદયમાં બીરાજતાં શ્રીઆચાર્યજી તમારા દ્વારા આજ્ઞા કરે છે."

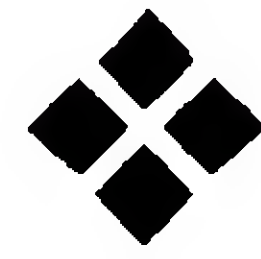
આ નામ "વૈરાગ્ય-ધર્મ" - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

શ્રીગુસાઈજી વિરાજેલ છે. હૃદય સ્થિત શ્રીઆચાર્યજીના પ્રેરણા થી દામોદરદાસ હરસાની શ્રીગુસાઈજીને સંપ્રદાય ભાવનાના સિદ્ધાંતો કહે છે.

નામ-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી ભક્તોના હૃદયમાં નિરંતર સ્થિત છે તે સમજાવવા "યજ્ઞઃપીયુષલહરીપ્લાવિતાચરસઃ" નામ કહે છે.

यशःपीयूषलहरीप्लाविताढ्यरसः

यश पीयूष नी लहेरोथी अन्य रसोने भींजववावाणा
श्रीआचार्यञ्चु छे.

अर्थ-यरित्र-संगति

श्रीआचार्यञ्चु पोताना यशरूपी अमृतनी लहेरोथी
भक्तोना हृदयमां जे कंठ अन्य रसो छे, ते सर्वेने दूर करी तेओना
हृदयमां आपश्रीना यशोगान सिवाय अन्य कोठ वस्तु रडेवा देता
नथी आ भक्तो निरंतर आपनुं ज गुणगान करता रडे छे. जेथी
आपश्रीनी स्थिति भक्तोना हृदयमां निरंतर छे. तेवुं देणार्थ आवे
छे.

पद्मनाभदासे पोताना पदोमां श्रीआचार्यञ्चुं ज यशोगान
कर्युं छे. आ पदोथी श्रीआचार्यञ्चुनी पद्मनाभदासना हृदयमां
व्यापकता व्यक्त थाय छे. अन्य वैष्णवो साथे वार्तालापमां पश
केवण श्रीआचार्यञ्चुना यशनुं ज वर्णन छे.

आ नाम "धर्मी" - सूचक छे.

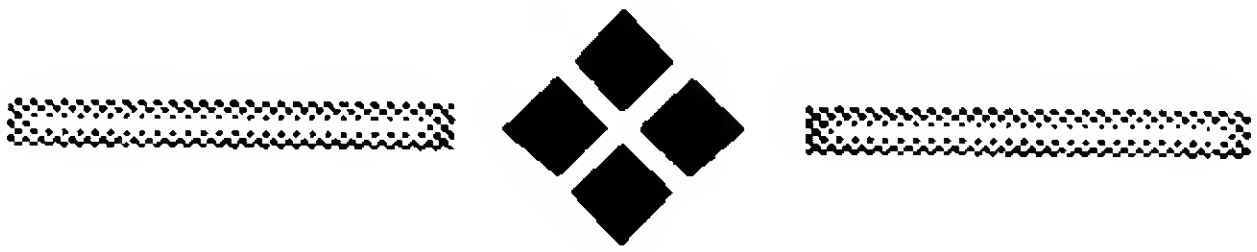
चित्र-परिचय

उपर : श्रीआचार्यञ्चु पद्मनाभदासने पुष्टि भक्ति मार्गना
सिद्धांतो समजावे छे.

नीचे : पद्मनाभदास अन्य वैष्णवो समक्ष श्रीआचार्यञ्चुना
गुणगान करे छे.

नाम-संगति

श्रीआचार्यञ्चु पुरुषोत्तम रसात्मक स्वरूप छे. तो अे रसनो
प्रभाव आपना भक्तो उपर केवा रूपमां पडे छे, ते समजाववा
"परः" नाम कडे छे.

श्री सर्वोत्तम

यशःपीयूषलहरीप्लावितान्यरसाय नमः

॥ ८८ ॥

श्री सर्वोत्तम

पराय नमः

॥ ८३ ॥

પર:

શ્રીઆચાર્યજી ક્ષર અને અક્ષરથી પર છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી ક્ષર અને અક્ષરથી પર પુરુષોત્તમ સ્વરૂપ છે. અને જ્યાં આ પુરુષોત્તમની લીલા રસનું ગાન થાય છે. ત્યાં અન્યરસોનો વિલય થવો તે સ્વાભાવિક છે.

શ્રીઆચાર્યજીના એવા પર પુરુષોત્તમ સ્વરૂપનાં દર્શન દામોદરદાસને માન સરોવર ઉપર થયાં હતા. આપ પુરુષોત્તમ રસાત્મક સ્વરૂપ હોવાથી આપના રસ પ્રાબલ્યે ભક્તોના હૃદયમાંથી અન્ય રસોને હટાવી દે છે.

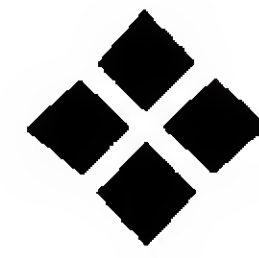
આ નામ 'ઐશ્વર્ય-ધર્મ' - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

માનસરોવર ઉપર શ્રીઆચાર્યજી દામોદરદાસને પુરુષોત્તમ સ્વરૂપે દર્શન આપે છે.

નામ-સંગતિ

ભક્તોના અન્ય રસો વિલય થયા બાદ શ્રીઆચાર્યજી ના વિશિષ્ટેક્ષરતઃ ક્ષરાત્ એવા પરાત્પર સ્વરૂપસ્થિત લીલારસનું યોજન આપશ્રી ભક્તોમાં કેવા પ્રકારે કરો છે તેનું નિરૂપણ "લીલામૃત રસાદ્દીકૃતાખિલશરીભૃત્" નામથી કરે છે.

લીલામૃત રસાર્દાદીકૃતાખિલશરીરમૃત્

શ્રીઆચાર્યજી પોતાના લીલામૃત રસમાં સદા આર્દ્ર હોવાથી અખિલ દેહધારીઓને પણ દ્રવિત કરવાવાળા છે.

અર્ચ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી રસાત્મક પુરુષોત્તમ સ્વરૂપ હોવાથી અને સદાય આ રસમા આર્દ્ર હોવાથી ભીનું કપડું સુકાને પણ ભિંજવે તે ન્યાયે આપશ્રી અખિલ દેહધારી સેવકોને લીલામૃતથી ભિંજવી આર્દ્ર રસમય કરે છે.

અડેલના આપના નિવાસસ્થાને આપશ્રીએ પ્રયાગના ક્ષત્રીય દિનકરદાસ શેઠને આપશ્રીના મુખારવિંદ દ્રવિત ભગવદ્ લીલા કથામૃતથી એટલા બધા પ્લાવિત કર્યા હતા કે જેથી તેઓને ખાનપાન આદિની રૂચિ છુટી ગઈ હતી કેવળ કથામૃત પાનથીજ નિર્વાહ કરતા હતા.

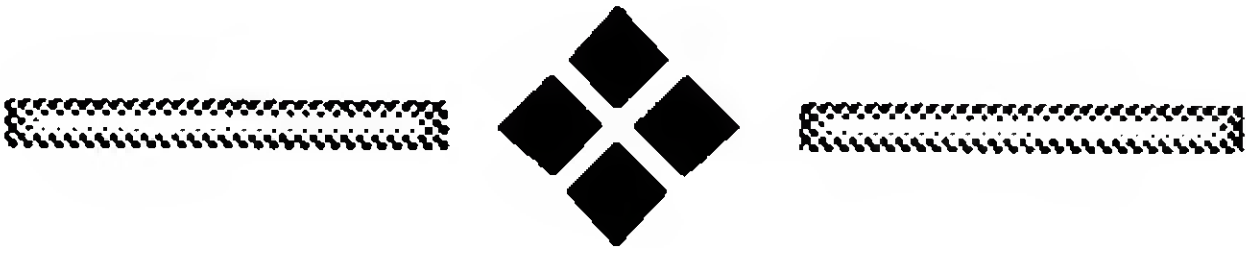
આ નામ "વીર્ય-ધર્મ" - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

અડેલામાં બીરાજતા શ્રીઆચાર્યજી શેઠ દિનકરદાસને ભગવદ્લીલા કથામૃતનું પાન કરાવી રહ્યા છે.

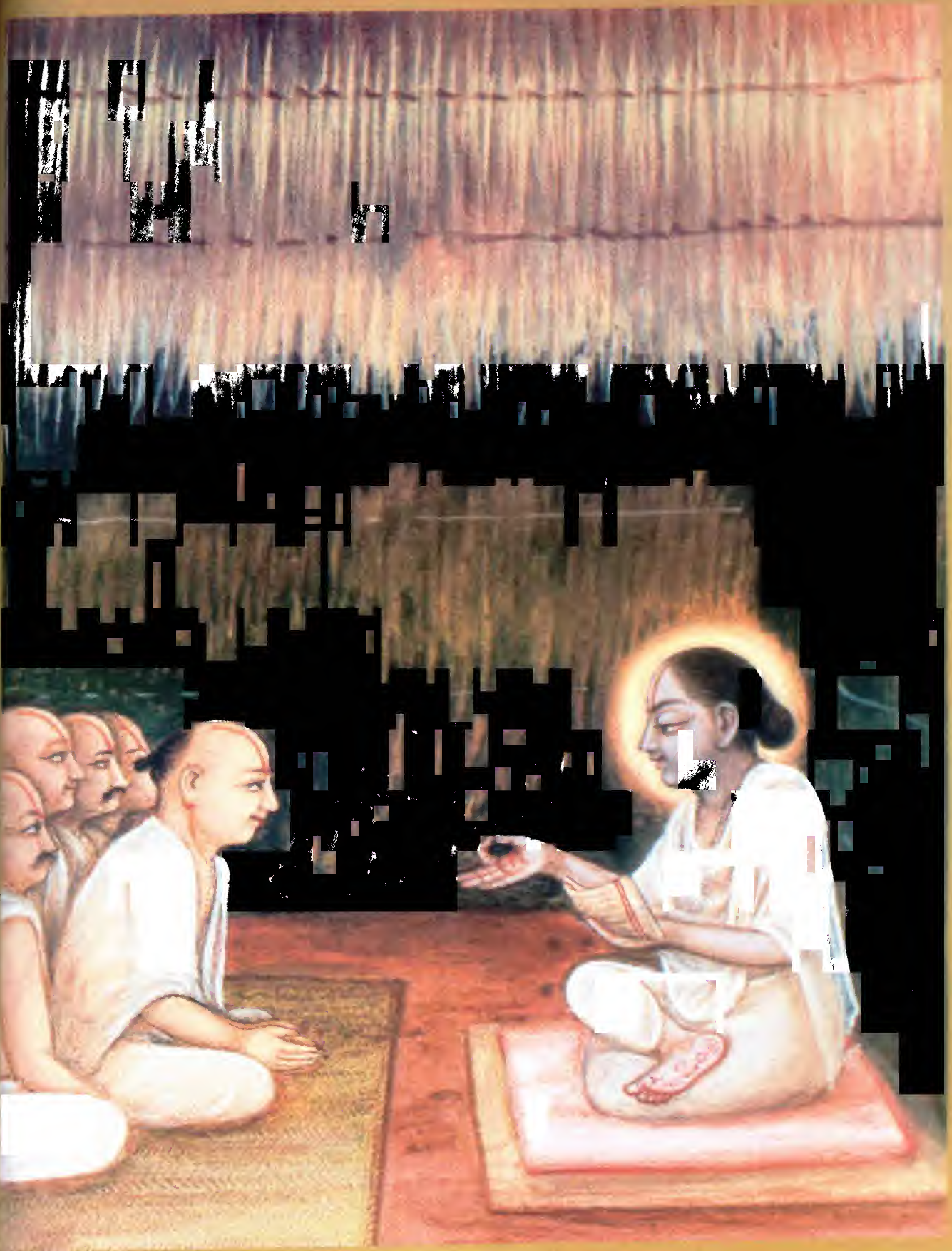
નામ-સંગતિ

આ પ્રકારના લીલા આવેશના અનુભવ માટે આપ કયા સ્થાનમાં રહેવા ઉત્સાહ બતાવે છે તે જણાવવા, "ગોવર્ધન સ્થિત્યુત્સાહ:" કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

लीलामृत्सार्द्राद्रिकृताखिलशरीरभृते नमः

॥ १० ॥

श्री सर्वोत्तम

गोवर्द्धनस्थित्युत्साहाय नमः

॥ ३१ ॥

ગોવર્ધન સ્થિત્યુત્સાહ:

ગોવર્ધનમાં સ્થિતિ રાખવાના ઉત્સાહવાળા શ્રીઆચાર્યજી છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજીની આંતર ભાવના ઈચ્છા શ્રીગોવર્ધનની તળેટીમાં જ નિત્ય નિવાસ માટેની છે, કારણકે ભગવાનની વિશિષ્ટ લીલાસ્થલી શ્રીગોવર્ધન છે. ભક્તોનું શરણ અને આપનું રક્ષકસ્વરૂપ ભગવાનને ગિરિરાજ ધારણ લીલા કરી શ્લોકથી બતાવ્યું છે.

“તસ્માન્મત્છરણં ગોઠ્ઠં મન્નાથં મત્પરિગ્રહમ્ ,

ગોપાયે સ્વાત્મયોગેન સોઽયં મે વ્રત આહિતઃ ”

(શ્રીભાગવત)

શૈલોઽસ્મીતિબુવનભૂરિ બલિમાદદ્ બૃહદ્વપુઃ શ્રી કૃષ્ણ સ્વરૂપ

પુલિન્દિઓને ભગવદ પ્રાપ્તિ કરાવી પૂર્ણત્વ પ્રદાન કરનારૂં આચાર્ય સ્વરૂપ અને પાનીય સૂચવસકન્દર કન્દમૂલૈઃ થી ભગવાનનું આતિથ્ય કરનાર હરિદાસવર્ણ સ્વરૂપે શ્રીગોવર્ધન પ્રગટ બિરાજતા હોવાથી ભક્તોને તેના સન્નિધાનનો પણ લાભ મળે છે. ચત્રુભુજદાસ શ્રીગોવર્ધનનું વર્ણન નીચેના પદ્યથી કરે છે.

લલિત વ્રજદેશ ગિરિરાજરાજે

ઘોખસિમાંતની સંગગિરિવરધરન, કરત નિત્ય કેલિ જહાં કામ લાજે

ત્રિવિધ પવનસંચરે, સુખદઝરનાં ઝરે લલિત સૌરભ સરસ મધુપ ગાજે

લલિત તરૂ ફુલફલ ફલિત ખટરિતુસદા ચત્રુભુજદાસ ગિરિધર સમાજે

આવા ફલાત્મક રસાત્મક ગોવર્ધનમાં આપશ્રીને નિત્ય નિવાસ માટે અનુરાગ છે.

એક સમય જ્યારે આપશ્રી ગિરિરાજમાં સુંદર શિલા, પૂજની શિલા સન્મુખ બિરાજતા હતા, ત્યારે શ્રીનાથજીએ સ્વયં પાસે પધારી ને પોતાના નૂપુર બનાવવાની અને ગાયો લાવી આપવાની આજ્ઞા કરી હતી.

શ્રીઆચાર્યજીના તીરોધાન બાદ આપશ્રીએ પોતાના તેજપુંજ સ્વરૂપને દક્ષવતી શિલા પાસેથી કંદરામાં પ્રવેશ કરાવ્યું . અને તેનો અનુભવ સ્વકીયોને કરાવ્યો. આનાથી જાણ્યું જાય છે કે આપની નિત્ય સ્થિતિ ગોવર્ધનમાં જ છે.

આ નામ “યજ્ઞ-ધર્મ”-સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

સુંદર શિલા સન્મુખ બીરાજતાં શ્રીઆચાર્યજીની ગોદમાં બિરાજી શ્રીનાથજી આજ્ઞા કરે છે.

નામ-સંગતિ

શ્રીગોવર્ધનમાં નિવાસ માટે શ્રીઆચાર્યજીનો વિશેષ ઉત્સાહ કેમ છે તે જણાવવા “સ્તતલ્લીલાપ્રેમપૂરિતઃ” નામ કહે છે.

સ્તલ્લીલાપ્રેમપૂરિતઃ

શ્રીઆચાર્યજી ગોવર્ધનમાંની લીલાના પ્રેમમાં પૂરિત છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીગોવર્ધન તથા તેની તળેટીમાંજ ભગવાનની વિશિષ્ટ લીલાઓને સાક્ષાત્કાર કરે છે. અને તેથી શ્રીગોવર્ધનમાંની લીલાના પ્રેમમાં આપ સદા પૂરિત રહે છે. આ સાક્ષાત્ લીલાઓનો અનુભવ કરીને તેવાજ પ્રકારની સેવા પ્રણાલિકાનું આપશ્રી નિર્માણ કરો છો.

શ્રીનાથજીને નિત્ય સવાશેર સખડી (ભાત) આરોગાવવાની પ્રણાલિકાનો નિયમ બાંધ્યો. અન્નકુટ વિગેરે. ઉત્સવોનું નિર્માણ ક્યું.

આ નામ "શ્રી-ધર્મ" - સૂચક છે.

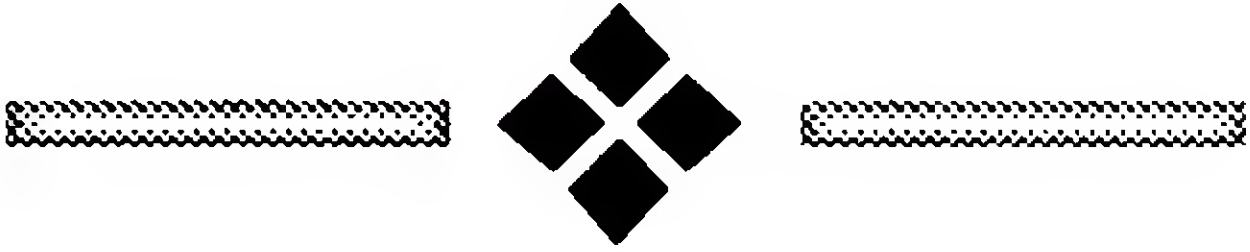
ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : ભીતરીઆને સામગ્રી આપતા ભંડારી

નીચે : શ્રીઆચાર્યજી શ્રીનાથજીને સખડી ભોગ ઘરે છે.

નામ-સંગતિ

સેવા પ્રણાલિકામાં યોજેલા ઉત્સવોમાં, અન્નકુટ ઉત્સવનું મહત્વ આપે કેમ આપ્યું તે જણાવવા "યજ્ઞભોક્તા" નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

तल्लीलाप्रेमपूरिताय नमः

॥ १२ ॥

श्री सर्वोत्तम

यज्ञभोक्त्रे नमः

॥१३॥

“યજ્ઞભોક્તા”

શ્રીઆચાર્યજી યજ્ઞના ભોક્તા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

અન્નકૂટ યજ્ઞરૂપ છે. ઈન્દ્રયાગને બદલે ગોવર્ધન યાગ કરવાની ભગવાને સ્વયં આજ્ઞા કરી હતી. તેવું ભાગવતમાં વર્ણન છે.

“તસ્માત્ ગવાં બ્રાહ્મણાનાં અદ્રેશ્ચારભ્યતાં મસ્રઃ
ય ઇન્દ્રયાગસમ્ભારાસ્તૈરયં સાધ્યતાં મસ્રઃ-
एतन्मम मतं तात क्रियता यदि रोचते,
अयं गोब्राह्मणादीणां मह्यं च दयितो मस्रः

(૧૦,૨૫,૩૦)

આ ગોવર્ધનયજ્ઞમાં શૈલોઽસ્મીતિ બુવન ધૂરિ
बलिमादद् बृहद्रपुः કહી ગોવર્ધન રૂપમાં સ્વયં ભગવાનેજ ભોગ
ધરેલ સર્વે સામગ્રી સ્વયં ભગવાનેજ આરોગી હતી. અને
શ્રીઆચાર્યજી ભગવાનના મુખરૂપ શ્રીકૃષ્ણાસ્ય હોવાથી આપ
યજ્ઞભોક્તા છે.

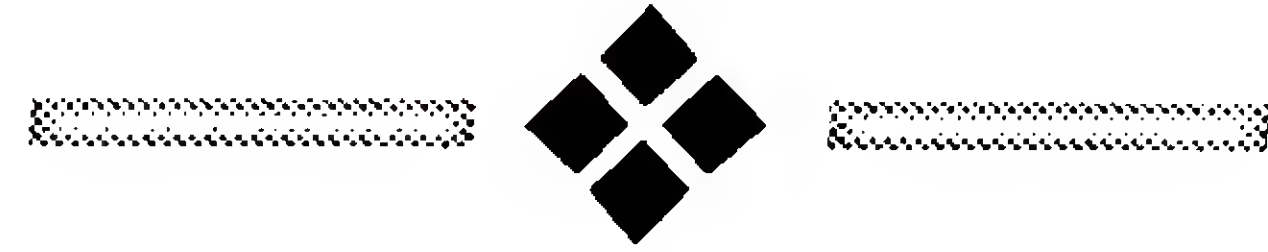
આ નામ “જ્ઞાન-ધર્મ” સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ગોવર્ધન સ્વરૂપથી શ્રીકૃષ્ણાસ્વરૂપ શ્રીઆચાર્યજી ભોગ
આરોગે છે.

નામ-સંગતિ

જો આપશ્રી યજ્ઞભોક્તા છે તો યજ્ઞની બલિ સમર્પનાર
કોણ હશે તે જણાવવા “યજ્ઞકર્તા” નામ કહે છે.

યજ્ઞકર્તા

શ્રીઆચાર્યજી યજ્ઞના કર્તા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી ભક્તિમાર્ગીય યજ્ઞ કરવાવાળા છે. આપશ્રી શ્રોત યજ્ઞ પણ કરે છે. જેવી રીતે ગોવર્ધન વિધિ બતાવનાર ભગવાન જ છે, તેવી રીતે શ્રીઆચાર્યજીએ ગોવર્ધન પર્વત ઉપર બિરાજતા શ્રીનાથજીના અન્નકૂટ મહોત્સવની વિધિનું વ્યાવહારિક રૂપ કરીને બતાવ્યું, કારણ કે ગોવર્ધનયાગની વિધિ તથા નિર્માણ શ્રીશુકદેવજી ગોવર્ધન લીલાના વર્ણનમાં **સર્વયથાઽઙ્ગ મધુસૂદનઃ** ભગવાને કર્યું હોવાના કહે છે અને તેથી ગોવર્ધનયજ્ઞના કર્તા સ્વયં ભગવાન છે. અને આચાર્યજી ભગવાનના મુખરૂપ હોવાથી યજ્ઞ રહસ્યનું આપશ્રીને વિશેષ જ્ઞાન છે.

શ્રીનાથજીનો પહેલો અન્નકૂટ શ્રીઆચાર્યજીએ સખડી (ભાત) આરોગાવી કર્યો હતો અને તેથી આપ યજ્ઞકર્તા છે.

ભગવન્મુખારવિંદ સ્વરૂપથી યજ્ઞભોક્તા અને ભગવન્મુખારવિંદના અવતારરૂપમાં યજ્ઞકર્તા એ બંને રીતે આચાર્યજી સ્વયં છે. પરંતુ ભોક્તા સ્વયં નિત્ય લીલા સંબંધી છે. જ્યારે કર્તાપણું સમય વિશેષે આપ પ્રગટ કરો છો. જેથી આપશ્રીના "યજ્ઞભોક્તા" અને "યજ્ઞકર્તા" બંને નામોમાં યજ્ઞકર્તા નામ પહેલું હોવું જોઈએ અને "યજ્ઞભોક્તા" નામ પછી હોવું જોઈએ તેવા વિચારોને સ્થાન નથી.

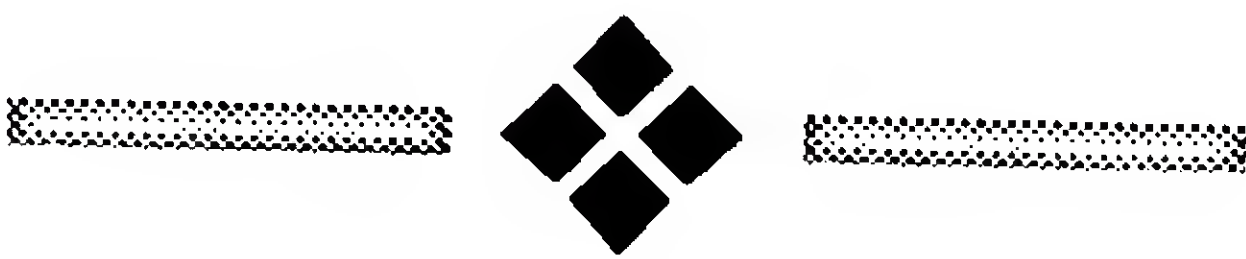
આ નામ "વૈરાગ્ય-ધર્મ" - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

શ્રીનાથજીને સખડી(ભાત) નો પ્રથમ અન્નકૂટ ભોગ શ્રીઆચાર્યજી ધરી રહ્યા છે.

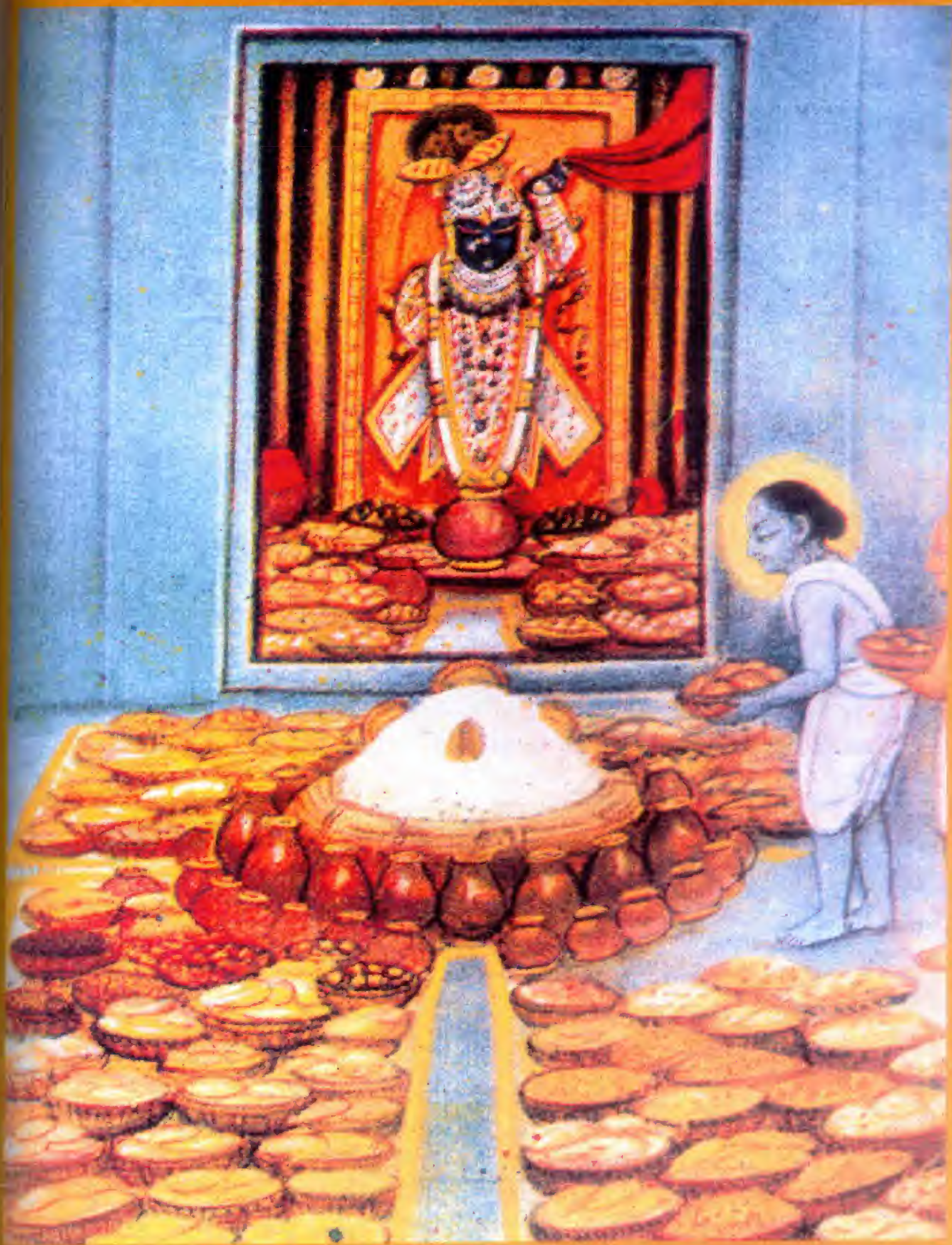
નામ-સંગતિ

આવા ભક્તિમાર્ગીય યજ્ઞ કરીને સેવકોને વિશેષ પ્રકારની સિદ્ધિનું કેવું દાન કરે છે. તે જણાવવા "ચતુર્વર્ગવિશ્વારદઃ" નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

यज्ञकर्त्रे नमः

॥ ९४ ॥

श्री सर्वोत्तम

चतुर्वर्गविशारदाय नमः

॥ ३७ ॥

ચતુર્વર્ગવિશારદઃ

શ્રીઆચાર્યજી ચારેય પુરુષાર્થના જ્ઞાનમાં નિપૂણ છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી અન્નકૂટરૂપ ભક્તિમાર્ગીય યાગાદિ કરીને અને કરાવીને ભક્તિમાર્ગીય ધર્મ-અર્થ-કામ અને મોક્ષ ચતુર્વિધ પુરુષાર્થો નિજ સેવકોના સિદ્ધ કરાવે છે.

આપશ્રીએ "ચતુઃશ્લોકી" ગ્રંથનું નિર્માણ કરી તેમાં ભક્તિમાર્ગીય ચારેય પુરુષાર્થનું વર્ણન કર્યું છે.

ગોધરાના સાંચોરા વિદ્વાન પંડિત રાણા વ્યાસે કાશીમાં પંડિતોની સભામાં શાસ્ત્રાર્થમાં હારી જવાથી લજ્જત થઈ ગંગાજીમાં ડૂબી આત્મહત્યા કરવાનો વિચાર કર્યો. ભાગ્યવશાત શ્રીઆચાર્યજી હનુમાન ઘાટ ઉપર બીરાજતા હતા. આપશ્રીના ઉપદેશથી તેઓએ આત્મહત્યાનો વિચાર માંડી વાળી તરત જ શરણે આવ્યા. શ્રીઆચાર્યજીએ "ચતુઃશ્લોકી" ગ્રંથ તેમના માટે નિર્માણ કરી સંભળાવ્યો. આ ગ્રંથમાં ભક્તિમાર્ગીય ચારેય પુરુષાર્થોનું આપશ્રીએ આ પ્રમાણે નિરૂપણ કર્યું છે.

"ધર્મ" માં સર્વદા સર્વભાવથી ભગવદ્ સેવા.

"અર્થ" માં પ્રભુ સર્વ સમર્થ હોવાથી સર્વ કાળમાં નિશ્ચિત રહેવાનું.

"કામ" માં શ્રીકૃષ્ણને સર્વાત્મભાવે હૃદયમાં ધારણ કરવાનું અને

"મોક્ષ" માં શ્રીગોકુલેશ્વરના ચરણારવિંદનું નિરંતર સ્મરણ અને ભજન કરવાનો ઉપદેશ કર્યો છે.

આ રીતે ભક્તોના પુષ્ટિભક્તિમાર્ગના ચારેય પુરુષાર્થો સિદ્ધ કરવાવાળા શ્રીઆચાર્યજી છે.

ચિત્ર-પરિચય

હનુમાનઘાટ પર શ્રીઆચાર્યજી રાણા વ્યાસને "ચતુઃશ્લોકી" નો ઉપદેશ કરે છે..

નામ-સંગતિ

ચારેય પુરુષાર્થોમાં સ્મરણભજનને પુષ્ટિમાર્ગીય ભજનાનંદ રૂપ મોક્ષ કહ્યો છે અને આ મોક્ષ એ પુષ્ટિભક્તો માટે સંન્યાસ છે. આ સંન્યાસનું સ્વરૂપ બતાવવા આપશ્રીએ કાશીમાં સન્યાસીઓને પ્રતિજ્ઞા કરી હતી. આ પુષ્ટિમાર્ગીય સંન્યાસનું સ્વરૂપ આપે કેવું બતાવ્યું તે જણાવવા "સત્યપ્રતિજ્ઞાઃ" નામ કહે છે.

સત્યપ્રતિજ્ઞા:

શ્રીઆચાર્યજી સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

કાશીના વિદ્વાનો સમક્ષ શ્રીઆચાર્યજીએ ભક્તિમાર્ગીય સંન્યાસનું સ્વરૂપ બતાવવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી. આ પ્રતિજ્ઞા સત્ય કરવા માટે આપશ્રીએ સંવત ૧૫૮૭ જેઠ વદિ આઠમના રોજ અડેલમાં સંન્યાસ ગ્રહણ કર્યો.

ગાયત્રી ભાષ્યોક્ત પ્રકારથી દ્વિધાંશ્રુંગાર રસાત્મક પુરુષોત્તમ પ્રાપ્તિ વિષયક સંન્યાસ એ પુષ્ટિભક્તિમાર્ગીય સંન્યાસ સંન્યાસના અર્થમાં સમ્યક ન્યાસ: સમ્યક સ્પર્શ: બાહુપ્રસાર પરિરમ્ભ કરાલકોઠ થી મહારાસ પ્રસંગે સર્વ અંગોથી ભગવાન સ્પર્શનો અનુભવ એ પુષ્ટિ સંન્યાસ છે. અને મહારાસના અંતે એવં શશાંકાંશુવિરાજિતા નિશા: સસત્યકામોનુરતાબલાના સુબોધિનીજીમાં શ્રીગોપીજનોના મોક્ષના ફળરૂપ સત્ય કામની ભગવાને સ્થાપના કરી. આ સત્ય નિષ્કામ કામજ ભગવાદ્વાર કરાવે છે. ભક્તિમાર્ગીય સંન્યાસમાં સર્વ નિરપેક્ષ આંતર રમણ સ્વરૂપ ધર્મી વિપ્રયોગની સ્થિતિ બને છે, ત્યારે રસાત્મક સ્વરૂપ સ્ફૂર્તિ થાય છે. અને દેહાધ્યાસ આદિ અવિદ્યાની નિવૃત્તિ થાય છે અને કેવળ ભગવાદ્ભાવમય દેહ બની જાય છે. અન્ય સર્વ વિષયોનો વાસના સહિત પરિત્યાગ એ 'સંન્યાસ' નો બીજો અર્થ છે.

અન્ય સર્વે કર્મોનો ત્યાગ કરવાનો હોવા છતાં આપ 'ચતુર્વર્ગવિશારદ:' હોવાથી ચતુર્વિધ આશ્રમધર્મો બ્રહ્મચર્ય, ગૃહસ્થાશ્રમ, વાનપ્રસ્થ અને સંન્યાસાશ્રમથી પોતાનું પૂર્ણ આચાર્ય સ્વરૂપ જગતમાં બતાવવાનું છે. ઉત્તમ બ્રહ્મકુલમાં પ્રાગટ્ય લીધું હોવાથી સંધ્યાવદન, દેવાયન, વેદાભ્યાસ, તેમજ શિખા સૂત્ર, યજ્ઞોપવિત, ભગવાં વસ્ત્રો, ત્રિદંડ આદિ ધારણ કરી સંન્યાસ ધર્મોનું પણ આપે આચારણ કરી બતાવ્યું અને પોતાની પ્રતિજ્ઞાનું પાલન પણ કરી બતાવ્યું.

આપશ્રીના ભાવાત્મક સંન્યાસનું વર્ણન પદ્મનાભદાસજી આ રીતે કરે છે.

મૌનસાધ કાજ સાધિ પ્રેમનિર્વાહ કીનો,
ગમન કરત ગોપીગૃહ જબ સંન્યાસ લીનો,
સદાઈ સંપતિ સદા પ્રગટ ગિરિધર ઈન વ્હે હે
પદ્મનાભ ભમ વ્યામોહ વ્હે હૈ

આપશ્રીએ મન-વાણી-દેહનો નિરોધ એ ત્રિદંડ ગ્રહણ કર્યો. એવો અલૌકિક સંન્યાસ ધારણ કરી ૪૦ દિવસ સુધી અનશન વ્રત લીધું આપશ્રીએ ચાર પ્રકારના ગોપીજનોના દશઘા પ્રેમનો જ નિર્વાહ કર્યો. એવી રીતે આપશ્રીએ ગોપીગૃહમાં મહાન ઉત્સાહ પૂર્વક સંમિલિત થયા. એવા દર્શન નિજ ભક્તોને થયાં. માયિક જીવોને વ્યામોહક મર્યાદા જોવામાં આવી.

આ નામ "ઐશ્વર્ય-ધર્મ" - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : શ્રીઆચાર્યજી સંન્યાસનું સ્વરૂપ માતા એલ્લમાગારને, પત્ની શ્રીમહાલક્ષ્મીજીને, પુત્રો શ્રીગોપીનાથજી શ્રીવિકલનાથજીને તથા અન્ય સેવકોને સમજાવે છે.

નીચે : માધ્વ સંપ્રદાયી વિષ્ણુસ્વામી મતાનુયાયી માધવેન્દ્ર યતિ દ્વારા શ્રીઆચાર્યજી સંન્યાસ ગ્રહણ કરે છે.

નામ-સંગતિ

આવા પ્રકારનો ધર્મી વિપ્રયોગાત્મક સંન્યાસ કેવી અવસ્થામાં થઈ શકે તે જણાવવા "ત્રિગુણાતીત:" નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

सत्यप्रतिज्ञाय नमः

३६॥

શ્રી સર્વોત્તમ

ત્રિગુણાતીતાય નમઃ

॥ ૩૭ ॥

અર્થ-ચ

સૃષ્ટિ-ન

કરે છે.

છતાં ચ

છત્રીસ

વેર લે

મક્ત

નથી.

સેવકો

ગાંધી

જ. જ

લોકો

ગખ

કેવલ

પક્ત

કર્ચુ

વિર

ચિત્ર

નામ

છે

ત્રિગુણાતીતઃ

શ્રીઆચાર્યજી ત્રિગુણાતીત અર્થાત્ નિર્ગુણ છે.

ચરિત્ર-સંગતિ

સત્વ, રજ અને તમ એ ત્રણેય પ્રકૃતિના ગુણો હોવાથી અને ભગવાન પ્રકૃતિથી પર હોવાના કારણે ત્રિગુણાતીત છે. પરંતુ તેના ક્રમ માટે આત્મમાયાનુભાવેન ભૂતેન્દ્રિય ગુણાત્મના પંચભૂત-ઈન્દ્રિયો અને ગુણો વડે માયાને નિમિત્ત કરી સૃષ્ટિની રચના છે. લીલાના ભેદ અર્થાત્ ચમત્કૃતિ માટે ભગવાન ગુણો અને માયાનો આશ્રય લે છે. અને તેથી ભગવાનની લીલા વિશુદ્ધ હોવા અન્યથા ભાસે છે. ધ્રુવજીની ભક્તિથી ભગવાન પ્રસન્ન થઈ વિંતિતાધિકદાયકઃ ધ્રુવલોકનું નિર્માણ કર્યું અને આ લોકમાં સ્વ હજાર વર્ષ સુધીનું રાજ્ય ભોગવવાનું વરદાન આપ્યું રાજ્યકાળમાં ધ્રુવજીના ભાઈ ઉત્તમને યક્ષોએ મારી નાખ્યા હોવાથી તેનું દેવા ધ્રુવજીએ એક હજાર યક્ષોની હત્યા કરી. જેના દંડરૂપે ભગવાનનું આપેલું વરદાન ક્ષીણ થઈ ગયું. ક્રૂબેરજી મહાન ભગવદ્ અને ભગવદ્ વિભૂતિ હોવાથી તેમના પુનઃવરદાને ભગવાનનું વરદાન સચેત થયું.

શ્રીઆચાર્યજી શુદ્ધ સત્યપ્રતિજ્ઞ હોવાથી અને શુદ્ધ ત્રિગુણાતીત હોવાથી આપ લીધેલા જીવોને ભગવાન છોડી શકતા તેવું સંપ્રદાયના ઈતિહાસમાં યાનેશ્વરના પંડિત રામાનંદનું દષ્ટાંત વિદ્યમાન છે. શ્રીઆચાર્યજી નિર્ગુણ નિષ્કામ હોવાથી આપના પણ નિર્ગુણ નિષ્કામ હોય છે.

ભગવાન પરશુરામના પિતાજી જમદગ્નિએ પરશુરામને માતાજી રેણુકાનો વધ કરવા આજ્ઞા કરી. યમુનાજીનાં જળ ભરતાં રેણુકાનો વિહાર રેણુકાએ જોયો એ માનસિક વ્યભિચાર તેમની હત્યાનું કારણ બન્યું અને તે પણ ભગવદાવતાર પરશુરામના હાથે માર્યો. આથી શ્રીઆચાર્યજી ના સેવક ગોધરાના રાણાવ્યાસનો એક સ્ત્રીજન સાથેનો સંગ નિર્હૈતુક નિષ્કામ ભાવે પવિત્ર હોવા છતાં આ ચર્યાનો વિષય બન્યો હતો. રાણાવ્યાસના સંગી જગન્નાથ જોશીએ અગ્નિમાં તપાવેલ લોખંડના પાટાને એક પ્રહર સુધી આ રાખી રાણા વ્યાસની શુદ્ધતા પુરવાર કરી આપી હતી.

શ્રીઆચાર્યજીનું સ્વરૂપ માયાના સત્વ, રજ અને તમ ત્રણેય ગુણોથી પર છે. આપશ્રીમાં માયા જનિત ધર્મો નથી, આપશ્રીનું નિર્ગુણ ભક્તિ રસથી પૂર્ણ આનંદમય સ્વરૂપ છે, આપ પોતાના સેવકોને પણ અલૌકિક શક્તિ તથા નિર્ગુણતાનું દાન કરે છે.

જ્યારે આપ વ્યાસાશ્રમમાં પધાર્યા ત્યારે હિમાલયના કિરણી પર્વતની એક મોટી શિલા પડી જે કૃષ્ણદાસ મેત્રને શિલાને પકડી તેજ સ્થળે ઉભેલા આપશ્રીએ જોયા અને પૂછ્યું ત્યારે કૃષ્ણદાસે કહ્યું કે આપની આજ્ઞા ઉભા રહેવાની હતી તેનું મેં પાલન કર્યું. આ ત્રણ દિવસ દરમિયાન કૃષ્ણદાસને દેહાધ્યાસ બાધા કરી શક્યો નહિ. શ્રીઆચાર્યજીના નિત્ય લીલામાં પધાર્યા બાદ આપશ્રી તેમણે ગંગાજીમાં જલસમાધિ લઈ દેહ છોડ્યો હતો.

આ રીતે જ્યાં આપશ્રી આપના સેવકોને ત્રિગુણાતીત કરી દે છે, ત્યાં આપ સ્વયં ત્રિગુણાતીત હોય તો તેમાં આશ્ચર્ય શું ?

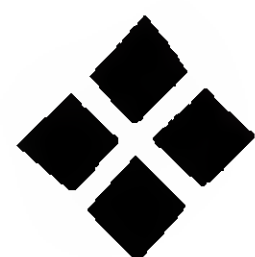
આ નામ "વીર્ય-ધર્મ" - સૂચક છે.

રિચય

શ્રીઆચાર્યજી વ્યાસાશ્રમમાં પધારે છે અને કૃષ્ણદાસ બહાર પડતી શિલા પકડી રાખે છે.

સંગતિ

આપશ્રીના ચરિત્રમાં સંન્યાસની અને પોતાના પુષ્ટિમાર્ગીય સિદ્ધાંતોનું નિરૂપણ કરનારા ગ્રન્થોની રચના માટે શો અભિપ્રાય જણાવવા "નયવિશારદઃ" નામ કહે છે.

નયવિશારદ:

શ્રીઆચાર્યજી નીતિમાં વિશારદ છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી નય-નીતિ વ્યવહાર કુશળ છે. પોતાના ચરિત્રોથી ભક્તિમાર્ગના સિદ્ધાંતોનો વ્યવહાર આપ સમજાવે છે, કારણ ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષ ચારેય પુરુષાર્થોની વિશેષતા આપ આચરણ દ્વારા સમજાવો છો, જે જોઈને પોતાના સેવકોમાં ભક્તિમાર્ગીય સિદ્ધાંતોનું આચારણ કરવાની દ્રઢતા આવે છે.

શ્રીઆચાર્યજીએ ભક્તિમાર્ગીય ધર્મમાં અવ્યાવૃત્ત પ્રકારે સેવા કરવાની આજ્ઞા કરી છે. એક વાર કોઈ વસ્તુ સામગ્રી ભંડારમાં નહિ હોવાથી આપશ્રીએ એક સોનાની વાટકી ધરાણે મુકી સામગ્રી મંગાવી શ્રીઠાકોરજીને ભોગ ધર્યો. પરંતુ આપે તેનો પ્રસાદ લીધો નહિ. મહાપ્રસાદ ગાયોને ખવડાવી દીધો, કારણ ધરાણે રાખીને લાવેલી વસ્તુને ઉપભોગ કરવામાં અવ્યાવૃત્ત નિયમનો ભંગ થાય છે.

આપના ચારિત્ર્યનો પ્રભાવ આપના સેવકો ઉપર પણ દેખાઈ આવે છે. કડા ગામના કપિલ સારસ્વત બ્રાહ્મણ ગદાધરદાસ શ્રીમદનમોહનજીની સેવા કરતા હતા. તેઓ અવ્યાવૃત્ત ભાવે એટલે કે વ્યાવૃત્તિ માટે ઉપાય ન કરતા જે સમયે જે મળી આવે તેનાથી નિર્વાહ કરતા હતા. એક વખત ભગવદ્ ઈચ્છાએ ભોગ ધરવા માટે કંઈ આવ્યું નહિ. ત્યારે આઠેય સમયની સેવામાં ફક્ત ઝારીજીના જળનો જ ભોગ ધર્યો પરંતુ પોતાના હાથે અન્ય સામગ્રી ભોગ શ્રીઠાકોરજીને ધરી ન શક્યા તેનો ચિત્તમાં કલેશ થયો. અર્ધ રાત્રિએ એક જમાને આવી શ્રાદ્ધ નિમિત્તે રૂપિયા ચાર દક્ષિણાના આપ્યા. ગદાધરદાસે તરત જ તેમાંથી રૂપિયા એકની જલેબી કંદોઈને ત્યાંથી મંગાવી શ્રીઠાકોરજીને ભોગ ધર્યો. આ પ્રસાદ તેમણે પોતે કંઈ ન લેતા વૈષ્ણવોને વહેંચી દીધો.

આનાથી શ્રીઆચાર્યજીની ભક્તિમાર્ગીય વ્યવહાર કુશળતાનય વિશારદતા પ્રગટ થાય છે.

આ નામ "યજ્ઞ-ધર્મ" - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : શ્રીઆચાર્યજી સોનાનો કટોરો ધરાણે મુકવા આપે છે અને ગાયોને પ્રસાદ ખવડાવે છે.

નીચે : ગદાધરદાસ રાત્રિમાં વૈષ્ણવોને જલેબી પ્રસાદ લેવડાવે છે.

નામ-સંગતિ

આવા સિદ્ધાંતોનું આચરણ આપશ્રી પોતાના ચરિત્રોમાં પ્રગટ કરી શું વિશેષતા બતાવે છે તે જણાવવા "સ્વકીર્તિવર્દન:" નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

नयविशारदाय नमः

॥ १८ ॥

श्री सर्वोत्तम

स्वकीर्तिवर्द्धनाय नमः

॥ ९९ ॥

સ્વકીર્તિવર્ધન:

શ્રીઆચાર્યજી પોતાની કીર્તિ વધારવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજીએ 'સ્વ' એટલે પોતાની, પોતાના માર્ગની, અને પોતાના સેવકોની કીર્તિ જગતમાં વધારી છે, ત્યાગપૂર્વક અને અવ્યાવૃત્ત અવસ્થાના કારણે જગતમાં આપ 'મહાપ્રભુ' નામથી પ્રખ્યાત બન્યા, લોકોએ આપને મહાપ્રભુ અર્થાત પ્રભુથી પણ વિશેષ કહી આપની કીર્તિનો વિસ્તાર કર્યો છે.

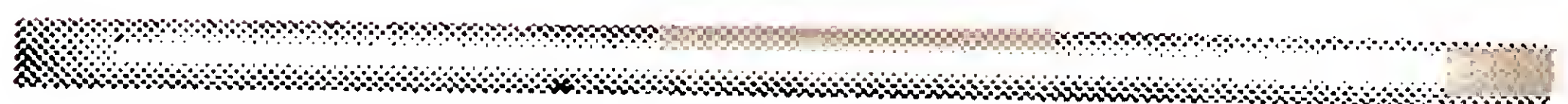
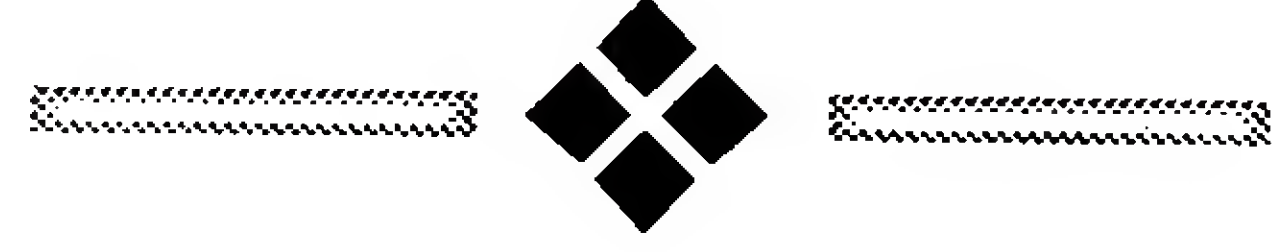
આ નામ "શ્રી-ધર્મ" - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

શ્રીઆચાર્યજીને મહાપ્રભુ રૂપમાં સેવકો કીર્તિમયી માલા પહેરાવે છે.

નામ-સંગતિ

જેવી રીતે સામાન્ય જન સમુદાયમાં આપની કીર્તિ પ્રસરેલી છે તેવી રીતે વિશેષ પ્રકારે વિદ્વાનોમાં પણ કીર્તિ કેવા પ્રકારે પ્રસરી છે. તે જણાવવા "તત્ત્વસૂત્રભાષ્યપ્રદર્શક:" નામ કહે છે.

તત્વસૂત્રભાષ્યપ્રદર્શક :

શ્રીઆચાર્યજી તત્વસૂત્રના ભાષ્યને બતાવવા વાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

વિદ્વાનોં માં આપશ્રીની કીર્તિ વધવાનું કારણ તો એ છે કે વ્યાસાશ્રમમાં વ્યાસજીએ સ્વરચિત બ્રહ્મસૂત્ર ઉપર તોના હાદને અનુરૂપ ભાષ્યની રચના કરવા શ્રીઆચાર્યજીને આજ્ઞા કરી. અને કહ્યું કે અન્ય આચાર્યોએ ભાષ્ય ઘણાં કર્યાં છે પરંતુ મારા હૃદયના ભાવો જેવા પ્રગટ થવા જોઈએ તેવા પ્રગટ થયા નથી. તેથી તમો શ્રીઆચાર્યજી બ્રહ્મસૂત્ર ઉપર ભાષ્ય કરો. ત્યારે શ્રીઆચાર્યજીએ ભાષ્યનો પ્રારંભ કર્યો અને તેમાંથી કેટલાક સૂત્રો વ્યાસાશ્રમમાં વ્યાસજીને કહી સાંભળાવ્યા જે સાંભળી વ્યાસજી બહુજ પ્રસન્ન થયા. આ ભાષ્યનો વિસ્તાર આપશ્રીએ કાશીમાં વિદ્વાનો સમક્ષ કહ્યો હતો.

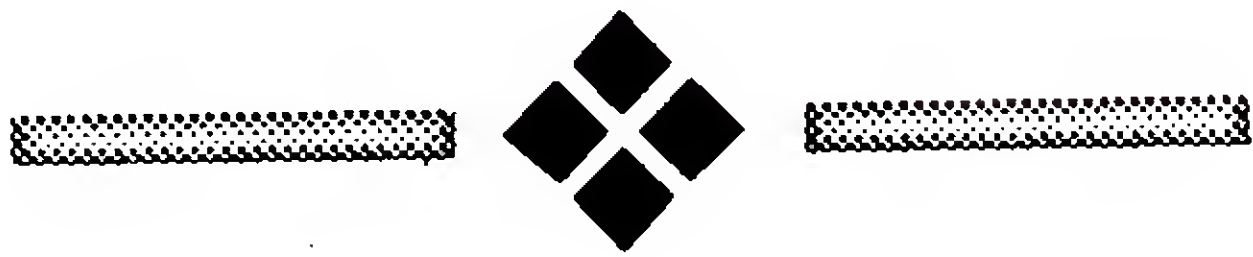
આ નામ "જ્ઞાન-ધર્મ" - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

કાશીમાં શ્રીઆચાર્યજી વિદ્વાનો સમક્ષ ભાષ્યનું પ્રવચન કરે છે.

નામ-સંગતિ

અ બ્રહ્મસૂત્ર બ્રહ્મવાદ પરત્વે ભાષ્ય કરવામાં કદાચ માયાવાદનો પ્રભાવ પડતો હશે તેવી શંકાના નિવારણ માટે "માયાવાદાપ્યતુલાગ્નિઃ" નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

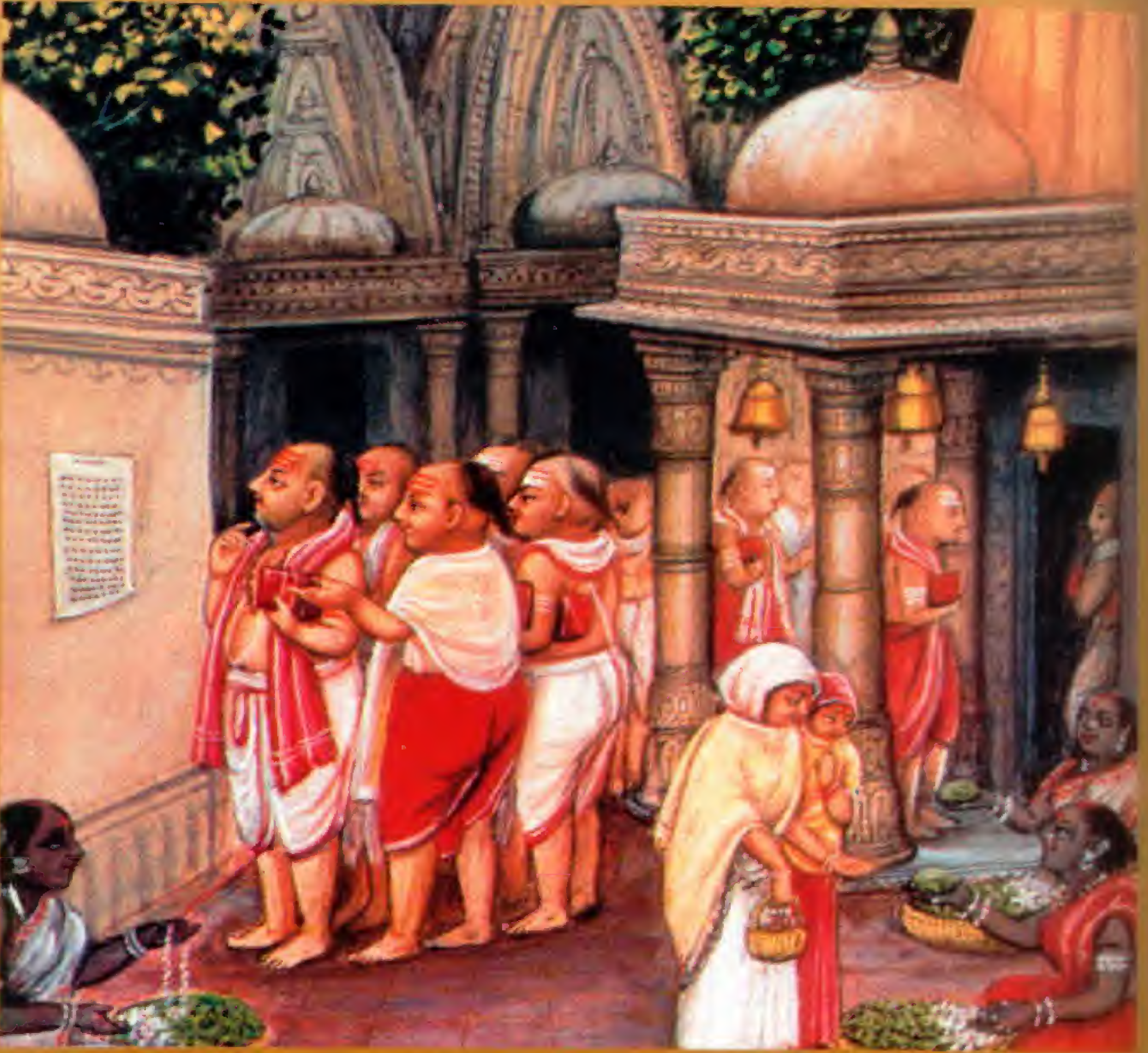

तत्त्वसूत्रभाष्यप्रदर्शकाय नमः

॥ १०० ॥

श्री सर्वोत्तम

मायावादाख्यतूलाग्नेये नमः

॥ १०१ ॥

માયાવાદાખ્યતૂલાગ્નિ:

શ્રીઆચાર્યજી અગ્નિ સ્વરૂપ હોવાથી માયાવાદ રૂપી તૂલ, માટે અગ્નિ સ્વરૂપ છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી અગ્નિ સ્વરૂપ હોવાથી માયાવાદ રૂપી તૂલ, એટલે રૂ પાસે આવે તો તે બળી જાય છે. ભાષ્યાદિ રચના બાદ વિ.સં. ૧૫૮૦ માં કાશીમાં શ્રી વિશ્વેશ્વરની સંમતિથી 'પત્રાવલંબન' ગ્રંથ લખી આપશ્રીએ વિશ્વનાથ મંદિરના દ્વાર ઉપર લટકાવ્યો. શ્રીવિશ્વનાથજીની સંમતિ લેવાનું કારણ એ છે કે શુદ્ધાદૈત બ્રહ્મવાદના મૂળ આચાર્ય સ્વયં શ્રીશંકર ભગવાન છે અને તેથી બ્રહ્મવાદના સિદ્ધાંતોમાં ક્યાંય અંતર ન આવી જાય તેટલા માટે શ્રીવિશ્વનાથજીની પ્રેરણાથી આપશ્રીએ 'પત્રાવલંબન' ગ્રંથનું નિર્માણ કર્યું. એવો આપશ્રી ગ્રંથમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કરે છે.

'કિંકિસ્તુ વાદિતોદ્ધારિ વિશ્વેશસ્ય મયાત્ર હિ'

આ પ્રકારે આપના સિદ્ધાંતોમાં માયાવાદનો લેશમાત્ર પણ સંસર્ગ આવી શકતો નથી.

આ નામ "વૈરાગ્ય-ધર્મ" - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : શ્રીમહાદેવજી શ્રીઆચાર્યજીને બ્રહ્મવાદના સિદ્ધાંતો બતાવે છે.

નીચે : કાશી વિશ્વનાથ મંદિર દ્વારે લટકાવેલ 'પત્રાવલંબન' ગ્રંથને વિકાનો વાંચે છે.

નામ-સંગતિ

માયાવાદને નિરસ્ત કરીને આપ કયો વાદ સ્થાપન કરે છે તે જણાવવા "બ્રહ્મવાદનિરૂપક:" નામ કહે છે.

બ્રહ્મવાદનિરૂપક:

શ્રીઆચાર્યજી બ્રહ્મવાદનું નિરૂપણ કરવાવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજીએ માયાવાદનું નિરાકરણ કરી બ્રહ્મવાદની સ્થાપના કરી. આપશ્રીએ બ્રહ્મવાદનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે સમજાવ્યું છે.

બ્રહ્મથી જ સમસ્ત બ્રહ્માંડની ઉત્પત્તિ છે, તેથી વિદ્યમાન સમસ્ત જડ ચેતર પદાર્થો બ્રહ્મરૂપજ છે. બ્રહ્મના "સત્" અંશથી જગતની ઉત્પત્તિ અને "ચિદ્" અંશથી જીવની ઉત્પત્તિ છે. સમસ્ત પદાર્થોને બ્રહ્મ પોતાની કિડા માટે નિર્માણ કર્યા છે. બ્રહ્મરૂપ હોવા છતાં તેમાં વિવિધતા જણાય છે. બ્રહ્મે લીલાસ્થળ માટે જગતનું નિર્માણ કર્યું અને ભગવાનના 'સત્' અંશથી ઉત્પન્ન થયું હોવાથી શ્રીઆચાર્યજીએ જગતને સત્ય હોવાનું નિરૂપણ કર્યું છે. જીવ ભગવાનનો અંશ છે.

મમૌ વાંશે જોવલોકે જીવભૂતઃ સનાતન (ગીતાજી)

અને

'યો યદંશઃ સ તંભજેત'

તે અનુસાર 'ભજેત' શબ્દનો અર્થ 'ભજ સેવાયા' એટલેકે 'ભજ' ધાતુ સેવાનો હોવાથી જીવે ભગવાનની સેવા કરવી એ કર્તવ્ય છે.

આ રીતે શ્રીઆચાર્યજીએ બ્રહ્મવાદ સિદ્ધાંતથી જીવના કર્તવ્યનું નિરૂપણ કર્યું છે. આપશ્રીએ ત્રણ વખત પૃથ્વી પરિક્રમા કરી જગતમ બ્રહ્મવાદનું સ્થાપન કર્યું, અને જીવોને ભગવત્ સેવાનો ઉપદેશ આપ્યો.

આ નામ "ધર્મી" સ્વરૂપ છે.

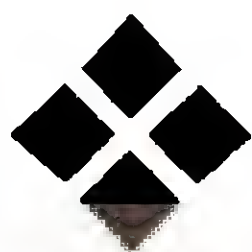
ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : સચ્ચિદાનંદ બ્રહ્મના સદંશરૂપ જગત.

નીચે : ચિદંશરૂપ જીવ અને આનંદાંશરૂપ પ્રભુની સેવા કરતા શ્રીઆચાર્યજી.

નામ-સંગતિ

આપના સ્વરૂપમાં બ્રહ્મવાદ કેવા રૂપમાં દેખાય છે તે જણાવા 'અપ્રાકૃતાખિલાકલ્યાભૂષિતઃ' નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

ब्रह्मवादनिरुपकाय नमः

॥ १०२ ॥

श्री सर्वोत्तम

अप्रकृताखिलाकल्पभूषिताय नमः

॥ १०३ ॥

अर्थ-य

इलनो
देषाय

आ री
श्रीआ
गुसां

हरि

पश

अने

वि

न

અપ્રાકૃતાખિલાકલ્પભૂષિતઃ

શ્રીઆચાર્યજી અખિલ અપ્રાકૃત આભૂષણોથી ભૂષિત છે.

અર્ચ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી પોતાના ભક્તોને ભક્તિ અને આચાર બન્નેનો પોતાના સ્વરૂપ દ્વારા અનુભવ કરાવ્યો. તેવી જ રીતે ભક્તિમાર્ગીય ભક્તો પણ અનુભવ આપશ્રીએ પોતાના સ્વરૂપ દ્વારા સેવકોને કરાવ્યો. જેથી લીલાનો રસાત્મકભાવ આપશ્રીના શ્રીઅંગમાં પ્રગટ થયે છે અને આ ભાવો તેજ આપશ્રીના આભૂષણો છે, જે વડે આપ વિભૂષિત છે.

આવા રસાત્મક સ્વરૂપનો અનુભવ કરી શ્રીગુસાંઈજી વર્ણવે છે.

'શ્રીભાગવતપ્રતિપદમણિવરશ્રાવાંશુભૂષિતામૂર્તિઃ' (સપ્ત શ્લોકી)

આ રીતે શ્રીભાગવતના મણિરૂપ પ્રતિપદોના અલૌકિક ભાવોથી આપશ્રી સુશોભિત છે.

શ્રીઆચાર્યજીના 'શૃંગાર કલ્પદ્રુમનું વર્ણન :

ગુસાંઈજી :

'ભાવૈરંકુરિતં મહામૃગદૃષા માકલ્પમા સિચિતૈઃ,
પ્રેમ્ણા કન્દલિતં મનોરથમયૈઃ શાસ્ત્રાશતૈઃ સમૃતમ્ ।
લૌલ્યૈઃ પલ્લવિતં મુદા કુસુકિતં પ્રત્યાશયા પુષ્પિતં,
લીલાભિઃ ફલિતં ભજે વ્રજવની 'શૃંગારકલ્પદ્રુમમ્' । થી કરે છે.

હરિરાયજી :

પુષ્ટિ કલ્પદ્રુમમાત્મત્વં મૂલવદ્ ભુવિસંગતમ
કદા પદતલં મૂઢિર્ન શ્રીમદ્લલમ ઘાસ્યસિ થી કરે છે.

પદ્મનાભદાસજી :

અવની રમન મધુરમય વૃક્ષ ઉદભવ પ્રચંડમ
ભાવ શાખા સરલ હરિત ઘનતડિત સુખદ છાયા વ્રજપ્રેમખંડં
પત્ર કિસલય નિખિડ યુવતિવર વશીકર વપુ મોહાત્મક મધુર દેહં
મધુર દાનવ્રત રસદ બહુ ફલિત ફલ સ્વાદ અધિકાર ભંડાર ભવનં

અને

શ્રીમદ્ વલ્લભરૂપ સુરંગે
નખ શિખ પ્રતિ ભાવનકે ભુષણ વૃંદાવન સપતિ અંગ અંગે થી કરે છે.

આ પ્રકારે રસાત્મક ભાવો અને આભૂષણોથી શ્રીઆચાર્યજી શોભે છે.

આ નામ "જૈશ્વર્ય-ધર્મ" - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિગ્રય

શ્રીઆચાર્યજી બિરાજે છે. અને આપના શ્રીઅંગમાં રોમ રોમમાં ભગવતસ્વરૂપનાં દર્શન થાય છે.

નામ-સંગતિ

આપમાં લીલાસભાવો છે તેનું દર્શન કરી વિશ્વાસ્તીથી જાણવું જોઈએ. આપના નામો અને અર્થો આ પ્રમાણે છે.

સહજસ્મિત:

શ્રીઆચાર્યજી સહજ સ્મિત મુખારવિંદવાળા છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

મધુરાષ્ટક ગ્રન્થમાં હસિતં મધુરં માં અનેક ભાવોનું નિરૂપણ છે. હાસ્ય દ્વારા મુખારવિંદમાંથી અમલ સૌરભ પ્રસરે છે. જેનાથી લુબ્ધ થઈ ભ્રમરો મુગ્ધ થાય છે. વિગાઢ રસમાં હાસ્ય રસની અનુભૂતિ થાય છે. હાસ્ય દ્વારા ભગવાનના રસપરવશતાના હૃદયના ભાવોપ્રકાશે છે. અથવા 'ઉદારહાસ દ્વિજકુન્દદીધિતિ' આવું હાસ્ય પૂર્ણકામ આપનારૂ છે. નિકટના સંબંધમાં ભક્તોને ભગવાનના ધર્મોનું જ્ઞાન થતાં મહાત્મ્ય બુદ્ધિ સ્ફુરે, ભય ઉત્પન્ન થાય અને તેથી રસનો ભંગ થઈ જાય. આ પ્રમાણે ન થાય તે માટે મોહ ઉત્પન્ન કરવા ઉદાર હાસ્ય વડે સ્નેહની વૃદ્ધિ કરાવે છે. ભગવાનનું હાસ્ય ભાવોદ્દીપન. ઉન્માદક, હોવાથી નયનના હૃદયના તથા મુખારવિંદના ભાવો હાસ્ય દ્વારા પ્રગટ કરે છે. આપશ્રીનું હાસ્ય સહજ અર્થાત્ જન્મ સાથે જ પ્રગટ થયેલું હાસ્ય છે નૈસર્ગિક છે. ભક્તોને યથાધિકારે હાસ્યના મંદ-મધ્ય-અદ્વ આદિ પ્રકારોએ શ્રીઆચાર્યજી સ્વરૂપાનંદનું દાન કરે છે. પુષ્ટેરસેહાસ: લીલાના રસ સ્મરણના સ્વભાવથી ઉત્પન્ન થયું છે. હાસ્ય જેને, એવા આપશ્રી છે. શ્રીઆચાર્યજી આપના નૈસર્ગિક હાસ્યથી જીવો ઉપર અનુગ્રહ કરી પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવે છે.

ભગવાનના હાસ્યનું વર્ણન ભાગવતમાં હાસો જનોન્માદ કરી વ માયા (૨-૧-૩૧) આ રીતે છે. હાસ્યને માયાના પ્રસારકનું સ્વરૂપ કહ્યું છે હાસ્યમાં સંકોચ મંદહાસ્ય, મૃદુહાસ્ય અદ્વહાસ્ય આદિ નાના પ્રકારો છે. તેવા પ્રકારો માયામાં પણ હાસ્યના પ્રભાવે દેખાય છે. મંદહાસ્યના સંકોચથી માયા પણ સંકોચાય છે. શ્રીઆચાર્યજી મંદહાસ્યદ્વારા પોતાના સેવકોને માયાનું આવરણ દૂર કરી પોતાના સ્વરૂપનું દર્શન કરાવે છે.

આ નામ "વીર્ય-ધર્મ" - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

સહજ સ્મિતયુક્ત શ્રીઆચાર્યજી સેવકો ઉપર કૃપાદ્રષ્ટિ કરે છે.

નામ-સંગતિ

સહજ સ્મિતદ્વારા પોતાનું સ્વરૂપ જ્ઞાન કરાવવાવાથી કેવા પ્રકારના સેવકોના આપ ભૂષણરૂપ છે. તે જણાવવા "ત્રિલોકીભૂષણમ્" નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

सहजस्मिताय नमः

॥ १०४ ॥

श्री सर्वोत्तम

त्रिलोकीभूषणाय नमः

॥ १७७ ॥

त्रिलोकीभूषणम्

श्रीआचार्यञ्च त्रशेय लोकना भूषणस्वरूप छे.

अर्थ-यरित्र-संगति

श्रीआचार्यञ्च त्रिलोकी अर्थात् सतोगुण, रणेगुण, तमोगुणवाला अथवा कर्ममार्गीय ज्ञानमार्गीय अने भक्तिमार्गीय सेवकोना भूषण स्वरूप छे. भवताचारोपदेष्टा च कर्म मार्ग प्रवर्तक थी कर्म मार्गना भूषण रूप श्रीकृष्णज्ञानदोगुरुः थी ज्ञानमार्गना भूषणरूप अने भवितमार्गाब्ज भार्गव भक्तिमार्गना भूषण रूप छे. वस्तुतः कृष्ण ना स्वरूपे दिविभुविचरसायां काः स्त्रियस्तददुरापाः (भ्रमरगीत) त्रशेय लोकना भूषण छे.

श्रीआचार्यञ्च गुणमय सेवकोने आपश्री हास्यद्वारा आकर्षण करे छे. बाद मंद हास्यथी आ सेवकोना मोह दुर करी यिर विप्रयोगात्मक लीलारसनुं दान करे छे. आपनुं स्वरूप द्विदलात्मक संयोग विप्रयोग उभयदलात्मक होवाथी आ त्रशेय गुणवाणा सेवकोने पोताना पूर्ण स्वरूपानंदनुं दान करे छे. आ प्रकारे आपश्री त्रिलोकीना भूषण छे.

स्वधाम पधारता अगाँ आपश्रीअे दामोदरदास हरसानीने विप्रयोग रसनो अनुभव कराववा गोकुलमांज निवास करवानी आज्ञा करी अने सेवा माटे आपश्रीअे पोतानी पादुका पधरावी आपी.

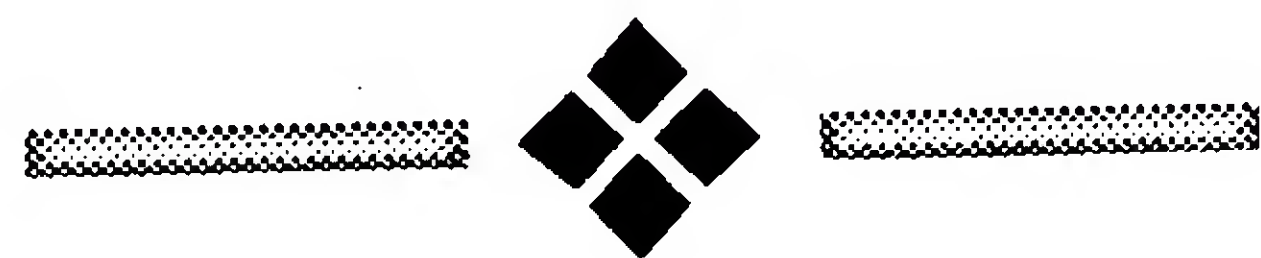
आ नाम "यज्ञ-धर्म" - सूचक छे.

यित्र-परिचय

अडेलमां श्रीआचार्यञ्च दामोदरदास हरसानीने पोतानी यरण पादुका पधरावी आपो छे.

नाम-संगति

सेवको सिवाय यरणरजथी आपश्रीअे बीजा कोना भाग्यनो उदय कर्यो ते जसाववा "भूमिभाग्य" नाम कहे छे.

ભૂમિભાગ્યં

શ્રીઆચાર્યજી ભૂમિના ભાગ્ય સ્વરૂપ છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

ભૂમિમાતા તથા વાન્યે દુઃસ્વભાજો હરિપ્રિયાઃ ભક્તોના દુઃખ નિવારણ કરવા માટે પ્રકટઃપરમાનંદો યદાભૂમે સ્તદવહિ સ્વયં ભગવાન અવતાર લે તોજ ભૂમિ આદિના દુઃખ દૂર થાય.

ભારતની ભૂમિ ભકિતરૂપ હોવાથી ભગવાન સાક્ષાત્ સ્વરૂપથી અહિ પ્રગટ થાયછે. બીજા કોઈ દેશમાં અવતાર લેતા નથી.

સત્યયુગમાં ભગવાન વરાહરૂપ ધારણ કરી વરાહવપુષઃ પરિરમ્ભણેન, ત્રેતામાં શ્રીરામચંદ્રજીએ વનવાસ ગ્રહણ કરીને, દ્વાપરમાં કૃષ્ણાવતારમાં 'સુરદાસપ્રભુ નંગે પાયન અનુદિન ગૈયાચારી', નિમિત્તે ભૂમિને રસદાન કર્યું છે. પરંતુ ભૂમિ સ્ત્રીરૂપ હોવાથી સુંદર અને પ્રસન્ન ચિત્તવાળા હોવાથી અને શ્રીકૃષ્ણે ફક્ત વ્રજમાં જ ચરણ સ્થાપન કર્યા હોવાથી વૃંદાવનં સસ્ત્રિભુવોવિતનોતિ કીર્તિં યદ્ દેવકી સુતપદામ્બુજ લબ્ધ લક્ષ્મિ ભૂમિના ભાગ્યનો ઉદય થયો પણ સંપૂર્ણ ઉદય ન થયો જ્યારે કલિયુગમાં શ્રીઆચાર્યજીએ સન્મનુષ્યાકૃતિ ભગવદ્ સ્વરૂપે ભૂમિ ભક્તને ત્રણ ત્રણ વખત ખુલ્લા ચરણારવિંદે પૃથ્વી પરિક્રમા કરવાથી "અવનિપરપદપદ્મ રાખી પરિક્રમાં મિષ ઉર ધરી" ભૂમિના જન્માંતરનું વિરહ દુઃખ ચરણસ્પર્શે દૂર કરી સંપૂર્ણ પ્રસન્ન કરી.

ભૂમિના ભાગ્યનો વિસ્તાર આપશ્રીએ ત્યાં સુધી કર્યો કે આખાએ ભારતવર્ષમાં આપશ્રીની બેઠકોમાં આપશ્રીની સ્વરૂપાત્મક સેવા ભૂમિ ઉપર જ થાય છે. અર્થાત્ આપશ્રી સદાય ભૂમિના ભાગ્યોદય માટે ભૂમિ (ચોતરી) ઉપરજ બીરાજો છો.

આ નામ "શ્રી-ધર્મ" સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ભારતના તમામ સ્થળોમાં ચારેય દિશામાં પૃથ્વી પરિક્રમાં કરતા શ્રીઆચાર્યજી.

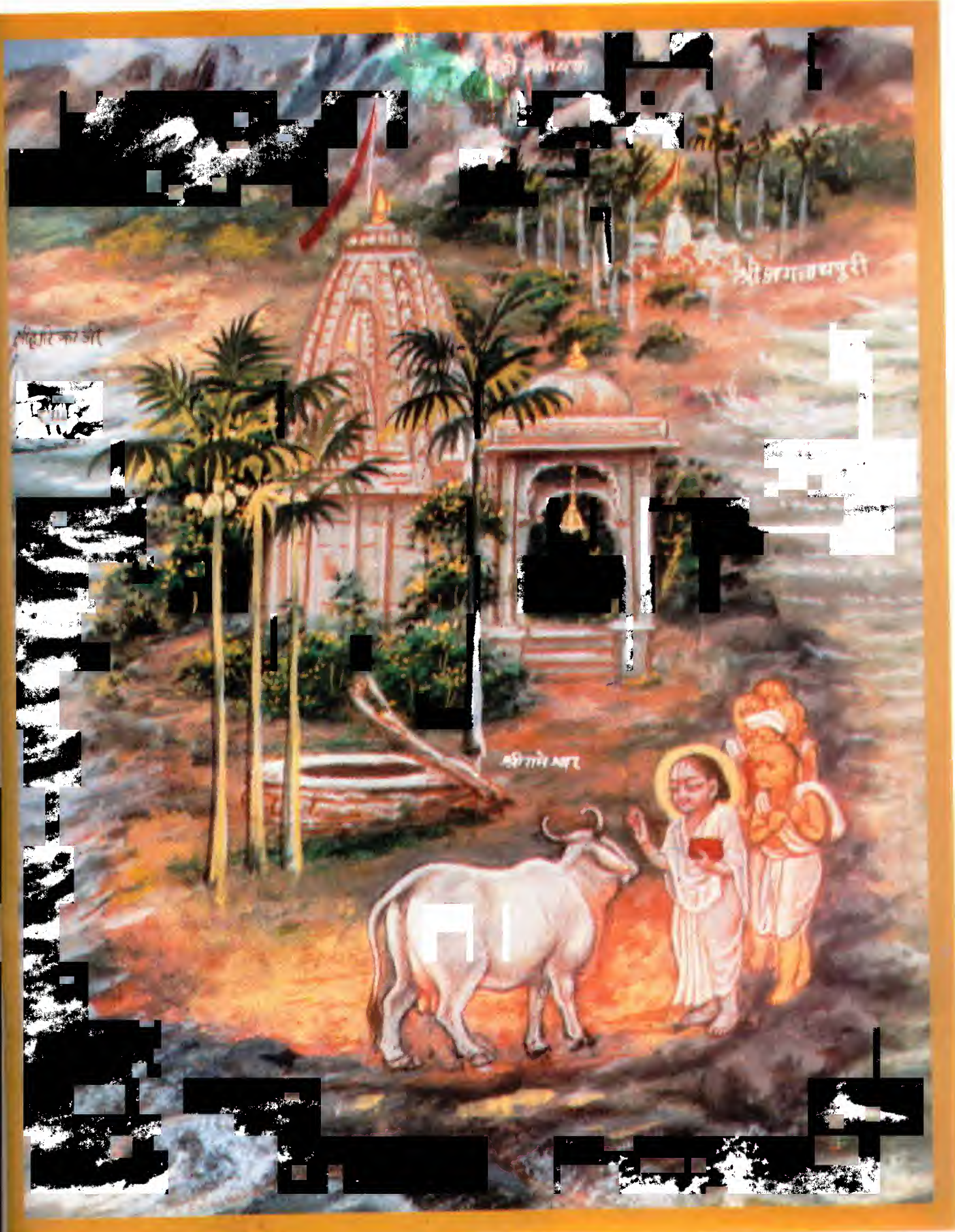
નામ-સંગતિ

ભુમિ પણ આપના સ્વરૂપથી પ્રભાવિત થાય છે તો આપનું સ્વરૂપ કેવું હશે ? તે જણાવવા "સહજસુંદર" નામ કહે છે.

श्री सर्वोत्तम

भूमिभाग्याय नमः

॥ २०६ ॥

श्री सर्वोत्तम

सहजसुन्दराय नमः

॥ १०७ ॥

સહજસુંદર:

શ્રીઆચાર્યજી સહજ સુંદર છે.

અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

શ્રીઆચાર્યજી સર્વોંગે સહજ સુંદર છે.

કૃષ્ણશબ્દેન પરં વસ્તૂચ્યતે તદેવ કદાચિત્ પરમસાન્દર્ય
પ્તન્નતં કરિષ્યામીતીચ્છયા સાકારં પ્રાદુર્ભૂતં સત્ શ્રીકૃષ્ણ” કૃષ્ણ
શબ્દથી પર વસ્તુ કહેવાય છે પરંતુ એજ પર વસ્તુ કોઈવાર “પરમસૌંદર્ય”
વિનમ્ર આમગી સહિતના ક પાપ કડુ એવી ઈચ્છા કરી સાકાર સ્વરૂપ
કૃષ્ણને પ્રવરણ વાચ ત શ્રી કૃષ્ણ છે.

પર વસ્તુ અને આંતરસ્થિતિ લીલા સામગ્રી સહિતના સૌન્દર્યની
અક દશ્યમાન સાકાર મૂર્તિ એજ શ્રીઆચાર્યજીનું સહજ સુંદર સ્વરૂપ છે.

પ્રભુચરણ શ્રીવિકલેશ ‘સૌ ન્દર્ય નિજહૃદયે ગતં’ માં
શ્રીઆચાર્યજીના આજ સહજ સૌન્દર્યનું નિરૂપણ કરે છે.

આપશ્રીની દર્શનીય સુંદરતાથી ભક્તો આપના સ્વરૂપ પ્રત્યે
આકર્ષાય છે. અને આપશ્રીની પ્રસંશા કરે છે. કેવળ આપનું સ્વરૂપ સૌંદર્ય
જોઈનેજ જીવો આપના શરણમાં આવે છે.

એક સમય શ્રીઆચાર્યજી આગ્રાના રાજમાર્ગ ઉપર રાજઘાટ
તરફ પધારતા હતા રાજઘાટ પાસે પુરુષોત્તમદાસ ક્ષત્રી પોતાની સ્ત્રી
સાથે રહેતા હતા. બારીમાંથી બંને સ્ત્રીપુરુષોએ આપના દર્શન કર્યા
આપશ્રીની સહજ સુંદરતાએ બંનેના મન આકર્ષાયા અને તરત જ તેઓએ
શ્રીઆચાર્યજીના શરણમાં જવા વિચાર કર્યો. તેઓ બંનેએ વિનંતિ કરી
પોતાના ઘેર પધારાવ્યા અને આપશ્રીને શરણે આવ્યા.

પિપરી ગામના વૈષ્ણવ સુંદરદાસને આપશ્રીના સ્વરૂપમાં એવી
અલૌકિક સુંદરતાના દર્શન થતા હતા કે જીવન પર્યંત ‘સુંદર’ એ શબ્દનો
પ્રયોગ શ્રીઆચાર્યજીના અંગ સંગ સિવાયની કોઈપણ વસ્તુ માટે કર્યો
નહિ.

આ નામ “જ્ઞાન-ધર્મ” - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

ઉપર : શ્રીઆચાર્યજી રાજ માર્ગમાં પધારે છે ત્યારે પુરુષોત્તમદાસ
પોતાને ઘેર પધારવા વિનંતી કરે છે.

નીચે : શ્રીઆચાર્યને શરણે આવતા પુરુષોત્તમદાસ..

નામ-સંગતિ

આ પ્રકારનું આપના સહજ સૌન્દર્યનું જ્ઞાન કેવી રીતે થઈ શકે તે
જણાવવા “અશ્લેષભક્તસમ્પ્રાર્થ ચરણાબ્જરજોધનઃ” નામ કહે છે.

અશેષભક્તસમ્પ્રાર્થ્ય ચરણાબ્જરજોધન:

શ્રીઆચાર્યજી એવા છે કે જેમના ચરણકમલની રજનેજ પોતાનું ધન સમજી અશેષ સમસ્ત ભતકો સંપ્રાર્થના કરે છે અર્થ-ચરિત્ર-સંગતિ

આ લોક પરલોકના તમામ પુરુષાર્થોની પ્રાપ્તિ કરાવવાનું સામર્થ્ય શ્રીઆચાર્યજીના ચરણ કમલની રજમાં છે. તેમ સમજી સમસ્ત ભક્તો આ રજની પ્રાપ્તિ માટે નિરંતર પ્રાર્થના કરે છે, મહાજ્ઞાની ભક્ત ઉધ્વજી વન્દેજન્દ્રવજસ્ત્રીણાં વાદરેણુમમીક્ષણશઃ પોતાનો અધિકાર ગોપીજનોને નમસ્કાર કરવાનો નથી તેમ સમજી નંદવ્રજની સ્ત્રીમાત્રની ચરણરજને નમન કરે છે. જ્યારે શ્રીઆચાર્યજીના સેવકોને શ્રિયો હિ પરમાકાટા સેવકા સ્તાદશા ગદિ આપશ્રીના 'શ્રી' ધર્મે આપશ્રીનું સ્વરૂપ જ્ઞાન તેમજ અનન્ય પ્રપત્તિના સામર્થ્યે અભિષેક કરવાની સંપૂર્ણ કૌશલ્ય પ્રાપ્તિ કરે છે.

અહિ ચરણને કમલ અને ચરણની રજને પરાગ કહેવાયમાં આવ્યું છે. કમલ અનુરાગરૂપ પરાગથી પૂરિત બને છે. સમસ્ત ભક્તો પણ તેવાજ અનુરાગ યુક્ત ધનની પ્રાપ્તિ માટે પ્રાર્થના કરે છે.

શ્રીગુસાંઈજી સર્વોત્તમના સંપૂર્ણ નામોનો ઉપયોગ આ ચરણ રજની ફલ પ્રાપ્તિ માટે હોવાનો નિર્દેશ કરે છે. ભક્તિ માટેના અંતરાયો પણ આ રજથી જ દૂર થાય છે પુષ્ટિમાર્ગની સ્થિતિ છે ત્યાં સુધી શ્રીઆચાર્યજી નિત્ય ભૂતલ પર બિરાજમાન છે. અને તેથી અશેષ ભક્તો હોવાનો હેતુ, તે સમયના ભક્તો. અને તે પછીના પણ ભક્તો એટલે સમસ્ત ભક્તો જ્યાં સુધી પુષ્ટિમાર્ગની સ્થિતિ છે ત્યાં સુધીના ભક્તો આપશ્રીના ચરણરજ પ્રાપ્તિની કામના કરતા રહે છે,

કૃષ્ણદાસ વર્ણવ છે :

કોટિ બ્રહ્માંડ તન રોમ હિ રોમ પ્રતિ
જગત આધાર-ઘર-ઘિર ધામી
અખંડ અવતાર જુગધાર લીલા કરી
આસુરી જીવ સબ મોહ પામી

શ્રી આચાર્યજી વિદ્યમાનતા અને પુષ્ટિમાર્ગની સ્થિતિ અખંડ છે.

શ્રીઆચાર્યજી સંન્યાસ ગ્રહણ કરી કાશીમાં હનુમાનઘાટ ઉપર ગંગાજીમાં તેજપૂંજ રૂપથી સ્વધામ પધાર્યા. એક વૈષ્ણવ આ લીલાનાં દર્શન કરી બહુ દુઃખી થયા અને કડાગામમાં શ્રીઆચાર્યજીના સેવક અચ્યુતદાસ સારસ્વત બ્રાહ્મણની પાસે આવી શ્રીઆચાર્યજીના સંન્યાસની તથા સ્વધામ પધાર્યાની વાત કહી, અચ્યુતદાસે કહ્યું કે શ્રીઆચાર્યજી સ્વભક્તોને છોડી પધારે તે ક્યારેય બની ન શકે, તમોને સંભ્રમ થયો લાગે છે, એમ કહી મંદિરના કમાડ ખોલી દર્શન કરાવ્યાં. શ્રીઆચાર્યજી સુબોધિની વાંચી રહ્યા છે તેવા દર્શન થયાં આ વખતે શ્રીઆચાર્યજીએ પેલા દુઃખી વૈષ્ણવના મનનો સંદેહ દુર કરતાં આજ્ઞા કરી કે "લોક દષ્ટિથી હું હવે બધાંને દર્શન નહિ આપુ પરંતુ ભક્તોને ત્યાં તો હું નિરંતર બિરાજુ છું."

આ પ્રમાણે શ્રીઆચાર્યજી ભક્તો માટે સદાય ભૂતળ ઉપર વિદ્યમાન છે, અને ભક્તો આપના ચરણ કમલની રજેરજ પોતાનું સર્વસ્વ ધન સમજી સદૈવ પ્રાર્થના કરે છે.

આ નામ "વૈરાગ્ય-ધર્મ" - સૂચક છે.

ચિત્ર-પરિચય

શ્રીઆચાર્યજી બીરાજે છે અને અશેષ ભક્તો આપશ્રીના ચરણરજ પ્રાપ્તિ માટે તત્પર થઈ રહ્યાં છે.

આ પ્રકારે પ્રભુચરણશ્રી વિહ્વલનાયજીએ શ્રીઆચાર્યજીના ૧૦૮ નામ સર્વોત્તમ શાસ્ત્રીય રૂપમાં, સર્વોત્તમ ચરિત્રરૂપમાં અને સર્વોત્તમ સ્વરૂપમાં એક સાથે નિરૂપણ કર્યા છે.

श्री सर्वोत्तम

अशेषभक्तसंप्रार्थ्य चरणाब्जरजोधना इत्यानंदनिधेः प्रोक्तं नाम्ना मष्टौ तररातम्
 स्वस्वधर्मविवर्तनीयस्यै त्रीः श्रीगोस्वामी श्रीब्रजभूषणलाल जीमहाराज चि. नावासहान श्रीबजेरा कुमाजी
 की आत्मा से सिद्ध हुए सं. २०२० भा. शु. रा. आशुष्यमी
 चित्रकार नारायण सान्नाज दामोदर दास शर्मा की भाहाराज श्री के चरण कमलोमे सास्त्राग डंडुवन

अशेषभक्तसंप्रार्थ्य चरणाब्जरजोधनाय नमः

॥ १०८ ॥

ઉપસંહાર:

હવે ઉપસંહાર કરે છે.

इत्यानन्द निधे: प्रोक्तं नाम्नामष्टोत्तरं शतम् ॥ ३३ ॥

એ પ્રમાણે અષ્ટોત્તરશત નામમાં આનંદનિધિ-આનંદના સમુદ્ર શ્રીમદાચાર્યજીના સ્વરૂપનું નિરૂપણ શ્રીપ્રભુચરણે કર્યું. અહિં પણ 'પ્રોક્તમ્' માં પ્રઉપસર્ગથી એ જ્ઞાન થાય છે કે શ્રીપ્રભુચરણ શ્રીઆચાર્યજીના પૂર્વસિદ્ધ નામોનો જ પ્રકાશ કરી રહ્યા છે. નવીન કલ્પના નહિ શ્રીમદાચાર્યજીના આ નામોની આપના ચરિત્રમાં સંગતિનો આધાર જ આ છે. શ્રીઆચાર્યજીના દરેક નામ અને ચરિત્રગત ઘટના-ક્રમ પૂર્વસિદ્ધ છે. એને જ આપે સ્વરૂપના ધ્યાનમાં મગ્ન થઈ પ્રકાશિત કર્યા છે, આ ભાવ છે. શ્રીઆચાર્યજી આનંદના સમુદ્ર છે. સમુદ્રના અનંત તરંગો (લહેરો)ની જેમ વિવિધ લીલાસભાવોના અનુસાર એમના નામ પણ અનંત છે, પરંતુ શ્રી પ્રભુચરણે ઘણું ખરું ગુપ્ત રાખવા જેવાનો વિચાર કરીને પણ શ્રીમદાચાર્યજીના સ્વરૂપાનંદમાં રસાવિષ્ટ થઈને સ્વકીયજનોને માટે કેવળ અષ્ટોત્તરશત જ નામ પ્રગટિત કર્યા છે. આ ભાવ પણ અભિવ્યક્ત થાય છે.

એ પ્રમાણે આ સ્તોત્રનો ઉપસંહાર કરીને શ્રીપ્રભુચરણ એ પાઠના પ્રકારનું નિરૂપણ કરે છે.

श्रद्धा विशुद्धबुद्धिर्यः पठत्यनुदिनं जनः ।

स तदेक मनाः सिद्धिमुक्तां प्राप्नोत्यसंशयः ॥ ३४ ॥

સ્વકીય જન જે શ્રદ્ધાથી વિશુદ્ધ બુદ્ધિવાળા હોય અર્થાત્ જેમાં શ્રદ્ધા હોય, અને ખરાબ સોબતીઓથી જેમની બુદ્ધિ ભટકતી ન હોય, શુદ્ધ ભક્તિમાર્ગીય હોય, એ રોજ આ સ્તોત્રનો પાઠ કરે તો એનું મન શ્રીઆચાર્યજીમા તાદાત્મ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. શ્રીઆચાર્યજીના અનન્યાશ્રય એને પ્રાપ્ત થાય છે એ ભાવ છે. અને તદનન્તર એને પૂર્વોક્ત કૃષ્ણાધરામૃતના આસ્વાદની સિદ્ધિ નિઃસંદેહ પ્રાપ્ત થાય છે.

અષ્ટોત્તર શત નામના પૂર્વમાં અને પછીના બન્ને સ્થાનોમાં ઉક્ત સિદ્ધિની નિઃસંદેહ પ્રાપ્તિનું નિરૂપણ, શ્રીપ્રભુચરણની ઉક્તિની દૃઢતાનો અને અવશ્ય ફળ પ્રાપ્તિની નિજાનુભૂતિને બતાવવાળા છે.

આ પ્રમાણે ફળ પ્રાપ્તિનું નિરૂપણ કરીને શ્રીપ્રભુચરણ અન્તમાં ઉક્ત ફળની ઈતર માર્ગીય ફળથી શ્રેષ્ઠતાને પ્રદર્શિત કરે છે.

तदप्राप्तौ वृथा मोक्षस्तदाप्तौ तद्गतार्थता ।

अतः सर्वोत्तमं स्तोत्रं जयं कृष्ण रसार्थिभिः ॥ ३५ ॥

ઉક્ત કૃષ્ણાધરામૃતાસ્વાદ રુપ સ્વમાર્ગીય ફળની પ્રાપ્તિ વગર સાયુજ્ય, સાર્ષ્ટિ, સામિપ્ય રુપ મોક્ષ નિરર્થક છે. કારણકે સ્વયં શ્રીપ્રભુએ આજ્ઞા કરી છે કે :-

“सायुज्य सार्ष्णि सामीप्य सारुप्यैकत्वमप्युत,

दीय मानम न गृह्णन्ति विना मत्सेव नम जनाः”

(શ્રી ભા. ૩ સ્ક. ૨૯ અ ૧૩ શ્લોક)

એ કારણ એની પ્રાપ્તિ વગર મોક્ષ ભક્તિમાર્ગીયને માટે નિરર્થક છે. તો પણ જો એ ફળ પ્રાપ્ત થઈ જાય તો એન માટે મોક્ષની કોઈ આકાંક્ષા અથવા આવશ્યકતા જ નથી રહેતી. એ ગતાર્થ થઈ જાય છે. એનાથી ઉક્ત શુદ્ધ પુષ્ટિમાર્ગીય ફળ સર્વોત્તમ છે. એ સિદ્ધ થઈ જાય છે. એજ કારણે આ સર્વોત્તમ ફળનું પ્રદર્શન કરવાવાળા આ સર્વોત્તમ સ્તોત્રનો જપ પાઠ કૃષ્ણરસાર્થિયોને જરૂર કરવો જોઈએ. પહેલા 'પઠત્યનું દિનમ્' થી પાઠ અને પછી 'જપ્ય' કૃષ્ણરસાર્થિભિઃ' થી જપ એ પ્રમાણે અલગ શબ્દોમાં કર્તવ્ય નિરૂપણથી આ આશય જ્ઞાત થાય છે કે, જ્યાં સુધી સંપૂર્ણ સ્તોત્ર નિઃસંદિગ્ધ રુપથી યાદ નહિ હોય ત્યાં સુધી ઉચ્ચારણ પૂર્વક પાઠક કરવો જોઈએ, અને જ્યારે બરાબર યાદ થઈ જાય ત્યારે મંત્રની જેમ ગુપ્તરુપમાં માનસિક મનન રુપ જપ કરવો જોઈએ.

એ પ્રમાણે શ્રી પ્રભુચરણે સ્વકીય પુષ્ટિમાર્ગીય અનુયાયિઓને કૃષ્ણાધરામૃત રુપ સર્વોત્તમ ફળનો આસ્વાદ પ્રદાન કરવા માટે સર્વોત્તમ સ્તોત્રનું નિરૂપણ કર્યું.

श्री सर्वोत्तम

(परिशिष्ट)

सर्वोत्तम	- बधाई	(श्री गिरिधरजी)
सर्वोत्तम	- धमार	(श्री व्रजभूषणजी)
सर्वोत्तम	- १०८ पद	(श्री गोविन्ददास)
सर्वोत्तम	- दोहा	(श्रीद्वारकेशजी) (धन्नूजी)
सर्वोत्तम	- धौल (गुजराती)	(श्री व्रजभूषणजी)
सर्वोत्तम	- स्तोत्र भाषा	(भारतेन्दु हरिश्चन्द्र)

सर्वोत्तम-बधाई

श्री गिरिधरजी (तृतीय) गृह कृत

राग : नट

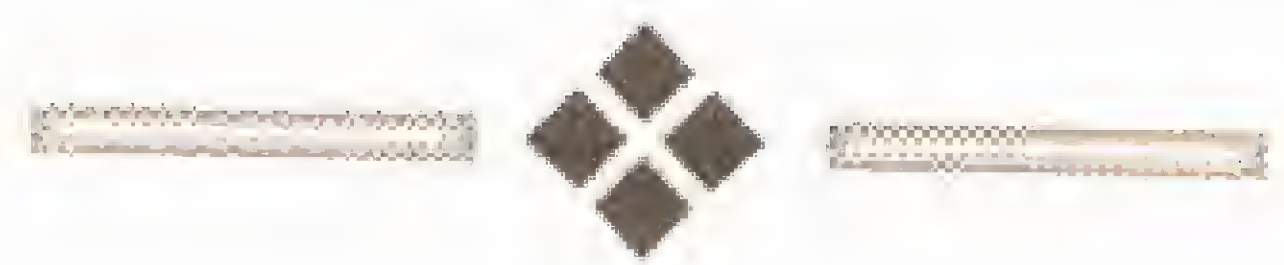
गोपे श्रीवल्लभ रूप न जाने ।
 कैसे यह लीला के नित संबंध करि मानै ॥१॥
 प्राकृत निखिल धर्म नहि परसत अप्राकृत जो बखानै ।
 निपादित निगमादिक वचनन साकृत सिद्धि निदानै ॥२॥
 कलिकालादि दोष के तमकर पंडित हू नहि जानै ।
 संप्रति अविषय ताही तै है भुव प्रादुर्भाव कहानै ॥३॥
 देखा देखि निज भाव प्रकट कों देत माहात्म्य दानै ।
 पाणी कर जब तब निज मुख कौ पादुर्भाव बखानै ॥४॥
 तिनकौ कह्यो अबोध सबनकों तुरत सुबोध बखानै ।
 अष्टोत्तरशत नाम जपन कर पाप होत सब हानै ॥५॥
 अग्निकुमार ऋषीश्वर बरन्यों जगती छन्द बखानै ।
 देवरूप श्रीकृष्ण रसानन बीज कारुणिक जानै ॥६॥
 करि विनियोग भक्तियोग में प्रतिबंध सब हानै ।
 अधरामृत रस स्वाद कृष्ण कौ यह सिद्धि कर मानै ॥७॥
 आनंद परमानंद रूपमय कृष्णमुखाकृत आनै ।
 कृपासिंधु दैवी जीव उद्धारक स्मृति आर्ति हि नसानै ॥८॥
 श्री भागवतगूढार्थन कों प्रकट परायन जानै ।
 गोवर्द्धनधर साकृत निश्चय स्थापक वेद बखानै ॥९॥
 सायावाद निराकरण कर सकल वाद बल हानै ।
 मार्ग भक्ति कमल कर बरनों तिनके रविकर मानै ॥१०॥
 जरजारी उद्धार करन कों समर्थ प्रकट कहानै ।
 अंगीकृत करि गोपीपति मानव निज वश करि गहि आनै ॥११॥

अंगीकृत मर्यादा बोधक करुणा करि विभु गानै ।
 नाहिनं दियौ काहुने ऐसौ दान परायन जानै ॥१२॥
 महा उदार चरित्र जिनके निज गावत निगम बखानै ।
 करि प्राकृत अनुकृति मोहे सुररिपु जन वृंद समानै ॥१३॥
 जोपै अग्निरूप वल्लभ रूप जलधि नाहि आनै ।
 भक्तन के हित कारण ऐसे नहि देखे न कहानै ॥१४॥
 सेवक जन शिक्षा के कारण कृष्ण भक्ति प्रकाटानै ।
 निखिल सृष्टि इष्ट के दाता इच्छा यह मन मानै ॥१५॥
 लक्षण सर्वसंपन्न महाप्रभु कृष्ण ज्ञान यह दानै ।
 याही तै गुरु वेद पुरान पुकारे कहत परमानै ॥१६॥
 आनन्दभर परिपूरन अंबुजनयन देखि ललचानै ।
 कृपादृष्टि आनन्द दै दास दासी प्रिया पति जानै ॥१७॥
 रोषदृष्टि के पात भए ते भक्त वृंद रिपु हानै ।
 याही तै भक्तन करि सेवित यह निर्धार बखानै ॥१८॥
 सुख कौ सेवन करिये जाकौ दुराध्य करि मानै ।
 दुर्लभ चरनकमल जाके निज उग्र प्रताप कहानै ॥१९॥
 बानी करि पूरत सेवक जन निज सरनागति आनै ।
 श्रीभागवत समुद्र मंथन करि रास रूप हरि जानै ॥२०॥
 सांनिध्य तै जु दियौ हित हरि कौ भक्ति मुक्ति के दानै ।
 लीला रास विलास एक रचि कृपा कथा परमानै ॥२१॥
 अनुभव विरह करन कों सबकौ त्याग एक मन मानै ।
 भक्ति आचार दिखायो जन कों मारग कर्म निदानै ॥२२॥

यागादिक भक्तन के साधक मन कर्म बच करि जानै ।
 पूर्णानंद पूरन रतिपति वागधीश गुन गानै ॥२३॥
 याहि तै बिबुधेश्वर पद की कहियत चित में निसानै ।
 कृष्ण सहस्रनाम के दायक भक्त परायन मानै ॥२४॥
 भक्ति आचार विविध बोधन कों नाना वचन बखानै ।
 अपने काज तजे प्रानन नै प्रिय पदारथ जानै ॥२५॥
 तादृश भक्तनि करि परिवेष्टित देखत मति हिरानै ।
 दास जनन के हित के कारन साधन सह दरसानै ॥२६॥
 सकल सवित यह रूप दिखावत श्रीवल्लभ हरि मानै ।
 भूतल पुष्टि प्रकट करिवे कों श्रीविठ्ठल निधि आनै ॥२७॥
 पिता भए राख्यौ महिमा सब अपने कुल मधि जानै ।
 दूरि कियौ हरि मायामत कों गर्व आप धरि मानै ॥२८॥
 पतिव्रता पति पारलौकिक यह लौकिक वरदानै ।
 गूढ हृदय भक्तन मन आसय दायक पर गुन गानै ॥२९॥
 उपासनादिक मार्ग करिके मुग्ध मोह नसानै ।
 मार्ग भक्ति प्रकट करि सबतै वैलक्षण्य ठहरानै ॥३०॥
 सरन आए तै लिए ज्ञान कृष्ण हृदय की जानै ।
 प्रतिक्षण नव निकुंज लीलारस पूरन निज मन मानै ॥३१॥
 तिनकी कथा विवस चित च्छैके बिसरै सब गुन आनै ।
 व्रजपति प्रिय ताहि कों कहियत प्रिय व्रजवास बखानै ॥३२॥
 लीला पुष्टि करन ए कहियत भक्त काम धर्म दानै ।
 सर्बानि अजानी लीला इनिकी मोह रूप कहानै ॥३३॥
 सबतै दृढ आसक्त भई भक्तवत्स पतित पवित्र बखानै ।
 यस अपने गुनगान स्त्रवन तै आनंद बखानै ॥३४॥

यशपीयुसलहरीन करि छांडे अन्य भाव पर जानै ।
 लीलामृतरस करि पोषै सब कहत फिरत महारानै ॥३५॥
 गोवर्द्धनवास उत्साह एकचित लीलाप्रेम समानै ।
 यज्ञभोग बलि यज्ञ करन कों चार वेद विकसानै ॥३६॥
 सत्यप्रतिज्ञा त्रिगुनातीत सुनि नीतिविसारद जानै ।
 कीर्ति बढन महातत्व सूत्र प्रकाशक मानै ॥३७॥
 मायावाद तूल उम्मूलन अग्नि रूप काहे गानै ।
 ब्रह्मवाद उद्धारन कारन कों भूतल जन्म बखानै ॥३८॥
 अप्राकृत भूषण परिभूषित सहज हास मुख लानै ।
 ब्रह्मलोक भूतलोक रसातल के भूषण युत जानै ॥३९॥
 उधरे भाग्य अर्वाणितल के निज सुंदर सहज कहानै ।
 भक्तनि करि सेवित निज पदरज तेई बहु धन दानै ॥४०॥
 यह प्रकार आनंदनिधि प्रभु के नाम पदारथ गानै ।
 अष्टोत्तरगत ते कथित जे अपने सर्वस्व मानै ॥४१॥
 श्रद्धा निर्मल बुद्धि करि जे नित्य पढत भक्तजन मानै ।
 एकचित करिके अधरामृत सिद्धि याहि तै जानै ॥४२॥
 वृथा मुवित बिन पाये ताके पाये यह गाते मानै ।
 कृष्ण पदारथ रस गहिबे को जप करितय है रानै ॥४३॥
 इहे विधि द्विजकुल पाते के गिरिधर नाम बितान बखानै ।
 श्रीवल्लभ श्रीविठ्ठल प्रभु कों निज अनुचर करि मानै ॥४४॥

सर्वोत्तम - धमार

श्री व्रजभूषणजी (तृतीय गृह) कृत

राम : काफी

ल्लभ मेरे मन बसो हो ।

मेरे ललना ॥

मोको और न कछु सुहाय ।

भा त्रिभुवन में न समाय,

छबि निरखत मन न अधाय ॥

ध्रुव ॥१॥

वाडौ सीमा अति सुंदर, सुखद कांकरवारौ गाम ।

जाउ मास वैसाख कृष्ण एकादसौ प्रकटे श्रीलक्ष्मण धाम ॥२॥

कृत रूप रहित अप्राकृत, धर्म सहित साकार ।

म निरूपित श्रीपुरुषोत्तम, वदन अनिल अवतार ॥३॥

करुणा निज महिमा श्रीहरि, प्रकट करन के काज ।

वदन अनल रूप आनंदमय, प्रकट श्रीवल्लभराज ॥४॥

जीव उद्धारन हित हरि, धर्यो द्विजवर अवतार ।

नाथ प्रकटित मार्ग तै, नाहिन होत निस्तार ॥५॥

गावाद तम बढ्यौ भूतल में, रवि बिनु नाहि उजास ।

श्रीवल्लभ प्रकट होइके स्तुतिपथ कियो है प्रकास ॥६॥

भागवत प्रतिपद मणिवर, भूषित भूषित अंग ।

फल पुरान सास्त्र स्तुति स्मृति कौ, कीनौ विरोध कौ भंग ॥७॥

भागवत अमृत उदधि रस, निज जन पान कराय ।

म सहित व्रजजन की सेवा, सिखवत आप बताय ॥८॥

गम बखानत भूतल स्वर्ग में अनल उदयौ इंदु ।

रमानन्द रूप तै प्रकटे कृष्ण सेवारस सिन्धु ॥९॥

घन रहित जीव कलियुग के, दैवी किए सनाथ ।

करि बांह पुरुषोत्तम सौंवे, जन सिर धरि निज हाथ ॥१०॥

त्र भाष्य सुबोधिनी कीर्नी, नाना ग्रन्थ निबंध ।

हमवाद साकार प्रकटायौ, टार्यौ स्वीय प्रतिबध ॥११॥

कृपादृष्टि वृष्टि अमृतरस, सींचे दासी दास ।

शेष दृष्टि दावानल श्रीप्रभु, कीने असुर विनास ॥१२॥

प्राकृत रूप दिखाइ प्रानप्रति, असुरनि मोह उपजाइ ।

श्रीलक्ष्मण गृह प्रकट होइके, निजजन आनन्द बढाइ ॥१३॥

करि करुणा करुणानिधान प्रभु, देत अभय पद दान ।

बुद्धिहीन कर्म जड जीवन कौ, टार्यो अति अभिमान ॥१४॥

श्रीवल्लभ जाकौ करे अपुनौ सो, व्रजपति प्रिय होइ ।

ताके कोटि जन्म के पातक, तत्क्षण में क्षय होइ ॥१५॥

अनुभव निगम ज्ञान तै जाने, श्रीवल्लभराज स्वरूप ।

भूतल भवित प्रचार करन कौ, अन्वय लिए अनूप ॥१६॥

चुंदावन श्रीगोवर्द्धन प्रिये, प्रिय यमुना तट वास ।

कुमुदिनीगन मन रंजन कौ, सहस्र उडुपति उजास ॥१७॥

कालिंदी की महिमा कलि में, कीने श्रीलक्ष्मणसूत ।

अष्टसिद्धि पैयत वाही तै, कहत वचन प्रसूत ॥१८॥

गोकुलनाथ सदा सुखदायक, लमो सबै करे सीस ।

लीला हृदय बसो निज जन के, ये ही विधि देत असीस ॥१९॥

व्रजपति नखसिख अंग माधुरी, बरनौ अनल स्वरूप ।

मधुरे बिधान अष्टक कीर्तन तै, बस होत श्रीगोकुल भूप ॥२०॥

ब्रह्मसंबंध कराइ कै कीने, पंच दोष निवृत्त ।

प्रकट दिखाइ पुष्टिमारग प्रभु, जीव कौ किए हैं प्रवृत्त ॥२१॥

निज आज्ञा उल्लंघन दोष, दिखायो महाप्रभु आप ।

करि प्रबोध सिखवत दासन कौ, मिट्यो सकल उर ताप ॥२२॥

मारग भवित सुधा समुद्र मधि, प्रकट लिए नवरत्न ।

जव विधि चिंता निज दासन की, निवृत्त किए हैं रत्न ॥२३॥

व्रजपति सुखद विरह अनुभव कौ, सर्वसु त्याग उपदेस ।

नाम सहस्र नंदनंदन के, प्रकट किए हैं नरेस ॥२४॥

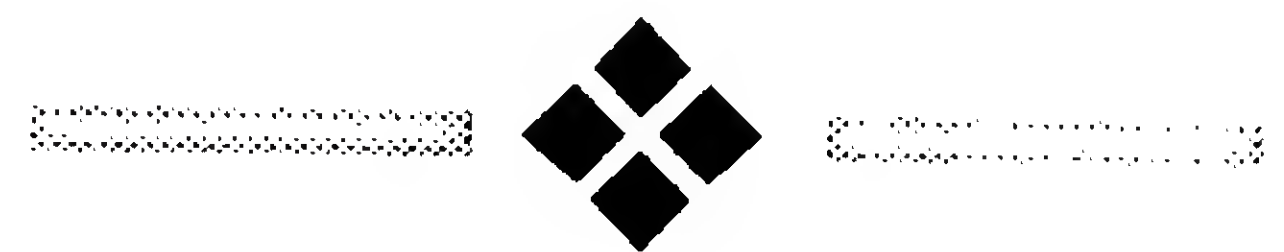
सर्ग आदि लीला दस विधि मधि, जाकौ निरोध है नाम ।

देसापकितव्यसल त्रिविध फल, त्रिविध लीला अभिराम ॥२५॥

पुष्टि प्रवाह मर्यादा मारग, तिनको दिखायो भेद ।
 दैवी जीव कीडा साघन फल, सबको प्रमान है वेद ॥२६॥
 सकल संदेह निवारन को, जलभेद कियो ब्रजईस ।
 भक्तिभाव दिखाए सबनिको, भेद बतावत बीस ॥२७॥
 बालबोध कीनों, करुणादिधि, बालक पति जिय जान ।
 सकल सिद्धांत जनाय स्वीयन को, टार्यौ सकल अज्ञान ॥२८॥
 देसादिक पट साघन कीने, तातै नहीं निस्तार ।
 दै वरदान कृष्णाश्रय कीनों, दीने पदारथ चार ॥२९॥
 दृढ आश्रय के कारण कीने, धैर्य विवेक विचार ।
 कलियुग जीव उद्दारे श्रीवल्लभ, निज जन प्रान अधार ॥३०॥
 क्षर प्रपंच अक्षर तै उत्तम, त्रिगुणातीत महाराज ।
 श्रीहरिवदन जो प्रकट न होते, ता बूडत वेद जहाज ॥३१॥
 दैवी सृष्टि हेतु करुणानिधि, श्रीहरि बांधी पाज ।
 अति आवर्त सकल दुस्तरन को, भवसागर उतरन काज ॥३२॥
 श्रीपुरुषोत्तम भजन हेतु तै, कीनों स्मरण पुष्टि ।
 तामें मर्यादा मारग को, साघन नाहिन इष्ट ॥३३॥
 श्रीवल्लभ तै विमुख जीव जेते, बूडत भवसिंधु ।
 जाको रोध किए श्रीवल्लभ, निसिदिन लहत आनंद ॥३४॥
 कहत निरोध पदारथ को यह, सबहिन को अज्ञान ।
 करि लक्षणा निरोध बतायौ, श्रीलक्ष्मणसुवन सुजान ॥३५॥
 साघन सकल किए हैं महाप्रभु, निज दासनि के काज ।
 अति कृपालु करुणानिधि वल्लभ, सेवकजन सिरताज ॥३६॥
 निजानंद पुष्टि अति विग्रह, अंबुजनयन विसाल ।
 षट्गुण सहित पूरन पुरुषोत्तम, निर्मल रसिक रसाल ॥३७॥
 त्रिविध सृष्टि भक्ति नव लक्षण, कियो विवेक विचार ।
 साघन सहित मानसी सेवा, पुष्टि पदारथ चार ॥३८॥
 भूमिभाग्य सहज अति सुन्दर, श्रीपरिवृढ मुखचंद ।
 अदेय दान दक्ष अति मोहन, सुखद चरनारविंद ॥३९॥
 सर्व सिद्धांत सिरोमनि पत्र लिखि, बांध्यो गोकुलराय ।
 माया तिमिर निविड भूतल में, निरस्तत ताप नसाय ॥४०॥

नवलक्षणा भक्ति मधि वाई, याहि रीति विनियोग ।
 रंचक वस्तु समपै स्नेह सौ, ताको करत प्रभु भोग ॥४१॥
 वजसुंदरी भाव रस पूरित, आनंदनिधि को अंग ।
 ऋतु वसंत हरषत श्रीवल्लभ, निरस्तित लजत अंग ॥४२॥
 केसरि धोती उपरना केसरि, केसरी भीजी पान ।
 श्रीवल्लभ गिरिधर वन बिहरत, अंतर अति अनुराम ॥४३॥
 तोबा चंदन अबीर कुंकुमा, उडत गुलाल सुरंग ।
 ताल पखावज झांझ डफ बाजत, सरस स्वांग सुदंग ॥४४॥
 सबै समाज साजि वन विहरत, बोलति कोकिला कोर ।
 त्रिविध पवन बहत सुखकारी, सूरसुताजू के तोर ॥४५॥
 अति सुगंध मत्त मधुपगन, करत मधुर सुर गान ।
 दादुर मोर चकोर सेर मानों, लेत सप्त सुर तान ॥४६॥
 जो सुख अमर लोक में नाहीं, सो सुख गोकुल मांहे ।
 सुखद सदा सरनागति जिनिकी, श्रीवल्लभ कल्पतरु छांहे ॥४७॥
 मन वच कर्म करि श्रीवल्लभ भज, नाहिन और उपाय ।
 साघन कोटि करौ जिन कोऊ, यह फल कबहुँ न पाय ॥४८॥
 खेलि फाग अनुराग सिंधु बढ्यौ, मची अरगजा कीच ।
 निज जन कुमुदिनी गनफूल्यौ, निरखे वल्लभ सासि बीच ॥४९॥
 जो यह अनल आनंद रूप को, निसिदिन करै विचार ।
 पावै सदा आनंद अधरामृत, रसकृत मुवित प्रचार ॥५०॥
 जो यह लीला सुनै सुनावै, प्रभु सन्मुख करै गान ।
 ताके हृदयकमल बिच परसत, प्रभुजी करे स्वज्ञान ॥५१॥
 दास अनन्य चरनरज धन की, करत बहुत मन आस ।
 श्रीवल्लभ पदरज प्रताप तै, गावत जन हरिदास ॥५२॥

सर्वोत्तम- १०८ पद

गोविन्ददास (श्रीगुसांईजी के श्रवास) कृत

रग : भैरव

प्राकृत धर्म रहित अप्राकृत निखिल धर्म सहित साकार ।
निगम निरूपित सुद्ध पुरुषोत्तम वदनानल श्रीवल्लभ अवतार ॥१॥

स्तुति करौ सदानंद पद सेवौ सुजस स्त्रवन करौ गुनगान ।
चित में चितन करौ रैनदिन सुबोधिनी अरु वचनामृत पान ॥२॥

करुणा करि कलि प्रकट भए बिन हेतु न दैवी जन उद्धार ।
श्रीविहल निजपद नौका दै 'गोविंद' उतारौ भवसागर पार ॥३॥

रग : विभास

विदुष जन दृष्टि कलिकाल कहा तिमिर नै निमि नवनीत कौ हार्द न लह्यौ ।
ब्रह्म साकार कौ भेद जाने बिना आसुरावेस तै विरुद्ध ही कह्यौ ॥१॥

भूमि के जीव मतिहीन वैकुंठ की बात कौ कहौ कहा मंद कैसे ज जाने ।
ब्रह्म साकार कौ रूप जाने बिना मूढ अति अज्ञान क्यों जु मानै ॥२॥

तस्य संप्रति तातै नहि होत है उग्र माहात्म्य कौ न पार पावै ।
श्रीविहल पदकमल रजधन 'गोविंद' जन हरिवदन वहिन गुन गावै ॥३॥

रग : श्रीरामश्री

जब श्रीहरि भई यह इच्छा निज महिमा प्रगटबे काज ।
ब्रजपति वदन-अनल आनंदमय तब प्रगट किए वाक्पति द्विजराज ॥१॥

सो स्वरूप प्रगट्यौ भूतल में विद्यानिधि विदुषन सिरताज ।
दरस परस आनंद उपज्यौ उर तीनों भुवन रहे सब गाज ॥२॥

दैवी जन सब करत बधाई चिता गई सबनि की भाज ।
कहत 'गोविंद' यह गान करौ नित बाल वृद्ध सब जोरि समाज ॥३॥

रग : बिलाबल

अति तदुक्त दुर्बोध जानि जिय कियौ सुबोध श्रीविहलेश ।
शतअष्टोत्तर नाम दान दै महा अध हर्यो मिट्यो वलेस ॥१॥

पढौ सुनौ चित में चितन करौ कछु मति धरौ चिता कौ लेस ।
एक रसना कहौ कहा बरनों थकी सारदा सहस मुख सेस ॥२॥

यह अवतार काहू बरन्यो स्त्रुति स्मृति सास्त्र पुरान विसेस ।
दैवीजन उद्धारन कौ प्रगटे भूतल 'गोविंद' प्रभु श्रीव्रजेस ॥३॥

रग : आसावरी

ऋषि में ऋषिराज श्रीमदग्निकुमार ।
आनंदमय नखसिख पर लैहौ वारौ कोटिक मार ॥१॥

नाम्नां छन्दो जगत्यसौ सो मन वच क्रम निरधार ।
श्रीकृष्णास्य देवता श्रीमद्भूत द्विज अवतार ॥२॥

करुणा बीज प्रभु प्रमेयबल कियो जगत उद्धार ।
षट्गुन पूरन श्रीवल्लभ के अगनित गुन 'गोविंद' जु अपार ॥३॥

रग : टोडी

भक्तियोग प्रतिबंध निवारन कारन सर्वोत्तम विनियोग ।
सिद्धिः श्रीकृष्णाधरामृतास्वादफल निःसंशय यह आस्य उपयोग ॥१॥

जो रस सिव चतुरानन दुर्लभ धनपति जलपति गनपति भावै ।
सुरपति दिनपति अरु राकापति दरसन करि समाधि नित ध्यावै ॥२॥

यह नित नियम करौ जिय अपने पढौ सुनौ चित चितन कीजै ।
श्रीविहल करुणा करिकै 'गोविंद' कौ सर्वोत्तम दीजै ॥३॥

यह छः पद स्तोत्र के पहिले छः श्लोकों के हैं । अब एक नाम का एक एक पद है ।

(१) राग : बिलाबल

आनन्द रूप श्रीवल्लभ को अपने जिय मानो ।
और सबै तुम छांडि इनिही को मानो ॥१॥
तीन लोक में कोउ नहीं पटतर को आवै ।
देव कोटि तैंतीस में कोउ पार न पावै ॥२॥
आनंद नाम रसना रटौ अर्थहि विचारि ।
वैये 'गोविंद' जन जप किए पुष्टि पदारथ चारि ॥३॥

(२) राग : विभास

तन मन धन मम यह मेरी सर्वस परमानंद ।
श्रीवल्लभ भजहु निसिदिन गान करहु सुछंद ॥१॥
निरखि निरखि मेरे नैननिसिराऊ श्रीहरिवदन मुखचंद ।
आनंद मगन सदा रहूँ रवि दरसन मानहु अरविंद ॥२॥
सुभग मूरति जिनि नैनानि निरखे सो जन परे प्रेम फंद ।
यह महानिधि मेरे हटै कमल तै छिन मति टारी कहत 'गोविंद' ॥३॥

(३) राग : धनाश्री

मेरी सर्वस श्रीकृष्णास्य ।
मायावाद निवारन कारन कीनौ है अणुभाष्य ॥१॥
सुर नर मुनि देव कोटि तैंतीसो करत है सदा उपास्य ।
यह तजे और तत्व काहै रे मानें होहि लोक उपहास ॥२॥
श्रीवल्लभ चरनकमल सेवक जन सबतें रहत उदास ।
श्रीविहल पदरज 'गोविंद' करत बाहेमुख को हास ॥३॥

(४) राग : भैरव

कृपानिधि कृपा कीर्ति दरस दिखायो ।
भटकि भटकि सब तीन लोक में अब यह निधि पायो ॥१॥
स्त्रुति स्मृति शास्त्र पुरान अगोवर सुर नर मुनि कोउ पार न पायो ।
श्रीहरिवदन बाहेन करुना करि निज स्वरूप महिमा बताओ ॥२॥
षट् साधन अधिकार जट भए काले में कृष्ण भजन सु शिखायो ।
यह विवेक जानि जिय अपने जन 'गोविंद' विमल जस गायो ॥३॥

(५) राग : बसन्त

दैवोद्धारप्रयत्नात्मा को न आधी निमिष बिसरऊ ।
चित में चिंतन करै अहानिसि उस आनंद उपजाऊं ॥१॥
और द्वन्द जिय जानि छांडि है श्रीवल्लभ गुन गाऊं ।
मेरी सर्वस सुभग मूरति बिनु कहूं न सीस जवाऊं ॥२॥
वचनामृत सुबोधिनी सुनिकें श्रीवल्लभ उर लाऊं ।
गोद पसारि मांगत 'गोविंद' जन चरनकमल रज पाऊं ॥३॥

(६) राग : ईमन

स्मृतिमात्रार्तिनाशन सुमिरे बढत आनंद ।
आनि उपाय उपाधि जानि जिय तजि चित भजि श्रीवल्लभ मुखचंद ॥१॥
रसना रटत नैकु नहि छांडत फूलि रहे निज जन अरविंद ।
हंसत परस्पर करत कुलाहल सब ही परे प्रेम के फंद ॥२॥
भूतल फिरत महारस भीने निज जन अति मदमत्त गयंद ।
श्रीविहल पदरज प्रताप बल निर्भर फिरत सदा 'गोविंद' ॥३॥

8) राग : श्री

श्रीभागवत गूढार्थप्रकाशन परायण कों, महिमा में जाने तैं मेरौ मन अटवयो ।
जबलौ श्रीवल्लभ की महिमा में जानी नहीं, तौ लौं हू याचत ठौर ठौर भटवयो ॥१॥
वर्षणी की संगति तैं मेरौ मन भ्रष्ट भयो, कछु विवेक समझे बिनु रहयो बीच लटवयो ।
श्रीवल्लभ संगति तैं मेरे हृदैं उपज्यो ज्ञान, साधुसंग कीनों में और सबै पटवयो ॥२॥
अब जिय मों जानत हौ आयुष तौ वृथा जात, काम क्रोध लोभ मोह मत्सर तैं सटवयो ।
सबहु कछु चेत मूढ सुभग सुरति हृदैं धरि, और सब परिहरौ तुम 'गोविंद' जन संग गटवयो ॥३॥

9) राग : आसावरी

साकार ब्रह्मवादैंक स्थापक प्रगट भये ।
सुनि स्त्रवननि निज दैवी सृष्टि सबके दुख दूर गये ॥१॥
हरिवदनानल प्रगटे बिन जगत सब जात बहययो ।
सुर नर मुनि स्त्रुति सास्त्र पुराननि हारद न लहयो ॥२॥
कलि में करुना अरि कृष्णपदसेवा सिखये ।
जन 'गोविंद' सोइ बडभागी जिनि यह तिति निभये ॥३॥

10) राग : रामश्री

करहु वेदपारग सुखद चरनसेवा ।
आनि आलाप तजि वहिनपदकमल-भजि श्रीवल्लभ सकल देवाधिदेवा ॥१॥
कलिकल्मषापहं सकलदुःखदारणं भवसिधुतारणं परमममलं ।
साधन सब तजौ निसिदिन वल्लभ भजौ अति सुखद सुवहिनपदयुगलकमलं ॥२॥
परमसुखदायिनी भक्तिरनपायिनी देत हैं हरि वदनवहिनदाता ।
श्रीवल्लभवर बिना तीनहु लोक में 'गोविंद' नहिं सुने औ र कोउ भयत्राता ॥३॥

11) राग : टोडी

मायावादनिराकर्ता प्रकटे श्रीवल्लभद्विजराज ।
श्रीहरि प्रगट किए मुख मूरति पृष्टि प्रगटबे काज ॥१॥
महिमा स्त्रवन सुनत कुमुदिनी से फूले भवतसमाज ।
अब उद्धार विषयिनी चित्र गई सबनि की भाज ॥२॥
जयजयकार भयो त्रिभुवन में रहे भुवन सब गाज ।
सुमिरत तैं आनंद होत है 'गोविंद' जन सिरताज ॥३॥

12) राग : टोडी

सर्ववादिनिरासकृत् कौ को जन पावत पार ।
स्त्रुति स्मृति सास्त्र पुरान अगोचर पुरुषोत्तम निरधार ॥१॥
धरनीतल में प्रकट भए बिनु बसुधा बूडत भार ।
प्राकृतरूप असुर मोहन कों अप्राकृत प्रान अधार ॥२॥
बिनु साधन उद्धारत निजजन कों प्रगट कृष्ण अवतार ।
जो सर्वसु श्रीव्रजजन कों दे सो 'गोविंद' कौ रखवार ॥३॥

13) राग : टोडी

भक्तिमार्गाब्जमार्तण्ड अर्वाणि उदय जानि जिय दैवीजन कमल फूले ।
श्रीवल्लभ प्राकृत रूप देखि आसुर सृष्टि मोहित अति विदुषवृंद भूले ॥१॥
स्त्रुतिपथ भयो प्रकास मायावाद तिमिर गयो सुभग मूरति निरखि उपज्यो आनंद ।
मन वच क्रम करि कहत 'गोविंद' जप किए सहजसों पेहै सुखद आनंद ॥२॥
कलिकलुषहरन हरि आपु अपनो वदनवहिन हवै निज दास दरस दीन्हों ।
द्विजवर अवतार धरि प्रेम सों भक्ति करि सिखाए निज दास सब गुणप्रबीनों ॥३॥

(१३) राग : टोडी

स्त्रीशूद्राद्युद्धतिक्षम कौ जस व्यापि रहयो त्रिलोक मांहि ।
बिन साधन व्रजपति कौ सौपत श्रीवल्लभवर दूढ करि गहि बांहि ॥१॥
उर आनंद न समात पुष्टिजन करत अहर्निशि वही गुनगान ।
पटतर तनक न पावत कोऊ सुर नर जन करत बखान ॥२॥
भूत भविष्य स्त्रवन नहि सुनियत करि करुणा अब दरस दिखायो ।
यह निधि साधन तें नहि पैसत श्रीविहल पद रज 'गोविंद' ॥३॥

(१४) राग : आसावरी

अंगीकृत्यैव गोपीशा वल्लभीकृत मानव नाम ।
करि करुणा कलिकाल में निजजन के पूरे काम ॥१॥
अवनितल में आनंद भयो घर घर आठौ जाम ।
सुभग मूरत श्रीवल्लभ है देखे नखसिख अभिराम ॥२॥
अब चिंता सब मिट गई प्रगट भयो सुख कौ धाम ।
फूल्यो 'फिरत 'गोविंद' सदा पायो निजपद गोकुल गाम ॥३॥

(१५) राग : सारंग

अंगीकृतौ समर्यादो पुरुषोत्तम प्रगट भए स्त्रवन सुनत निजजन उपज्यो आनंद ।
करि करुणा हरिवदनानल श्रीवल्लभदास दियो बिछुर्यौ मन वच क्रम करि प्रगट गोकुलचंद ॥१॥
नखसिख सब अति अनुपम प्रगट भए धर्मरूप रूप वसुधा पान करत सबै विदुष वृंद ।
सुर नर मुनि करि समाधि एकचित्त हवै ध्यान धरत पावत नहि पार कछु मायावादिमत्तगयंद ॥२॥
देखियत प्राकृत रूप निश्चय है अप्राकृत मानुषाकृति देखि परे फंद ।
पुष्टिसृष्टि उद्भरन कौ द्विजवर अवतार धर्यो मायामत खंडन कौ प्रगट 'गोविंद' ॥३॥

(१६) राग : देवगंधार

अबके महाकारुणिक कहियत तजि निजधाम अवनितल प्रगट भए
सबके मनभाए ॥१॥
अपनी प्रतिज्ञा सत्य करि तुम निजजन नेह निबाहे ।
सब परिकर लै सरन भयो सो तब पद सरोज रज पाए ॥२॥
जिन नहि जाने श्रीहरि मुख मूरति तिन वृथा जनम गंवाए ।
सर्वसु श्रीवल्लभ निजजन कौ सो 'गोविंद' जन जस गाए ॥३॥

(१७) राग : रामश्री

विभु' तुम अबके मोहि उद्धारौ ।
अतिहि समर्थ स्त्रवन सुनियत है श्रीवल्लभ नाम तिहारौ ॥१॥
उधरे अधम अनेक साधन बिनु अपने जिय विचारौ ।
कोटिक जनम कौ महा अपराधी मेरे अवगुन सबै बिसारौ ॥२॥
निःसाधन हौं रंक जानि जिय दुस्तर भवसागर तारौ ।
विनति सुनहु रंक 'गोविंद' कौ अपनी प्रतिज्ञा पारौ ॥३॥

(१८) राग : नट

अदेयदानदक्ष स्त्रवन सुनि हौं सरन आयो ।
सिव विरंचि सुर नर मुनि कोउ पार न पायौ ॥१॥
है अप्राकृत रूप अपुनौ प्राकृत रूप दिखायो ।
दैवी जीव बिना असुर सबको मोह उपजायो ॥२॥
तिहारी महिमा स्त्रवन भयी मेरो मन भायो ।
श्रीवल्लभ पदरज धन 'गोविंद' प्रेम सहित गुन गायो ॥३॥

(१९) राग : विश्वास

महोदारचरित्रवान् की पदरज हौं पाऊं ।
असदालाप असत् संगति और सबै बिसराऊं ॥१॥

सूभग मूरति श्रीवल्लभ बिन कहूं नहिं सीस नवाऊं ।
हरिसेवा हरिकथा छांडिके अनत कहूं नहिं जाऊं ॥२॥

निसिदिन गुनगान करौं नैननि हटै सिराऊं ।
'गोविंद' जन इतनौ चाहत तिहारौ दास कहाऊं ॥३॥

(२०) राग : सारंग

प्राकृतानुकृतिब्याज मोहितासुरमानुष प्रभु सुर नर मुनि ध्यान धरत पार कछु न पावै ।
दिवि भुवि पाताल में कोउ पटतर नहीं है अप्राकृत रूप दिखायो आसुर मोह उपजावै ॥१॥

कोटि जनम भटकि भटकि अब मन में हार मानि साधन करि वृथा वयोहि जनम सब गमाव ।
और सब उपाधि छांडि असत्संग कौं निवारि संसय सब मन कौं काढ्यो अपने जिय आवै ॥२॥

वचनामृत श्रवण सुनौं हरिसेवा हित सौं करौं दुस्तर भवसिंधु तरौं वल्लभ उर लावै ।
कहत 'गोविंद' कलिजुग में और कछु उपाय नाहीं मन वचन क्रम करि निसिदिन श्रीवल्लभ
गुन गावै ॥३॥

(२१) राग : भैरव

वैश्वानर नाम सुनत असुर जीव जरि मरें ।
मायावादि मत्त गयंद सुनत उपज्यो त्रास, अति उजास देखि अवकास आइ सबै पांयनि परें ॥१॥

जो अपने जिय जानि सरनागत होइ रहैं, बिन साधन करुणा करि कलिजुग में उद्धरें ।
मन वचन क्रम करिकें कहत अन्य उपाय सबै तजौ, 'गोविंद' प्रभुचरण भजौ सो भवसागर तरै ॥२॥

(२२) राग : गोडी

वल्लभाख्य वल्लभ मोकों अति ।
रसना रटन करौ हौ रेनिदिन लगन लागि रहै सुनहुं प्रानपति ॥१॥

तिहारै दरस बिन दुख पावत हौं करहु कृपा रंक पर द्विजपति ।
महालक्ष्मीपति सुनहु विनती सदा रहौं ऐसी मेरी मति ॥२॥

दुर्लभांधि सदा सबहु सुनहु सुबोधिनी वचनामृत नित ।
और सबे तजि सरन भयौ हो तुम बिन 'गोविंद' की न और गति ॥३॥

(२३) राग : देवगंधार

सद्रुप श्रीवल्लभ नाम तिहारौ ।
करि करुणा करुणानिधान प्रभु अपनी प्रतीजा आपु प्रतिपारौ ॥१॥

तिहारे चरणकमल आश्रय बिन भय उपजत हैं भारौ ।
सेवा कथा मोहि लागत विष सम सब संसारौ ॥२॥

चित में चितन करत अहर्निसि कटत कोटि जंजारौ ।
श्रीवल्लभ वल्लभ करि 'गोविंद' कन वचन क्रम निरधारौ ॥३॥

(२४) राग : ईमन

हितकृत्सतां विनती सुनहु हमारी ।
कालब्याल की सत्वर गति देखि भय उपजत हैं भारी ॥१॥

बिन साधन उद्धरे अनेक जन मनु वचन क्रम निरधारी ।
तजि निज धाम अवनितल प्रगटे अपनी प्रतिजा पारी ॥२॥

तिहारौ नाम उच्चार किये तैं कटत कोटि जंजारी ।
'गोविंद' जन मांगत हैं अंधिजर नहिं चाहत संसारी ॥३॥

(२५) राग : भैरव

जनशिक्षाकृते कृष्णभक्तिकृत् गुण गाइये ।
साधन तै अति दुर्लभ सो सहज में पाइये ॥१॥

या समान औ र कछु अबलौ हम सुन्यो नाहि श्रीवल्लभ बिना कोउ अभय दान दीनों ।
तातै सब साधन तजि सरनागत होइ रह्यो हरिवदनानल श्रीवल्लभ सबै गुण प्रबीनों ॥२॥
रासरसिक लीलामृत उदधि निसिवासर यहि प्रिय श्रीवल्लभवर रहत है रस भीनों ।
कहत 'गोविंद' और सब साधन तजि वरन भज्यो सो तौ सज्जान जाने एही लूटि लीनों ॥३॥

(२६) राग : विभास

निखिलेष्टद नामहि सुनत सुख उपजत मन सुभग मूरति निरखि मेरे नैन सिराऊं ।
श्रीवल्लभ महा उदार सरनागत रक्षपाल महिमा अपार जानि सदा सीस नाऊं ॥१॥
दुर्लभ दरस दियो मोहि विनती कहा करौ तोहि परौ रहौ तिहारी पौरि निसिदिन गुण गाऊं ।
और सबै छांडि देहु सर्व जिय जानि मेरे जिय में लाऊं ॥२॥

तिहारे गुन सुनों सुनाऊं असत् संग विरमाऊं असदालाप अन्याश्रय और सबै बिसराऊं ।
तिहारी बात सबै सुहात और विष सी लागत औ र कहा कहुं बेर बेर लजाऊं ॥३॥
रंक दीन जानिकै प्रभु कलिजुग में कृपा कीनि अब इतनों चाहत 'गोविंद' तिहारौ दास कहाऊं ।
तीन भुवन में तुम समान दूजौ कोउ आवत नाहीं निजजन हित जानि देहु वरनरेनु पाऊं ॥४॥

(२७) राग : विभास

सर्वलक्षणसम्पन्न सुमिरे तैं परम सुख होत ।
बिन साधन किए उद्धारत हैं फुल एकोत्तर गोत ॥१॥
ऐसी निधि बहुर्यो नहि पावत श्रीवल्लभ वरन सरोज ।
सिव विरंचि सचीपति सुर नर मुनि हारे करे करे खोज ॥२॥
दैवीजनहित कारण प्रगटे द्विजवर अवतार ।
कहत 'गोविंद' श्रीवल्लभ सुमिरे बिन होते नाहि निस्तार ॥३॥

(२८) राग : भैरव

श्रीकृष्णज्ञानद सो मेरे मन भाए ।
करि करुना कलिजुग में निज धाम तजि कृपानिधि दैवीजन उद्धारन को अतनीतल आए ॥१॥
अन्य भजन असदालाप असत्संग असमर्पित काम क्रोध लोभ मोह मत्सर मिटाए ।
अपने जीव जानि दया करि सरनागतवत्सल स्वासिद्धांत वचनामृत सुबोधिनी सुजाए ॥२॥
निज स्वरूप गुप्त रूप जानत है कोऊ नाहि करुना करि श्रीवल्लभ आप सब बताए ।
श्रीविहलवर सरोज रज धन 'गोविंद' पै अद्भुत अति महिमा सुजस सब गवाए ॥३॥

(२९) राग : विभास

गुरु तौ श्रीवल्लभ महाराज ।
और गुरु कहावै मिथ्या करिवेमुख करन के काज ॥१॥
चौदह विद्या निधि श्रीवल्लभ विदुष वृंद सिरताज ।
मारग पुष्टि कियो प्रगट भूतल रह्यौ भुवन सब गाज ॥२॥
श्रीवल्लभ भानु दरस तैं कमल से फूले भक्त समाज ।
आसा परिपूरन भयो 'गोविंद' गए सकल दुख भाज ॥३॥

(३०) राग : गौ डी

स्वानंदतुंदिल निजजन स्वानंद देत ।
बिन साधन कलिकाल घोर में निज सुत गृहिणो समेत ॥१॥
व्रजपति वहिन आनंदमय आदि दुर्गम संकेत ।
मायावाद निवारि अतनीतल बांधि भावेत दुह रेत ॥२॥
मानुष देह धारि यह समुझे बिन जीवत जैसे प्रेत ।
श्रीविहलपदरज 'गोविंद' जन निरखि बलैयां लेत ॥३॥

(३१) राग : विहाग

सेवक सुखदायी पद्मदलायतविलोचन ।

निजजन उद्भरण हेत अवनीतल दरस दियो श्रीभावगत करि प्रकाश संतन दुःखमोचन ॥१॥

मायावाद तिमिर टारि पुष्टिभक्ति कियो प्रचार हरिसेवा दई दिखाइ अभयदान दीनों ।

दिवि भुवि पाताल में कोउ सुर नर मुनि श्रीवल्लभ पटतर कोउ पावत नाहि बडौ साखौ कीनों ॥२॥

देस काल द्रव्य कर्ता-कर्म मंत्र नष्ट भए तातैं कछु होत नाहीं कृष्णाश्रय कीजै ।

श्रीविहल पदरज 'गोविंद' जन एहि कहत मन वचन क्रम करिकै सदा वचनामृत पीजै ॥३॥

(३२) राग : आसावरी

कृपादृग्बृष्टिसंहृष्ट दासदासी प्रिय सुनौ बात ।

तिहारे दरस के कारण मै तजे नात अरु तात ॥१॥

और न कछु सुहात है मोहे अष्टप्रहर निसि प्रात ।

ये ही ध्यान हिरदै धरौ मोवै रहयो नाहिन जात ॥२॥

रंक मोहि जिय जानिकै प्रभु देहु दरस कौ दान ।

कीजै 'गोविंद' कौ कृपा करि करै तिहारे गुनगान ॥३॥

(३३) राग : रामश्री

पति तौ तुम ही हो महाराज ।

लोकवेद मरजाद तजी हम श्रीमुख दरसन काज ॥१॥

तीन भुवन में तिहारी पटतर पावत नाहिन कोई ।

तिहारी कृपाकटाक्ष वृष्टि तैं सो व्रजपति प्रिय होई ॥२॥

गोद पसारि करत हौं विनती अबके मोहि उद्धारौ ।

एक बेरि करिकै कहौं 'गोविंद' रंक हमारौ ॥३॥

(३४) राग : नटनायन

रोषदृक्पातसंप्लुष्ट भवतद्विट् मेरे मन बसौ ।

काम तज्यौ क्रोध तज्यौ लोभ तज्यौ मोह तज्यौ मत्सर तजि सरन आयो अब इत उत मति राखौ ॥१॥

हौं सब साधन हीन तुम सब कलाप्रवीन रंक जानि मोहि कछु कृपा कीजै ।

कलिजुग में सुनियत है षट्साधन नष्ट भए तातैं कछु होत नहीं अभयदान दीजै ॥२॥

तुम तौ हो महा उदार सरनागत रक्षपाल राखौ करुणाकर कलिजुग में बडौ साखौ कीनों

निसिवासर सज्जन संग करि समाज सुजस सुगान करत 'गोविंद' प्रभु जन मन रहत हैं राखौनों ॥३॥

(३५) राग : मलार

हौं कैसें हरि भवतसेवित पद पाऊ ।

सर्वस्व लैहौं करिकै तिहारे सरन हौं जाऊ ॥१॥

और उपाय कछु सूझत नाहिन कहा दिन वृथा गवाऊं ।

सेवा करौ सुनौ कथा तिहारी सब प्रपंत बिसराऊं ॥२॥

काम क्रोध लोभ मोह मद मत्सर ताके ढिंन नाहैं जाऊं ।

चित में चिंतन करौं हौं तुम्हारौ तिहारे ही गुन गाऊं ॥३॥

कालब्याल तैं डर उपजत भारी निर्भय पद उर लाऊं ।

करत 'गोविंद' कर जोरि विनती तव प्रसाद ही पाऊं ॥४॥

(३६) राग : सारंग

सुखसेव्य स्त्रवन उपज्यो मन आनंद ।

प्रगट भयौ धर्मरूप नखशिख आनंद रूप अवांनि भूप सरन गए निरखे श्रीमुखवंदना ।

द्विजराज उदय भयौ मायामत तिमिर भयौ चहुँदोश उद्भुगन से तपाटे रहै विदुषवृत्त ।

पानि उदर आनन पद आनंदमय सकल अंग निरखत सब दैवीजन फूले मुखारविंद तव ।

मंद आते मंदभाष्य आते उपद्रव दोश कति मैं कल्पारुष जीव सब उपजे मातेमद ।

करुणा करै बिनु साधन उद्भरण कौ अपने जिय जानि श्रीवल्लभ प्रगटे 'गोविंद' तव ।

(39) राग : बसंत

दुराराध्य स्त्रवन नाम सुनिकै असुरन उपज्यो त्रास ।
सूर श्रीवल्लभ प्रगटके कीनों मायावाद विनास ॥१॥
श्रीवल्लभ भानु उदयो अवनितल स्त्रुतिपथ भयो प्रकास ।
बिन साधन अनेक उद्दारे दैवीजन पूरी आस ॥२॥
जयजयकार भयो भूतल में जस प्रसर्यौ आकास ।
श्रीविठ्ठल पदरज जन प्रमुदित गुन गावत 'गोविंददास' ॥३॥

(36) राग : बसंत

दुर्लभांधिसरोरुह पदयुग लालच लागि रही ।
उर अंतर की विरह वेदना जात न काहु कही ॥१॥
प्रीति की रीति अनित्य जानत जे तिनसों न जात कही ।
स्नानपान सुख बिसरि गयो विरहानल देह दही ॥२॥
अति दुर्लभ आयु की घटिका जात है सब बही ।
यह जिय जानि समर्प्यो सर्वसु तब 'गोविंद' निबही ॥३॥

(39) राग : भैरव

उग्रप्रताप अवनितल प्रगट भए स्त्रवननि सुनि दैवीजन घर घर सब करत हैं बधाई ।
हरिवदनानल श्रीवल्लभ करुना करि कलिजुग में द्विजवपु धरि बहुर्यो दई दिखाई ॥१॥
अगनित महिमा कहांलौ एक रसना करौ बखान बडभागी दैवी सृष्टि रंक महानिधि पाई ।
चौसठ कला प्रवीन विद्यानिधि वल्लभवर प्राकृत वपु देखि मोहे कछुक पार न पाई ॥२॥
अबलौं ऐसों स्वरूप देख्यो नहीं स्त्रवन सुन्यो निजजन उद्गरन यहबानिक बनि आई ।
कहत 'गोविंद' सुमिरौ सदा निसिबासर आठौ जाम आदर सों जीव हों गुन गाई ॥३॥

(40) राग : जैतश्री

वाक्सीधुपूरिताशेषसेवक बिनती सुनौ ।
कोटे जनम के मेरे अवगुन कछु मति गिनौ ॥१॥
तुमसे महा उदार न कोउ आगे देखे न पाछे सुने अब यह विधि बनी सबै दैवीजन काज ।
करि करुना सब परिकर सहित प्रगटे भूतल में सुर नर मुनि देखि कहत जय जय महाराज ॥२॥
उग्र प्रताप देखि कहत बहुर्यो प्रगट गोकुलेस वपु धरिकें कौनौ कलिजुग में साखौ ।
कहत 'गोविंद' सब समर्पि श्रीवल्लभ के सरन जाऊं सुनियत है बिनु साधन पुरत मन इच्छा अभिलाखौ ॥३॥

(41) राग : विभास

श्रीभागवतपीयूषसमुद्रमथनक्षम श्रीवल्लभ के नाम पै कोटी नाम वारु ।
औ र उपाय सबै तजौ श्रीवल्लभ पदकमल भजौ सुभग मूरति मम हृदय में आनि निमिष न बिसारु ॥१॥
जागत सोबत रेनदिन रसना तै छांडू नाहि लगन लागि रही मन वच क्रम निरधारौ ।
पुनि प्रकटे श्रीवल्लभाधीश वदनवहिन आनंदमय श्रीवल्लभ दिनमनि कियो जगत उजारौ ॥२॥
मायावाद तिमिर गयो स्त्रुतिपथ प्रगट भयो मायावादी मत गयंद कौ उपज्यौ सिंध भारौ ।
कहत 'गोविंद' अन्य सबै उपाय उपाधि जानि तज्यौ हानि होत जातै कह्यौ सुनौं हमारौ ॥३॥

(42) राग : जैतश्री

तत्सारभूतरासस्त्रीभावपूरितविग्रह प्रभु रास रसिक लीलामृत रहत सदा भीनों ।
निज प्रमेयबल करिकै विन साधन कलिजुग में उद्दरे अनेक जीव भूमि सों जस लीनों ॥१॥
मारग पुष्टि स्त्रुति स्मृति पुरान सास्त्र अति अगोवर मायावाद खंडन करि सो तौ प्रगट कीनों ।
हरि सेवा विधि विवेक करुनाकर दैवी जीवन कौ सिखाइ विबुध जनन में बडौ साखौ कीनों ॥२॥
श्रीवल्लभ स्वरूप महिमा कोऊ जानत नही सदानंद वदनवहिन सब कला प्रवीनों ।
आनंदनिधि अगनित जस लीलामृत सागर में निसिबासर क्रीडत तहा 'गोविंद' जन भीनों ॥३॥

(४३) राग : जैतश्री

सावित्रिधयमात्रदत्त श्रीकृष्ण प्रेम सो स्वरूप श्रीवल्लभ कहाये ।
नखसिख सुन्दर देखि चकित भए लोक ही सब छांडि दै रहत है सिर नाये ॥१॥
जोग जग्य तीरथ व्रत दान इनि समान आवत नहीं इनि जानि जिय सबतै विरमाये ।
कहत 'गोविंद' सबै तजौ श्रीवल्लभ चरन भजौ सुर नर मुनि ध्यान धरत कछु पार नाये ॥२॥
भ्रमत भए कोटि जनम फल पायौ नाहीं न कछु यह बातन कैसे लोग महापद पाये ।
सत्संगति करौ मित्र प्रभु प्रसन्नता निमित्त दैवीजन सरन भए सो सबै फल पाये ॥३॥

(४४) राग : धन्याश्री

विमुक्तद निर्भयपद सुखदाई ।
जो पदरज दुर्लभ सुर नर मुनि सो सुलभ करि पाई ॥१॥
साधन तै पैयत नहि कबहुँ मन वचन निर्धार ।
बिन श्रीवल्लभपद नौका क्यों पावै भवसागर पार ॥२॥
नामोच्चारणमात्र तै निश्चय कटत कोटि जंजार ।
श्रीविह्वल पदरज 'गोविंद' कौ श्रीवल्लभ प्राण अधार ॥३॥

(४५) राग : पूरवी

रासलीलैकतात्पर्य हारद है अति दुर्लभ ।
अतिक्रम जनम करम प्रवीन तातै होत नहीं बिना कृपा श्रीवल्लभ ॥१॥
यद्यपि रूप गुण सील सुधरता इनि बातनि सौं जनम सिराइये ।
समुझि विवेक सबै सर्वस तै सरन भए सब पाइये ॥२॥
यह सुख अति दुर्लभ सुर नर मुनि सब पचिहारे ।
'गोविंद' सो सुख लूटि लियौ मन वचन क्रम निरधारे ॥३॥

(४६) राग : भैरव

कृपयैतकत्थाप्रद प्रभु बडी कृपा तुम कीनी ।
सन्मनुष्याकृति द्विजवर वपु धरि अधि धरनीतल दैवीजन उद्धरण कों हरिसेवा दीनी ॥१॥
विद्या तप ज्ञान हीन सब साधन रहित दीन अपने जिय जानिकै करुना करि दरस दीजै ।
तुम हौ सब कलाप्रवीन महोदार चरित्रवान अदेय दानदक्ष सो तौ नाम सत्य कीजै ॥२॥
और कछु करि सकत नाहीं विनती सुनौ श्रीवल्लभ तव पदरज अति दुर्लभ सो प्रसाद पाऊं ।
रंग 'गोविंददास' तिहारौ निर्भय निःसंक टहैकै तिहारे गुन गाऊं ॥३॥

(४७) राग : विहाग

विरहानुभवैकार्थसर्वत्यागोपदेशक प्रभु ।
तिहारे चरनरज पावत स्त्रवन सुनि तिहारे सरन आयो मोहि राखि लेहु विभु ॥१॥
तुम तो मारग पुष्टि प्रगट कियौ भुवि भवित प्रचार कारन कीनों है कृपा करे ।
ब्रह्मसम्बन्ध करवाय कीने दोष पंच परिहार सदानंद सेवा के निमित्त सत्य नाम कीनों श्रीहरि ॥२॥
यह सत्य ध्यान धरौ और संग परिहरौ संसारसागर तरौ तिहारे गुन गाऊ ।
अवगुन सबै बिसारौ अबकै मोहि उद्धारौ जन 'गोविंद' कहत निर्भय तब वद पाऊं ॥३॥

(४८) राग : वसंत

भक्त्याचारोपदेष्टा चरननि में मन लागि रहयो ।
कहा करौ कित जाऊं कृपानिधि जात न मोपै कहयो ॥१॥
आधी निमिष कल्प सम वीतत बिरहानल देह दहयो ।
तिहारे दरस बिना मोपै नाहिन जात रहयो ॥२॥
तिहारे जन संगति कीने बिनु में कछु नाहीं लहयो ।
बांह गहे बिनु भवसागर में 'गोविंद' जात बहयो ॥३॥

(४९) राग : वसंत

कर्ममार्गप्रवर्तक सुनिकै मो मन भयौ आनंद ।
चलहु वेगि देखनको जैसे श्रीवल्लभ मुखचंच ॥१॥

जग्यपुरुष पुरुषोत्तम प्रगटे सुनि मोहे जनवृंद ।
कोटि काम वारौ यह छवि पर श्रीवल्लभ आनंदकंद ॥२॥

सिव तिरंचि सुर नर मुनि निसदिन गावत गीत सुछंद ।
जीव उद्धारन प्रगटे पूरन परमानंद ॥३॥

(५०) राग : विहाग

याभादौ भक्तिमार्गेकसाधनत्वोपदेशक प्रभु ।

तिहारी कृपा बिन मर्यादा पुष्टि कौ भेद न जानत कोउ विनती सुनौ हो प्रभु ॥१॥

प्रतारक सास्त्र स्त्रवन सुनि भ्रष्ट भयौ लहत न स्त्रुति पथ भय उपजत भारौ ।

तुम बिन दैवीजन कौ त्रिलोक में दूढ़ देख्यो नाहिन रखवारौ ॥२॥

धर्म अर्थ काम मोक्ष सबहि तुमहि हौ तिहारे चरन बिन कछु हम न जान्यो ।

कहत 'गोविंद' जन मन वचन कर्म करि हरिवदनानल श्रीवल्लभ मन मान्यो ॥३॥

(५१) राग : रामकली

पूर्णानंद यथार्थ नाम ।

आनंद पूरन किए निज जन सब श्रीवल्लभ रूप पर अभिराम ॥१॥

मनसेच्छित फल देत कृपानिधि ऐहिक आमुष्मिक सब काम ।

जो बडभागी सोई समुझे यह छाडत नाहीं आठौ जाम ॥२॥

जाके हिये लम्न लागी गहे श्रीवल्लभ सुख कौ धाम ।

'गोविंद' सदा विमल जस गावत डोलत फिरत श्रीगोकुलधाम ॥३॥

(५२) राग : धन्याश्री

पूरनकाम श्रीवल्लभ नाम ।

नखसिख सुंदर सुभग मूरति कौ निरखहुं आठौ जाम ॥१॥

सुर नर मुनिजन दिवि भुवि पाताल में न आवै कोउ समान ।

दैवी सृष्टि उद्धारन प्रगटे निर्भय दीने दान ॥२॥

बिनु साधन उद्धरे अनेक जन श्रीवल्लभ महा उदार ।

द्विजवर व्है प्रगटे 'गोविंद' प्रभु निज जन प्रान अधार ॥३॥

(५३) राग : धन्याश्री

कृपा करि वाक्ति रूप न धरेते ।

इहि कलिकाल धोर में कैसे निज जन निस्तरते ॥१॥

वहिनवदन प्रगटे बिनु सब कोऊ धर्मराज बस परते ।

अति आवर्त सहित भवसागर तें कहीं कैसे उतरते ॥२॥

कोटि काम लावन्य श्रीमुखछवि बिन देखे सब मरते ।

अष्टमहासिद्धि सो सब पाये जो 'गोविंद' प्रभु वरते ॥३॥

(५४) राग : बिलावल

बिबुधेश्वर की बात अटपटी ।

जौ लौ स्त्रवन परी नहि मेरे तौलौ नाहीं होत चटपटी ॥१॥

भोग सिंगार रीति सेवा की मन वचन क्रम सर्व लटपटी ।

यह विवेक बूझत नहि कोऊ करत हैं सब अपनी जु अरफटी ॥२॥

करिके सिखवत है सबै निज दासन कौ ज्यो समुझे सब वेगि झटपटी ।

श्रीविठ्ठल पदरज 'गोविंद' को असुरनि सौ नित होत खटपटी ॥३॥

(५५) राग : भैरव

कृष्णनामसहस्रस्य वक्ता गुन गाइये ।
बिनु साधन कलिजुग में अष्टमहासिद्धि पाइये ॥१॥
अन्य ध्यान सब छाडि श्रीवल्लभ उर लाइये ।
हरिवदनानल सु महिमा काहू सौं न जनाइये ॥२॥
सुभग मूरति पदसरोज सौं लगन लगाइये ।
कहत 'गोविंद' कर जोरि विनती इनहिं सुनाइये ॥३॥

(५६) राग : कल्याण

भक्तपरायण भूतल प्रगटे ।
निज जन के कलिकाल घोर में बिनु साधन अब महा अघ कटे ॥१॥
यह छबि अबहि बनि आई भरि भरि नैनन निरखौ ।
सुभग मूरति कौ रूपसुधामृत पान करौ हृदय में रखौ ॥२॥
सुजस सुनों नाम कीर्तन कौ सुमरहु आठौ जाम ।
'गोविंद' श्रीवल्लभ पर लै वारौ कोटिक काम ॥३॥

(५७) राग : केदारी

भक्त्याचारोपदेशार्थनानावाक्यनिरूपक वचनमृत स्त्रवन सुनत मृत जिवाए निजजन ।
अंधिसरोरुह हृदय धरौं और सब परिहरौं चित विन्तन करौं सुजस सुनों स्त्रवन ॥१॥
जैसी तुम कृपा करी वैसी कोउ करै नांही, बिन साधन कलि में उद्दारे अधमन ।
सुभग मूरति बिन और न सुहात कछु प्रेम उदाधि मध्य मगन भयो मन ॥२॥
मनुष्य देह पाइकै श्रीवल्लभ के शरण बिना कोटिक साधन कीने वृथा होत आयुषधन ।
दैवीजन जीवन श्रीवल्लभपदरजधन श्रीविह्वल करुणा तैं राखहु 'गोविंद' पन ॥३॥

(५८) राग : मामेरी

स्वार्थोज्झिताखिलप्राणप्रेय तुम करि कृष्ण सेवाफल दीनों ।
साधन तैं सुपने जाने सो सब निज प्रमेयबल कीनों ॥१॥
यह विधि अबहि बनी आई सो सब दैवी सृष्टि मनभाई ।
सेवा करिकै आप सिखाइ जो निगम पुरान में कहूं न बताई ॥२॥
शिव सनकादि सुरेश चतुरानन करि समाधि कछु न पाये ।
सो श्रीविह्वल करुणा तैं 'गोविंद' आनंद मगन हवै सदा गुन गाए ॥३॥

(५९) राग : गौडी

हे तादृशवेष्टित हौ जन तिहारौ ।
साधन हीन बह हीन जानि जिरा भय उपजत है भारौ ॥१॥
तप स्वाध्याय वैराग्य जोग ज्ञान बल भवित रहैत पर नैक निहारौ ।
तजि निज जन धाम अवनीतल प्रगटे अपनी प्रतिज्ञा आप प्रतिपारौ ॥२॥
ऐसी कबहु भई सुनियत नाहैं बिन साधन सब जगत उद्धारौ ।
यह सुनि सरन तिहारे आयो रंक 'गोविंद' कौ कहौ हमारौ ॥३॥

(६०) राग : मलार

स्वदासार्थकृताशेषसाधन तुम पर सर्वस लै वारि डारौ ।
तीन लोक में तिहारी दात कौ मरम कौ जानत मन खयल क्रम निधारौ ॥१॥
तिहारी चरनरज है अति पावन परसत तन कौ कटत अध भारौ ।
मंदमति मंदभाग्य कोटे उपद्रव काले में साधन षट् नष्ट भए पावत नाहैं भव पारौ ॥२॥
जिन महिमामृत पान कियो सब साधन तजि शरणागत तैं तिनकौ पलकनि मन डारौ ।
'गोविंद' प्रभु नव धन वरषा करि अंतर ताप मिटाइ अपनी प्रतिज्ञा पारौ ॥३॥

(६१) राग : गौडी

सर्वशक्तिधृक् श्रीवल्लभ गति परत न जानी ।

स्त्रुति स्मृति सास्त्र पुराण में अति गोप्य कोउ जानत नहीं श्रीहरि स्वास्य प्रगट करि कलि में बखानी ॥१॥

आसुर जीव प्रतारन को कीनो मायावाद मारग भूतनाथ द्वारा तामें मोहे अजानी ।

जौ लौ उदयो वल्लभ भानु तौलौ भूतल तिमिर बाढौ अब उजास स्त्रुति प्रकास किए कृतारथ प्राणी ॥२॥

मायावाद मत गयंद वल्लभ सिंह प्रगट सुनिके उपज्यौ त्रास भयौ उपहास भागे आते आभ्रमानी ।

श्रीविठ्ठल प्रतापबल तै गुन गावत 'गोविंद' जन पुष्टि प्रभु की गति सर्बाहें मन मानी ॥३॥

(६२) राग : ईमन

भुवि भवितप्रचारैककृते स्वान्वयकृत् ।

दैवीजन उद्भरन को द्विजवर वपु धृत ॥१॥

ब्रह्मसंबंध कराइ कीनों पंचदोष निवर्तन ।

स्वसिद्धांत सुनाइ के कीनों पुष्टिभवित प्रवर्तन ॥२॥

कलि में बहु कृतारथ कीने दीनी हरिसेवा ।

'गोविंद' प्रभु श्रीवल्लभ सब देवन को देवा ॥३॥

(६३) राग : कल्याण

दैवी जीवन को श्रीवल्लभ बिन और न कोउ पिता ।

तीनि लोक में सुर नर मुनि जन नहिं पावत समता ॥१॥

पुष्टिसृष्टि उद्भरन को कल्पतरु प्रसरी प्रेमलता ।

यह विवेक समुझे बिनु मन की मिटत नहीं भ्रमता ॥२॥

सिव विरंचि सचीपति मन लाजत देखि सबै प्रभुता ।

कहत 'गोविंद' श्रीवल्लभ वद बिन कहूं न निर्भयता ॥३॥

(६४) राग : विभास

स्ववंशे स्थापिताशेषमाहात्म्य करिकै जु प्रभु वसुधातल सुख दै पुष्टिमारग प्रगट कीनों ।

द्विजवर अवतार धर्यौ बिनु साधन जगत उद्भर्यौ हरिसेवा करि सिखाइ अभयदान दीनों ॥१॥

रासरसिक मूरति श्रीव्रजपति की लीला सुजस निसिवासर ध्यान धरत रहत हृदय भीनों ।

चौ दह विद्या निधान द्वाविंशत् लक्षत जुत षट्गुन सहित चतुः षष्टि कला प्रवीनों ॥२॥

और ध्यान सबै छांडि सरन भयो मन वचन क्रम करि अपनौ करि तै ताकौ मन मिट्यो आभ्रमानी ।

श्रीविठ्ठल पदरजधन सर्वस है 'गोविंद' को वल्लभवर ते सब लगत जगत दीनों ॥३॥

(६५) राग : भैरव

श्रीस्मयापह की चरनरेनु पलकाने करि झारौ ।

मनभाविनी सुभग मूरति नैनति ते निहारौ ॥१॥

आनंदमय अनलवदन हृदयसरोज लाऊं ।

असदालाप असत्संग और सबै बिसराऊं ॥२॥

तिहारे चरनकमल छांडि और कहूं न जाऊं ।

कहत 'गोविंद' तिहारौ सुजस जनम गाऊं ॥३॥

(६६) राग : ईमन

पतिव्रतापति तुम हो ।

हौं पतिव्रता दासी तिहारी तुम पतिव्रत निबहौ ॥१॥

स्वंग मृत्यु पाताल के तुम पति मति कोऊ और कहौ ।

श्रीवल्लभ तुम हो जु जगतपति सदा मम हिरदै रहौ ॥२॥

परम महानिधि पाए पुष्टिजन मति कोऊ आनि लहौ ।

भवसागर बूडत अपनौ करि 'गोविंद' बांह गहौ ॥३॥

(६७) राग : नट

पारलौ किकैहिकदानकृत् चित धरौ ।
अन्य आलाप सब वृथा जिय जानिके सुभग मूरति सुजस गुन गान करौ ॥१॥
सुखद सेवा करौ औ र सब परिहरौ स्त्रवन कीर्तन करौ आठौ जाम ।
चित चितन करौ होत है परम सुख सुनत हैं श्रीवल्लभ पूरनकाम ॥२॥
नाम महिमा नहीं प्रकट भूलोक में स्त्रुति स्मृति सास्त्र पुरान गूढ ।
कहत 'गोविंद' जन सृष्टि दैवी बिना और जानत नहीं असुर मूढ ॥३॥

(६८) राग : रामश्री

निगूढ हृदय श्रीवल्लभ व्रजेश ।
सुजस स्त्रवन सुनत होत आनंद अति जनम कोटि कौ हरत वलेश ॥१॥
चरनरज धरत सिर कोटि तैतीस सुर पार पावत न ब्रहमा महेश ।
अन्य अवतार में मूरुय अवतार यह श्रीहरि विशेष ॥२॥
अन्य आलाप तजि ध्यान हिरदै धरौ प्रगट श्रीवल्लभ अवनितल परेश ।
कहत 'गोविंद' जन बहु दरसन दियौ धोषपति विदित द्विजराज वेश ॥३॥

(६९) राग : सारंग

अनन्यभक्तेषु ज्ञापिताशय ।
स्त्रुतिहारद कौ श्रीवल्लभ बिनु समुझत नहीं सुरराशय ॥१॥
पतिव्रता अपने पति के आगे स्वहारद सब विनती करै ।
सौ पति श्रीहरिवदनानल बिनु भवसागर कौ परिहरै ॥२॥
सो वडभागी भरतखंड प्रगटे बिन साधन भवसागर तरै ।
यह विवेक समुझ्यो जन 'गोविंद' श्रीवल्लभ हिरदे घरै ॥३॥

(७०) राग : सारंग

उपासनादिमार्गतिमुग्धमोहनिवारक प्रभु प्रगट होइ कीने है निगम पथ प्रकास ।
सिव विरंचि सचीपति देव कोटि तैतीस भयौ आनंद सुरसुंदरी वाढे विमान छायो आकास ॥१॥
सुर नर मुनि प्रफुलित मन सुजस विमल करत गात मायावादी विदुषवृंद उपज्यौ मन नारा ।
श्रीवल्लभ भानु दरस सब दैवीजन कमल फूले देखत अणुभाष्य ॥२॥
चौदह विद्या निधान षट्गुण प्रभु पूरनकाम चतुःषष्टि कला सहित स्व आरस ।
श्रीविहल पदरज धन 'गोविंद' को मन वच क्रम औ र कछु नाहीं श्रीवल्लभ पद उपारस ॥३॥

(७१) राग : सामेरी

श्रीहरिस्वबदनानल श्रीवल्लभ कौ करे करुना प्रगट किये ।
द्विविध पुष्टिमरजादा भक्ति कौ भेद प्रगट करिबे कौ आज्ञा किये ॥१॥
सो श्रीवल्लभ प्रभु आज्ञा तै भुवि सन्मनुष्याकृति द्विज वपु विभ्रत् ।
भक्तिमार्गं सर्वमार्गवैलक्षण्यानुभूतिकृत् ॥२॥
मरजादा में मंत्र करे हरि विभूति करिके भजौ ।
पुष्टि मे एक स्नेह कौ कहै 'गोविंद' वहिन बिन सब तजौ ॥३॥

(७२) राग : विभास

पृथक्शरणमार्गोपदेष्ट सुखद पदकमल अन्य आलाप तजि हिरदे राखौ ।
चित चितन करौ औ र सब परिहरौ सुजस स्त्रवन करौ वदन भाखौ ॥१॥
सकल साधन तजि श्रीवल्लभपद भजौ असत्संग छांडिकै गाते दाखौ ।
देव दुर्लभ दरस सौ सुलभ होत है जानी जिय पूरत हैं सबनिके मन अभिलाखौ ।
कहत 'गोविंद' जन तीनहि लोक में तुम बिनाह मोहि नहीं और पाखौ ॥३॥

- (७३) राग : भैरव दिवि भुवि पाताल में कोऊ नाहीं श्रीकृष्णहार्दवित् ।
पुष्टिसृष्टि उद्भवन कौ करुना करि कलिजुग में श्रीहरि निज वदन वहिन प्रगटे हैं निज जन हित ॥१॥
सो स्वरूप श्रीवल्लभ श्रीभागवत गूढार्थ करि प्रकास सदानन्द सेवाविधि सब सिखवत ।
तीरथ ब्रत धर्म कर्म दान देहदमन सबै छांडि भजौ श्रीवल्लभ जिनि भूतल द्विजदेह विभत् ॥२॥
ब्रह्म साकार स्थापन करि दैवीजन किये कृतार्थ स्त्रुति विरोध टारि सबै बहिन मायावाद भित् ।
ब्रजपति मुनि दरस भयो भूतल आनंद भयो कुंज निकुंज डोलत है व्रजप्रिय 'गोविंद' सहित ॥३॥
- (७४) राग : भैरव प्रतिक्षणनिकुंजलीलास्थलरससुपूरित कौ स्वरूप हृदय में धारे ।
तिनके भाग्य कहां लौ बरनौ लीलारस अगाध सागर श्रीवल्लभ हृदय तैं न टारै ॥१॥
छिन छिन प्रति रोम रोम लीलारस उच्छलत होत जो निसिदिन ऐसौ रूप वितारै ।
वृंदावन निकुंजलीला सहित व्रजपति तिनतैं कबहुं होत न न्यारै ॥२॥
तिनको पावन पदरज परस तैं दरसन मात्र तैं कटत है अध भारै ।
कहत 'गोविंद' ऐसेन की संगति तिनको मिलै जापै श्रीविहल हौंहे कृपारै ॥३॥
- (७५) राग : भैरव तत्कथाक्षिप्तिचित्तस्य पदसरोज्ज पाऊं ।
आनि आलाप सब तजौ श्रीवल्लभशरण जाऊं ॥१॥
सेवा अरु कथा छांडि नहीं क्यहुं ललचाऊं ।
विमल सुजस छांडि कबहुं और न गाऊं ॥२॥
सुभग मूरति छांडि नहीं और रस लाऊं ।
'गोविंद' इतनौ मांगत तिहारौ दास कहाऊं ॥३॥
- (७६) राग : ईमन कल्याण विस्मृतान्यरस के वरनकमल तैं सब सुख पैयै ।
अन्य आलाप करौ जिन कोऊ अति सुखदायक श्रीवल्लभ कौ विमल सदा जस गैयै ॥१॥
अति दुर्लभ श्रीवल्लभ दरस कौ त्रिविध महादुःख सब तैं शरिये ।
साधन कोटि करौ जिन कोऊ काया कौ वृथा भटाके दिन खोवत सरनागत तहै शरियै ॥२॥
यह निधि एक उपाय तैं पैयत सर्वस लै समर्पन करै तुम श्रीवल्लभ धैर्य ।
सेवा कथा साधु संगति करि निसिदिन सुभग मूरति चित में धारिकै 'गोविंद' नेह निबहियै ॥३॥
- (७७) राग : वसंत ब्रजप्रिय प्रिय निजधाम बतायौ ।
चतुरानन अपने सुत भृगु कौ स्त्रुतिरुपा भाव जनायौ ॥१॥
सुर नर मुनि समाधि किये पै पार कछु न पायौ ।
रस रसिक मूरति केशोराकृति गोधन के संग धायौ ॥२॥
वृज व्रजजन पति पदरज धन निगम निरूढ बतायौ ।
सौ सब सर्वस 'गोविंद' जन कौ सो अबहि भयौ मनभायौ ॥३॥
- (७८) राग : ईमन कल्याण तबलौ प्रिय व्रजस्थिति कौ हारद न कछु लहयौ ।
जौ लौ श्रीवदन वहिन श्रीवल्लभ आपुन नाहि कहयौ ॥१॥
साधन करि पचहारि मूढमति कारण कछु न भयौ ।
सर्वस कियो समर्पन प्रभुकौ तब यह निबहयौ ॥२॥
श्रीवल्लभ पदरज महिमा बिनु जानै भवासिधु में जात बहयौ ।
श्रीविहल पदरज धन 'गोविंद' एहि उपाय कहयौ ॥३॥

(७९)

(८०)

(८१)

(७९) राग : गौ डी

पुष्टिलीलाकर्ता दुर्लभ दरस तिहारौ ।
साधन तै कछु होत नाहीं मन वचन क्रम तिहारौ ॥१॥

जे जन सर्वसु लै सरन भयौ पदनौ का दै भवसागर पार उतारौ ।
जो जन विमुख श्रीवल्लभचरणन तै सो तौ सर्वस हारौ ॥२॥

अब तो आई बनि जिय मेरे तुम बिन औ र न कोउ रखवारौ ।
सत्यप्रतिज्ञ चरणरज 'गोविंद' रंक जानिकै कहौ हमारौ ॥३॥

(८०) राग : बिलाबल

रहःप्रिय सदा एकान्त ही भावै ।
लीला सदा द्विविध व्रजपति की अनुभव करत न औ र सुहावै ॥१॥

दैवीजन निजपद नौ का दै बिन साधन भवसागर तारौ ।
महा कलिकाल ब्याल दुःसह भय टारि अपनी प्रतिज्ञा पारौ ॥२॥

अब निर्भय सो भजि श्रीवल्लभ पदकमल सुपरिमल पीजै ।
कहत 'गोविंद' तजौ सब साधन अब मन वचन क्रम करि लूटि यह रस लीजे ॥३॥

(८१) राग : धनाश्री

भवतेच्छापूरक दरसन दीजै ।
तुम तो महा उदार सुनियत है कृपा मोषै कीजै ॥१॥

तुम बिन और नाहीं कछु समुझौ मोहि अपनौ करि लीजै ।
निःसाधन रंक तिहारौ निज चरणश्रय दीजै ॥२॥

तिहारै निज संग बिना मेरौ नाहैं उस अंतर भीजै ।
कहत 'गोविंद' चरणामृत तजिकै कहा समर्पित जल पीजै ॥३॥

(८२) राग : देस

सर्वज्ञातलीला सौ पटतर कोऊ न आवै ।
तीन लोक में सुर नर मुनि कोऊ पार न पावै ॥१॥

अद्भुत सुजस विमल कौ सेस सदृश मुख गावै ।
तात मात भ्रात भगिनी ग्रहिनी न सुहावै ॥२॥

यह महिमा स्त्रवनि सुनि अब कछु और न भावै ।
सब साधन तजि 'गोविंद' निसिदिन श्रीवल्लभ उस लावै ॥३॥

(८३) राग : बिलाबल

अतिमोहन की अटपटी रीति ।
तीनि भुवन में स्त्रवनि सुनियत देखत लगत सबै विपरीति ॥१॥

साधन किए होत नाहिन कछु मित न नाहिन काल की नीति ।
श्रीवल्लभ करुणा कटाच्छ तै होत है सदानंद पद प्रीति ॥२॥

यह विवेक जाने बिन सब कोउ करत है विद्या सबै जु अनीति ।
महिमा जिन जान्यो सो 'गोविंद' सो जन गयो सबनि कौ जीति ॥३॥

(८४) राग : सारंग

सर्वासवत सौ मन मान्यो ।
ऐसौ और नही त्रिभुवन में मन बचन क्रम करि जान्यो ॥१॥

अब कछु और सुहात नाहीं तज्यौ खान अरु पानी ।
मन अटक्यो फेर्यो न फिरत है सुदृढ प्रेम सौ सानी ॥२॥

यह महिमा जाने बिन भूतल बडी होत है हानी ।
श्रीवल्लभ करुणा तै 'गोविंद' जन सरबस करि ठानी ॥३॥

- (८५) राग : गौड़ी
 भजो भक्तमात्रासक्त सुखद चरण ।
 कलिमलनिवारण भवसिधुतरणं निजजनउद्धरणं अशरणशरणं ॥१॥
 कोटिकन्दपं लावण्य व्रजपतिवदन निरखि निजजन हृदय फूले ।
 अतुल महिमा स्त्रवन सुनत थकित भए सुर नर मुनि सिव समाधि भूले ॥२॥
 पृथक् करि पुष्टिपथ प्रगट भूतल कियो बिना साधन सिंगरौ जगत उद्धारौ ।
 कहत 'गोविंद' जन अन्य आश्रय तजौ सुनियत श्रीवल्लभ उद्धर्यो जगत सारौ ॥३॥
- (८६) राग : रामश्री
 तिहारौ पतितपावन नाम ।
 व्रजपति सुनहु मेरी विनती हौं सब पतितानि कौ धाम ॥१॥
 सत्यप्रतिज्ञ स्त्रवन सुनत हौं बसत गोकुल गाम ।
 बिना साधन जगत उद्धर्यो पूरे जन मन के काम ॥२॥
 अद्भूत तिहारी महिमा सुनिहौ सुमिरौ आठौं जाम ।
 ब्रह्मवाद 'गोविंद' स्थापना कियो खंडन कियो मत बाम ॥३॥
- (८७) राग : विभास
 स्वयशोगानसंहृष्टदयांभोजविष्टर पदकमल युगल परिमल कौ मोहि मधुकर कीजे
 धर्मरहित कर्मरहित विद्या अरु ज्ञान हीन रंक दीन जानि जिरा निज पदाश्रय कीजे ॥१॥
 अबलौ जनम कोटे भटके भटके हार मानि समुझ्यौ नाहि कछु वितेक अबाहे महिमा जान्य
 श्रीहरिवदनामल श्रीवल्लभ आनंदमय अवनितल प्रगट भए सुनि सुभग मूरति सो मन मान्यो ॥२॥
 तिहारी कृपा कटाक्ष तैं अति दुखभ सो पावत फल सदानंद सेवा सौं प्रेम सौं निज
 कहत 'गोविंद' सब तजौ श्रीवल्लभवरन भजौ महिमा अति गूढ है सो कालि में को अना ॥३॥
- (८८) राग : आसावरी
 यशःपीयूषलहरीप्लावितान्तररा ।
 तूम समान त्रिभुवन में नाहीं और सबै नीरस तूम पर सर्वस तैं वारौ ॥१॥
 जो उपाय कहे जू कृपा करि निजजन उद्धरण हेतु ।
 निगम विरोध निवारन कौ प्रभु बांधी भावेत दुख सेतु ॥२॥
 यह प्रताप स्त्रवन सुनिकै असुराने उपज्यो पास ।
 श्रीवल्लभ कौ विमल जरा निसिदिन गावत 'गोविंददास' ॥३॥
- (८९) राग : धनाश्री
 परात्पर मम वल्लभ अर्पण ।
 करि करुना कलिजुग में प्रगटे निगम कल्पतरु रूप ॥१॥
 नखासिंख सुंदर आनंदमय तपु द्वादस अंग अनूप ।
 सुभग मूरति कौ नैनानि निरखत कोहत अवनी रूप ॥२॥
 यह स्वरूप महिमा बिनु जाने जगत पर्यो भवकूप ।
 'गोविंद' चिता मिटी सबै जब निरख्यो सुखद स्वरूप ॥३॥
- (९०) राग : भैरव
 तीलामृतरसार्द्राद्रीकृताखिलशरीरभृत् तिहारे दरस बिनु कैसे करिजीअए ।
 औगुन सबै बिसारि कृपादृष्टि सौं तिहारे अपनी प्रतिज्ञा पारि दरस मोहि कीजने ॥१॥
 धर्मकर्म हीन आचारक्रिया सब भ्रष्ट ज्ञानभ्रष्ट जीव सबै विन साधन उद्धरे ।
 यह प्रताप स्त्रवन सुनिकै सुन नर मुनि थकित भए अपने जिय जानिकै पास आए सर्बाह पाडन परे ॥२॥
 असुरन कौ उपज्यो त्रास निजजन मन भयो हुलास बाल बिरध नरनारी सबाने क भए भए ।
 श्रीविठ्ठलपद परागधन सर्वस 'गोविंद' जन और सबै छांडि श्रीवल्लभ गुन आए ॥३॥

(९१) राग : गौ ड सारंग गोवर्द्धनस्थित्युत्साह हमारौ जीवन प्राण अधार ।
वजाधीश वदन श्रीवल्लभ मन वचन कर्म निरधार ॥१॥

करि करुना कलिकाल धोर में निजजन कियौ उद्धार ।
बिन साधन अपने प्रमेय करिकै धृत द्विजवर अवतार ॥२॥

माया तिमिर निवारन कौ प्रगट भए स्त्रुति सार ।
'गोविंद' सर्वस श्रीवल्लभ अगनित गुन जु अपार ॥३॥

(९२) राग : नटनारायन तल्लीलाप्रेममूरति श्रीवल्लभ मन भाए ।

तजि बैकुंठ परमानंद निजजन उद्धारन हेतु करना करि कृपानिधान अवनीतल आए ॥१॥

सिव विरंचि सचीपति देव कोटि तैतीसौ सुर नर मुनि करि समाधि हार मानि पार कोउ न पाए ।

सुक सनकादिक नारद व्यास जु करत बखान सेस वदन सहस्र सदा सुजस गुन गाए ॥२॥

सुखद सुबोधिनी सुनाइ स्ववचनामृत पान कराइ गोकुलपति दिए बताइ श्रीलक्ष्मणसूनु ।

श्रीविठ्ठल पदरज 'गोविंद' कौ सर्वस है श्रीवल्लभ की जयजय करि चढि विमान बरसत प्रसून ॥३॥

(९३) राग : गौरी

यज्ञभोक्ता दिनमणि उदयौ भूतल भयौ प्रकास ।

जयजयकार भयौ विभूतन में स्त्रुतिपथ भयौ विकास ॥१॥

देव कोटि तैतीसौ देखत चढि विमान छायाँ आकास ।

देवि दुंदुभी बजावन लागे सुर नर मुनि पूरी आस ॥२॥

मायावादी मत्त मयंद मन जग्यपुरुष देखि उपज्यो त्रास ।

यह महिमा कोऊ नहि जानत गावत विमल जस 'गोविंद' ॥३॥

(९४) राग : वसंत

यज्ञकर्ता बहुत प्रगटे श्रीलक्ष्मण के गेह ।

श्रीहरि प्रगट किए सुख मूरति सन्मनुष्याकृति धरि देह ॥१॥

सो स्वरूप श्रीवल्लभ कौ कोउ जन पार न पावै ।

प्राकृत रूप देखि भ्रम उपजत असुरन मोह उपजावै ॥२॥

यह महिमा है निगम अगोचर काहुके हटै न पावै ।

श्रीविठ्ठल करुना कटाच्छ बल 'गोविंद' जन जस गावै ॥३॥

(९५) राग : वसंत

चतुर्वर्गविशारद प्रभु स्वजन प्रतिपाल ।

तिहारौ नाम उच्चार किए तैं मिटत कोटि जंजार ॥१॥

श्रीभागवतप्रतिपदमणिवरभावाशुभूषिता मूर्ति ।

तिहारे चरन सयोज रज तैं होत स्त्रुतिपथ स्फूर्ति ॥२॥

तुमसे प्रभु सुने नहीं कबहुं देखे आगै नाहीं ।

ब्रह्मसंबंध कराइ सौंपत है ग्रहि दृढ करि बांहे ॥३॥

तिहारी सिगरी बातन मोतै कही नाहिन जात ।

सेवा कथा करत अरु 'गोविंद' जन गुन गात ॥४॥

(९६) राग : पंचम

सत्यप्रतिज्ञ प्रतिज्ञा पारौ निःसाधन हौं रंक तिहारौ ।

व्रजपति वदनाल बिन कलि में नाहिन और कोउ रखवारौ ॥१॥

नोट पसारि करत हौं विनती मन वचन कर्म करिकै निधारी ।

करौ करुना करुनानिधान मोकों कलिभ्रजंग तैं भय उपजत भारौ ॥२॥

अति आवर्त्त सहित दुस्तर भवसागर पदनीका दै तारौ ।

श्रीविठ्ठल पदरज 'गोविंद' कहै तिहारे सरन बिन नाहिन निस्तारौ ॥३॥

(९७) राग : धनाश्री

त्रिगुणातीत जीवन धन प्राण ।
तीनि लोक में व्यापि रह्यो जस सुर नर मुनि करै गाज ॥१॥
दैवीजन कौ सर्वस श्रीमद्वल्लभ इस बिनु कोउ न आन ।
षट्गुन पूरन द्विजवर वपु धरि निजजन राखौ मान ॥२॥
श्रीहरि वदनानल आनंदमय देत अभयपद दान ।
कहत 'गोविंद' उपाधि सबै तजि सुखद सुजस करौ पान ॥३॥

(९८) राग : कल्याण

नयविशारद कौ विमल जस भावै ।
अपनी बुद्धि अनुसार कहत सब कोऊ पार न पावै ॥१॥
सिव विरंचि मोहित सुर नर मुनि सब मिलि कहुं कहुं कछुक बतावै ।
श्रीहरिवदनानल महिमा गुन सेस सहस्र मुख गावै ॥२॥
श्रीवल्लभ भानु अवनीतल उदयो माया तिमिर निबिड सु नसावै ।
रंक 'गोविंद' श्रीवल्लभ पद बिन अजत न सीस नमावै ॥३॥

(९९) राग : सारंग

स्वकीर्तिवर्द्धन की कीर्ति जग में फैल रही ।
आनंद रूप करत ताही कौ जिनके हृदय आइ छही ॥१॥
हरि बस होय सदा तिनिही के जो यह निसिदिन गावै ।
हरिलीलारस रोम रोम में तिनिही के में आवै ॥२॥
तिनिके दरसन अरु नाम मात्र तैं कोटि दुष्कृत भाजै ।
कहत 'गोविंद' ऐसेन की संगति तैं निर्भय होइ नित गाजै ॥३॥

(१००) राग : विभास

तत्त्वसूत्रभाष्यप्रवर्तक कौ अति अद्भूत सुजस विमल तीनि भुवन व्याप्यो ।
करि करुना कलिजुग में द्विजवर अवतार धर्यो मायानमत खंडन करि ब्रह्मवाद व्याप्यो ॥१॥
तिहारी कला अंस प्रगटे वामन बलिराज छत्यो चरन एक करे त्रिविक्रम तीन भवन भव्यो ।
श्रवण सुनत सुरसुंदरी चाँदे विमान छायो नभ देखि आकास आते उजास पंतम आलाप्यो ॥२॥
तिहारे चरन विमुख जीव नैकु नाहीं धरत धीर असुरन तैं सब वृथा जन्म कायो ।
अजहू कछु चेतन नहीं भटकत है निसिवासर संपति के हेत मन करत है विन्यायो ॥३॥
काम क्रोध लोभ मोह मत्सर करि साधु संग छाँडे असदालाप असुरमति जगत सत्ताप्यो ।
सत्संगति करकैं श्रीविठ्ठल पदरज रज जगत में व्यापि रह्यो 'गोविंद' जन शीश धारि भव्यो ॥४॥

(१०१) राग : सामेरी

मायावादारूपतूलाग्नि तुम काले में भूतल दरस दीनों ।
ऐसी आगै नहीं भई बहुरि यह विधि सर्वाहे प्रगट अब कीनों ॥१॥
जौ जौ बात सुनी नाहें कबहू सो तुम्हारी कृपाबल तैं हम चीनों ।
यह हारद काहू जान्यो जिन मान्यो सो रहत रसभीनों ॥२॥
काले से सुनत सब बातियां तातैं भारे आवत मेरी छतियां ।
श्रीविठ्ठल पदरज 'गोविंद' कौ दीनों प्रमेयबल यह सब भातियां ॥३॥

(१०२) राग : पूर्वी

ब्रह्मवादानिरूपक पदरज पावन कौ ध्यान धरत दिनरात ।
दरस परस हौ तिहारौ चाहत और कछु नहीं तुम बिन मोपै सुहात ॥१॥
मन मेरौ अटवयो इनि बातनि खानपान अब कियो न जात ।
लगन लागि रही श्रीवल्लभ सौ कहत न काहू सौ मो मन बहुत लजात ॥२॥
अपने मन तैं मेरे मन की इच्छा तुम तैं निबहात ।
'गोविंद' तिहारो सुजस विमल अति प्रफुलित मन चुन गावत न अघात ॥३॥

(१०३) राग : मलार

अप्राकृताखिलाकल्पभूषित मो पर कृपा करौ ।
कोटिक जनम भए भटकत भटकत कारज कछु न सरौ ॥१॥

अब कहीं जु महानिधि पाई बूडत बांह पकरो ।
जबै सुधि होत श्रीवल्लभ की तब बिसरत दुःख सगरौ ॥२॥

ब्रह्मवाद हारद जाने बिनु करत असुर झगरौ ।
'गोविंद' प्रभु कलि में उद्धरत है मति साधन करि जु गरौ ॥३॥

(१०४) राग : विहागरौ

सहजस्मित श्रीवल्लभ वल्लभ मोकों अति ।
और कछु समुझत नाहिन सुभग मूरति सों लागि रही रति ॥१॥

दैवी सृष्टि उद्धारन कारन वहरौ प्रगटे अवनीतल व्रजपति ।
तिहारे चरनसरोरुह तजिकै नाहिन चाहत कबहुं और गति ॥२॥

मो मन लगन लागी रहै आधी निमिष नहीं होत है विस्मृति ।
विनती सुनहु कृपानिधि मेरी इनि नैननि निरखौ नित्यप्रति ॥३॥

रैनिदिनां रसना कहि जीवित हों कर जोरि करौ विनती ।
'गोविंद' जन कौ तन मन धन जीवन सर्वसु श्रीमद्वल्लभ महामति ॥४॥

(१०५) राग : धनाश्री

त्रिलोकीभूषण प्राण आधार ।
दैवी जीव उद्धारन कारन धृत द्विजवर अवतार ॥१॥

स्त्रुति स्मृति सास्त्र पुरान के कोऊ न पावत पार ।
श्रीहरि वदन वन्हि आनंदमय श्रीवल्लभ निरधार ॥२॥

श्रीभागवत सुधा समुद्र माथे कीनों भावेत प्रचार ।
करि सीखिवे सेवा निजजन कों बताइ दिए स्त्रुतिसार ॥३॥

करुना करि कलि में करुनानिधि श्रीवल्लभ महा उदार ।
जो अवनीतल दरस न देते तौ वसुधा बूडत भार ॥४॥

साधन कोटि करौ जिन कोऊ होइ नहीं उद्धार ।
कहत 'गोविंद' श्रीवल्लभ सुमिरे बिन होत नहीं निस्तार ॥५॥

(१०६) राग : केदारौ

भूमिभाग्य कलि में जु दरस दियो लक्ष्मण अमृत उदधि द्विजराज ।
निविड तिमिर मायावादिनि कौ वचन कीरतन गयो भाज ॥१॥

जयजयकार भयो त्रिभूवन में सुर नर मुनि के जुरे समाज ।
अब मति करौ सोच कोउ मन में पुष्टिभक्ति दृढ बांधि पाज ॥२॥

निःसाधन तिहारे सरन भयो रंक जानि अब राखौ लाज ।
सदा बिराजौ सीस 'गोविंद' के श्रीवल्लभ विदुषवृंद सिरताज ॥३॥

(१०७) राग : कान्हरौ

सहजसुंदर सुभग मूरति मेरे मन बसौ ।
अन्य आलाप तै वृथा आयुष होत अवगुन सब बिसारि मम दृग तै मति खसौ ॥१॥

सुखसेव्य स्त्रवन सुनि तिहारे आयो सरन अपने जिय जानिकै मम हृदय में घसौ ।
द्विविध लज्जा छांडि कहत 'गोविंद' जन देखि मोकों वल्लभपद विमुख सब हंसौ ॥३॥

(१०८) राग : गौ ड सारंग अशेषभक्तसम्प्रार्थ्यचरणाब्जरजोधन ।

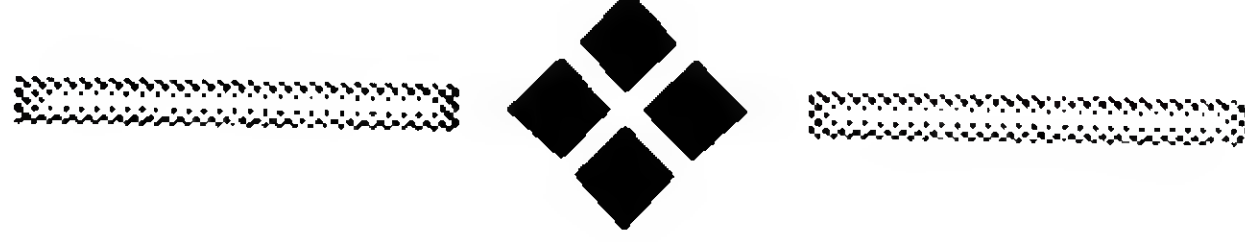
जो है पुष्टिसृष्टि कौ सर्वस लागि रहौ तासों मो मन ॥१॥

जो अति दुर्लभ सुर नर मुनिन कों सब मांगत हैं रैनदिन ।

जौ लौ कृपा न होइ तिहारी तौलौ दहत सबै तन ॥२॥

जब जान्यो श्रीवल्लभ महिमा तब सब तज्यो श्रीवल्लभ बिन ।

सो श्रीवल्लभ श्रीविठ्ठल करुना तै पायौ 'गोविंद' जन ॥३॥

विशेष :- "भवतेच्छापूरक" (पद संख्या ८१) नाम का एक पद और भी प्राप्त है, जो इस प्रकार है

(८१/२) राग : सारंग

भवतेच्छापूरक नाम श्रीवल्लभ ।

तीनि लोक में सुर नर मुनि कों पदरज अति दुर्लभ ॥१॥

बिन साधन कलिकाल घोर में श्रीवल्लभ महा उदार ।

निजपद नोका दै स्वकीयन कौ भवसिंधु उतारे पार ॥२॥

सेस सारदा कहांलौ बरनै अगनित गुन जु अपार ।

प्रगटे व्रजपति वन्हि 'गोविंद' दास के प्रान अधार ॥३॥

राग : बिलावल

आनन्दनिधि के शतअष्टोत्तर नामोच्चार करौ धरि प्रेम ।

श्रद्धाविशुद्धि बुद्धि सों पढौ अनुदित तौ उपजै वन्हि पदप्रेम ॥१॥

तदैकमन व्है जपो गुप्त अति पावौ सिद्धि अरु मुक्ति ।

बिन साधन जु महाफल पैयत निःसन्देह होइ आसक्ति ॥२॥

तदप्राप्तौ वृथा ही मोक्षफल तत्प्राप्तौ हि गतार्थता ।

अनायास कर तै साधन त्यजत 'सर्वोत्तम' तैं निर्भयता ॥३॥

श्रीमदग्निकुमार श्रीविठ्ठल प्रगट किए दैवीजन काज ।

कृष्णरसार्थी जपौ कहै 'गोविन्द' हटै बसे श्रीवल्लभ महाराज ॥४॥

राग : काफी

श्रीसर्वोत्तम जप नित्य करना हो ।

सकल शास्त्र कौ सार यही है, त्रिविध ताप सब अध हरना हो ॥१॥

पुष्टि पदारथ याही तै पैयत, याही तै भवसागर तरना हो ।

रंगीले 'त्रीकम' जाऊं बलिहारी, कालदंड से ना डरना हो ॥२॥

करिये श्रीसर्वोत्तम रसपान ।

प्रशंसा करि सकै कौ न कवि ऐसौ, श्रीमुख करत बखान ॥१॥

अतिसय करुना करि या कलि में, दियो दैवी जीवन को दान ।

एक एक अक्षर है अधरामृत, गुप्त रहस्य गुनगान ॥२॥

अर्द्ध निमेष विलम्ब नहिं करिये, रैनदेवस आठौ जाम ।

'रसिक प्रीतम' जाके रंग रंग्यो, सोहै भवत निदान ॥३॥

सर्वोत्तम - दोहा

श्रीद्वारकेशजी (धन्नुजी)
(गिरियाजजी) कृत

श्रीवल्लभ श्रीपंचद्युत, स्वबल विशद यह ग्रंथ ।
अन्य ग्रंथ प्रतिनाम बल, सर्वोत्तम यह पंथ ॥१॥
प्राकृतधर्म निवृत्त करि, अप्राकृतवपु धर्म ।
निगम कथित अति शुद्ध ये, श्रुति साकृति निज मर्म ॥२॥
तमश्छन्न दृग विदुष के, यह कलिकाल प्रकास ।
भागवत रस गोचर नहीं, भुवि में होइ विकास ॥३॥
परम दया निज भक्त पर, निज रस प्रगटन काज ।
हरिबानी निज वदन प्रति, निज जन करी समाज ॥४॥
सवास्य उक्ति दुर्बोध है, जैसे होइ सुबोध ।
अष्टोत्तरशत नाम में, प्रतिबन्धक अघ शोध ॥५॥
पुष्टिभक्ति ऋषि अग्निसुत, जगती नाम कौ छन्द ।
श्रीकृष्णास्य सु देवता, करुणा बीज अमन्द ॥६॥
भक्तिविषै प्रतिबंध सब, नाश करन विनियोग ।
कृष्णाधरामृत त्रिविध, निश्चय सिद्धि विभोग ॥७॥
प्रथम नाम आनन्द है, पूर्वदल संयोग ।
इस दल विश कलितानुभव, धर्म द्विदल प्रयोग ॥८॥
परमानन्द वियोग है, विप्रयोग उदबुद्ध ।
संवलित अनुभव द्विदल में, रस शृंगार प्रबुद्ध ॥९॥
द्विदल श्रीकृष्णास्य है, जो श्रीकृष्ण अनूप ।
आदि मध्य अवसान रस, विहरत एक स्वरूप ॥१०॥
सदाकृपानिधि दैवी पर, प्रतिक्षण उठत तरंग ।
निकट देश कौ भग्न करि, दुरित असुर बहिरंग ॥११॥
दैवीन के उद्धार प्रति, अंतःकरण प्रयत्न ।
जागरूक इच्छा प्रबल, ज्यो समुद्र तैं रत्न ॥१२॥
स्वस्मृतिमात्र प्रकाश करि, आरति प्रगट समाइ ।
जैसे वन में वेणु कृत, नाद द्वारा आइ ॥१३॥
गूथ अर्थ श्रीभागवत, शास्त्र आदि तैं सप्त ।
करत बोधरस सोध करि, आरति करि जे तप्त ॥१४॥

स्थापक ये साकार के, ब्रह्मवाद है एक ।
असद्वाद सब शून्य है, ज्यो पावस के भेक ॥१५॥
जो पारंगत वेद के, सो जानत यह भेद ।
खंडज्ञान प्रमान नहिं, क्यो संशेय उच्छेद ॥१६॥
गई अविधा जीव की, ब्रह्म भयो अविवाद ।
विधा पर्व तब उर रहयो, द्वेषित मायावाद ॥१७॥
कुवाद निरास करि, वौ प्रमाण तैं अस्त ।
सुत्र गीता मिलित, श्रीभागवत प्रशस्त ॥१८॥
भक्तिमार्ग भुवि कमल है, मार्तण्ड यह एक ।
अब्ज प्रकाशक भानु है, करत कुमुद व्यतिरेक ॥१९॥
स्त्री शुद्रादि समर्थ नहिं, किन्हूं कौ उद्धार ।
ब्रह्म क्षत्रिय, भक्ति करि, क्यो न होइ निस्तार ॥२०॥
अंगीकृत सामर्थ्य तैं, प्रिय लागत गोपीश ।
ज्यो श्रीयमुना संग तैं, गंगा प्रति वज ईश ॥२१॥
अंगीकृत दैवी नियत, आसुरी प्रति मर्याद ।
देह भाव बाधक नहीं, आसुर जीव विषाद ॥२२॥
जो मांगे सो देह तब, लक्षण करुणा सुवत ।
बहुत देत मांगे बिना, मही दया संसुवत ॥२३॥
विभु व्यापक निज भक्त उस, जैसी स्वहृदय भाव ।
सो निज भाव प्रकाश करि, परम कृपाल स्वभाव ॥२४॥
देत अदेय विदग्ध तैं, सुधा सु सर्वाभोग ।
वेणुनाद बिल शब्द गुण, वेणुगीत उपयोग ॥२५॥
भगवद्भोग्य सुधा अपर, महा उदार चरित्र ।
देवभोग्य कौ दान तौ, है कैमुत्य न चित्र ॥२६॥
प्राकृत अनुकृत ब्याज करि, आसुर मानव मोह ।
श्रीमद् द्विज अवतार में, उद्धित दैवी जोइ ॥२७॥
वैश्वानर चित धर्म मुख, विविध अलौकिक बन्धि ।
दावानल पाल करि उष्ण हिम, ताप निवारक अग्नि ॥२८॥

वल्लभ त्रिय आनंद है, श्रीवल्लभ उपनाम ।
 स्वरति कृष्ण श्रीकृष्ण तब, निज प्रति सुन्दर श्याम ॥२९॥
 शुद्ध सत्व सद्रूप है, विदानंद सत् धर्म ।
 सत् चित् आनंद कृष्ण पति, व्युत्क्रम संपुट मर्म ॥३०॥
 सत् सौ तत्व विशुद्ध है, हरि प्राकट्य स्थान ।
 निश्चय हितकृत सिद्ध है, ऐसे कृपानिधान ॥३१॥
 कृष्णप्रेम सेवा करत, सेवक शिक्षित होत ।
 ज्यो अंगुलि अक्षर लिखै, बालक कौ उद्योत ॥३२॥
 मूरति बुद्धि निवृत्त करि, निखिल देत जो इष्ट ।
 प्रतिबंधक माया टरै, सो प्रसाद उच्छिष्ट ॥३३॥
 सर्वलक्षण विद्या कला, पूरण गुण सम्पन्न ।
 जाकौ जैसौ उचित फल, तैसो देत प्रसन्न ॥३४॥
 ज्ञान देत श्रीकृष्ण कौ, भवित सहित जो भाव ।
 त्रिविध अलौ किक गुण कहै, तम रज सत्व सुभाव ॥३५॥
 गुरु जब दक्षिण कर्ण में, मंत्र करत उपदेश ।
 बहिरंतर पूरण भयो, सिद्ध भगवदादेश ॥३६॥
 दान देत तउ पूर्ण है, तुंदिलकर स्वानंद ।
 ज्यौ जल रश्मि ग्रहण तैं, सागर विसद अमंद ॥३७॥
 पद्म प्रफुलित दल सदृश, आयत लोचन कोर ।
 अंतःस्थिति जो गुप्त रस, प्रगट करत रस जोर ॥३८॥
 कृपादृष्टि की वृष्टि करि, हर्षित दासी दास ।
 तिनको प्रिय लागत सकल, दृढ उपजत विश्वास ॥३९॥
 पतिलक्षण रक्षण नियत, कालादिक भय जात ।
 आप सबन तैं भय रहित, पतिनिश्चय विख्यात ॥४०॥
 रोषदृष्टि के पात करि, भवतद्वेषी दाह ।
 भगवदीय कामादि सब, स्थापन करत सराह ॥४१॥
 पुष्टि पुष्टि सेवा करत, शुद्ध भवित जब पुष्टि ।
 सेया साधन मानसी, फलरूपा संतुष्टि ॥४२॥
 सुख सेवन तनु वित्तजा, पूर्वदल संयोग ।
 एकादस संलाप सब, इंद्रिय हरिकृत भोग ॥४३॥
 दुःख अधिक आराध्य है, फल मानसी उपयोग ।
 चक्षुरुचि पंचत्व लौ, ये दस दसा वियोग ॥४४॥

दुर्लभ जिनको लाभ है, ऐसे अंधि सरोज ।
 अन्य तजौ येही भजौ, छाबे लखि व्यक्त मनोज ॥४५॥
 उग्र प्रकृष्ट प्रताप है, सबको लभ्य अशक्य ।
 भवित वृद्धि जाको भई, शीतल सेवन शक्य ॥४६॥
 वाक् अमृत पूरित करत, सेवक रसिक अशेष ।
 असर्पित तजि विषय मति, अन्याश्रयण विशेष ॥४७॥
 श्रीभागवतसुधा जलाधि, मथन विचार समर्थ ।
 श्रुतिरूपा वर्णन करत, ताको वितरण अर्थ ॥४८॥
 सुधासिंधु श्रीभागवत, अमृत सार कौ सार ।
 रास व्रजस्त्रीभाव सब, पूरित तपु निर्धार ॥४९॥
 सात्त्विक जो जन होत है, देत प्रेम श्रीकृष्ण ।
 तब निरोध फल त्यजन लौ, पूरण सब ही तृष्ण ॥५०॥
 तब विशेष गति देत है, चहुंदिसे चित एकन ।
 यह विभुवत कौ रूप है, कृष्णभाव सर्वत्र ॥५१॥
 प्रथम प्रमाण प्रमेय अरु, साधन फल रस रास ।
 शुक बरनत लीला सकल, रास प्रकास विलास ॥५२॥
 कृपादृष्टि जाको मिलत, कृपापात्र वह दास ।
 प्रकरण फल की निज कथा, ता प्रति कहत प्रकास ॥५३॥
 विरह एक अनुभव करन, त्याग करत उपदेश ।
 अंतर्हित तब चंद्र लखि, गोपीगीत सुदेश ॥५४॥
 भजन भेद त्रिय प्रश्न कहि, न भजे भजिए श्रेय ।
 भजन परस्पर गौण है, दोई मुख्य है हेय ॥५५॥
 आराधन सो कर्मपथ, यह उत्तम सत्कर्म ।
 केशग्रथन पुष्पावचय, रमण वरण कौ मर्म ॥५६॥
 यागादिक निष्काम विधि, करत सकल भवित अंग ।
 यह उपदेश अशेष जन, श्रुति स्मृति भवित प्रसंग ॥५७॥
 याग करत निष्काम तैं, होत मोक्ष अति स्वच्छ ।
 आपुन पूर्णानंद है, यहि इच्छा यह तृच्छ ॥५८॥
 याग सकाम विमान फल, अमृत भोग यह स्वर्ग ।
 काम पूर्ण जिनको सबै, कहा स्वर्ग अपवर्ग ॥५९॥
 निगम वाक्पति आप है, उभय स्वर्गफल हाथ ।
 जाकी जैसी कामना, पूरत अतिकृत नाथ ॥६०॥

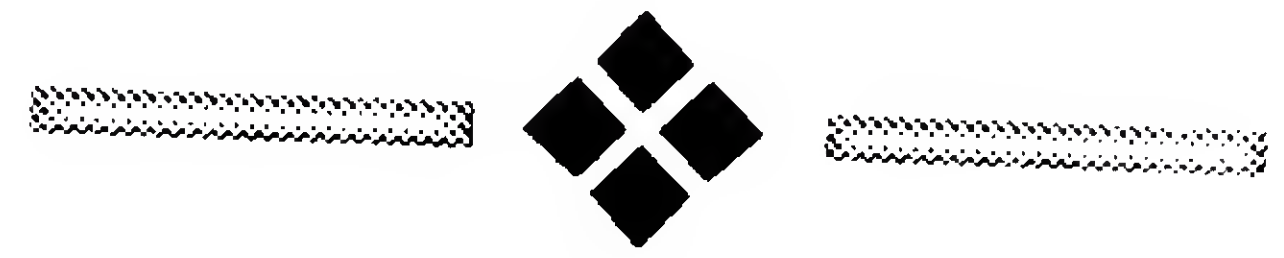
जिनको बोध विशेष है, तिनहीं के ये ईस ।
 करन अकरन अन्यथाकरन, नियत जगदीस ॥६१॥
 तवता नाम सहस्र के, कृष्ण नाम सब मूल ।
 श्रीभागवत प्रसास करि, स्मरण सकल अनुकूल ॥६२॥
 स्मरण सिद्ध जिनको भयो, शुद्ध सत्य उपयुक्त ।
 स्वस्थिति नियत निवास उर, शेष भाव संयुक्त ॥६३॥
 शुद्ध भवित विस्तार को, जाना वाक्य निरुक्त ।
 वाणी मात्र प्रमाण है, मिलत भवित की युक्त ॥६४॥
 स्वार्थ उज्झत प्राणसुख, मद क्रम वचन प्रिय ।
 सुदृढ अतौ केक भाव करि, सेवत सदा स्वकीय ॥६५॥
 कर्म गौण सेवा अधिक, चित्त शुद्धि किहि हेत ।
 आप कर्म करि दास को, चित्तशुद्धिफल देत ॥६६॥
 स्वकृत कर्मफल स्वीय हित, सर्वशक्ति प्रतिपाल ।
 राजरुद्ध मगधेश त्यों, तिन प्रति कृष्ण कृपाल ॥६७॥
 आज्ञा लों जग दरस दै, जीव करत उद्धार ।
 आगे भवित प्रसार को, बंस कियो विस्तार ॥६८॥
 विद्यादिक कृत बंस में, मुख्य बंस पितृ रीति ।
 आत्मसृष्टि वैषम्य नहिं, हरि प्रणीत निज प्रीति ॥६९॥
 शेष भाव विग्रह हृदय, भावुक फल तादात्म्य ।
 जन उद्धारण अशेष सुत, वंश स्थापि माहात्म्य ॥७०॥
 स्मय जो गर्व निवृत्त करि, स्वकुल सर्व निष्कलंक ।
 आत्मसात् श्रीकृष्णकृत, ताते भाव निःशंक ॥७१॥
 पति कौ व्रत जिनको नियत, तिनके पति निर्धार ।
 वातक अरु ब्रह्मास्त्रवत् यह प्रण निश्चय धार ॥७२॥
 द्वै सुख यह परलोक कौ, दान दैन कौ नेम ।
 ज्यों अनन्य चिंतन करै, देत योग अरु क्षेम ॥७३॥
 महदाशय अनुभव महत्, यातें हृदय निगूढ ।
 ऐसे प्रभु के सरन नहिं, ते जग उपजे मूढ ॥७४॥
 जे अनन्य निज भक्त हैं, तिन प्रति आसय दान ।
 ज्ञापित करत प्रसन्न बहै, भगवदीय सम्मान ॥७५॥
 उपासनादिक पंथ में, सरन कहे अति मोह ।
 सो निवारि निज गति दई, कर्म धर्म संदोह ॥७६॥

दानादिक साधन किए, ज्यों उपजत है भवित ।
 सगुन इक्यासी भेद में, सरन निषेध प्रसवित ॥७७॥
 पृथक भाव गुन तें पृथक, पृथक सरन उपदेश ।
 निर्गुन भवित निकेत है, दुर्लभ लाभ व्रजेश ॥७८॥
 हारद जो श्रीकृष्ण को, सो जानत है आप ।
 पृथक शरण उपदेश दै, पुष्टिभवित दृढ छाप ॥७९॥
 लीला कुंज निकुंज की, प्रतिक्षण पूरित भाव ।
 पूर्वदल संयोग रस, सन्निधान अनुभाव पदम
 भोग अनौ सर के विषे, उत्तरदल उपयोग ।
 कहत कथा रसमग्न बहै, दरसन स्त्रवन तिरोग ॥८१॥
 बाहर अनुसंधान नहिं, अंतः प्रेम समृद्धि ।
 भ्रमरगीत आश्रम तुरीय, विप्रयोग रसवृद्धि ॥८२॥
 व्रजस्त्रीन को प्रिय सदा, श्रीवल्लभ प्रिय नाम ।
 लोकव्यापि वैकुंठ प्रिय, यातै प्रिय है धाम ॥८३॥
 व्रज की स्थिति प्रिय लगत है, त्यों प्रिय लगत व्रजीर ।
 उभय अलौकिक प्रीति है, उभय अलौकिक स्वीर ॥८४॥
 लीला पुष्टि प्रकास करि, परम अनुग्रह पोष ।
 सर्वानंद अलभ्य नहिं, कृपानंद संतोष ॥८५॥
 जो लीला भावन करत, सो वपु धरै प्रकास ।
 रहसि परम प्रिय लगत है, अनुभव जब अवकास ॥८६॥
 अधिकृत इच्छा भक्त की, पूरत कृपा निधान ।
 सर्वेश्वर सर्वात्म ज्यों, जन इच्छा निज मान ॥८७॥
 पुष्टिभवित उपदेश बिन, यह लीला अज्ञात ।
 ज्यों गायत्री मंत्र बिन, द्विज प्रति वेद छिपात ॥८८॥
 अति मोहन मन कौ हरन, ऐसे निज जन साथ ।
 लीलावेश रसज्ञ करि, पुष्टिभवत के साथ ॥८९॥
 सर्व असक्त अभक्त सों, अनुभव नहीं विवेक ।
 पंकज मधु मधुकर ग्रहत, पंक भक्त है भेक ॥९०॥
 भक्त मात्र आसक्त ते, मुख्य भक्त यह छाप ।
 भू समुद्र कुंभज वियत्, हरिपद जन हृद थाप ॥९१॥
 पतित देह पावन करत, जिनको गृह प्रतिबंध ।
 गायत्री श्रुति पंथ में, भवित ब्रह्मसंबध ॥९२॥

स्वयस गान तै हृदयकमल, प्रफुलित निज सुस्थान ।
 ज्यों श्रीजमुनारेनु पर, रस उत्तरीय प्रधान ॥९३॥
 अमृतसिंधु रसलहरि तै, अन्य तुच्छ रसमग्न ।
 ज्यों मिश्री के स्वाद तै, गुड की राव विभिन्न ॥९४॥
 यह रस पर उत्कृष्ट है, अन्य कुरस जगफंद ।
 मुक्ति ब्रह्मानंद तै, उद्धत भजनानंद ॥९५॥
 लीलारस पीयूष तै, आर्द्र आर्द्र जन कीन ।
 शुष्क वस्त्र जल सहित सों, संग लगै तल्लीन ॥९६॥
 श्रीगोवर्द्धनवर्य जन, स्थिति कौ अति उत्साह ।
 निकट पुलिंदी भक्त करि, सर्वगतादिप्रवाह ॥९७॥
 लीला गिरि उद्धरण सुनि, भक्त जगत ऋण सप्त ।
 आत्मयोग अनुभाव तै, प्रेम पूर्ति गति तप्त ॥९८॥
 यज्ञभोग हरि सैलबलि, भोजन मुख को धर्म ।
 इंद्रिय द्वै इक गोल मधि, रस चित बानी कर्म ॥९९॥
 पूजा गिरि की यज्ञ कृति, मुख तै आज्ञा देत ।
 यज्ञभोग पहिलै कह्यो, इन्द्रवृष्टि प्रति हेत ॥१००॥
 चतुर्वर्ग पुरुषार्थ दै, दास्य धर्म हरि अर्थ ।
 कामदिदक्षा मोक्ष सो, चित श्रीकृष्ण समर्थ ॥१०१॥
 जागरूक इच्छा प्रबल, तातें सत्यप्रतिज्ञ ।
 पुष्टि चतुर्विध देत है, इंगित कृष्ण अभिज्ञ ॥१०२॥
 सत्यप्रतिज्ञ करत यों, निश्चय त्रिगुनातीत ।
 प्रकृतिजन्य रज सत्त्व तम, ते प्राकृत की रीत ॥१०३॥
 सुनय विशारद सहज गुन, दैवी जीव के भाग ।
 गोकुलेश लीला सकल, स्थापित निज अनुराग ॥१०४॥
 कीर्तिवर्द्धन शुद्ध निज, कृष्ण शुद्ध त्यों भक्त ।
 सब तैं मारग शुद्ध यह, शुद्ध भगवदासक्ति ॥१०५॥
 तत्वसुत्र के भाष्य तै, कीर्ति वृद्धि विशुद्ध ।
 साकृति ब्रह्म प्रपंच नित, अणु है जीव प्रबुद्ध ॥१०६॥
 व्यापक जीव असत्य जग, ब्रह्म निराकृत एक ।
 मायावाद वितल्प प्रति, अग्निरूप परछेक ॥१०७॥
 ब्रह्मवाद साकार है, शून्य वाद सब और ।
 ध्यान शून्य कौ करत है, जाकौ कहुं नहि ठौर ॥१०८॥

अप्राकृत आभरण सब, प्रतिपद श्रीभागवत ।
 षट्गुन मय ऐश्वर्य यह, उद्धारक उद्योत ॥१०९॥
 सहज स्मीत सो वीर्य है, दैवी की नहि मोह ।
 असुर मोह में मग्न है, प्रकट पराक्रम जोह ॥११०॥
 भूषण यश दूषण रहित, स्वजन समग्र त्रिलोक ।
 पुष्पमाल की गंध ज्यों, हरियश प्रसरि विलोक ॥१११॥
 भूमिभाग्य श्रीधर्म है, सेवक तादृश रूप ।
 गुण वैषभ्य स्वभाव है, गुणसम प्रकृति अनूप ॥११२॥
 सुन्दर सहज स्वरूप है, नहि मायाकृत लेस ।
 ज्ञानसुद्ध तब जानिए, नित्य भगवदावेश ॥११३॥
 सर्वभक्तसंप्राथ्य है, चरनाब्जरज भाग्य ।
 सर्वनिवेदन प्रीतीकर, सेवा दृढ वैराग्य ॥११४॥
 कहै विसद आनंदनिधि, अष्टोत्तरशत नाम ।
 श्रद्धा बुद्धि विशुद्ध करि, अनुदिन पढि विस्त्राम ॥११५॥
 हरत मृत्यु शत आयु कौ, टारत नाम कुदोष ।
 द्वयानंद षट्गुन सहित, अष्टोत्तरशत तोष ॥११६॥
 उक्त सिद्धि निर्धार यों, वदत अग्निसुत सत्य ।
 कृपादृष्टि कारण नियत, दारा कहा अपत्य ॥११७॥
 उक्त सिद्धि की प्राप्ति बिनु, मुक्ति भई तौ त्यर्थ ।
 उक्त सिद्धि निश्चय भई, इच्छा मुक्त निरर्थ ॥११८॥
 निज सर्वोत्तम ग्रंथ में, सदानंद रस लक्ष्य ।
 आवै तब लौ पाठ करि, फिर जब भावुक अक्ष ॥११९॥
 नील जलद सुस्थिर लखै, स्थिर दामिनि मिलि लहोत ।
 स्थिरता मन की होइ, जब स्थिर सुभाग्य उद्योत ॥१२०॥
 पुरुषोत्तमलीलाजलधि, सुस्थित विग्रह शेष ।
 प्रचुर भाव तै दान निज, "द्वारकेश" संदेश ॥१२१॥

સવૌતમ - ઘૌલ

શ્રીવ્રજભૂષણજી(તૃતીય ગૃહ) કૃત

ભલે પ્રકટ્યા શ્રીવલ્લભદેવ, શ્રીપુરુષોત્તમ ભૂતલ ફરીજી ।
 નહીં પ્રાકૃત ધર્મનો લેશ, અપ્રાકૃત નિજ વપુ ધરીજી ॥૧॥
 કરે નિગમનિરુપણ એમ, તે સાકારની સ્તુતી કરીજી ।
 મહા કલિકાલાદિક દોષ, પંડિતની દષ્ટિ તિમિર ભરીજી ॥૨॥
 મહિમા નવ જાણે જેહ, તે કહીયે ખરા સુર અરીજી ।
 વહાલો દયા કરી મુખરૂપ, નિજ લીલા પ્રકટ કરીજી ॥૩॥
 જેની વાણી અતિ દુર્બોધ, થાય સુબોધ જેણે કરીજી ।
 જેના અષ્ટોત્તરશતનામ, તે કહીયે મહા અથ હરીજી ॥૪॥
 જેના ઋષીવર અગ્નિકુમાર, જગતી છંદ નામે ધરીજી ।
 શ્રીકૃષ્ણકમલ મુખદેવ, બીજ દષ્ટિ કરુણા ભરીજી ॥૫॥
 જેની ભક્તિ માં અંતરાય, તે નાશન પ્રયોજન સહીજી ।
 આપે અધરામૃતની સિદ્ધિ, તે મધ્યે નિશ્ચય કરીજી ॥૬॥

ઢાલ

વહાલો આનન્દ પરમાનન્દ કહેવાય ।
 શ્રીકૃષ્ણકમલ મુખ કૃપાનિધિ થાય ॥૭॥
 વહાલો દૈવી ઉદ્ધારણ પ્રયત્ન ઉપાય ।
 જેના સ્મરણમાત્રથી આર્તિ જાય ॥૮॥
 શ્રીભાગવતગૂઢાર્થ પ્રકટાય ।
 સાકાર બ્રહ્મનો વાદ સ્થપાય ॥૯॥
 વેદપારગ ચૌદ ભુવન કહેવાય ।
 માયાવાદનિરાકૃત સહુ ભલી ગાય ॥૧૦॥
 સર્વવાદિનિરાસ કીધા તે લખાય ।
 ભક્તિમાર્ગ સરસ કમલ વિકસાય ॥૧૧॥
 સ્ત્રીશૂદ્રાદિકને ઉદ્ધારવા સમર્થ ।
 જેના સાધનબલથી ન થાય અર્થ ॥૧૨॥
 અંગીકારમાત્ર થી સર્વસ્વકીયે ।
 કીધા શ્રીગોપીજનપતિને પ્રિયે ॥૧૩॥
 અંગીકાર કરે મર્યાદાનુસાર ।
 મહાકરુણાવન્ત સમર્થ અપાર ॥૧૪॥
 બહાલો અદેયદાન દેવા ને ચતુર ।
 મહાઉદાર ચરિત્ર કરે બહુરૂપ ॥૧૫॥
 લીલા દેખાડી પ્રાકૃત ને જેહ ।
 તે મિષે મોહ્યા સુરરિપુ તેહ ॥૧૬॥

વૈશ્વાનર શ્રીવલ્લભ છે નામ ।
 વહાલો સુન્દર રૂપ સ્વજનહિતકામ ॥૧૭॥
 કૃષ્ણભક્તિ કરે જનશિક્ષાકાજ ।
 આપે અખિલ ઈષ્ટ શ્રીવલ્લભરાજ ॥૧૮॥
 સર્વલક્ષણથી સંપન્ન વિવેક ।
 શ્રીકૃષ્ણજ્ઞાનદાતા ગુરુ એક ॥૧૯॥
 પોતાના આનન્દ થકી બહુપુષ્ટ ।
 એના કમલપત્રશાં નેત્ર સન્તુષ્ટ ॥૨૦॥
 કૃપાદષ્ટિની વૃષ્ટિથી હરખ્યા મન ।
 તે દાસદાસીપ્રિયપતિને અનન્ય ॥૨૧॥
 રોષદષ્ટિ કરે ભક્તિ શત્રુ પ્રજાલ ।
 ભક્ત સેવંતા સુખ સેવા રસાલ ॥૨૨॥
 જીરે ભક્તિ બિના નહીં સેવા સાધ્ય ।
 તે કારણથી કહીયે દુરારાધ્ય ॥૨૩॥
 જેના ચરણસરોજ દુર્લભ દર્શાય ।
 તેના ઉગ્રપ્રતાપ ત્રિલોક કહેવાય ॥૨૪॥
 વચનામૃત કરી પૂર્યા સેવક ના અર્થ ।
 શ્રીભાગવત અમૃતમથનસમર્થ ॥૨૫॥
 તેનો સાર કહીયે વ્રજસુન્દરી નો ભાવ ।
 તે પરિપૂર્ણ છે દેહ ભરાવ ॥૨૬॥
 સાન્નિધ્યમાત્રથી કરે દાન કૃષ્ણપ્રેમ ।
 ભક્તિમુક્તિ તે દેવાનું એઉને નેમ ॥૨૭॥
 એક રાસલીલામા મનું તાન ।
 પ્રભુ કૃપા કરીને કરે કથાનું દાન ॥૨૮॥
 વહાલે વિરહના અનુભવને હેતે કાજ ।
 સર્વત્યાગ જણાવ્યો શ્રીવલ્લભરાજ ॥૨૯॥
 ઉપદેશ કર્યો ભક્તિમાર્ગ આચાર ।
 લોક માંહે કર્યો કર્મમાર્ગ પ્રચાર ॥૩૦॥
 વેદશાસ્ત્ર કહ્યાં યજ્ઞાદિક દાન ।
 તેનું ફલ મર્યાદાભક્તિ નિદાન ॥૩૧॥
 પ્રભુ પૂર્ણાનન્દ છે પૂરણકામ ।
 સરસ્વતીના પતિદેવ ઈશ અભિરામ ॥૩૨॥
 વહાલે સહસ્ત્ર કહ્યાં પુરુષોત્તમ નામ ।
 નિજજનને આશ્રયનું છે ધામ ॥૩૩॥

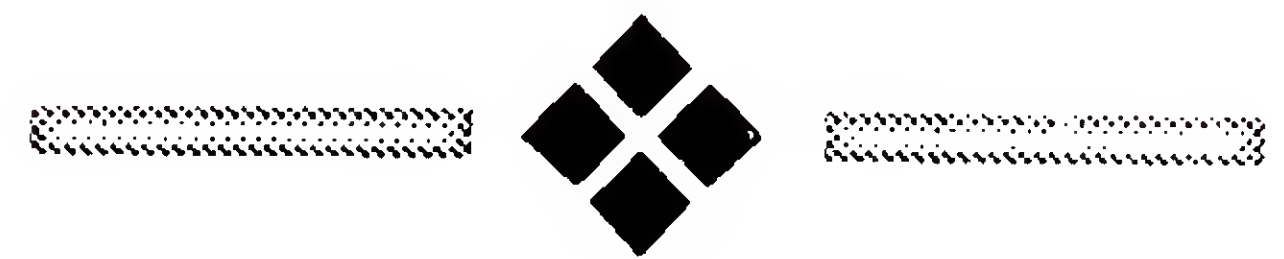

ભક્તિમાર્ગની રીતે કરવા ઉપદેશ ।
 બહુગ્રન્થ કરીને ટાળ્યો સંશયનો લેશ ॥૩૪॥
 જેને પામવાને છોડ્યા પ્રાણથી પ્રિયે ।
 એવા ભક્તસમાજ બિરાજશ્રીએ ॥૩૫॥
 આપ સાધન કરે નિજ દાસને કાજ ।
 એવા સમર્થ શ્રીવલ્લભ મહારાજ ॥૩૬॥
 કરવા ભક્તિપ્રચાર ભૂતલ માંહી ।
 વશ કીધાં પિતા થઈને ગ્રહી બાંહી ॥૩૭॥
 સર્વ સામર્થ્ય ધર્યું પોતાને વંશ ।
 ગર્વ દૂર કરી ટાળ્યો સંશયનો અંશ ॥૩૮॥
 પ્રભુ પતિવ્રતાના પતિ સાક્ષાત્ ।
 દીયે યહ લોક પરલોક દાન વિખ્યાત ॥૩૯॥
 જેના અન્તઃકરણ છે ગૂઢ અપાર ।
 અંગીકૃત ને જણાવ્યો મનનો વિચાર ॥૪૦॥
 ઉપાસનાદિક માર્ગ જે અન્ય ।
 તેનો મોહ ટાલીને કીધા સેવક અન્ય ॥૪૧॥
 કર્યો નિશ્ચય જે ભક્તિ સર્વથા વિશેષ ।
 કીધો શરણમાર્ગનો જુવો ઉપદેશ ॥૪૨॥
 શ્રીકૃષ્ણની મનની જાણે વાત ।
 લીલાકુંજબિહારી પરિપૂરણ ગાત ॥૪૩॥
 કથારસમગ્ન સદા છે ચિત્ત ।
 વિસર્યું સૌ તે થકી બીજું વિત્ત ॥૪૪॥
 પ્રિય છે ઘણું વ્રજને વ્રજનો વાસ ।
 કરે પુષ્ટિલીલા એકાન્ત વિલાસ ॥૪૫॥
 કરે ભક્તેચ્છા પરિપૂરણ દાન ।
 નહીં નિજલીલાનું કોઈને જ્ઞાન ॥૪૬॥
 અતિ મોહિત જેનું શીલ ઘણું ।
 નહિં લોક વિષે આસક્તિ અણું ॥૪૭॥
 નિજભક્ત વિષે આસક્તિ છે એક ।
 પ્રભુ પાવન ક્રિયા પતિત અનેક ॥૪૮॥
 જે કરે પોતાના ગુણનું ગાન ।
 તેના હૃદયકમલ રહેવાનું સ્થાન ॥૪૯॥
 નિજ યશરૂપી અમૃતલહરી ।
 તેથી ભીંજવી સર્વરસ વાસના હરિ ॥૫૦॥
 પ્રભુ પોતે સર્વ થકી છે પર ।
 ન કરે તુલ્યતા કોઈ અવર ॥૫૧॥
 લીલારસ અમૃતતરંગ બહુ ।
 ભીંજવ્યાંછે ભક્ત શરીર સહુ ॥૫૨॥

રુચિ આપે ગિરિગોવર્ધનવાસ ।
 તે લીલા માં છે અતિશય ઉલ્લાસ ॥૫૩॥
 કરે યજ્ઞ ભોગ ને યજ્ઞકર્મ ।
 આપે અર્થ કામ ને મોક્ષ ધર્મ ॥૫૪॥
 પ્રભુ સત્ય વચન છે ત્રિગુણાતીત ।
 નીતિ યતુરાઈ છે અતિ અગણિત ॥૫૫॥
 કરવા પોતાની કીર્તિ પ્રકાશ વ્રત ।
 કર્યું વ્યાસસૂત્રનું નૂતન ભાષ્ય ॥૫૬॥
 અતિ તુરુછ તૂલ જે માયાવાદ ।
 કરી ભસ્માગ્નિ સ્થાપ્યો બ્રહ્મવાદ ॥૫૭॥
 અપ્રાકૃત ભૂષણ ની અતિ કાંતિ ।
 હંસતા મુખ શોભે છે બહુ ભાંતિ ॥૫૮॥
 પ્રભુ ત્રીન લોકના ભૂષણ સાર ।
 પ્રકટ્યા ઘરણીનું ભાગ્ય અપાર ॥૫૯॥
 પ્રભુ સુન્દરતા છે અતિશય અનૂપ ।
 કેમ વર્ણન કરી શકું એ સ્વરૂપ ॥૬૦॥
 સો માંગે છે પોતાના જન ।
 ચરણારબિંદના રજ જે ધન ॥૬૧॥
 એ કહ્યાં એકસોને આઠે નામ ।
 શ્રીવલ્લભનામ આનંદનું છે ધામ ॥૬૨॥

વલણ

જે કોં શ્રદ્ધા કરી નિત્ય ગાયરે ।
 તેનું મન પહેલું સ્થિર થાયરે ॥૬૩॥
 અઘરામૃતની સિદ્ધિ પામેરે ।
 તેમાં સંશયનું નહીં નામેરે ॥૬૪॥
 એ પામ્યા વિના મોક્ષ છે હીનરે ।
 તેમાં ફલમાં મુક્તિ છે લીનરે ॥૬૫॥
 તેથી સર્વોભિંમજપ કરવો રે ।
 શ્રીકૃષ્ણરસે મન ભવોરે ॥૬૬॥
 શ્રીવિટ્ઠલ ઉચ્ચરિત એ નામ રે ।
 જે ગાય પૂરે તેના કામરે ॥૬૭॥
 તેનો જન્મ સફલ કરી લેખેરે ।
 તે "શ્રીવ્રજભૂષણના" સુખ દેખેરે ॥૬૮॥

अर्थ श्रीसर्वोत्तम स्तोत्र भाषा

भारतेन्दु हरिश्चन्द्र

जयती आनंदरूप परमानन्द कृष्णमुख कृपानिधि देवि उद्धारकारी ।
स्मृतिमात्र सकल आरति हरन गूढ गुण भागवत अर्थ लीनों विचारी ॥१॥

एक साकार परब्रह्म स्थापन करन चारहु वेद के पारगामी ।
हरन मायावाद बहुवाद नाशकरि भक्तिपथ कमल को दिवस स्वामी ॥२॥

शूद्र ललना लोक उद्धारन सामर्थ गोपिकाधीशकृत अंगिकारी ।
वल्लभी कृत मनुज अंगीकृत जनन पे धरन मर्याद बहु करुणधारी ॥३॥

जगत व्यापक दान करत सब वस्तु को चरित जाके सकल अति उदारी ।
आसुरीजनन मोहन करन हेतु यह व्याज सों प्रकृति इव रूपधारी ॥४॥

अग्नि अवतार वल्लभ नाम शुभ रूप सदा सज्जनन हित करत जानी ।
लोक शिक्षा करन कृष्ण की भक्तिकरि निखिल जग इष्ट के आप दानी ॥५॥

सर्व लक्षणनि सम्पन्न श्रीकृष्ण को ज्ञान प्रभु देत गुरु रूप धारी ।
सदा स्वानन्द तुंदिल पद्मदल सरिस नयन जुग जगत सन्ताप हारी ॥६॥

कृपा करि दृष्टि की वृष्टि वर्धित किए दासिका दास पति परमप्यारे ।
शेष दृग करन मुरछित भक्ति द्वेष हरन भक्त जन चरन सेवित दुलारे ॥७॥

भक्तजन मुखसेव्य अति दुराराध्य दुरलभ कंजपद उग्र तेज धारी ।
वाक्य रस करन पूरन सकल जनन मन भागवत परसिन्धु मथन कारी ॥८॥

सार ताको जानि रास वनितान के भाव सो सकल पूरित सुभेसा ।
होत सनमुख देत प्रेम श्रीकृष्ण को अविमुक्ति देत लखि वहत देसा ॥९॥

रासलीलैक तात्पर्यमय रूप मुनि देत करि कृपा बहु कथा ताकी ।
त्यागि सब एक अनुभव करहु विरह को यहै उपदेश बानी सुनाही ॥१०॥

भक्ति आचार उपदेश नित करत पुनि कर्म मारग प्रवर्तन सुकीनो ।
सदा यागादि में भक्ति मारग एक करहु साधनहि उपदेश दीनो ॥११॥

पूर्ण आनन्दमय सदा पूरन काम वाक्यपति निखिल जग विवुध भूपा ।
कृष्ण के सहस शुभनाम निज मुख कहे भक्ति पर एक जाको सुरूपा ॥१२॥

भक्ति आचार उपदेश हित शास्त्र के वाक्य नाना निरूपन सुकीने ।
भक्तजन सदा धेरे रहत जिनन निज प्रेम हित प्रान प्रन त्यागि दीने ॥१३॥

निज दास अर्थ साधन अनेकनि किए जदपि प्रभु आप सब शक्ति कारी ।
एक भुव लोक प्रचलित करन भक्तिपथ कियो निज वंश पितु रूप धारी ॥१४॥

निज विमल वंश में परम माहात्म्य प्रभु धरयो सब जगत संदेहहारी ।
पतिव्रता पति पारलौ किंकौहिक दान करत अधिकार जन को विचारी ॥१५॥

गूढ मति हृदय निज अन्य अनभवत कौ सकल आशय आपु कहत प्यारे ।
 जग उपासन आदि मारगादीन में मुग्धजन मोह के हरन वारे ॥१६॥

सकल मारगन सौ भवित मारग बीच अति विलक्षण सु अनुभवहि मानै ।
 पृथक कहि शरण को मार्ग उपदेश करि कृष्ण के हृदय की बात जानै ॥१७॥

प्रतिक्षण गुप्त लीला नव निकुंज की भरि रही चित्त में सदा जाके ।
 सोई कथा स्मरण करि चित्त आक्षिप्त वत भूलिगई सकल सुधि आए ताके ॥१८॥

ब्रज प्रिय ब्रजवास अतिहि प्रिय पुष्टि लीला करन सदा एकान्त चारी ।
 भक्तजन सकल इच्छा सुपूरन करन अतिहि अज्ञान लीला विहारी ॥१९॥

अतिहि मोहन निरासवतजग भक्त मात्रा सक्त पतितपावन कहाई ।
 जसगान करत जे भक्त तिनके हृदय कमल में जाको सदाई ॥२०॥

स्वच्छ पीयूषलहरी सदृश निज जसनि तुच्छ करि अन्य रस दिये बहाई ।
 पर रूप कृष्ण लीला अमृतरस अखिल जन सींचि प्रेम में दिये भिजाई ॥२१॥

सदा उत्साह गिरिराज के वाप में सोई लीला प्रेम पूर गाता ।
 यज्ञ हवि हरत पुनि यज्ञ आपुहि करत अति विसद चारहू फल के दाता ॥२२॥

शुभ प्रतिज्ञा सत्य जगद् उद्धार की प्रकृति सौ दूरि बहु नीति ज्ञाता ।
 कीर्ति वर्द्धन करी सूत्र को भाष्य करि कृष्ण इक तत्व के ज्ञान दाता ॥२३॥

तूलमायावाद दहन हित अग्नि वपु ब्रह्म को बाद जग प्रगट कीनो ।
 निखिल प्राकृत रहित गुनन भूषित सदा मंद मुसुकानि मन चोरि लीनो ॥२४॥

तीनहूँ लोक भूषण भूमिभाग्य वर सहज सुन्दर रूप वेद सारं ।
 सदा सब भक्त प्रार्थित चरन कमल रज धन रूप नौ मि लक्ष्मण कुमारं ॥२५॥

एकसत आठ ए नाम अभिराम नित प्रेम सौ जे जगत माहि गावै ।
 परम दुरलभ कृष्ण अधर अमृत पान स्वाद करि सुलभ ते सदा पावै ॥२६॥

नाम आनन्द निधि वल्लभाधीश को विट्ठलेश्वर प्रगट करि दिखायो ।
 छोडि साधन सकल एक यह नहि कै परम संतोष "हरिचन्द" पायो ॥२७॥

इति श्रीमद् विट्ठलनाथ चरण पंकज पराग लेपनापसारित निखिल कल्मष
 हरिचन्द्र कृत भाषान्तरित कीर्तन स्वरूप श्रीसवोत्तम स्तोत्रम् समाप्तिगमत् ।

શુ. તૃતીય પીઠાધીશ્વર
નિ. લી. ગોસ્વામિશ્રીવ્રજભૂષણલાલજી
મહારાજશ્રી-કાંકરોલી

ના

પુણ્યસંકલ્પનું પ્રતીક-

“શ્રીવ્રજભૂષણ સેવાનિધિ ટ્રસ્ટ : વડોદરા”

પ્રમુખ ઉદ્દેશો

શ્રીપૂર્ણપુરુષોત્તમનું રૂપ + નામ સેવા

- “ગ્રન્થપ્રકાશન યોજના” દ્વારા વિશ્વધર્મ શુભાક્રૈત સમ્પ્રદાય-ભારતીય સંસ્કૃતિના સિદ્ધાંત-ભાવના-પ્રેરક સાહિત્યનું પ્રકાશન-વિતરણ .
- “કેન્દ્રીય પુસ્તકાલય” સંચાલન દ્વારા પ્રાચીન-અર્વાચીન, મુદ્રિત-અમુદ્રિત તેમજ હસ્તલિખિત અપ્રાપ્ય ગ્રન્થો તથા હસ્તાક્ષરોનો સંગ્રહ .
- “સંશોધન કેન્દ્ર” સંચાલન દ્વારા બહુમૂલ્ય નૂતન-પુરાતન સાહિત્ય-સામગ્રીનું સંશોધન, સમ્પાદન-વિશિષ્ટ જીવનચરિત્ર, પરંપરાગત પ્રસંગોની શોધખોળ - ગુજરાતી, હિન્દી, અંગ્રેજીમાં ભાષાંતર, વ્યાખ્યા, વિવેચન .
- “સંગ્રહાલય” દ્વારા સાહિત્ય, સંગીત, કલા : કીર્તન, ચિત્રો વિગેરેના નમૂના, આલેખન, ફિલ્મ, ટેપ, રેકોર્ડ, દસ્તાવેજ, કલાકૃતિઓ નું સંકલન-પ્રદર્શન .
- “સ્મારકભવન” સામાજિક વર્ગે દ્વારા શ્રી સર્વોત્તમ ના ભાવનાત્મક ૧૦૮ નામ, નિધિસ્વરૂપ, આચાર્યગણ, અષ્ટસખા, વિશિષ્ટ સામ્પ્રદાયિક વૈષ્ણવ, સ્થલાદિ-ચિત્રિત .

(બેઠકમંદિર, કેવડાબાગ - વડોદરા)